

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

OSMANLI MERÂSİMLERİNDE DİNÎ MÛSİKÎ

Mesut ENGİN

2502180774

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. Ubeydullah SEZİKLİ

İSTANBUL – 2023

ÖZ
OSMANLI MERÂSİMLERİNDE DİNÎ MÛSİKÎ
Mesut ENGİN

Yaşamış oldukları geniş coğrafyalardaki hayat biçimlerinden ve kurmuş oldukları pek çok devletten dolayı adından sıkça söz ettiren Türkler, önemli bir kültür birikimine sahip olmuşlardır. Köklü bir devlet geleneğine sahip olan Türklerin bu geleneklerinden en önemlilerinden bir tanesi de merâsim kültürü olmuştur. Başta askerî olmak üzere hayatın diğer alanlarında da icrâ ettikleri bu merâsim kültürü, bütün Türk devletleri için önemli bir yere sahip olmuştur. Dünya kültür tarihinde önemli bir yere sahip olan Türk kültür birikimiyle ilgili yapılmış olan pek çok akademik çalışma bulunmaktadır. Ancak bu birikimi geliştiren ve daha ileriye taşıyan önemli devletlerden biri olan Osmanlı Devleti'nde icrâ edilen merâsimlerle ilgili çok fazla çalışma olmadığı kanaatine varılmıştır. Bununla birlikte kültürel birikimimizde önemli bir yere sahip olan merâsimlerin hemen hemen hepsinde mûsikînin de kullanılmış olması, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren kendisine önceki Türk devletlerinden tevârüs eden ve aynı zamanda İslâm dininden de kaynaklı uygulamış olduğu bu merâsimlerin ele alınmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin resmî, dinî ve kültürel içerikli merâsim kültürünün varlığına dikkat çekmek amacıyla yapılan bu çalışmada, merâsimlerde ortaya konulan zengin mûsikî birikiminin ele alınması ve merâsim icrâlarının teşrifât açısından zenginliğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Zira bu durum mûsikî tarihi açısından önem arz etmektedir. Yapılan bu çalışma, Osmanlı toplumunun merâsim kültürünün önemli bir birikime sahip olduğunu, bu merâsimlerde ortaya konulan mûsikînin zengin bir içerik barındırdığını ortaya koyacağından merâsim kültürü açısından önemli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir. Tarihsel birikimi tanıtmak ve günümüz merâsim kültürüne bir nebze olsun zenginlik katması düşüncesinden yola çıkılarak yapılan “Osmanlı Merâsimlerinde Dinî Mûsikî” adlı bu çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde merâsimin tanımı,

önemi ve tarihsel gelişimi, ikinci bölümde Osmanlı Devleti'nde icrâ edilmiş olan merâsim çeşitleri, üçüncü ve son bölümde ise bu merâsimlerde uygulanan mûsikî ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkler, Osmanlılar, Merâsim, Mûsikî, Dinî Mûsikî.

ABSTRACT
RELIGIOUS MUSIC IN OTTOMAN CEREMONIES

Mesut ENGİN

Turks, who are frequently mentioned due to the way of life in the wide geography they lived in and the many states they established, have acquired an important cultural accumulation. One of the most important traditions of the Turks, who have a deep-rooted state tradition, is the ceremonial culture. This ceremonial culture, which they practiced in other areas of life, especially in the military, had an important place for all Turkish states. There are many academic studies on Turkish cultural heritage, which has an important place in world cultural history. However, it has been concluded that there are not many studies on the ceremonies performed in the Ottoman Empire, one of the important states that developed and carried this knowledge further. However, the fact that music was used in almost all of the ceremonies that have an important place in our cultural heritage has led to the discussion of these ceremonies, which were inherited from the previous Turkish states and also originated from the Islamic religion, since the establishment of the Ottoman Empire.

In this study, which was conducted to draw attention to the existence of the official, religious and cultural ceremonial culture of the Ottoman Empire, it was aimed to discuss the rich musical accumulation presented in the ceremonies and to reveal the richness of the ceremonial performances in terms of ceremony. Because this situation is important in terms of musical history. It is thought that this study will fill an important gap in terms of ceremonial culture, as it will reveal that the ceremonial culture of the Ottoman society has a significant accumulation and that the music performed in these ceremonies has a rich content. This study, titled "Religious Music in Ottoman Ceremonies", which is based on the idea of introducing the historical accumulation and adding some richness to today's ceremonial culture, consists of an introduction and three chapters. In the first part, the definition, importance and historical development of the ceremony, in the second part, the types of ceremonies

performed in the Ottoman Empire, and in the third and last part, the music applied in these ceremonies are discussed.

Keywords: Turks, Ottomans, Ceremony, Music, Religious Music.

ÖNSÖZ

Tarih sahnesine çıktıkları ilk andan günümüze kadar Türklerin, kültür ve medeniyetleri içerisinde dinden sonra önemli bir yere sahip olan olgulardan biri de mûsikî olmuştur. Gerek İslâmiyet öncesi gerekse İslâmiyet sonrası yaşantılarında Türkler, mûsikîyi özellikle dinî ve askerî alanda etkin bir şekilde kullanmışlardır. Savaşçı bir millet olmalarından dolayı savaş esnasında düşmanı korkutmak ve kendi askerini cesaretlendirmek amacıyla mûsikîden yararlanmışlardır. Kezâ din adamları aracılığıyla birçok dinî ritüelde de mûsikî kullanılmıştır. Bununla birlikte köklü bir devlet geleneğine sahip olan Türkler devlet yönetimini ve diğer devlet işlerini belli kural ve kaideler çerçevesinde yapmaktaydılar. İşte söz konusu bu dinî ritüeller ve diğer kaideler en başından beri merâsim adı verilen bir uygulama şeklinde yerine getirilmekteydi. Türklerin ilk zamanlarından itibaren merâsimler, hayatın hemen hemen her alanında bir şekilde uygulanmaktaydı. Gerek dinî gerek siyasî ve gerekse sosyo-kültürel alanda olsun merâsimler, Türklerin hayatının bir parçası haline gelmiş ve Türk kültürünü yaşatma ve aynı zamanda tanıtmaya görevlerini de üstlenmiştir.

Merâsimler, Türklerin geçmişe dayandığı bu kadim önemine binaen İslâmiyet'ten sonra kurulmuş olan hemen hemen bütün Türk devletleri tarafından aynı önem ve özenle devam ettirilmiştir. Bu durum çalışmamıza konu olan Osmanlı Devleti'nde de aynı şekilde devam ettirilmiştir. Hatta devam ettirilmekle kalınmamış İslâmiyet'ten önce kutlanmış ve gelenek haline getirilmiş olan merâsimlere, Müslüman olunduktan sonra da İslâm dininin akîdevî kuralları çerçevesinde ve İslâm dininin kendilerine vâz ettiği yeni yaşantıya göre bazı yeni merâsimler de eklenmiştir. Bundan mütevellit Osmanlıda merâsim şekilleri çeşitlenmiş ve merâsimler resmî, dinî ve kültürel merâsimler şeklinde farklı alanlarda ele alınacak kadar çoğalmıştır. Bu durum aynı zamanda Türk-İslâm kültürünün yayılmasında ve yaşatılmasında Osmanlı Devleti'nin ne kadar önemli bir görev üstlendiğinin de göstergesidir.

Bütün bunlarla birlikte her ne kadar Osmanlı Devleti'ndeki merâsimler resmî, dinî ve diğer merâsimler şeklinde sınıflandırılmış olsa da devletin bütün merâsimleri

bir şekilde dinî özellik taşımaktaydı. Bunun önemli nedenlerinden biri Osmanlı Devleti'nin Yavuz Sultan Selim'den itibaren halifeliğin kendisine geçmesiyle birlikte İslâm âleminin öncüsü haline gelmiş olmasıdır. Bu nedenle resmî veya başka bir merâsim olsun kutlanmış olan bütün merâsimler bir şekilde dinî içerik muhtevâ etmiştir.

Bu çalışmada, aslında Türk kültür tarihinde var olan, İslâmiyet'ten sonra varlığı devâm ettirilerek Osmanlı Devleti aracılığıyla Anadolu topraklarında bize miras bırakılan merâsimler ele alınmaya çalışıldı. Bu yapılırken Osmanlı Devleti'nin, kadîm Türk milleti geleneğinden getirilmiş olunan bu önemli geleneği Müslüman bir devlet olması hasebiyle İslâm medeniyeti içerisinde İslâmî bir bakış açısıyla nasıl ele aldığı anlatılmaya çalışıldı.

Doktora ders döneminde, tez yazım aşamasında ve çalışmanın tamamlanmasında desteklerini esirgemeyen kıymetli tez danışmanım, değerli hocam Doç. Dr. Ubeydullah Sezikli'ye sonsuz şükranlarımı sunarım. Yine doktora sürecinde desteklerini esirgemeyen değerli hocam Dr. Talha Günaydın'a, akademisyen, arşiv ve kütüphane çalışanlarına teşekkür ediyorum.

Akademik hayatımın her aşamasında ve özellikle bu en zorlu sürecinde bana maddi ve manevi her türlü desteği veren, sürecin sıkıntılarına sabır ve hoşgörüyle göğüs geren başta değerli eşim Zeynep'e, sevgili evlatlarım Muhammed Eren ve Elif Zeren'e ve çalışmamıza katkı sunan burada ismini zikredemediğim bütün değerli dostlarıma şükranlarımı sunuyorum.

MESUT ENGİN
İSTANBUL, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MERÂSİMİN TANIMI, ÖNEMİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ.....	5
1.1. Merâsim (Tanımı ve Çeşitleri)	5
1.2. Merâsimin Önemi ve Tarihsel Gelişimi	12
1.2.1. Önemi.....	12
1.2.2. Tarihsel Gelişimi.....	15
1.2.2.1. İslâmiyet Öncesi Türklerde Merâsimler.....	15
1.2.2.2. İslâmiyet Sonrası Türklerde Merâsimler.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLILARDA MERÂSİM.....	26
2.1. Resmî Merâsimler	33
2.1.1. Biat Merâsimi	36
2.1.2. Tahta Çıkış (Cülûs) Merâsimi	37
2.1.3. Dîvân-ı Hümâyûn Merâsimi	44
2.1.4. Kılıç Kuşanma Merâsimi	49
2.1.5. Arz'a Girme Merâsimi.....	55
2.1.6. Ulûfe Dağıtımı Merâsimi.....	57
2.1.7. Elçi Kabulü Merâsimi	60
2.1.8. Sefer-i Hümâyûn Merâsimi	65
2.1.9. Donanmâ-yı Hümâyûn'un Denize Açılma Merâsimi	68
2.2. Dinî Merâsimler	73
2.2.1. Cumâ Selamlığı Merâsimi	73
2.2.2. Ramazan Bayramı Merâsimi	79
2.2.3. Kurban Bayramı Merâsimi	88
2.2.4. Mevlid Kandili Merâsimi.....	92

2.2.5. Regâib Kandili Merâsimi.....	99
2.2.6. Miraç Kandili Merâsimi.....	102
2.2.7. Berat Kandili Merâsimi	104
2.2.8. Kadir Gecesi Merâsimi	106
2.2.9. Hırka-i Saâdet Ziyareti Merâsimi	110
2.2.10. Hac ve Surre Merâsimleri	115
2.2.11. Bed-i Besmele (Okula Başlama) ve Kur'ân-ı Kerîm Hatmi Merâsimi	122
2.2.12. Cenaze Merâsimi	127
2.2.13. Doğum Merâsimi	131
2.2.14. Düğün Merâsimi	136
2.2.15. Sünnet Merâsimi	140

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. OSMANLI MERÂSİMLERİNDE DİNÎ MÛSİKÎ.....	147
3.1. Mehter ve Mehterhâne.....	147
3.2. Resmî Merâsimlerde Dinî Mûsikî	155
3.3. Dinî Merâsimlerde Dinî Mûsikî	169
3.3.1. Cumâ Selamlığı Merâsiminde Dinî Mûsikî	174
3.3.2. Bayram Merâsimlerinde Dinî Mûsikî	179
3.3.3. Kutsal Gün ve Gecelerde Dinî Mûsikî.....	185
3.3.4. Hırka-i Saâdet Ziyareti Merâsiminde Dinî Mûsikî	197
3.3.5. Hac ve Surre Merâsimlerinde Dinî Mûsikî.....	198
3.3.6. Bed-i Besmele (Okula Başlama) ve Kur'ân-ı Kerîm Hatmi Merâsimlerinde Dinî Mûsikî.....	200
3.3.7. Cenaze Merâsiminde Dinî Mûsikî	203
3.3.8. Doğum Merâsiminde Dinî Mûsikî.....	205
3.3.9. Düğün Merâsiminde Dinî Mûsikî	206
3.3.10. Sünnet Merâsiminde Dinî Mûsikî.....	208
SONUÇ.....	211
KAYNAKÇA	215
EKLER.....	235
ÖZGEÇMİŞ.....	295

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.d.	: Adı Geçen Dergi
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
AÜ	: Atatürk Üniversitesi
Bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celâlühü
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
Nşr.	: Neşreden
r.a.	: Radiyallahu anhu/anha

s. : Sayfa

s.a.v. : Sallallahu Aleyhi ve Sellem

S. : Sayı

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

ty. : Tarih Yok

TDK : Türk Dil Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

TTK : Türk Tarih Kurumu

vb. : ve benzeri

vd. : ve devamı

Y. : Yıl

GİRİŞ

Merâsimler, insanlık tarihinin her safhasında bir şekilde insan hayatının içerisinde yer almıştır. Bu durum gerek milattan önceki kavimler olsun gerekse milattan sonraki kavimler olsun hiç değişmemiştir. Fıtratı gereği estetik duygulara karşı duyarlı olan insan, bu yaratılışından mütevellit sevmek, sevilme, beğenme, beğenilme, güzel, çirkin, iyi, kötü gibi değişik duyguları hissetme gibi yeteneklerle donatılmıştır. İnsanda var olan bu yeteneklerden biri de mûsikîdir. Ne İslâmiyet'ten önceki dinler ne de insan fıtratına en uygun din olan İslâm dinî, insanın yaratılışı gereği ihtiyaç duyduğu bu duygusunu karşılama noktasında herhangi bir engel koymamışlardır. Hatta İslâm dinî, makul ve mantıklı sınırlar çerçevesinde bu duygunun tatmin edilmesini mübâh dahi saymıştır. Yeterki insan ifrat ve tefrit'e kaçmadan dengeli bir şekilde bunu icrâ edebilsin.¹ Dolayısıyla Türk-İslâm medeniyetinde hiçbir devlet mûsikîye kayıtsız kalmamış, bütün devletler insan hayatında önemli bir yere sahip olan bu sanata büyük önem vermişlerdir. Bu devletlerden biri olan Osmanlı Devleti de mûsikîyi, birçok alanda olduğu gibi toplum ve devlet hayatında önemli bir yere sahip olan merâsimlerde de etkin bir şekilde kullanmıştır.

Dolayısıyla merâsim konusu, devlet ve toplum hayatında önemli bir yere sahip olduğundan tarihin ilk zamanlarında itibaren yapılmış olan her türlü merâsim bir şekilde dikkatleri üzerine çekmiştir. Hemen hemen bütün devletlerde ve toplumlarda var olan merâsim konusuyla ilgili günümüzde pek fazla çalışma bulunmamaktadır. Bu kadar ehemmiyetli bir konuyla ilgili yapılmış olan çalışmaların azlığı bu konu üzerinde durulması gerektiği inancını ortaya çıkarmıştır.

Bu nedenle bu çalışma, Osmanlı Devleti'nde resmî, dinî ve sosyal hayatta yapılmış olan merâsimler konusunu ele almaktadır. Bu bağlamda tezin konusu ana ekseninde Osmanlı Devleti'nde yapılmış olan merâsimlerin nasıl icrâ edildikleriyle

¹ Süleyman Uludağ, **İslâm ve Mûsikî**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017, s. 13-14.

ilgilidir. Çalışmada, İslâmiyet öncesi Türklerde merâsimler başta olmak üzere Türk kültür tarihinde merâsim geleneğinin oluşumu, İslâmiyet sonrası bu geleneğinin ne şekilde devam ettiği ve bu geleneği devam ettiren önemli halkalardan biri olan Osmanlı Devleti'ndeki uygulamaları ele alındı.

Yukarıda söz edildiği gibi önemine binaen Osmanlı Devleti'nde kuruluşundan itibaren yapılmış olan ve mûsikîyle iç içe olan merâsimler çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Geniş bir zaman aralığını kapsadığı için büyük zorluklar ihtiva ettiği halde çalışmaya zaman aralığı ile ilgili herhangi bir sınırlama ve kısıtlama getirmenin uygun olmayacağı düşünülmüştür. Bunun sebebi de şöyle açıklanabilir: Özellikle konumuzun da ana eksenini oluşturan dinî merâsimler, gerek Osmanlıda gerekse Osmanlıdan önceki Türk-İslâm devletlerinin hemen hepsinde dinî özelliklerinden dolayı hem içerik hem de uygulama bakımından pek fazla değişiklik kabul etmeyecek niteliğe sahip olan uygulamalardır. Yapılan merâsimlere baktığımızda bir cenaze merâsiminin, bir mevlid merâsiminin ya da dinî bayramlarda kutlanan merâsimlerin küçük nüanslar dışında hemen hemen aynı olduğu söylenebilir. Merâsimlerdeki söz konusu bu durum Türk-İslâm devletleri arasında böyleyken, Osmanlı Devleti bünyesinde kuruluşundan yıkılışına kadar hemen hemen bütün dönemlerde neredeyse hiç değişiklik arz etmeden devam etmiştir. Her ne kadar tahta çıkış, kılıç kuşanma, elçi kabulü, cumâ selamlığı, bed-i besmele, doğum, sünnet gibi resmî ve toplumsal içerikler barındırdığı halde dinî birçok kural ve uygulamanın da câri olduğu bazı merâsimlerde yaşanan çağın gerektirdiği bazı küçük değişiklikler içerse de temelde aynı özelliklere sahipti. Bundan dolayı bu küçük özellikler dışında hemen hemen aynı şekilde uygulanagelen merâsimler, bir bütünlük arz etmesi açısından herhangi bir dönem veya padişah zamanı baz alınarak değerlendirilmeye tabi tutulmadı. Nitekim Osman Bey'in tahta çıkışı veya cenaze merâsimi ile sonraki asırlarda yapılmış olan aynı merâsimlerle, Fatih Sultan Mehmed'in çocukları için yaptığı sünnet merâsimi ile XVI. veya XVII. yüzyılda yapılmış olan bir sünnet merâsimi, Kanunî Sultan Süleyman'ın hırka-i saâdet ziyareti ile sultan Abdülhamid'in hırka-i saâdet ziyareti, kezâ hemen hemen bütün padişahlar döneminde büyük bir itinayla yapılmış olan mevlid merâsimleri ve Osmanlı Devleti'nde icrâ edilen resmî, dinî ve diğer bütün merâsimlerin özellikle dinî

içerikli kısımları çok büyük farklılıklar arz etmeden kutlanmıştır. Bu nedendir ki konuyla ilgili özellikle Osmanlı'nın son dönemleri gibi sınırlı bir evreyi kapsayacak şekilde yapılan çalışmalarda da mutlaka önceki dönemlerin yani eski merâsimlerin referans olarak gösterildiği gözlenmiştir. Bu da merâsimlerin dönemselsel olarak birbirinden bağımsız olmadığını göstermektedir. Bu nedenle çalışmada sadece bir dönem ya da bir padişah zamanı değil Osmanlı Devleti'nde bütün zamanlarda kutlanan merâsimler bulunabilen bilgi, belge ve kaynaklar ışığında ele alınmaya çalışıldı.

Çalışmada, öncelikle Türklerin yapageldikleri İslâmiyet öncesi merâsimleri icrâ ediş şekilleri, İslâmiyet sonrası icrâ edişleri ve nihayet çalışmanın ana eksenini Osmanlı Devleti'ndeki icrâlar, bununla birlikte varsa farklılaştıkları yerler vurgulanmaya çalışıldı. Bundan dolayı bu çalışmadaki gâye, Türk kültür tarihinde uygulanagelen ve Osmanlı Devleti ile zirveye ulaşan merâsim kültürünü her yönüyle tanıtmaya çalışarak bu alana ve bu konuya mümkün mertebe katkı sunmaya çalışmaktır.

Bununla birlikte burada şunu da belirtmekte yarar görmekteyiz. Çalışmamızda ele aldığımız Osmanlı Devleti, zamanının en büyük devletlerinden biri olması ve üç kıtaya yayılması açısından coğrafi olarak çok büyük bir alana hükmetmekteydi. Bu nedenle bünyesinde birçok milleti ve kültürü barındırmıştır. Osmanlı Devleti denildiğinde aynı zamanda bu millet ve kültürler de akla gelmektedir. Her ne kadar coğrafi etkenler ve geçmişten getirilen nedenlerden dolayı Anadolu dışındaki Osmanlı topraklarında yaşanan hayatta kültür farklılıkları olsa da yine de orada yaşanan kültürel hayat bir şekilde merkezi devletle ilişkilendirilmiştir. Ancak bu ilişkilendirme çok sınırlı kalmıştır. Bu nedenle Balkanlar'da, Kuzey Avrupa'da, Afrika'nın Osmanlıya ait bölümünde, Hicaz, Mezopotamya, Kafkasya gibi topraklarda yapılan merâsimler ile İstanbul'da yapılan ve çalışmamıza konu olan merâsimlerin bire bir aynı olduğu söylenemez. Bunun sebebi de yukarıda zikrettiğimiz gibi hem devletin geniş bir coğrafyaya yayılması hem de sonradan fethedilen yerlerde yerleşik olan kültür hayatının büyük etkisi vardır. Bunun içindir ki yukarıda zikrettiğimiz bütün coğrafyalarda icrâ edilen merâsimlerin ele

alınmasının her açıdan çalışmamızın sınırlarını büyük ölçüde aşacağı kanaatine varılarak konu, Osmanlı Devleti'nin aslî yurdu olan Anadolu, Anadolu'nun da tüm yönleriyle -özellikle kültürel yönden- en önemli merkezi olan ve Anadolu'da kurulan Osmanlı Devleti'ne uzun yıllar başkentlik yapan İstanbul özelinde ele alınmaya çalışıldı. Nitekim ele alınan merâsimlerin hemen hepsinin en üst seviyede devletin ana merkezi olan ve “merâsimlerin kenti” özelliğini kazanan İstanbul'da yapıldığı gözlenmiştir. Bunun önemli sebeplerinden biri de birçok merâsimin aslında bir şekilde İstanbul'da bulunan saray merkezli olmasından da kaynaklanmaktadır. Yine bu merâsimlerin büyük ölçüde İstanbul'da yapılmasının diğer bir sebebi de saltanatın gücünün başkent İstanbul üzerinden gösterilmek istenmesidir. Dolayısıyla çalışma, bu gibi nedenlerden dolayı Devlete resmî başkentlik yapmasının yanında aynı zamanda kültür başkentliği de yapan İstanbul üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır.

Bu bilgiler ışığında kapsamının da geniş olmasından dolayı çalışmanın uzun bir araştırma sürecinde elde edilen bilgiler neticesinde yapıldığını söyleyebiliriz. Çalışma konusunun daha önce çok fazla çalışılmadığı, gerek İslâmiyet öncesi Türk kültür tarihini ele alan kaynaklarda ve gerek ilk dönem Osmanlı tarihini ele alan kaynaklarda konuyla ilgili fazla bilgi bulunmadığı, kezâ arşiv belgelerinde Osmanlı Devleti'nin bütün dönemlerini kapsayacak düzeyde çalışma kapsamındaki merâsimlerdeki mûsikî uygulamaları ile ilgili yeteri kadar bilginin olmadığı, elde edilen belgelerde de metinlerin okunması ile ilgili zorluklardan dolayı bazı güçlüklerle karşı karşıya kalınmıştır. Bütün bunlara rağmen sınırlı zaman dilimi içerisinde konuyla ilgili elde edilebilecek arşiv belgelerine ulaşılmaya çalışılarak çalışma kapsamında değerlendirmeye alınmıştır. Bunun yanında genel başvuru kaynakları ve çalışmaya ışık tutacak önceki çalışmalar, kütüphane katalogları, birincil ve ikincil kaynaklar, basılı makale indeksleri, internet, basılı bibliyografya kitaplarına ulaşılarak çalışmaya katkı sunacağına inanılan hemen hemen her bilgi üzerinde ivedilikle durulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MERÂSİMİN TANIMI, ÖNEMİ VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Merâsim (Tanımı ve Çeşitleri)

Merâsim, günlük yaşamın hemen hemen birçok alanında karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle merâsim, bazen bir davranışlar kuralı, bazen uygun hareketler tarzı, bazen devletlerin resmî, dinî ve günlük hayatla ilgili işleyişlerini ele alan birtakım ilkeler dizisi olarak değişik şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bütün bunlar çok geniş bir yelpazeyi muhteva ettiğinden, bizi ilgilendiren tarafı çalışmamızın da konusu olan merâsimin üçüncü kısmıyla ilgilidir. Dolayısıyla çalışmada merâsimi özellikli olarak “devletlerin resmî, dinî ve günlük hayatla ilgili işleyişlerini ele alan birtakım ilkeler dizisi” kısmını ele alınacaktır.

Merâsim kavramının öncelikle lügat anlamına baktığımızda kelimenin kökünün, Arapça’daki iz, eser, nişan, kalıntı, bâkiye, eşme, kumluk yerlerde açılan pınar; âdet, şive, örf; ücret vergisi, gümrük vergisi; kalemle tasvir etme, fotoğraf; alâmet, nizam, kâide; şekil, tören; tavsiye manalarına gelen رسم – ارسم - رسوم (r-s-m’den türemiş rusûm’un)² yine, resmî muâmeleler, mûtât olan âyinler, tekellûf, gösteriş anlamlarına gelen مرسوم (mersûm) kelimesinin çoğulundan³ türediğini görmekteyiz. Değişik lügat ve sözlüklerde merâsim sözcüğünün: resimler, resmî merâsimler, âdet hükmündeki gösterişler, resmî muâmeleler, şiveler, âdetler,⁴ resmî işlemler, sıradan olaylar, resmî tören, gösteriş, seremoni,⁵ tören, merâsim, protokol, gelenekler, âdetler, emir, bildiri, kararnâme, karar,⁶ resmî işler, yapılması âdet olmuş törenler, resmiyetin gerektirdiği kaide ve davranışlar; usûl, yol, yordam,⁷ resimli,

² Hüseyin Atay, İbrahim Atay, Mustafa Atay, **Arapça-Türkçe Büyük Lügat**, Bayrak Matbaası Yayınları, Ankara, 1961, s.728.

³ Mehmet Bahaettin, **Yeni Türkçe Lügat**, TDK Yayınları, Ankara, 2004, s. 466-467.

⁴ Abdullah Yeğin, **Yeni Lügat**, Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s. 410.

⁵ İsmail Parlatır, **Osmanlı Türkçesi sözlüğü**, Yargı Yayınları, Ankara, 2006, s. 1060.

⁶ Kadir Güneş, **Arapça-Türkçe Sözlük**, Mektep Yayınları, İstanbul, 2014, s. 473.

⁷ Mertol Tulum, **Temel Türkçe Sözlük**, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1985, s. 857.

planlı⁸ resmî törenler, seremoniler,⁹ resimli, planlanmış, tayin olunmuş,¹⁰ tören, resmiyetin gerektirdiği yerleşmiş, yapılması âdet haline gelmiş ve gösterişle ilgili davranışlar, yol yordam ve formaliteler.¹¹ Resmî merâsimler, âdet hükmündeki gösterişler, resmî muâmeleler, şiveler, âdetler,¹² tören, resmiyetin gerektirdiği kurallar, formaliteler, yol, yordam, yöntem, tantana, şatafat,¹³ tören, yol, yordam, protokol, fermanlar, buyruklar,¹⁴ devlet reisinin yazılı emri, ferman,¹⁵ resmî muâmeleler, resmî törenler, seremoniler¹⁶ resmî muâmeleler, törenler, tören,¹⁷ âdetler, usûller ve kurallar, debdebe ve tantana ile yapılan işler,¹⁸ tören, âdet, resmiyetin gerektirdiği yerleşmiş, yapılması âdet haline gelmiş şekil ve gösterişle ilgili davranışlar, yol yordam, teşrifat kuralları, formaliteler,¹⁹ resmî muâmeleler, mûtab olan âyinler, teklif, gösteriş,²⁰ resmî işlemler, resmî muâmeleler, törenler, tören, resmiyet icâbı olan kâideler, tekellüf, formalite, yol, yordam,²¹ buyruklar, fermanlar, resmî işlemler, bir toplulukta, bir olayı veya belli bir kişiyi sembolleştirerek önem derecesini sergileyecek biçimde yapılan bir dizi hareket, tören, resmiyetin gerektirdiği kurallar, yol, yordam, formalite,²² gibi çok çeşitli anlamlarına rastlamaktayız. Yukarıdaki pek çok tanımdan da anlaşılacağı gibi merâsim aynı zamanda törenle de aynı anlamda kullanılmaktadır.²³

⁸ Mehmet Kanar, **Kanar Arapça-Türkçe Sözlük**, Say Yayınları, İstanbul, 2009, s. 960.

⁹ Mehmet Kanar, **Kanar Osmanlı Türkçesi Sözlüğü**, Say Yayınları, İstanbul, 2009, s. 2125.

¹⁰ Mevlüt Sarı, **Arapça-Türkçe Lügat**, Bahar Yayınları, İstanbul, 1982, s. 606.

¹¹ Necmettin Şahinler, **Ahmet Yüksel Özemre Misalli Kelimeler/Kavramlar Sözlüğü**, Kurtuba Kitab Yayınları, İstanbul, 2012, s. 126.

¹² Abdullah Yeğin, Abdulkadir Badıllı, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat**, Türdav Yayınları, İstanbul, 1990, s. 619.

¹³ **Millî Eğitim Bakanlığı Örnekleriyle Türkçe Sözlük**, MEB Yayınları, Ankara, 1996, s. 1945.

¹⁴ Pars Tuğlacı, **Ansiklopedik Türkçe sözlük**, Pars Yayınları, İstanbul, 1974, s. 1908.

¹⁵ Bekir Topaloğlu, Hayrettin Karaman, **Arapça-Türkçe Yeni Kamus**, İstanbul, 1977, s. 137.

¹⁶ Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s. 618.

¹⁷ Muharrem Ergin, **Hayat Büyük Türk Sözlüğü**, Hayat Yayınları, İstanbul, ty, s. 842.

¹⁸ Hüseyin Kâzım Kadri, **Türk Lügati**, TDK Maarif Matbaası, İstanbul, 1943, s. 889.

¹⁹ İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 2010.

²⁰ Mehmed Bahaeddin, **Yeni Türkçe Lügat**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, s. 669.

²¹ Mehmet Doğan, **Doğan Büyük Türkçe sözlük**, Yazar Yayınları, Ankara, 2011, s. 1183.

²² Yaşar Çağbayır, **Büyük Türkçe Sözlük**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s. 3887.

²³ Bkz., Mertol Tulum, **Temel Türkçe Sözlük**, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1383, Metin Yurtbaşı, **Sınıflandırılmış Kavramlar Sözlüğü**, Sartonet Yayınları, İstanbul, 2013, s. 694, Necmettin Şahinler, **Ahmet Yüksel Özemre Misalli Kelimeler/Kavramlar Sözlüğü**, Kurtuba Kitab Yayınları, İstanbul, 2012, s. 770-771, Mehmet Doğan, **a.g.e.**, s. 1716.

Merâsimin çeşitlerine baktığımızda, geçmişten günümüze toplumların yaşadığı sosyal, ekonomik, siyasî, dinî, coğrafi vb. durumlarına göre çok değişik ve farklı türlerde merâsimlerle karşı karşıya kalmaktayız.

Her milletin kendine özgü gelenekleri, yapmış olduğu türlü merâsim ve törenleri vardır. İnsanlığın belirli gelişim dönemlerinde toplumlar türlü sebeplerden dolayı değişik törenler yapmış ve bu törenler giderek âdet haline gelmiştir. Zaman geçtikçe bu âdet ve törenlere her dönem insanının belirli katkısı olmuş, insanlık geliştiği gibi gelenekler, törenler de giderek çeşitlilik arz etmiştir. Fakat buna rağmen insan düşüncesi onları ne kadar süslese de öz, değişmeden kalmıştır. Bir kısım geleneklerimizin, bayram ve törenlerimizin aynı noktada buluşması bunun göstergesidir. Bir kısım âdetlerimizde salt Müslümanlıkla ilgili, İslâm dinine bağlı özellikler olsa da eski Türklerin, Oğuzların gelenek ve görenekleriyle bağlı özellikler de korunmuştur. Örneğin, düğünlerle ilgili gelenek ve göreneklerimiz tüm Türk milletlerinde ortaktır diyebiliriz. Çünkü kız beğenmek, elçilik, nişan, düğün, gelin göçürmek, kına gecesini, ayak açtı, yani baba evine ilk kez gitme gibi âdetler gerek dünyanın birçok bölgesinde bulunan Türklerde, gerekse Orta Asya Türklerinde hep aynıdır. Günümüzde bunlar çok az da olsa değişiklik arz etse de genelde aynı özellikleri taşımaktadır.²⁴

Geniş bir kültür havzasına ve coğrafyaya sahip olan Türklerin, eskiden beri yapı geldikleri çeşitli merâsimleri bulunmaktadır. Türk tarihi her ne kadar İslâmiyet öncesi ve sonrası şeklinde iki önemli devreye ayrılmış ise de merâsimler, bu her iki evrede de onların hayatlarının birer parçası haline gelmiş en önemli ritüellerden sayılmıştır. Türklerin eski ve yeni merâsimlerinde az da olsa bazı farklılıklar bulunmaktaydı. İslâmiyet'ten önceki dinî yaşayışlarından ve İslâm dinini kabul ettikten sonraki dönemdeki dinlerinden kaynaklı merâsimlerin birçoğu İslâm inancına ters düşmemek kaydıyla İslâm'ı kabul ettikten sonra da devam ettirilmiştir. Bunun için merâsim çeşitlerini sınıflandırırken bu durum da göz önünde bulundurulacaktır.

²⁴ Kübra Kuliyeva, **Bir Sıra Eski Türk Gelenek ve Merâsimleri Üzerine** Bakü Devlet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İlmi Mecmuası, Bakü, Temmuz, 2017, s. 135.

Türklerin eskiden beri, özellikle İslâmiyet'ten önce yapmış oldukları merâsimlere baktığımızda karşımıza genel olarak şöyle bir tablo çıkmaktadır;

1. Karşılama-Uğurlama merâsimleri.
2. Yemin merâsimleri.
3. Düğün merâsimleri.
4. Ad verme merâsimleri.
5. Yuğ (Yas Tutma) merâsimleri.²⁵

Yine, İslâmiyet'ten önceki Türklerde, merâsimlerin en önemlileri resmî, dinî ve toplumsal merâsimlerdir. Resmî merâsimleri, daha çok devlet işleriyle ilgili merâsimler oluşturmaktadır. Bunların içinde askerî merâsimleri de değerlendirmek mümkündür. Dinî merâsimlerin başında ise Gök Tanrı inancı doğrultusundaki merâsimler oluşturmaktadır. Bu merâsimlerde Gök Tanrı Dinî içerisinde bir inanç sistemi olan Şamanizm'in etkileri görülmektedir. Ölünün defnedilmesine bağlı olarak yapılan merâsimler ve defin sonrasındaki yoğ merâsimleri dinî merâsimlerdendir. Dinî merâsimlerin bir diğerini kurban merâsimleri oluşturmaktadır. Kurbanlar, Tanrıya, göğe, atalara sunulmuştur. Bir de toplumun tüm kesimleri tarafından belli zamanlarda yapılan diğer merâsimler bulunmaktaydı.²⁶ Buna göre; merâsimler, resmî merâsimler, dinî merâsimler ve bunların dışında kalan toplumsal merâsimler şeklinde üçe ayrılmıştır.

1- Resmî Merâsimler: Tahta çıkma merasimi (bu merâsimler daha çok askerî içerikli merâsimler olmuştur), ant içme merâsimi, kurultayı toplama merâsimi.

2- Dinî Merâsimler: Muayyen vakitlerde yapılması gerekli âyin ve merâsimler (kurban kesme, cenaze ve ölü gömme, yas tutma gibi), tesadüfî olaylar (ani gelişen doğa olayları gibi) dolayısıyla yapılan özel âyin ve merâsimler.

3- Toplumsal Merâsimler: Baharın gelişini (Nevruz) kutlayan merâsimler, Yılın belli zamanlarında geleneklere göre yapılan bayram merâsimleri, düğün toyu

²⁵ İsmail Cansız, **Dede Korkut Hikâyelerine Göre Türklerde Tören Geleneği ve Tören Çeşitleri**, Bilig-II, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Güz'99, s. 213.

²⁶ Mehmet Mandaloğlu, **İslâmiyet'ten Önce Türklerde Toplantı ve Törenler**, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Y. 16, S. 2, 2012, s. 213.

merâsimi, ilk av toyu merâsimi, tutsaklıktan kurtulma toyu merâsimi, ad verme toyu merâsimi, uğurlama ve karşılama toyları için yapılan merâsimler, potlaç denilen yeme içme toylarında yapılan merâsimler.²⁷

İslâmiyet öncesi merâsim çeşitlerini sıralayan bir başka sınıflandırmada şu şekilde yapılmaktadır:

1- Pagan Merâsimleri: Pagan merâsimleri, çok tanrılı ulusların mevsimlere göre, toplu âyin ve merâsimleridir. “Alt paleolitik” denilen dönemde eli ile ürettiği taş avadanlıklar aracılığıyla kendini hayvanlardan ayıran insanın ortaya çıktığı dönemden, tek tanrılı dinlerin yayıldığı döneme kadar, insan topluluklarının yaptığı merâsimsel etkinlikler pagan merâsimleri olarak bilinir. Büyük dinlerin üzerinde herhangi bir etki sağlayamadığı toplulukların merâsimsel pratikleri de özü itibarıyla paganistiktir. Pagan merâsimlerinin ayırt edici özelliği, doğa güçlerinin kişiselleştirilmesi ve doğanın hareketine sıkıca bağlı olmasıdır. Pagan merâsimlerinde görülen en önemli unsur ölüp dirilme teması ile sunulan kurbanlardır.²⁸

2- Dinî Merâsimler: Tek tanrılı dönemde belirli bir dinin esasını oluşturan temel düşünce etrafında ortaya konulan davranışlardır.²⁹

3- Milli Merâsimler: Ulus devletlerin teşekkülü ile birlikte devletin ve yönetenlerin gücünü vurgulayan, devletin ülküsünün devamlılığını sağlamak amacıyla kutlanan belirli günler veya resmî bayramlar esnasında ortaya konulan uygulamalar biçimidir.³⁰

Bir başka tasnifte şu şekilde yapılmaktadır:

²⁷ Mehmet Mandaloğlu Mehmet Mandaloğlu, **İslamiyet’ten Önce Türklerde Toplantı ve Törenler**, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Y. 16, S. 2, 2012, s. 214 vd.

²⁸ R. Bahar Akarpınar, **Türk Kültüründe Dinî Törenler ve Mevlid Kutlamaları**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara, 1999, s. 7.

²⁹ R. Bahar Akarpınar, **a.g.t.**, s. 11.

³⁰ Sibel Özbudun, **Ayinden Törene**, Anahtar Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1997, s. 122-123.

1- Çeşitli sosyal alanlar ve sosyal gruplar ile ordu gibi politik teşkilatlara giriş merâsimleri.

2- Doğum, evlilik gibi geçiş dönemlerinde ortaya konulan merâsimler.

3- Millî veya mevsimlik bayramlar.

4- Toplumsal birlikteliği Sağlamak için devletin baskın ideolojisini kabul ettirmek ve devletin geleneksel varlığını devam ettirmek amacıyla yapılan resmî merâsimler.³¹

Türklerin İslâm'ı kabulünden sonraki merâsimlerine baktığımızda, yukarıda yaptığımız sınıflamalardan çok farklı bir durum ortaya çıkmamakla birlikte göze çarpan farklılık, aslında temelde hemen hemen birçoğu aynı olan merâsimlere, İslâm dininden kaynaklı yeni bir kimlik kazandırma çabası olmuştur. Bununla birlikte, yeni yerlerin fethedilmesiyle İslâm coğrafyasının genişlemesi ve yeni kültürlerin de İslâm'a dâhil olmasından dolayı, merâsim yelpazesi biraz daha genişlemiştir. Ancak yukarıdaki sınıflamalarda da gördüğümüz üzere merâsimler, işlevleri ve özellikleri bakımından olsa gerek, İslâmiyet öncesi ve İslâmiyet sonrası her iki dönemde de daha önce de yaptığımız gibi üç ana başlıkta kategorize edilmiştir. Bu durum ihtiyaçların farklı olması, özellikle merâsimlerin işlevlerinin değişiklik arz etmesi gibi nedenlerden dolayı, İslâmiyet sonrası dönemde daha bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

İslâmiyet sonrası merâsim çeşitlerine baktığımızda bu dönemde uygulanmış olan merâsimleri konuları, kuralları ve uygulanış biçimleri bakımından resmî merâsimler (askerî merâsimler), dinî merâsimler ve toplumsal merâsimler olmak üzere üç ana gruba ayırabiliriz.³²

Resmî merâsimler, devleti ve sarayı yakından ilgilendirdiği için aynı zamanda askerî içerikli merâsimlerdir. Dolayısıyla resmî merâsimler genellikle saray içinde ve saray çevresinde icra edilen merâsimlerdir. Bu merâsimlerin başında cülûs ve kılıç

³¹ R. Bahar Akarınar, **Türk Kültüründe Dinî Törenler ve Mevlid Kutlamaları**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara, 1999, s. 12.

³² Özlem Günday Koparal, **Osmanlı Minyatürlerinde Merasim Tasvirleri**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, İzmir, 2019, s. 25.

kuşanma, Divân-ı Humâyûn'un toplanması merasimi gelmektedir. Yine veliaht tayini de sarayın önemli merâsimlerindendir. Saray içinde belli zamanlarda icra edilen kabul törenleri, hediye gönderme ve kabul etme törenleri, ulûfe dağıtımı ve elçi kabul merâsimleri, karşılama ve uğurlama merâsimlerini de sayabiliriz. Bununla birlikte yukarıda da belirttiğimiz gibi askerî merâsimler de sarayı yakından ilgilendirdiği için resmî merâsimler olarak değerlendirilebilir. Bu merâsimlere de orduya nutuk söylenen, zafer için dualar edilen ve aynı zamanda sefer alayı da denilen resmî geçit merâsimleri, hareket ve zafer davulu çaldırma merâsimleri, savaşta kahramanlık gösterenleri ödüllendirme merâsimleri, zafer kutlaması yapma gibi merâsimler örnek gösterilebilir.³³

Merâsimlerle ilgili yazılmış çalışmalar incelendiğinde dinî merâsimlerin genellikle, mevlid-i şerif, hırka-i şerif ziyareti, hac ve surre merâsimleri, Ramazan ve Kurban Bayramı merâsimleri, cenaze merâsimleri,³⁴ dinî günler ve aylar (cumâ günü, muharrem ayı), Kandil geceleri (mevlid, regaib, miraç, berat, kadir gecesini), Kur'ân-ı Kerîm hatmi merâsimi, bed-i besmele (Okula Başlama) merâsimi³⁵ şeklinde sıralandığını görmekteyiz.

Toplumsal merâsimlere gelince bunlara da doğum merâsimleri, nikâh ve düğün merâsimleri, sünnet merâsimleri,³⁶ baharın gelişinin çeşitli etkinliklerle kutlandığı nevrüz merâsimleri³⁷ örnek gösterilebilir.

³³ Aziz Başdin, **Sultan Alp Arslan Dönemi Selçuklu Devlet Gelenekleri ve Törenleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara, 2017, s. 1 vd.

³⁴ Esad Efendi, **Teşrifât-ı Kadîme**, Tercüman 1001 Temel Eser 132, Kervan Yayınevi, İstanbul 1979, s. 21, 30, 33, 42, vd., 109.

³⁵ Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merâsim ve Tabirleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 20, İstanbul, 2000, s. 246 vd.

³⁶ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınevi, t.y., s. 39, vd.

³⁷ Alaattin Uca, **Türk Toplumunda Nevruz II**, AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi S. 33, Erzurum, 2007, s. 151.

1.2. Merâsimin Önemi ve Tarihsel Gelişimi

1.2.1. Önemi

Merâsimler, sosyolojik açıdan kutsal ve dinî özelliklere sahiptirler. Geçmişten getirilen birçok yaşantı ve hayat biçimine sahip olan toplumları istedikleri hedefe ulaştırmak için aynı çatı altında toplayan bu merâsimler, insanlar arasındaki farklılıkları ortadan kaldırır. Bir yerden başka bir yere veya üstlenmiş olduğu bir görevden başka bir göreve geçişlerde temsili sahneler kullanarak kişilerin birbirlerine kenetlenmelerini, toplumun sürekliliğini ve kaynaşmasını sağlar.³⁸ Bununla birlikte merâsimler, siyasal iktidarların bir nevi kendilerini topluma onaylatması anlamına da gelir. Birliğin ve kimliğin temellerini oluşturan ortak paydaların, duygu ve düşüncelerin pekişmesi için bu merâsimlerin aralıklarla tekrar edilmesi gerekmektedir. Ahlâki tekrar yapılanma ancak toplumun kaynaştığı, toplumdaki insanların her konuda birbirlerine destek olduğu, kendilerini güvende hissettiği, ortak paydalarda birleşme duygusunun iyice pekiştirildiği toplantı, bayram, dinî amaçlı bir araya gelişler şeklinde yapılan merâsimlerle mümkün hale gelmektedir.³⁹

Merâsimler, sadece eski devirlerde değil hemen hemen bütün zamanlarda siyasi iktidarların en sevdiği ve en önemsedığı temsil yollarından biridir. Merâsimler, yerine uygun bir şekilde icrâ edildiklerinde genellikle iktidarın işine yarar bir sonuç vermişlerdir. Bundan öte merâsimler, aynı zamanda birbirinden farklı eğitim düzeyindeki birçok insana aynı anda hitap etme yollarından biridir. Merâsimler, iktidarın kendisini halka gösterme ve ispat yollarından biri olduğu için, merâsimlerde iktidarı karakterize eden birçok ipucu bulunabilir. Bunların başında her iktidarın ihtiyaç duyduğu güç gösterisi, iktidar, hedef kitleye teorik yapılanışı ve dünya görüşünü benimsetme gibi hedefler gelmektedir. Bu hedefler çeşitli sembolik simgeler aracılığıyla anlatılır. Bu nedenle, merâsimler dikkatli bir şekilde

³⁸ R. Bahar Akarpınar, **Türk Kültüründe Dinî Törenler ve Mevlid Kutlamaları**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, SBE, Ankara, 1999, s. 18.

³⁹ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 236-237.

incelendiğinde iktidarın kendisini nasıl tanımladığı ile ilgili ipuçları bulunabilir.⁴⁰ Dolayısıyla bu yönüyle merâsimler önemli bir yer teşkil etmektedir.

Sosyal bilimciler, çağdaş bireyin sosyal hayatına renk katacak bir güç ararken eski bayram kutlamalarını ve karnavallarını tekrar gün yüzüne çıkarmaya çalıştığını, bu heyecan verici merâsimlerin insanların karşılaştığı bunalımlara, siyasi ortamdan neş'et eden kaygılara karşı koyabilme gücü verirken sosyal birlik ve beraberliğin tekrar sağlanması için söz konusu merâsimlerin önemli bir etken olduğu hususunda hemfikir olmuşlardır. Sosyal birlik ve beraberlik fikrinden kaynaklanan merâsimlerin, insanlar arasındaki birlikteliği sağlayan, düzenleyen, yeni nesilleri ve toplumdan soyutlanmış bireyleri ya da yabancıları eğitme, sosyal bir varlık olma bilincini güçlendirerek bununla birlikte beraber hareket etme yeteneğini geliştirici etkileri ortaya konulmuştur.⁴¹

Merâsimler, aynı coğrafyada yaşayan insanların kültürel hayatında önemli olan olayları ve günleri hatırlamak ve onları kutlamak için önemli bir araç olarak kullanılmış, devlet adamlarının karşılanması sırasında, cenazelerde ve savaştan önce yapılan merâsimler, siyasi tarih kadar kültür ve sanat tarihi yönünden de büyük önem arz etmiştir. Bu merâsimler, şekilleri ve nitelikleri açısından da içinde bulundukları toplumların kültürel hayatına ışık tutmaktadırlar.⁴²

İnsanların ekonomik ilişkilerini geliştirirken, aynı zamanda varlık sebeplerini, duygu ve düşüncelerinin ürünlerini de dönüştürdüklerini savunan tarihsel maddecilik anlayışına göre ele alınan merâsimler, iktidarların oluşmasında ve kurumsallaşmasında yönetim erkinin kutsal olanla bağlantısını kurarak merâsimlerin yöneticilere meşruluk kazandırma işlevini de yerine getirdiği göz önünde bulundurulmuştur.⁴³

⁴⁰ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 236.

⁴¹ R. Bahar Akarpınar, **Türk Kültüründe Dinî Törenler ve Mevlid Kutlamaları**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, SBE, Ankara, 1999, s. 19.

⁴² Savaş Eğilmez, **Bâbürnâme'de Yer Alan Törenler**, AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 46, Erzurum, 2011, 237.

⁴³ Sibel Özbudun, **Ayinden Törene**, Anahtar Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1997, s. 13.

Özellikle devlet nezdinde yapılan resmî merâsimlerin içeriğine baktığımızda aynı zamanda bir protokol zorunluluğu da arz eden bu merâsimler, protokolün merkezinde bulunan kişileri diğerlerinden ayırt eden, sıradan olmaktan çıkaran, hükümdara ya da devlet başkanına farklı bir büyüleyici özellik kazandıran önemli bir araç özeliğini taşımaktadırlar. Eksiksiz bir merâsim güçlü bir devlet teşkilatının tezâhürüdür. Devletlerin aslî oluşumlarına yön veren düşünce kendini, bir bakıma topluma ve toplum içerisinde yaşayan bireylere uygulanan söz konusu bu merâsimlerle anlatmaya çalışır.⁴⁴ Çünkü merâsimler, iktidar için halkın kendisine itaat etme işine yarar. Yani iktidar, merâsimler vasıtasıyla kendini meşru bir zemine oturtur. Tebaanın merâsime verdiği önem ve katılım ise bir çeşit iktidarı kabuldür. Amaç meşruiyetini korumak, güçlü hale gelip istikrarlı bir yönetim elde etmektir.⁴⁵ Merâsimler, saydığımız bu amaçlara hizmet ettiğinden hem halk nezdinde hem de iktidar nezdinde büyük öneme sahiptir.

Verdiğimiz bu bilgilerle birlikte merâsimlerin psikolojik, ekonomik ve içtimai önemini şu şekilde özetleyebiliriz:

- Merâsimler, toplum içindeki birlikteliği sağlar ve toplumu geliştirir.
- Merâsimler, toplumdaki bireylerin yeteneklerini ortaya koymalarına, farkına varılmamış yeteneklerini sergilemelerine olanak sağlar. Böylece bu bireylere merâsimler sayesinde kendilerini ifade etme imkânı sağlanır.
- Merâsimler, hayatı zenginleştirir, bireye sıkıcı gelen tekdüze hayatından farklı bir yaşantı olanağı sağlar.
- Merâsimler, aynı zamanda bir tüketim zamanıdır. Bu durum gelirin yeniden dağılımını sağlar.
- Merâsimler, aynı zamanda bireylerin eğlenme ihtiyaçlarını yerine getirir.
- Merâsimler, ortaya çıkacak ya da çıkmış olan yeni bir olayın örf ve âdet çerçevesinde söz konusu olayın kurallarının da belirlenerek topluma duyurulma ve

⁴⁴ Erhan Afyoncu, Ahmet Önal, **Osmanlı Döneminde Törenler ve Eminönü**, 2. Uluslararası Eminönü Sempozyumu Tebliğler Kitabı 1. Baskı, İstanbul, Ekim 2007, s.246.

⁴⁵ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 238.

ilan etme zamanlarıdır. Merâsimlerle resmî bir hüviyet kazanan bu durum yeni düzende ortaya çıkacak hakların korunmasını da sağlar.⁴⁶

1.2.2. Tarihsel Gelişimi

1.2.2.1. İslâmiyet Öncesi Türklerde Merâsimler

Türkler'in tarih boyunca kurdukları devletlerin sayısı yüzün üzerindedir. Bu rakam diğer birçok milletleri geride bırakacak düzeydedir. Bunun en önemli sebebi ve Türkleri başarılı kılan yönü, Türkler'in yaşamış oldukları çevreye çok çabuk uyum sağlamaları olmuştur.⁴⁷ Bununla birlikte değişik zaman ve mekânlarda yaşayan Türkler'in sosyal hayatlarında çok değişik durumların ortaya çıktığı bir gerçektir. Coğrafi çevre ve buna bağlı bazı etkenlerin insan yaşayışında çeşitli durumlar ortaya çıkarması yadsınamaz bir gerçektir.⁴⁸

Tarihte çok sayıda devlet kuran bir milletin kurmuş olduğu bütün bu devletlerin yaşayış tarzlarının yani sosyal hayatlarının, merâsim ve törenlerinin ele alınması, çalışmanın sınırlarını aşacaktır. Bundan dolayı bu kısımda ele alınacak devletler daha çok büyük bir coğrafyaya yayılan ve örf, âdet ve töreleri bakımında diğer Türk devletlerine kaynaklık eden Hunlar, Göktürkler, Uygurlar gibi eski Türk devletleri olacaktır. Bu devletler, birbirlerinden devraldıkları kültür ve medeniyeti bir sonraki kuşağa aktarma görevi üstlendiğinden ve yapmış oldukları merâsimler, törenler örneklik teşkil ettiğinden bu bölümün bu devletler üzerinden ele alınması yeterli olacağı düşünülmektedir.

Eski Türk örf ve âdetlerine büyük ölçüde kaynaklık eden destanlara bakıldığında çeşitli merâsimler göze çarpmaktadır. Genel olarak bu merâsimlerin, doğum, evlilik, ölüm gibi geçiş merâsimleri, karşılama, ağırlama ve uğurlama

⁴⁶ R. Bahar Akarpınar, **Türk Kültüründe Dinî Törenler ve Mevlid Kutlamaları**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, SBE, Ankara, 1999, s. 20-21.

⁴⁷ Yaşar Bedirhan, **İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü**, Nobel Yayınları, Ankara, 2011, s. 8.

⁴⁸ Ziya Kazıcı, Mehmet Şeker, **İslam-Türk Medeniyeti Tarihi**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1982. s. 14.

merâsimleri, eğlence ve oyunlarla ilgili merâsimler ile kutsal tören ve resmî kutlamalarla ilgili merâsimler olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁹

İslâmiyet öncesi Türklerde, resmî bir özellik taşıyan merâsimlerden biri aynı zamanda “kengeş meclisi” de denilen kurultaylardı. Bu kurultaylar aynı zamanda istişare ve danışma görevi de üstlenmiştir. Bu toplantılara boy beyleri ve halktan yetişmiş büyükler iştirak ederdi. Bir çeşit şenlik havasında geçen kurultaylar sadece alınacak kararlar ve seçimler için yapılmaz, insanların ve hayvanların sayımını yapmak için büyük bir toy şeklinde gerçekleşirdi. Bu aynı zamanda tanışma ve kaynaşma amacıyla yapılmış büyük bir halk merasimiydi.⁵⁰ Bununla birlikte Hun, Göktürk ve Uygurlar, bahar, yaz ve sonbahar gibi yılın belli zamanlarında büyük bir katılımın olduğu meclislerde bir araya gelirlerdi. Bunlara Toy, düğün veya kengeş deniliyordu. Aynı zamanda savaş kurultaylarının sonbaharda ve eylül ayında at sırtında devletin ileri gelenlerinin katılımıyla yapıldığı görülmüştür. Aynı mevsimde halkın ve hayvanların sayımı da yapılırdı. Bu toplanmalar bir çeşit merâsim havasında gerçekleşir, bunlara iştirak etmeyen bir boyun veya beyin isyan ettiği varsayılırdı.⁵¹ Çünkü toylar birlik ve beraberliğin en güzel şekilde sergilendiği ve önem kazandığı merâsimlerdi. Toyda yeme, içme, oyun, eğlence gibi birçok etkinlik yapılırdı.⁵²

Eski Türklerde, İslâmiyet sonrası da varlığını sürdürmüş olan cülûs merâsimi önemli bir yere sahiptir. Gerek eski Türklerde gerekse İslâmiyet sonrası Türk devletlerinde tahtta oturan kişinin tahttan uzaklaştırılması veya vefatı üzerine veliahdının tahta çıkmasına, taç giymesine ve kendine biat edilmesine “hanlanma” veya “cülûs” denilmiştir. Yapılan bu merâsimin Oğuz töresinden izler taşıdığı görülmektedir.⁵³

⁴⁹ İbrahim Dilek, **Altay Destanları**, TDK Yayınları, Ankara, 2002, s.255.

⁵⁰ Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Kömen Yayınları, Ankara, 1979, s. 216-217.

⁵¹ Müslüme Melis Çeliktas, **İslam Öncesi Türklerde Devlet Teşkilatı ve Kültür Hayatı**, Türk Tarihi ve Kültürü İçinde, ed., Muhammed Bilal Çelik, Nobel Yayınları, Ankara, 2019, s. 257.

⁵² Ziya Gökalp, **Türk Medeniyet Tarihi**, Haz.: İsmail Aka, Kazım Yaşar Kopruman, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1976, s. 264.

⁵³ Ziya Kazıcı, Mehmet Şeker, **İslam-Türk Medeniyeti Tarihi**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1982, s.95.

Eski Türklerde, devleti yöneten kişinin hâkimiyetinin dış devletler nezdindeki hâkimiyetine işaret etmesi açısından elçi gönderme ve elçi kabul etme merâsimleri önemli bir yer teşkil etmiştir.⁵⁴ Elçinin devletlerarası gidip gelmesi ilişkilerin devam etmesini sağlamaktaydı. Elçinin taşıdığı belgelere Hakanın (Tanhunun) resmî tamgası (mühür) vurulurdu. Casusluk yapmadığı sürece elçiye zeval olmazdı.⁵⁵

Eski Türklerin, evlenme, doğum gibi zamanlarda da şölen, eğlence ve merâsimler düzenledikleri bilinmektedir. Sanatçılar düğün ve eğlencelerde şiirler okuyup tiyatroya benzer gösteriler sergilemişlerdir.⁵⁶ Doğum merâsimlerinden biri şöyle anlatılır: Karatı Kağan ve Ak Kağan birlikte ava çıktıklarında, Ak Kağan'ın avlamak istediği geyik konuşmaya başlar ve Ak Kağan'ın eşinin bir erkek çocuk doğuracağını söyler. Aynı esnada Karatı Kağan'ın avlayacağı geyik de dile gelir ve eşinin bir kız çocuğu doğuracağını söyler. İki arkadaş haberin doğru olması durumunda çocuklarını beşik kurtmesi yapacaklarını söyleyerek eve dönerler. Döndüklerinde haberin doğru olduğunu görüp büyük bir doğum şöleni tertip ederler. Eğlenceye uzak yakın herkes çağırılır. Türkücüler türkülerini (kojon) söylerler. Davetliler yer, içer ve gönüllerince eğlenirler.⁵⁷ Yine başka destanlarda da çocuk sahibi olan ailelerin şenlik havasında ziyafet verdikleri görülmektedir. Çocuk doğduktan ve doğumla ilgili şenlikler bittikten birkaç gün sonra kağanlar halkına, milletine haber verir, yaşlı-genç, fakir-zengin herkes davet edilirdi. Kopuzcular çalar söylerler, kazanlarla yemekler pişirilir, yiyilir, içilir ve çocuğa yakışan adın konulması istenirdi. Halkın içinden yaşlı bir erkek, erkek çocuğa; saçlarına ak düşmüş yaşlı bir kadın ise kız çocuğuna ad verir, ihtiyarlara hediyeler verilir, şenlik sona erer ve halk dağılırdı.⁵⁸

⁵⁴ Kürşat Koçak, **Eski Türklerde Devlet Gelenekleri ve Törenleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara, 2011, s. 83.

⁵⁵ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000, s. 278.

⁵⁶ Müslüme Melis Çeliktaş, **İslam Öncesi Türklerde Devlet Teşkilatı ve Kültür Hayatı**, Türk Tarihi ve Kültürü İçinde, ed., Muhammed Bilal Çelik, Nobel Yayınları, Ankara, 2019, s. 257.

⁵⁷ İbrahim Dilek, **Altay Destanları**, TDK Yayınları, Ankara, 2002, s.255.

⁵⁸ İbrahim Dilek, **a.g.e.**, s. 311-315.

Düğün merâsimleri de bir bayram havasında kutlanır, düğünlerde ziyafetler verilir, çalgılar çalınır oyunlar oynanır ve yarışlar düzenlenirdi.⁵⁹ Evlilik için öncelikle kız evinde günlerce sürecektir toy düzenlenir, tabak tabak yemekler yenilir, içkiler içilir, halk da toya iştirak ederdi. Hep beraber kız alınıp kendi yurtlarına döndüklerinde burada da ikinci bir toy kurulur, halk eğlenir, yer, içerdi. Toy bittikten sonra katılımcıların alkışlarıyla eğlence ve ziyafet son bulurdu.⁶⁰

Türklerin cenaze merâsimleri birbirinden farklı uygulamalara sahne olmuştur. Arkeolojik buluntulara göre, Türklerin ölülerine, ağacın üstüne yerleştirip bırakma, yakma veya toprağa verme gibi ritüeller uyguladıkları anlaşılmaktadır.⁶¹ Eski Türklerde ölülerin yakılmasının sebeplerinden biri, ateşin ölüleri temizlediği ve ölen kişiyi günahlardan arındırdığı şeklindeki inanıştır.⁶² Bunlarla birlikte yuğ denilen cenaze törenleri önemli bir yer teşkil ederdi. Ölen kişi önemli biri ise, cesedi bir çadıra konur akrabaları kurbanlar keserek bu kurbanları çadırın önüne bırakırlardı. Daha sonra hep birlikte atlarla çadırın etrafında dokuz defa dönerlerdi. Uğurlu sayılan bir gün gelmeden ölüyü gömmez, ölü bu uğurlu günde gömülürdü. Gömüldükten sonra da kurbanlar kesilir ve mezarın etrafında yedi kez dönülürdü.⁶³ Erkekler ve kadınlar, bazı yerlerini bıçakla kesip kanlarını akıtır ve sürekli gözyaşı dökerlerdi.⁶⁴ Eski Türklerde ölümden sonra büyüklere aynı saygı devam eder, onlara duyulan bu saygı çeşitli zamanlarda ve süreklilik arz eden bir şekilde sürerdi. “Atalar kültü” denilen bu gelenek, yılın değişik aylarında olmak üzere, ayrı ayrı mağaralara gidilerek atalarına kurban kesme merâsimleri düzenlerlerdi.⁶⁵

Yine yapılan tespitlere göre Hunların bir senede merâsim şeklinde kutladıkları üç bayramları vardır. 1) Şubat’ın sonunda yapılan, kabile reisleri Tanhu’nun yanında

⁵⁹ Mesut Talaslıoğlu, Ekrem Uykucu, Hüseyin Salman, **Türk Tarihi 1**, Latin Matbaası, İstanbul, 1974, s. 156.

⁶⁰ Erhan Aktaş, **Hakas Kahramanlık Destanı Han Orba**, TDK Yayınları, Ankara, 2011, 176-177.

⁶¹ Musa Yaşar Sağlam, **Eski Türklerde Cenaze Törenleri**, Folklor/Edebiyat Dergisi, C.7, S.27, Ankara, 2001, s.143.

⁶² Recep Yaşa, **Eski Türk Cenazelerinde Ölü Yakma Âdeti**, Türk Tarihi Araştırma Dergisi, Yıl: 4, S.1, 2019, s. 275

⁶³ Müslüme Melis Çeliktas, **İslam Öncesi Türklerde Devlet Teşkilatı ve Kültür Hayatı**, Türk Tarihi ve Kültürü İçinde, ed., Muhammed Bilal Çelik, Nobel Yayınları, Ankara, 2019, s. 257.

⁶⁴ Turgun Almas, **Uygurlar**, çev., Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul, 2010, s. 184.

⁶⁵ Sencer Divitçioğlu, **Orta Asya Türk İmparatorluğu**, İmge Kitabevi, İstanbul, 2005, s. 111.

kesilen kurban merâsimi 2) Senenin 5. Ayında Tanhu'nun huzurunda yapılan kurultay. Burada atalara ve gök ile yerin ruhlarına kurban kesilir, orada hazır bulunan boy beyleri kutsal sayılan Ejder şehrinin yanındaki bir koruluğun etrafında atlarla dörtnala üç defa dönerlerdi. 3) Sekizinci ayda yapılan çeşitli spor gösterileri, hayvan ve insan sayımlarını da bir (eğlence) tören havasında yapmışlardır. Bununla birlikte Hunların, ölen kişilere de merâsim düzenlediğini görmekteyiz. Yapılan bu merâsimde, Ölüyü iç içe iki tabuta koyarlardı. Bazen yakınlarının da öbür dünyada ona hizmet etmesi için onun yanına gömüldüğü olurdu. Merâsim esnasında ölüyü takip etme âdetleri vardı. Ölen kişi önemli biri ise bekletilir, ilkbahar veya sonbaharda gömülürdü.⁶⁶

Eski Türklerden yerleşik hayata geçen ilk kavim olan Uygurlarda, yerleşik hayata geçildikten sonra sosyal hayatta büyük değişiklikler olmuştur. Eğlenceye büyük ölçüde yer vererek müzik aletlerini de yanlarına alarak sürekli gezilere çıkılmış ve konserler düzenlenmiştir.⁶⁷ Uygurlar, yılda iki defa kurban kesme merâsimleri düzenlerlerdi. Amaçları kötü ruhları uzaklaştırmak olan kurban kesme merâsimlerinde altın ve gümüş kaplar içine koydukları suyu birbirlerine serperlerdi. Ayrıca kış mevsimini de törenlerle kutlardı.⁶⁸

Türklerin birkaç bin seneden beri baharın gelişini karşılamak için kutladıkları “Nevruz bayramı”nın M.Ö. VIII. yüzyıllarda Hunlar tarafından kutlandığı bilinmektedir. Hayvanların yavrulamaya başladığı, yeryüzünün yeşerip ağaçların çiçeğe durduğu bu mevsimde, büyük şenlikler düzenlenerek, Nevruz bayramı kutlanmaktaydı.⁶⁹ Baharla birlikte tabiat canlanmakta, baharın gelişi bayram havasında karşılanmaktaydı. Türkler, bayram havasında geçirdikleri bu aya aynı zamanda “yeni gün” adını vermişlerdi. Bu kelime de Farsça “nevruz” kelimesiyle

⁶⁶ Mesut Talaslıoğlu, Ekrem Uykucu, Hüseyin Salman, **Türk Tarihi 1**, Latin Matbaası, İstanbul, 1974, s. 69-70.

⁶⁷ Mesut Talaslıoğlu, Ekrem Uykucu, Hüseyin Salman, **a.g.e.**, 1974, s. 195.

⁶⁸ Mesut Talaslıoğlu, Ekrem Uykucu, Hüseyin Salman, **a.g.e.**, s. 214.

⁶⁹ Mahmut Kaşgarlı, **Uygur Türkleri Kültürü ve Türk Dünyası**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 238-241.

aynı anlama gelmektedir.⁷⁰ İlkbahar gelince bütün halk bir araya gelerek merâsim havasında toplanırlardı. Daha sonra dinî mâbetleri ziyaret eder, bu ziyaret esnasında birçoğu ata biner, ok ve mızrak atarlardı. Yapılan tüm bu etkinlikler merâsim havasında yapılır ve kötü ruhların def edildiğine inanılırdı.⁷¹

Uygurlar nevruzu, mesire alanlarında ve ırmak kenarlarında coşkulu bir şekilde kutlamışlardır. Nevruz günü yeni kıyafetler giyilerek nevruz bayramının kutlanacağı yere gidilirdi. Alanda makamcı ve destancı gibi halk sanatçılarıyla birlikte, aşçı, fırıncı, kasap ve güreşçiler de hazır bulunurdu. Merâsimlere herhangi bir yaş sınırlaması olmadan büyük küçük herkes katılırdı. Önde gelen kişiler nezaretinde nevruz aşısı pişirilir, çeşitli gösteriler ve cambaz oyunları yapılır, güreş müsabakaları gerçekleştirilirdi.⁷² Genel hatlarıyla İslâmiyet öncesi Türkler’de merâsimler bu şekilde yapılırken İslâmiyet sonrası merâsimlerde aşağıda ele alınan hususlar ön plana çıkmaktadır.

1.2.2.2. İslâmiyet Sonrası Türklerde Merâsimler

İslâmiyet sonrası Türk devletlerinin sosyal yaşantı ve kültür hayatına baktığımızda Türklerin, İslâmiyet’i kabulünden sonra da Hunlardan beri yapa geldikleri birçok uygulama varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla eski Türkler zamanında görülen gelenekler, daha sonraki Türk-İslâm devletlerinde varlığını sürdürmüştür. Bu durum, Türk Tarihinin ve kültürünün devamlılığı açısından büyük önem arz etmektedir.⁷³

Türklerde merâsimlerin birçoğu toy⁷⁴ havasında geçmiştir. Bundan dolayı gerek İslâmiyet öncesi dönemde başta toplanan kurultaylar olmak üzere, gerekse de

⁷⁰ Salim Koca, Eski Türklerde Bayram ve Festivaller, **Türkler**, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 53-54.

⁷¹ Mesut Talaslıoğlu, Ekrem Uykucu, Hüseyin Salman, **Türk Tarihi 1**, Latin Matbaası, İstanbul, 1974, s. 198

⁷² Tugba Gönel Sönmez, **Geleneksel Bayramların Halk Hayatındaki Rolü**, Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, S. 7, 2016, s. 144.

⁷³ Reşat Genç, **Tarihte Türk Devletleri 1**, Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara, 1987, s. 285.

⁷⁴ **Toy**: Türk hükümdarlarının ve beylerinin çeşitli vesilelerle maiyetlerine ve halka verdikleri büyük ziyafete verilen isimdir. Toy, Türklerin hâkimiyetlerini pekiştirmek ve iktidarı tek elden yürütmek için

İslâmiyet sonrası da devam ettirilen doğum, cülûs, avlardan ve akınlardan dönüş, ad verme, evlenme ve bayram merâsimlerinde toylar düzenlenmiştir.⁷⁵ Bu toylarda halka büyük ziyafetler verilirdi. Çünkü Türklerin töresinde ilk zamanlarından Osmanlıya kadar, aç doyurma, çıplağı giydirmeye gelenegi atasözü gibi değişmez bir düstûr, bir kanun ve çok önemli bir görev halini alarak bugüne kadar gelmiştir. Türklerin İslâm'ı kabulünden sonra da bu durum İslâm ilkeleriyle hızlı bir şekilde uyum sağlamıştır.⁷⁶ Türkler, basit bir av dönüşünü bile bu şekilde değerlendirip bunu merâsim havasına çevirebiliyorlardı. Avdan dönüş, av etlerinden hazırlanmış büyük ziyafetlerden sonra müzik, çevgan, cirit, satranç gibi eğlencelerle toy devam ederdi.⁷⁷

Türk geleneklerinin hâlâ kuvvetli bir şekilde yaşatıldığı Selçuklularda, İslâmî merâsimlerin yanında eski Türk Âdetlerine göre de tahta çıkıldığı (cülûs merâsimi) tahmin edilmektedir. Örneğin Alp Arslan'ın tahta çıktıktan kısa bir süre sonra büyük bir şölen düzenleyerek bütün emir ve hâciplerini taltif ettiğini görmekteyiz. Bu esnada büyük bir resmî kabûl düzenlenmiş, başta Selçuklu hânedanı olmak üzere bütün devlet erkânı bu merâsimde biatlerini bildirmişlerdir. Bu esnada eski bir Türk geleneğine göre adına “saçı” (nisar) denilen bir âdetle, paralar hatta mücevherler saçıldığı ve hazır bulunanlarca kapışıldığı bilinmektedir. Ordu mensupları da aralarında eğlenceler düzenlemişlerdir. Sultanın hükümdarlığı Abbasi Halifeliğine bildirilmiş ve adına hutbe okutulmuştur. Yeni sultanın tahta çıkmasından dolayı genel af ilan edilerek tutuklular serbest bırakılmıştır.⁷⁸

Her dönemde olduğu gibi Selçuklularda da elçilik kurumu, diğer devletlerle ve halifelikle ilişkilerinde önemli bir rol oynamaktadır.⁷⁹ Kabul merâsimleri yapılması gereken bir formaliteden çok daha öte çok önemli bir hükümdarlık geleneğidir.⁸⁰ Bu

uyguladıkları bir faaliyettir. Bununla birlikte Türkler toyu sosyal yönü daha ağırlıkta olan bir gelenek haline getirmişlerdir. Bundan dolayı birçok merâsim toy havasında kutlanmıştır. Salim Koca, “**Toy**” TDV İslam Ansiklopedisi, C. 41, İstanbul, 2012, s. 270-271.

⁷⁵ Salim Koca, “**Toy**” DİA, TDV Yayınları, C. 41, İstanbul, 2012, s. 270-271.

⁷⁶ Bahaeddin Ögel, **Türklerde Devlet Anlayışı**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016, s. 152.

⁷⁷ Mehmet Ali Hacıgökmen, **Selçuklularda Av Merâsimleri ve Emir-i Şikarlar**, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 43, 2018, s. 330.

⁷⁸ Mehmet Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, TTK Yayınları, 3. Cilt, Ankara, 2011, s. 127-128.

⁷⁹ Mehmet Altay Köymen, **a.g.e.**, s. 131.

⁸⁰ Mehmet Altay Köymen, **a.g.e.**, s. 146.

merâsimler, ferdi ya da toplu bir şekilde yapılabilirdi. Kabul edilen görevliler büyük bir merâsimle karşılanır, izzet ve ikramda eksiklik gösterilmezdi. Amaç devletin gücünü göstermek ve diğer devletlere gözdağı vermektir. Uğurlama merâsimleri de aynı kurallar çerçevesinde ve aynı amaçla yapılırdı.⁸¹

Türk töresine göre evlenmek ve yuva kurmak devletin temeli sayılmış, bu nedenle bekâr kalmak hoş görülmemiştir.⁸² Dolayısıyla Türklerde evlilik merâsimleri, Türk örf âdetine ve İslâm dinine uygun olacak bir şekilde günlerce süren kutlamaların ve kurulan ziyafet sofralarının, herkesin maddi durumuna ve konumuna göre harcamaların yapıldığı görsel bir şölen olarak gerçekleşmiştir.⁸³ Türklerde toy adı verilen düğün eğlencesi ikisi damadın ikisi de gelinin evinde olmak üzere dört gün sürerdi. Toy merâsiminde yeme içmenin yanı sıra, müzikli eğlenceler, at yarışları gibi pek çok aktiviteye yer verilirdi. Düğünden bir hafta önce hazırlanacak yemek için kullanılan ve toyluk denilen et, un, yağ, pirinç, şeker ve meyvelerden oluşan malzemeler, gelin evine götürülür, nikâh ikişer şahit huzurunda kıyılırdı. Daha sonra molla kısa bir dua okur ve merâsim sona ererdi. Gelin; molla, aksakal ve diğer misafirlere pasta ve meyvenin yanı sıra beyaz eşarp ve giyecek türünden hediyeler verirdi.⁸⁴

İslâmiyet öncesi dönemde yağ/yuğ denilen merâsimler, İslâmiyet sonrası dönemde de devam ettirilmiştir. “Tâziye” denilen bu merâsimler ölen herkesin arkasından düzenlenen ortak bir uygulama halini almıştır.⁸⁵ Selçuklularda bir ölüm gerçekleştiğinde belirli merâsimler yapılırdı. Örneğin bir devlet adamı vefat edince, memleketin her tarafında genel yas ilan edilirdi. Bu genellikle üç gün bazen yedi gün

⁸¹ Aziz Başdin, **Sultan Alp Arslan Dönemi Selçuklu Devlet Gelenekleri ve Törenleri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara, 2017, s. 2.

⁸² Mehmet Mandaloğlu, **İslamiyetten Önce Türkler’de Aile Hukuku**, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 33, 2013, s. 137-138.

⁸³ Bülent Kaçın, **Büyük Selçuklular’da Evlilik Merâsimleri**, Selçuklu Medeniyeti Araştırma Dergisi, S. 2, Yıl, 2017, s. 116.

⁸⁴ Aysel Erdoğan, **XIX. Yüzyılda Türkistan’ı Ziyaret Eden Seyyahların Gözünden Türkistan’da Düğün Merâsimleri ve Kadın Meselesi**, Tarih Yolunda Bir Ömür Prof. Dr. İsmail Özçelik’e Armağan içinde, ed., Burak Kocaoğlu, Berikan Yayınevi, Ankara, 2019, s. 119-120.

⁸⁵ Cihan Piyadeoğlu, **Büyük Selçuklular Dünyasında Yas Tutma Âdetleri ve Taziye Merâsimleri**, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C. 2, S., 3, 2012, s. 29.

sürerdi.⁸⁶ İslâmiyet sonrası Türklerde, eskiden olduğu gibi ölünün uzun süre bekletilmesi geleneği sona ermiştir. Ölü çadırının kurulmasından hemen sonra “yestirtuv” denilen bir gelenekle cenaze için etrafa haber verilir, cenaze, uzaktaki yakınlarının haberdar edilmesi için 1 gün, en fazla 3 gün bekletilirdi. Daha sonra cenaze işlemleri için gerekli olan araç gereçler hazırlanır ve fidye verilirdi. Kur’ân-ı Kerîm hatimleri indirilir, hatim yapan kişilere at veya deve hediye edilirdi. Daha sonra yıkama işini bilen aile bireyleri ya da mollalar tarafından cenaze yıkanır, kefenlenir, kefenlenen cenaze ak keçeye, kilim ya da halıya sarılarak defnedilecek yere götürülürdü. Kullanılan bu halı veya kilimler definden sonra mescide hibe edilirdi.⁸⁷

Eski Türklerde mevcut olan “nevruz” bayramı, Türklerin İslâmiyet’e girişinden sonra da varlığını sürdürmüştür. Türkler, XI. asır sonları ve XII. asır başlarında Anadolu’ya geldiklerinde her baharın gelişinde kutladıkları şenlik ve merâsimleri de yanlarında getirmişlerdir. Bu merâsimler asırlar içinde İslâmiyet’in de etkisiyle giderek zenginleşmiş, Türkün ruhuna sinmiş ve benliğinde önemli yer edinmiştir.⁸⁸ Nevruz bayramında yapılan kutlamalar, İslâmiyet’in kabulünden sonra İslâmî motiflerle zenginleşerek Türk kültür tarihindeki yerini almıştır.⁸⁹ Türklerde nevruz merâsimleri, kırlara çıkma, eğlence, şenlik ve oyunlar düzenleme, yiyecek hazırlama, temizlik yapma, yeni kıyafetler giyme, hediyeleşme, eş dost ziyareti, toplumsal yardımlaşma, isim koyma, ateş yakma ve üzerinden atlama gibi geleneklerin yanında, Hızır Baba inancı, kabir ziyareti, kurban kesme, dua etme ve diğer dinî motiflerle bu âdetler yaşatılmaktadır.⁹⁰

Gazneliler zamanında nevruz merâsimleri, sultanın resmî kabulüyle başlardı. Valiler sultana hediyeler sunarlardı. Bu durum bir gelenekten öte zorunlu bir hal

⁸⁶ Mehmet Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, TTK Yayınları, 3. Cilt, Ankara, 2011, s. 151.

⁸⁷ Fatih Ünal, **Kazak Türklerinde Defin Merâsimi ve Aş verme Geleneği**, bilig Dergisi, S. 45, 2008, s. 107-108.

⁸⁸ Lütfi Sezen, **İlkyaz Bayramları**, AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S.12, Erzurum, 1999, s. 82.

⁸⁹ Alaattin Uca, **Türk Toplumunda Nevruz I**, AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi S. 32, Erzurum, 2007, s. 139.

⁹⁰ Alaattin Uca, **a.g.d.**, s. 151.

almıştı. En meşhur hediyeler Arap atları, cins develer ve değerli savaş malzemeleri idi. Hediyelerin sunulmasından sonra yeme-içme eğlenceleri başlar, şairler şiir söyler, mûsikîşinâsların seslendirdiği müzikler eşliğinde eğlenceler devam ederdi.⁹¹

İslâm dinine girdikten sonra Türkler için dinî bayramlar ve kutlamalar önemli merâsimler olmuştur. Bu nedenle Ramazan ve Kurban Bayramı Türkler tarafından düzenli bir şekilde kutlanmıştır. Gazneliler ve Selçuklularda resmî bayram merâsimleri sabahın erken saatlerinde sultan, oğulları, yöneticiler ve sarayın diğer görevlileri ile “bayramgâh” denilen yere gidilerek bayram namazının kılınmasıyla başlardı. Namazdan sonra bayram merâsimine sarayda yemek ve eğlencelerle devam edilirdi. Bundan sonra sultan, hanedan üyelerinin, devlet adamlarının ve halkın tebriklerini kabul ederdi. Bu merâsimler, çok çeşitli yiyecek ve içeceklerle donatılmış salonlarda yapılır, burada şiirler okunur ve müzisyenler sanatlarını icra ederdi.⁹² Ayrıca Selçuklularda, Sarayın önünde davul ve zurnalar çalınırdı. Sultan halkın arasına karışır, câmiye gider hutbe ve vaazları dinlerdi. Kestiği hayvanların etini fakirlere dağıtırdı. Sultanlar Abbasi halifeleriyle karşılıklı hediyeleşirdi.⁹³ Aynı şekilde Gaznelilerde de sofralar kurulmakta ve yenilip içilmekteydi. Ayrıca Gazneliler de göze çarpan önemli bir fark ordunun halkın önünde resmî geçit yapması olmuştur.⁹⁴

Selçukluların Erbil Atabeyi Muzafferuddin Gökbörü (1154-1232) tarafından yapılan ve ilk resmî mevlid merâsimi olarak kabul edilen törende, katılımın oldukça yüksek olduğu, törenin yapılacağı yerde davetliler için her biri dört veya beş bölümden meydana gelen yirmi kadar ahşap kubbe yapılarak süslenmiştir. Mevlid merâsiminden iki gün önce çok sayıda kurban kesilir, kazanlar kaynatılırdı. Mevlid gecesi zikir meclisi düzenlenir, Sultanda merâsime iştirak eder, devlet erkânının ve halkın hazır bulunduğu yerde ordu resmî geçit yapar, vaazlar verilir ve hediyeler

⁹¹Cihan Piyadeoğlu, **Gazneliler ve Büyük Selçuklular’da Bayramlar ve Bayram Kutlamaları**, Turkish Studies Dergisi, C. 5, Yıl, 2010, s. 1416.

⁹²Cihan Piyadeoğlu, **a.g.d.**, s.1413.

⁹³Nebi Bozkurt “**Bayram Kutlamaları**” DİA, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul, 1992, s. 262.

⁹⁴Cihan Piyadeoğlu, **a.g.d.**, s.1417.

dağılırdı. Daha sonra yemekler yenir, yemekten sonra tekrar zikir meclisleri kurulurdu. Kutlamalardan sonra misafirler memleketlerine dönerlerdi.⁹⁵ Gökbörü'nün zamanında Fâtımîlerden farklı olarak hazırlıkları uzun bir zaman dilimine yayıldığı ve merâsimlerin şenlik havasında geçtiği, merâsimlere özellikle tarikat ehli kişilerin büyük katkı sundukları görülmüştür.⁹⁶

Yukarıda genel hatlarıyla anlatmaya çalıştığımız merâsimlerde görüldüğü gibi Türkler gerek İslâmiyet öncesi gerekse İslâmiyet sonrası merâsime çok önem vermişlerdir. Türkler, her durumda ve her şartta bu geleneklerini sürdürmüşlerdir. Nitekim İslâmiyet öncesi yapmış oldukları birçok uygulamayı İslâm dinine girdikten sonra da yeni dinlerine uygun olacak şekilde devam ettirmişlerdir. Dahası bu geleneklerini devam etmekle kalmamış yaşamış oldukları coğrafyaya ve günün şartlarına uygun bir şekilde daha da ileriye taşımışlar ve merâsimleri Türk-İslam medeniyetinin önemli bir unsuru haline getirmişleridir. Söz konusu Türk-İslam medeniyetinin en önemli varislerinden biri Osmanlı Devleti olmuştur. Osmanlı Devleti de kendinden önceki Türk-İslam devletleri gibi merâsimlere büyük önem vermiştir. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde Osmanlı Devleti'nde yapılmış olan merâsimler ele alınmaya çalışılacaktır.

⁹⁵Hasan Yenibaş, **Selçuklular döneminde Sivil Mevlid Merâsimleri**, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S. 196, 2012, s. 5-6.

⁹⁶Ahmed Özel, **“Mevlid”** DİA, TDV Yayınları, C. 29, İstanbul, 2004, s. 476.

İKİNCİ BÖLÜM

2. OSMANLILARDA MERÂSİM

Her medenî toplumun geçmişe ait ve kendine has merâsim, teşrifât⁹⁷ ve teşkilât idaresi olduğu gibi, Osmanlıların da bu konuda çok parlak ve geleneksel bir geçmişi vardı. Hatta şunu söyleyebiliriz ki, medeniyet tarihinde eski Osmanlılar kadar Teşrifât ve Teşkilât'a önem vermiş, bunu yüzyıllarca korumuş ve devamını sağlamış başka bir millet yoktur. “Teşrifât” ve “Teşkilât” denince, öncelikle akla, “Hükümdâr” ve onu çeşitli zamanlarda temsil eden bazı resmî devlet adamları gelir. Hükümdâr, sarayda oturur ve bütün emirler, kanunlar o saraydan çıkardı. Bu nedenle her milletin, özellikle de doğu milletlerinin tarihi birçok saray hikâyeleri ile doludur.⁹⁸ Bu durum özellikle Osmanlı Devleti'nde çok daha üst seviyelere çıkmış ve devletin devamlılığını sağlayan önemli etkenlerden biri haline gelmiştir.

Osmanlılarda merâsimler konusuna geçmeden önce şu hususun vurgulanması gerektiği kanaatindeyiz: Türkler, geçmişten getirdikleri gelenek ve göreneklerinin yanında fethettikleri veya komşu oldukları devletlerin kültürlerinden de etkilenmişlerdir. Başka bir devlet tarafından ele geçirilip yönetilmeye başlanılan milletlerin mevcut geleneklerinin bölgeye hâkim olan yeni devleti etkilemesi veya komşu devletlerin yaşayış biçimlerinin birbirlerinden etkilenmesi kaçınılmaz bir durumdur. Nitekim insanlık tarihinin ilk zamanlarından itibaren dünya kültür tarihine bakıldığında bu durumun bariz bir şekilde var olduğu görülecektir.

⁹⁷ **Teşrifât:** Sözlükte “şerefendirme, bir kimsenin ziyaretiyle bir yeri veya kişiyi şereflendirmesi” manalarına gelen “teşrif” kelimesinin çoğulu olup “protokol” manasını 18. yüzyılda kazanmıştır. Osmanlı devletinde de bazı İslam devletlerinde kullanıldığı gibi “hil’at” anlamında kullanılmıştır. Hazine-i Âmire kâtibine II. Bayezîd zamanında önce “teşrifî”, daha sonra “teşrifâtî” denilmiştir. Filiz Karaca, **“Teşrifat”** DİA, TDV Yayınları, C. 40, İstanbul, 2011, s. 570. Teşrifât, Osmanlı tarihi boyunca devlet eliyle yapılan bütün merâsimlerde uyulması gereken usûl ve erkânı ifade eder. Başka bir deyişle, bütün merâsimlerin yapılış biçimi ve takip edilen yol teşrifât kurallarını oluştururdu. Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlılar’da Teşrifat**, Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 1, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 428.

⁹⁸ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınevi, t.y., s. 13-14.

Osmanlı Devleti'nin ana merkezi olan ve çalışma konumuzun da merkezinde yer alan İstanbul, Osmanlı Devleti tarafından fethedilmeden önce uzun yıllar Bizans Devleti'nin de önemli bir merkezi konumundaydı. Bu konumundan dolayı İstanbul'un, Osmanlı Devleti'nin eline geçmeden önce de çeşitli kültürel etkinliklere sahne olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla yukarıda sözü edilen kültürel etkilenmenin burada da var olduğu düşünülerek Osmanlı Devleti'nin Bizans'tan etkilenmesi konusu üzerinde kısaca durmak istiyoruz. Zira fetihten sonraki İstanbul'u "kendi geçmişinden bağımsız bir şehir olarak düşünmek mümkün değildir."⁹⁹

Osmanlı Türkleri, karşılaşmış oldukları önemli bir medeniyet birikimine kayıtsız kalmayacak kadar "pratık zekâyâ" sahip bir millettir. Nitekim Osmanlılar karşılaştıkları bu önemli birikime sırt çevirmemişlerdir. Aksine bu birikimden yeni bir sentez oluşturarak daha da geliştirmişlerdir. Bu sentez üzerine kurulan Osmanlı kültür birikiminde, Türkler'in uyum sağlama yeteneklerinin yanında Bizans'ın katkısının da önemli bir etkisi olmuştur.¹⁰⁰

İstanbul, kültürel olarak doğu ve batı sentezinin bulunduğu, birleştiği önemli merkezlerden birine örnek olarak verilebilir. Çünkü coğrafi konum olarak Anadolu ve Avrupa'yı birbirine bağlayan önemli bir yerde bulunmaktadır. Burada var olan zengin birikime Osmanlı, kendi potasında eriterek yeni bir biçim kazandırmıştır.¹⁰¹

Osmanlı Devleti Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul'u fethettiğinde burada kültürel pek çok birikimle karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı, Mûsikî başta olmak üzere bu birikimleri doğal olarak İslâm dinine uygun bir hâle getirerek devam ettirmiştir. Çünkü İslâm dini, kendinden önceki anlayışları eğer dinin temel inanç esaslarına ve insan fitratına aykırı değilse hemen reddetmemiştir.

⁹⁹ Yalçın Çetinkaya, **Osmanlı İstanbul'unun Müziği**, Osmanlı İstanbulu II, ed., Feridun Emecen, 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 805.

¹⁰⁰ İsmail Tokalak, **Bizans-Osmanlı Sentezi: Bizans Kültür ve Kurumlarının Osmanlı Üzerine Etkisi**, Gülerboy Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 196.

¹⁰¹ Yalçın Çetinkaya, **a.g.e.**, s. 805-806.

Onu tetkik etmiş, faydalanılacak bir hale dönüştürmüş ve kullanmaya devam etmiştir.¹⁰²

Bir diğer önemli nokta da Bizans'ın önemli bir merkezi olan İstanbul'un aynı zamanda kadim doğu kültürüne (Arap, İran) de komşu olmasıdır. Bu nedenle kültürler arasında akrabalık bağının olduğu söylenebilir. İşte Osmanlı da başta merâsim ve mûsikî olmak üzere daha başka kültür birikimlerini bir araya getirerek yeni ve zengin bir kültür devşirmiştir.¹⁰³

Bizans-Osmanlı şenlik ve merâsimleri arasındaki en önemli benzerlik, merâsimlerin yapıldığı yer ile ilgilidir. Hem Bizans'ta hem de Osmanlıda merâsim ve şenliklerin çoğu önceden "Hipodrom" denilen ve Osmanlıda "At Meydanı" adı verilen yerde yapılmış olmasıdır. Osmanlı Devleti zamanında da varlığını devam ettiren ve burada yapılan pek çok şenlik ve merâsimin Bizans zamanında da var olduğu bilinmektedir.¹⁰⁴ Bizans ve Osmanlı şenlik ve merâsimlerinin ortak alanı olan bu yer esâsen eski tarihlerden beri olimpiyatların, günümüzde ise birçok sportif faaliyetin yapıldığı yer olan stadyumların temelini oluşturmaktadır.¹⁰⁵ Dolayısıyla eskilerde olduğu gibi Osmanlı'nın fetihten sonraki hemen hemen her döneminde at meydanı birçok merâsim ve şenliğe ev sahipliği yapmıştır.

XVI. yüzyıl Osmanlı merâsimlerine baktığımızda, özellikle merâsim düzeninin Bizans şenlik ve merâsim düzeniyle benzerlik gösterdiği söylenebilir. Örneğin Sultan III. Murad'ın bir İmparator edâsıyla diğer devlet ricâliyle birlikte gösteri ve merâsimleri bir locadan izlemesi, "İmparator Theodosius'un çelenk fırlatırken ayağa kalktığı gibi sultanın da para saçarken ayağa kalması gibi olayların olması Bizans şenliklerinin yenilenmiş bir tekrarı düşüncesini uyandırmaktadır.¹⁰⁶

¹⁰² Yalçın Çetinkaya, **Osmanlı İstanbul'unun Müziği**, Osmanlı İstanbulu II, ed., Feridun Emecen, 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 806.

¹⁰³ Yalçın Çetinkaya, **a.g.e.**, s. 807.

¹⁰⁴ Hatice Işıl Şapçı, **Bizans ve Osmanlı Şenliklerinin Karşılaştırılması ve Modern Sanata Yansıması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Işık Üniversitesi SBE, İstanbul, 2014, s. 39.

¹⁰⁵ Hatice Işıl Şapçı, **a.g.t.**, s. 19.

¹⁰⁶ Sezer Tansuğ, **Şenlikname Düzeni**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 15.

Bizans'tan Osmanlıya aktarılan göze çarpan diğer bazı gelenekler şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: “Bereket ve coşkunluk gibi güdülere hükmeden Dionysos adına yapılan kutsama şenliklerinde koro şeklinde müzik yapılmış ve çeşitli danslarla övgü şiirleri okunmuştur. Yine baharın gelişiyle birlikte gençlerin ergenliğe girişinin de kutlandığı bahar şenlikleri öteden beri bu toplumda da kutlanmıştır.”¹⁰⁷ Türkler’de de başta Nevruz olmak üzere doğa ve bereket temalı birçok merâsimin varlığı bilinmektedir. Dolayısıyla burada bir etkilenmeden söz edilebilir. Yine kaynaklarda Bizans’lı “Mimus” karakteri Osmanlıda “Karagöz” olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da yüzyıllarca yan yana yaşamış iki kültürün birbirlerinden nasıl etkilendiklerini göstermektedir.¹⁰⁸ Bir diğer önemli merâsim, özellikle Osmanlı saray düğünlerinin vazgeçilmezi olan nahılların sergilenmesidir. Bizans’ta bir çeşit düğün tahtırevanının üzerinde al tüller, ellerde tutulan çırallar, davul ve ziller eşliğinde söylenen ezgiler ve yapılan danslar ¹⁰⁹ şeklinde sergilenen nahıllar, Osmanlı döneminde düğün merâsimlerinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Her iki medeniyetin icra ettikleri şenlik ve merâsimlerinin ortak bir diğer yönü de merâsimlerde görevli olanlar ve çeşitli gösteriler sergileyenlerdir. Bu kişilerin aynı zamanda saray tarafından himaye edilen kişiler olması dikkat çekicidir.¹¹⁰ Bu durum şunu göstermektedir ki her iki devlette de merâsimler özellikle saray ve saray çevresinde şekillenmiştir.

Yukarıda kısaca değindiğimiz bazı benzerlikler ışığında şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Özellikle merâsimlerin vazgeçilmez unsuru Osmanlı mûsikîsi, “Köklü bir geçmişe dayanan, kadîm bilgeliğin düşüncesini de benimsemiş, çevre kültür ve medeniyetlerin birikimlerinden yararlanarak onları kendi potasında eritip dönüştüren ve Osmanlı hissiyatı ile zenginleştiren, kendine has bir mûsikîdir.”¹¹¹

¹⁰⁷ Hatice Işıl Şapçı, **Bizans ve Osmanlı Şenliklerinin Karşılaştırılması ve Modern Sanata Yansıması**, Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Işık Üniversitesi SBE, İstanbul, 2014, s. 6.

¹⁰⁸ Metin And, **Geleneksel Türk Tiyatrosu**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1969, s. 307.

¹⁰⁹ Özdemir Nutku, **Türk Şenliklerinin Güç ve Bolluk Simgesi: Nahıl**, Sanat Olayı Yayınları, İstanbul, 1981, s. 25.

¹¹⁰ Ayşin Candan, **Oyun, Tören, Gösterim**, Norgunk Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 49.

¹¹¹ Yalçın Çetinkaya, **Osmanlı İstanbul’unun Müziği**, Osmanlı İstanbul’u II, ed., Feridun Emecen, 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 813.

Bizans'tan Osmanlı Devleti'ne tevârüs eden İstanbul şehri ve burada yaşanan kültür ve sanat Osmanlı Devleti'nde öncelikle resmî merâsimlerin gerçekleştiği ana mekân olan saray ve çevresinde cârî olduğundan öncelikle, Osmanlı sarayına ait teşrifât ve teşkilât'a bakmakta yarar görüyoruz.

Osmanlı devletinin kurucusu Osman Bey (1299-1324) ve oğlu Orhan Bey (1324-1362) zamanlarını tamamıyla bilmemekle beraber, her ikisinin de sade bir hayat yaşadıklarına şüphe yoktur. Osman Bey'in Söğüt, Yenişehir ve Eskişehir'deki evine baktığımızda, üç-dört odalı basit bir evden, Orhan Bey'in de Bursa ve İznik'teki yerinin nihayet sekiz-on odalı Tekfûr (Âmir, Hâkim) evinden ibaret olduğunu görmekteyiz. Osman Gazi'nin ölümünden sonra kalan mirası birkaç takım silah, beş-on at ve bir-iki sürü koyunla birlikte bazı basit eşyadan ibarettir. Orhan Gazi'nin devrinin de aynı şekilde sade bir biçimde geçtiğini gösteren kaynaklar mevcuttur. Kaynaklar, Orhan Gazi ile evlenen prenses Teodora için şöyle der: "İpekli ağır kumaşlarla döşenmiş yıldızlı saraylara, taçlarla, mücevherlerle, altın ve gümüş eşya ile dolu süslü salonlara karşılık prenses, sade, toprak ve madeni kaplarla doldurulmuş Bursa sarayına geliyordu."¹¹²

I. Murad (1362-1389) Edirne'yi idare merkezi yapmış ve daha sonra orada pek muhteşem dairelere ayrılmış saraylar yaptırıp merâsimlerle ilgili usul ve kâideler koydurmuştur. Bundan sonra I. Murad (Hudavendigâr) ile Yıldırım Bayezid (1389-1402) zamanlarında bir dereceye kadar tantana ve ihtişam başladığı görülmektedir. Osmanlı sarayında kölelere, cariyelere, kapıcılara, muhafızlara ve daha birçok aşçılara, kuşçulara bu zamanda rastlanmaktadır. I. Murad'ın atlı olarak gittiği yere beraberinde okçular ve silahlı askerler bulundurduğu görülmüştür. I. Murad'ın şehzâdeleri için tertîb ettirdiği büyük sünnet merâsimleri bilinmektedir. Bu merâsimlere yabancı hükümdarlarla, zamanın önde gelen kimseleri davet edilmiş ve bu kimseler kıymetli hediyeler getirmiştir. Ancak padişah bir grubun hediyesini başka bir gruba hediye etmek suretiyle bu hediyeleri elinde tutmamış ve

¹¹² Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınevi, t.y., s. 14-15.

büyükliğini göstermiştir. Yıldırım Bayezid zamanında sarayın gösterişi daha da ziyadeleşmiştir. Sarayın ahırlarında yüzlerce at, av için kullanılan hesapsız hayvan, birçok muhafızlar, sekbanlar (bir çeşit padişahın yakın korumaları), saray içinde birçok cariyeler, iç ağaları ve teşrifâtçılar görülür.¹¹³

Yıkılmış bir enkaz devralan ve saltanatını devam ettirmeye çalışan Çelebi Mehmet (1413-1421) zamanının saray hayatıyla ilgili pek fazla bilgi olmasa da elimizde bazı bilgiler mevcuttur. Bu bilgilere göre Çelebi Mehmet, en seçkin ve en güçlü kırk mücahidin kendisine yakın korumalık yapması için yeni bir teşrifât usulü getirmiş, bu kırk mücahide daha sonraları “gedikli” namıyla yirmi kişi daha eklenmiştir.¹¹⁴

Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) zamanı, tarihin açıklık zamanına denk geldiği için bu devirle ilgili daha fazla bilgiye sahip bulunuyoruz. Fatih, İstanbul’u fethettiği zaman Edirnekapı yakınındaki Tekfûr sarayı diye bilinen İmparator sarayına yerleşmişti. Bir yıl sonra şimdiki Üniversitenin bulunduğu Bayezid meydanındaki alana bir saray inşa etmiş; burası küçük geldiğinden, Hristiyanlıktan önce Bizanslıların büyük puthanesi ve büyük bulvarı olan Topkapı Sarayı’nı kurarak oraya intikal etmiştir. Osmanlı sultanları, Abdülmecid (1839-1861) zamanına kadar bu sarayda saltanatlarını devam ettirmişlerdir. Topkapı Sarayı’nın bazı bölümleri III. Selim (1789-1807) zamanında tahrip olmuştur. Topkapı Sarayı’nın başlangıçta resmî bir makam olarak kullanıldığı, yani selamlık dairesi olduğu, saray halkının artık eski saray diye adlandırılan birinci sarayda ikamet ettiği, sultanların bazen bir-iki ay eski saraya gitmeyerek Topkapı Sarayı’nda vakit geçirdiklerini görüyoruz. Daha sonraları saray ahalisinin hepsi Topkapı Sarayı’na geçmiş, Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) zamanından itibaren eski saray padişahların karıları, kızları ve hasekilerin oturmaları için tahsis edilmiştir.¹¹⁵

¹¹³ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınevi, t.y., s. 16-17

¹¹⁴ Ali Seydi Bey, **a.g.e.**, s. 18.

¹¹⁵ Ali Seydi Bey, **a.g.e.**, s. 19.

İstanbul'un fethinden sonra Rum İmparatorluğu'na ait bazı âdetlere uyulduğunu görüyoruz. Saray merâsimi ve âdâbı, sorguçlular, başlarına gümüş taslar giyen peykler, süslü ve heybetli solaklar ve şatafatlı alaylar bundan sonra başlamıştır. Solaklar, barış zamanlarında ve savaşlarda sultanın korumalığını yapmış ve iki tarafında yürürlerdi. Tehlikeli güzergâhlarda sultanın atının başını tutarlardı. Bunların sayısı yüz kişiyi bulurdu. Solaklar, başlarına kırmızı çuhadan yapılmış ve üstü on parmak genişliğinde sırma işlenmiş bir başlık giyerler, başlığın üzerine bir karış uzunluğunda tüy takarlardı. Bundan dolayı görünüşleri çok heybetli olurdu. Fatih Sultan Mehmed'in düzenlediği Kanunnamenin birçok maddeleri saray içi ve saray dışı merâsimlerini ve teşrifâtını izah etmektedir.¹¹⁶

İkinci Bayezid (1481-1512), ibadetle meşgul olduğu için sarayda müezzinbaşılık, bununla beraber berberbaşılık, tüfekçibaşılık, başlalalık, üzengi ağalığı (rikaptar) gibi yeni meslekler icat etmiş ve bu mesleklerden her birinin görevini bir talimatnameyle kayıt altına almıştır. Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ise, sade bir hayat tercih ettiği halde, sarayın gelenekleşen debdebe ve şatafatını ve merâsim alışkanlığını bozmamış, hatta Hırka-i Saâdet ziyaretini mevcut merâsimlere eklemiştir. Bu tarihlerden itibaren saray halkından hiç kimse tayin edilmiş vakitten önce yiyemez, yatıp kalkamazdı. Hatta namazlar bile artık cemaatle kılınmaya başlanmıştır. Özellikle Kanûnî Sultan Süleyman'dan itibaren sarayın her türlü ihtişamı en üst seviyeye ulaşmıştı. Bu dönemde sarayın güvenliği resmî günlerde çok üst seviyeye çıkarılırdı. Enderun adı verilen iç sarayın hizmeti için bekçi, bostancı, haseki, baltacı, kapıcı, saray ağası, peyk, solak, mehter, seyis, şahinci, çakırcı, tirendaz olarak Topkapı Sarayı'nda sürekli bir kişi bulunurdu. Kurulmuş olan bu düzenin mükemmel olmasından dolayı bazen o koca saray içinde bir tek nefes bile duyulmuyordu. Teşrifâta dahil olmayan terziler, müneccimler, eczacılar, kâtipler, cüceler, dilsizler, ulaklar, aşçılar, yamaklar ve saray erkânının kendilerine mahsus birçok hizmetlisi, ağalar, köleler doğal olarak bu sayılanlar dahil değildir. Bütün bu sayılanlar sultanın mutfağından çıkan leziz yemeklerden yer ve görevlerini saatinde,

¹¹⁶ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınevi, t.y., s. 20-22.

dakikasında yerine getirirlerdi. Sarayda nizamsız, teşrifâtsiz, geleneksiz hiçbir şey olmazdı.¹¹⁷

Edirne sarayı eskiden beri devletin ikinci başkenti sayıldığından padişahların çoğu barış zamanında Edirne sarayına giderlerdi. Bu nedenle Edirne sarayı da büyük bir öneme sahipti. Yavuz Sultan Selim Edirne'yi çok sevdiğinden gerek kendisi gerek zamanın pek çok şairi Edirne ile ilgili kasideler ve şiirler yazmışlardır. Kanûnî zamanında Edirne sarayı teşkilat ve teşrifât bakımından tamamen Topkapı Sarayı'na benzetilmişti. Topkapı Sarayı'nda uygulanan teşrifât kanunları orada da uygulanıyordu. Hatta Edirne sarayı için inşa edilen “imadiye” ve “saraçhane” kasırları, Topkapı'daki kasırlardan daha üstün hale getirilmişti. Sultan I. Ahmed (1603- 1617) bir defa saray erkânıyla birlikte avlanmak için Edirne'ye gitmişti.¹¹⁸

Eskisi gibi seferlerin yapılmaz olduğu on VI. yüzyılın sonlarına doğru padişahlarda bir de yazlık merakı başladı. Beşiktaş'ta, Bebek'te, Sadâbad denilen Kağıthane'de, Mihrâbad denilen Kanlıca'da Feyzâbad diye anılan Çubuklu'da, Fenerbahçe'de yazlık saraylar yaptırılmış, buralarda içerde ve dışarıda çok şatafatlı eğlenceler düzenlenmişti. Sultanlar buralara gezmek için geldiklerinde, sarayda icra edilen merâsimlerin aynısı buralarda da uygulanırdı.¹¹⁹ Şimdi öncelikle başta Topkapı sarayı olmak üzere bu saraylarda icrâ edilen Osmanlı Devleti merâsimlerine geçmek istiyoruz.

2.1. Resmî Merâsimler

Osmanlı Devleti'nde uygulanan merâsimlere geçmeden önce bu merâsimlerin temelini teşkil eden âdet ve geleneklere kısaca değinmekte yarar görülmektedir.

Osmanlı dönemi âdet ve geleneklerini, devletin hüküm sürdüğü 624 yılla sınırlamak doğru bir yaklaşım olmasa gerek. Zira Türk tarihinde İslâmiyet'in kabul

¹¹⁷ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınevi, t.y., s. 22-23.

¹¹⁸ Ali Seydi Bey, **a.g.e.**, s. 23-24.

¹¹⁹ Ali Seydi Bey, **a.g.e.**, s. 24-25.

edilmesi, Anadolu ve Balkanların fethedilmesiyle birlikte yerleşik olan bir hayatla, göçebe bir hayat arasında kurulan denge, Türk, Arap, Fars kültür ve medeniyet dairesinin biçim kazanması XI-XX. yüzyıllar arasında kurumsal bir hale dönüşmüştür. Bu sistemin ilk dönemine nizâm-ı kadîm (klasik dönem), ikinci dönemine ise nizâm-ı cedîd (yenileşme) dönemi denilmiştir. Malazgirt Zaferinden XVIII. yüzyılı da içiren dönem oluşma, olgunlaşma ve gelişmenin durması şeklinde mülâhaza edilebilir. Bundan sonraki dönem, batıdaki gelişmelerin de örnek alınmasıyla kurumların yeniden gözden geçirilmesi ve bu kurumların yenileştirilmesi şeklinde geçmiştir.¹²⁰

Osmanlı devleti aynı zamanda kurumlar manzumesinden oluşur. 624 yıl hüküm süren güçlü bir devlet olmanın en önemli sebeplerinden biri de çok sağlam kurumlara sahip olmasıdır. Klasik Osmanlı dönemi Türk toplumunun yapısına bakıldığında, bu toplumda yaşayan insanlar için; külliye, iman, düşünce, davranış ve uygulama dengesi sağlayan bir kültür geleneğinin var olduğunu görmekteyiz. Sade vatandaştan tutun toplumu oluşturan en küçük birim olan aileye kadar sirayet eden bu anlayışın, Osmanlı âdet ve geleneklerinin oluşmasında önemli derecede etkili olduğu söylenebilir. Hayatın safhalarıyla ilgili doğum, sünnet, askere gitmek, evlenme ve ölüm âdetleri, dinî günler ve bayramlar gibi düzenlenen merâsimlerde mutluluğa ve ikrama kavuşmak, bununla birlikte bu imkânlarla sahip olmayanların katılımını da sağlamak bu geleneklerin temel anlayışını teşkil etmektedir.¹²¹

Osmanlı devletinde resmî iş ve işlemlerde, teşrifât adıyla anılan ve protokol işlerini düzenleyen teşkilattan daha önce bahsetmiştik. Söz konusu bu protokolün kurallarını âdet, gelenek ve görenekler belirlemiştir. Âdet, gelenek ve göreneklere başta padişah olmak üzere sarayda yaşayan herkes özel hayatlarında bu nizamla titiz bir şekilde uyum gösterirdi. Bu kurallar bir bütün olarak Osmanlı Devleti'nin iktidar ve hükümlanlık anlayışının ve bununla birlikte kültürel kimliğinin belirleyicisi olmuştur. Merâsimler, Osmanlı devlet teşkilat ve yapısıyla birinci derecede

¹²⁰ Umay Türkeş Günay, **Osmanlıda Âdet ve Gelenekler**, Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 6, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 282.

¹²¹ Umay Türkeş Günay, **a.g.e.**, s. 283-284.

alakalıdır. Osmanlı Devleti’nde yapılmış olan her merâsim resmî olarak bütün devlet görevlilerinin katılımıyla yapılırdı. Protokolün devlet içerisinde bu denli muntazam bir şekilde yerine getirilmesi ve bütün ayrıntılarının eksiksiz bir şekilde uygulanması, şüphesiz eski bir devlet ve şehir geleneğinin var olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte bu merâsimlerle kurumsal bir hal almış ortak bir kültürün varlığı da gözler önüne serilmiştir.¹²²

Osmanlı sultanları, Bursa ve Edirne saraylarından sonra üç buçuk asır Fatih Sultan Mehmed’in inşa ettirdiği Topkapı Sarayı’nı kullanmışlardır. Bu saray bir taraftan padişahın ikametgâhı olduğu gibi, bir yandan da merkezi yönetim birimini oluşturmaktaydı. Dolayısıyla saltanat ile saray birbirlerini tamamlayan iki önemli kavram olarak önümüze çıkmaktadır. Osmanlı Devleti’nde diğer Türk-İslâm devletlerinde olduğu gibi çeşitli âlem, hil’at, menşur, unvan ve bunlarla birlikte çeşitli merâsimlerin yapılması hâkimiyet belirtileri olarak görülebilir.¹²³

Bununla birlikte Osmanlılar döneminde başkent olmasından dolayı İstanbul, resmî merâsimlere sahne olmuş ve özellikle “merâsimler kenti” vasfını kazanmıştır. Üç kıtaya yayılan devletin ana merkezi olması İstanbul’u özel bir merâsim alanı haline getirmişti. Bu nedenle ele alacağımız resmî merâsimlerin başkentte bulunan saray ve çevresinde icrâ ediliyor olması, saltanatın azametini ortaya çıkarması açısından önemli bir fonksiyon ifa ediyordu.¹²⁴ Şunu da belirtmekte yara vardır ki merâsimler sadece saray duvarları arasında gerçekleşmemekte, görkemli merâsimler bütün eyaletlerde ve taşrada yaygın bir şekilde kutlanmaktaydı. Bu durum sultanın dolayısıyla onun şahsında devletin gücünü hem tebaaya hem de yabancılara göstermesi açısından önemlidir.¹²⁵ Bütün bu bilgiler ışığında Osmanlılarda özel bir değer taşıyan resmî merâsim ve kâideler şöyle sıralanabilir:

¹²² Umay Türkeş Günay, **Osmanlıda Âdet ve Gelenekler**, Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 6, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 300-301.

¹²³ Abdullah Saydam, **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 73.

¹²⁴ Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul’da Osmanlı Merâsimleri**, Büyük İstanbul Tarihi, C. 3, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 404.

¹²⁵ Fatma Sel Turhan, **18. Ve 19. Yüzyıl Osmanlı Resmî Törenlerinin Bosna Eyaletindeki Yansımaları**, Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, C. 6, S. 2, 2017, s. 341.

2.1.1. Biat Merâsimi

Sözlükte, İslâm devletinde idare edenle idare edilenler arasında yapılan seçim veya bağıllık karakteri taşıyan sosyopolitik akit anlamlarına gelir. Türkçe’de biat şeklinde kullanılan kelimenin aslı Arap’ça olan bey’at tır. Bey’at, “satmak; satın almak,” anlamındaki bey’ mastarından türetilerek “yöneticilik tevdi etmek, birinin yöneticiliğini benimsemek” anlamına gelmektedir. Sosyopolitik bir akit olarak ise devlet başkanının seçme, belirleme ve İslâm hukuku çerçevesinde ona bağıllık gösterme demektir.¹²⁶ Keza biat, bir kimsenin otoritesinin kabul ve tasdik edilmesidir. Padişah, tahta geçtikten sonra kendi yetkisinin kabul edilmesi için bağıllık akdi almak için tebaasından biat alır, biat eden topluluk ilan ettikleri bu bağıllıklarıyla, biat ettikleri kişinin emir ve isteklerini ayırım yapmaksızın yerine getirmeyi taahhüt ederlerdi.¹²⁷ Osmanlılarda daha çok Hırka-i Saâdet Dairesinde veziriâzam ve şeyhülislâmın biatiyle başlayan merâsime Topkapı Sarayı’ndaki bâbüssaâde önünde devam edilirdi.¹²⁸ İstanbul’da yapılan biat törenleri II. Bayezid’den itibaren bâbüssaâde önünde yapılırdı.¹²⁹ Bu merâsimde önce nakîbüleşraf biat eder, onu vezirler ve diğer görevliler takip ederdi. Sultan bâbüssaâde önünde bulunan tahtta yerini aldıktan sonra, biat edenler tahta yaklaşarak padişahın eteğini öperlerdi.¹³⁰ III. Murad’ın (1574-1595) cülûsundan itibaren, Sadrazam Sokullu’nun dalkavukça hareketi yüzünden, etek öpme âdeti başladı. Fatih’in, Yavuz’un ve Kanûnî’nin ellerini öpen vezirler, bundan böyle sultanın eteğini öpmeye başladılar. Daha sonra tahtın saçakları öpülmeye başlandı.¹³¹ Edirne’de yapılan üç biat merasimi ve I. Selim’in (Yavuz) İstanbul Yenibahçe’de gerçekleştirilen biat merâsimlerinin dışında İstanbul’da olup da bâbüssaâdede yapılmayan iki biat töreni son yüzyılda yapılmıştır.¹³²

¹²⁶ Cengiz Kallek, “**Biat**” DİA, TDV Yayınları, C. 6, İstanbul, 1992, s. 120-124.

¹²⁷ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 43-48.

¹²⁸ Cengiz Kallek, **a.g.e.**, s. 120-124.

¹²⁹ Hakan T. Karateke, **a.g.e.**, s. 43-48.

¹³⁰ Cengiz Kallek, **a.g.e.**, s. 120-124.

¹³¹ Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, C .6, s. 58.

¹³² Hakan T. Karateke, **a.g.e.**, s. 43-48.

Saltanatın babadan oğula geçtiği bir sistemde bazen teamüllerin zorlanması ve padişahın hal edilmesi gibi olaylarda ortaya çıkacak karışıkların önlenmesinde yapılacak ilk şey biattı. Bunun için, şeriatın temsilcisi olan şeyhülislâm ile siyasi erkin önde gelen ismi sadrazamla birlikte yüksek rütbeli kişiler, yeni padişahın tahta geçeceği anlaşılır anlaşılmaz herhangi bir gecikmeye mahal vermeden Hırka-i Saâdet odasında yeni sultana biat ederdi.¹³³ Ayrıca biat merâsiminin gerçekleştirildiği bütün memlekete ilan edildiği ve bu sebeple top atışları düzenlendiği arşiv belgelerinde şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

.... Kaymakamı Raf'etli Mahmud Bey'e

Raf'etli Bey

Sultan Abdulmecid Han Hazretleri işbu şehri zilhicce şerifenin on birinci salı günü terk-i hayat müstearıyla dar-ı bekâyâ irtihal buyurmuş olduklarından varis-i meşru' sultana arz olan birader-i mealikleri padişahları şevketli, kerâmetli, mehabetli, kudretli sultan Abdulaziz Han efendimiz hazretleri bil istihkak tahtı meal-i cennet Osmana cülûs buyurulmuş olduklarına mebni bil cümle erkân ve sükkân saltanat-ı seniyeleri tarafından biat-ı umumiyeye resmi âliyesi icrâ ile beraber keyfiyeti cülûs meyamini me'nus mülukâne memalik mahrusaden telgraf olan mahellere telgrafname, diğerlerine dahi posta ile tahrir ve ilan edilmiş olmakla zatının dâhi zir idaresinde hane-i mahallerine usul-u veçhiyle yirmi bir pare top endahetiyle ilana keyfiyete mübadere etmeleri ve her halde aksa-yı murad ve merâm-ı umumiyetle vezir ... saye-i hazreti şahannede emniyet ve istirahat ve kafe-i me'muriyenin kema fil sabık hüsn-i hareketle mühevvel-i uhdeleri olan umûr ve mesalihin ve zabt-u rabt memleketin temlikten husulüne ikdam ve inayet olacağından müktezâyı dirayet ve hamiyetiniz üzere kemakan halkın dilsir-i nimet âdi vedâd olmuş ve usul-u zabitanın muhavver madlubuna cereyân etmiş ve cümleden darf-ı eşraf hazreti şehriyar için davet-i hayriyye celb olunmuş kadayasına evvelkinden ziyade itina ve ikdam eylemeğin lazım geleceği beyanıyla şaki tahrir ve teşriflerini. 17 zilhicce 1277.¹³⁴

Osmanlı Devleti'nde yapılan biat merâsimlerinin çoğu, kaynaklarda tahta çıkış merâsimi ile (cülûs) birlikte ele alınmaktadır. Burada biat merâsimini kısaca tanıttıktan ve biat merâsimini kısaca ele aldıktan sonra, biat merâsimiyle birlikte ele alınan tahta çıkış (cülûs) merâsimine geçebiliriz.

2.1.2. Tahta Çıkış (Cülûs) Merâsimi

Cülûs, Arapça kökenli bir kelime olup sözlükte, “oturmak” anlamına gelen cülûs kelimesinden mülhem, hükümdârların ve özellikle Osmanlı şehzâdelerinin tahta geçmesi hakkında kullanılan bir kelimedir. Osmanlı'nın kuruluş devrinde

¹³³ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 43-48.

¹³⁴ BOA. A.} MKT.UM. 0479. 00002. 001. Çalışmada latinize edilen belgelerin asıllarına ayrıca ekler kısmında yer verilmiştir.

(1299-1453) tahta geçiş, daha nceki Türk-İslām devletlerinde olduğu gibi daha çok devlet ileri gelenleri tarafından bir Őehzāde üzerinde ittifak kılınmasıyla gerçekleştirilmiştir. Őehzādelere, bazen de vasiyet yoluyla tahta geçerlerdi. Babasının vefatından sonra, Selçuklu Devleti'nin sınırlarında Bizanslılar'a karşı yapmış olduğu başarılı gazālar nedeniyle sultan III. Alāeddin Keykubat tarafından kendisine bağımsızlık ve hükümdarlık alametleri gönderilen ve devlete adını veren Osman Gazi, devletin kuruluşunda önemli paya sahip olan ahīlerin ve aşiretlerin önde gelen beylerinin de desteğini alarak beyliğin başına seçilmiştir. Osman Bey'in clsunda eski Türk töresine göre küçük bir merāsim tertib edilmiştir.¹³⁵ Bu merāsim katılanlar Osman Bey'in önünde birer birer diz kmşlerdir. O da biat eden bu kişilere birer bardak kımız ikram etmiştir. Bu kımızı içenler, kendisine biat ettiklerini ve bu biatle bağlılıklarının devamlı olacağını ispat etmiş oluyorlardı.¹³⁶ Orhan Bey, babasının sağlığında ona vekālet etmiş, babasının vasiyetiyle beyliğe aday gösterilmiş, babası vefat ettikten sonra ahīlerin desteğiyle ahīler topluluğu önünde tahta kmıştır. I. Murad aynı zamanda bir ahī reisi olması hasebiyle yine ahīler tarafından seçilmiştir.¹³⁷ Orhan Gazi ve I. Murad'ın tahta ıkışları sırasında merāsim yapılıp yapılmadığı konusunda malumat sahibi değiliz.¹³⁸ Yıldırım Bayezid, Kosova savaşında şehid edilen babasının yerine orduda bulunan beyler tarafından padişah olarak ilan edilmiştir.¹³⁹ Babasının feci şekilde şehid edilmesi ordunun şevkini iyice kırmıştı. Bu nedenle tahta çıkan Yıldırım Bayezid için öyle parlak tören yapılmasına ortam müsait değildi. Ancak kendisi için Edirne'ye dönüşünde ādet olan karşılamadan başka herhangi bir merāsim düzenlenmemiştir.¹⁴⁰ Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı'nda esir alınması ve ölümünden sonra oğulları arasında çıkan taht kavgaları sonucunda elebi Mehmed, kardeşlerini saf dışı bırakarak Edirne'de hükümdarlığını ilan etmiştir.¹⁴¹ I. Mehmed adıyla tahta oturan elebi Mehmed için, herhangi bir merāsim düzenlenmemişti. Bu da gösteriyor ki elebi Mehmed'e kadar

¹³⁵ Abdülkadir zcan, **“Cls” DİA**, TDV Yayınları, C. 8, İstanbul, 1993, s. 108-110.

¹³⁶ Muammer Yılmaz, **Osmanlı'da Tören ve Alaylar**, Sarmal Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 23.

¹³⁷ Abdülkadir zcan, **a.g.e.**, s. 108-110.

¹³⁸ Muammer Yılmaz, **a.g.e.**, s. 24.

¹³⁹ Abdülkadir zcan, **a.g.e.**, s. 108-110.

¹⁴⁰ Muammer Yılmaz, **a.g.e.**, s. 24.

¹⁴¹ Abdülkadir zcan, **a.g.e.**, 108-110.

tahta çıkış merâsimleri pek yapılmamıştır.¹⁴² Onun ölümünden sonra büyük oğlu II. Murad (1421-1451) babasının vasiyeti, devlet erkânı ve yeniçerilerin onayı ile tahta oturmuştur. ¹⁴³ Babasının vefatı sırasında Amasya’da bulunan ve ancak kırk gün sonra başkente intikal eden II. Murad, tahta çıkış merâsimi yaptırmamış ancak devlet erkânına, halka ve askere “cülûs bahşişi”¹⁴⁴ dağıttırılmış ve etek öptürmüştür. Daha sonraki tahta çıkış merâsimlerinde önemli bir âdet haline gelecek olan “cülûs bahşişi” bu zamandan itibaren başlamıştır. Bu âdetten dolayı pek çok kaynak, tahta çıkış merâsimlerinin başlangıcının 1421 senesi olması gerektiğini belirtmektedir.¹⁴⁵

Önceki cülûslardan daha farklı bir şekilde gerçekleşen Fatih Sultan Mehmed’in tahta çıkışı, ilkinde babasının kendi isteğiyle tahtan çekilmesinden sonra on iki yaşında gerçekleşmiştir.¹⁴⁶ Bu tahta çıkış merâsimi babasının huzurunda ve onun isteğiyle yapıldığı için vezirler, kumandanlar yıllarca savaş meydanlarında uğrunda savaştıkları eski padişahlarına olan saygıdan dolayı yeni küçük sultana herhangi bir

¹⁴² Muammer Yılmaz, **Osmanlı’da Tören ve Alaylar**, Sarmal Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 24.

¹⁴³ Abdülkadir Özcan, “Cülûs” DİA, TDV Yayınları, C. 8, İstanbul, 1993, s. 108-110.

¹⁴⁴ **Cülûs Bahşişi**: “Padişahın tahta çıkmasından dolayı dağıtılan bahşıştir. Bu âdet Osmanlılardan önceki İslam devletlerinde de vardı. Osmanlılarda iki türlü cülûs bahşişi vardı. Birisi bir defaya mahsus verilir, diğeri ise askerin maaşına zam şeklinde verilir. Sadrazama 30 binden başlamak üzere bütün memurlara derecelerine göre bahşiş verilir. Cülûs bahşişi Fatih Sultan Mehmed’den itibaren kanun haline getirilmişti.” Zekeriya Bülbül, **Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi**, Nobel Yayınları, Ankara, 2000, s. 58-59. Bundan dolayı “cülûs törenlerinin önemli bir tarafı da “cülûs bahşişi” olmuştur. Bilhassa askere verilecek bahşiş için söz verilmesi ve hemen çıkarılması gerekirdi. Bunun için askerin biati esnasında padişaha yüksek sesle “bahşiş ve terakkileriniz kabulümdür” denilir ve herhangi bir tatsızlığa meydan vermemek için cülûs bahşişi hemen dağıtıldı. II. Selim tahta çıkarken vezirler ve asker Zigetvar’da olduğu halde kendisi İstanbul’da cülûs töreni yapmış, fakat bu tören göz önüne alınmamış, Belgrat’ta yeniden tören yapılması istenmişti. Padişah otağ-ı humâyûn önüne kurulan tahta oturmada içeri girmesi üzerine hiç olmazsa bahşiş ve terakki sözü verilmesi istenmişti. Ancak yeni padişahın bu teklifleri fazla ciddiye almaması yüzünden İstanbul’a girerken “cülûs olmamıştır” diyerek asker olay çıkarmıştır. Cülûs bahşişi zaman zaman ciddi sorunlara neden olmuş, hükümdarların sık değiştiği dönemlerde hazinenin boşalmasına neden olmuştur. Askere verilen bahşiş ve terakkilerin dışında devlet erkânına da bu vesileyle çeşitli ihsanlarda bulunmak âdeti.” Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlılar’da Teşrifât**, Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 1, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 439. “Cülûs bahşişi, II. Mahmut dönemine kadar sürmüş; 1826’da kapıkulu ocakları kapatıldığı, 1830’lu yıllarda da saray ve Babıâli geleneklerinde bir dizi değişiklik yapıldığı için, Abdülmecid’in tahta çıkışında cülûs bahşişi dağıtılmamış ve yaklaşık dört yüz yıllık bu gelenek terk edilmiştir. Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayar, **Osmanlı Dünyasından Yansımalar**, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2000, s. 22.

¹⁴⁵ Muammer Yılmaz, **a.g.e.**, s. 24.

¹⁴⁶ Abdülkadir Özcan, **a.g.e.**, s. 108-110.

merâsim düzenlememişlerdir.¹⁴⁷ İki yıl sonra sona eren bu saltanatından sonra babası tekrar tahta çıkmış, tahtın tek adayı olan Fatih, 1451 yılında vefat eden babasında sonra ikinci kez bu defa kesin bir şekilde tahta oturmuştur. Bu ikinci cülûsunda en üst seviyede merâsim yapılmıştır. Bu merâsimlerle bağlılık ve itaatlerini bildiren askere bol bol bahşişler dağıtılmış, birçok kimseler de hil'at'ler¹⁴⁸ giydirilmiştir.¹⁴⁹ Fatih Sultan Mehmed zamanından sonra her tahta çıkış merâsiminde padişahlar, düzenlenen büyük alaylarla saraya getirilir, önce saray halkı ve yeni padişahın maiyetindeki devlet erkânı yere eğilerek bağlılıklarını ilan ederlerdi. Daha sonra divân kurulur, padişah, teşrifât sırasıyla gelenleri kabul ederdi. Bu esnada yeni padişahın el ve eteği veya uzaktan yer öpülürdü. Askere de bahşişler dağıtılırdı.¹⁵⁰

Fatihin ölümünden sonra, oğulları II. Bayezid ve Cem Sultan taht için savaşıp, sonuçta II. Bayezid galip gelerek tahta sahip olmuştur. Babasının özellikle doğu politikasını beğenmeyen ve babasına isyan eden Yavuz Sultan Selim, yeniçerilerin de desteğini alarak babasının tahtan inmesini sağlamış ve kendisi cülûs etmiştir. Kanûnî Sultan Süleyman rakipsiz olduğundan, oğlu II. Selim (1566-1574) ise babası Kanûnî'nin hükümdarlığı sırasında kardeşleri öldüğünden herhangi bir taht kavgası gerçekleşmeden cülûs etmeye müyesser olmuşlardır.¹⁵¹

Birkaç istisna dışında, başlangıcından beri babadan oğula geçen ve özellikle büyük olan şehzâdeye tekabül eden saltanat I. Ahmed'ten itibaren değişmiştir. Bu sisteme göre saltanata, hânedânın en büyük ve en tecrübeli kişinin cülûsuyla devam edilmesi gerektiği uygun görülmüştür. Bununla birlikte öteki şehzâdeler, sarayın özel bir yerinde âdeta hapis hayatı yaşamaya başlamışlardır. Ancak şehzâdelerin tahta

¹⁴⁷ Muammer Yılmaz, **Osmanlı'da Tören ve Alaylar**, Sarmal Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 24.

¹⁴⁸ **Hil'at**: "Sözlükte "elbisesini çıkarmak, üzerinden çıkardığı elbiseyi başkasına vermek" anlamına gelen **hal'** kökünden türeyen **hil'at**, terim olarak halifeler ve hükümdarlar tarafından taltif etmek ve şerefletirmek amacıyla devlet adamlarına ve diğer bazı kimselere giydirilen değerli elbiseyi ifade eder. Dârü'ttırâzlarda sanatkârâne sırma işlemelerle, özellikle şerit halinde kenar yazılarıyla süslenmiş olan ve hükümdarın isim veya alametini taşıyan kaftanlar hükümdar tarafından taltif amacıyla birine hediye edildiğinde **hil'at** adını alırdı" Mehmet Şeker, "**Hil'at**" DİA, TDV Yayınları, C. 18, İstanbul, 1998, s. 22.

¹⁴⁹ Muammer Yılmaz, **a.g.e.**, s. 25.

¹⁵⁰ Muammer Yılmaz, **a.g.e.**, s. 25.

¹⁵¹ Abdülkadir Özcan, Abdülkadir Özcan, "**Cülûs**" DİA, TDV Yayınları, C. 8, İstanbul, 1993, s. 108-110.

çıkışında saray ağaları ve vâlide sultanların büyük rolleri olmuştur. Bundan dolayı, sonraki cülûslar hep sıkıntılı bir şekilde gerçekleşmiştir. Hem sultan Abdülmecid hem de sulatan Abdülaziz (1861-1876) saltanat sisteminde değişikliğe gitmek istemişlerse de başarılı olamamışlardır. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte padişahların tahta çıkışları, genellikle meşrutiyet yanlıları tarafından belirlenmiştir.¹⁵²

Türk-İslâm devletlerinde tahta çıkış merâsimleri, olası bir taht kavgasına mahal vermemek için ölen hükümdarın cenaze merasiminden önce gerçekleşirdi. Küçük bazı farklarla birlikte hemen bütün Türk-İslâm devletlerinde yapılan cülûs merâsimlerinin en güzel şeklinin Osmanlı Devleti'nde mevcut olduğunu görmekteyiz.¹⁵³ Cülûs merâsimleri, eğer padişah sefer veya göç nedeniyle başka bir yerde ölmüşse devlet erkânı cülûs merâsimini padişahın vefat ettiği yerde yapardı.¹⁵⁴ Eğer padişah İstanbul sınırları içerisindeyse cülûs merâsimi şu şekilde yapılmaktaydı: Hükümdar vefat ettiğinde öncelikle dârüsaâde ağası tarafından ivedilikle sadrazama haber verilirdi. Sadrazam da hemen diğer bütün üst düzey devlet erkânını çağırarak birlikte saraya giderlerdi. Kubbealtı'nda veya sünnet odasında toplu halde yeni padişahın gelmesini beklerlerdi. Padişah bir kolunda dârüsaâde ağası, bir kolunda silahtar ağa olduğu halde önce Hırka-i Şerif Dairesi'ne götürülürdü. Burada yeni padişaha öncelikle sadrazam ve şeyhülislâm biat ederdi. Daha sonra başında saltanat alâmeti olarak yûsufî destar ve sırtında samur erkân kürkü ile yeni padişah, eski bir Türk töresi gereği müneccimbaşı tarafından belirlenen eşref-i saatte bâbüssaâde önünde kurulan tahta oturtulurdu. Bundan hemen sonra öteki devlet erkânı da kendisine biat ederdi. Bir taraftan yeni padişah için cülûs merâsimi gerçekleştirilirken diğer taraftan ölen padişah için de cenaze merâsiminin hazırlıklarına başlanırdı.¹⁵⁵ Bu arada şu anlaşılıyor ki cülûs merâsimlerinde bâbüssaâde çok önemli bir yere sahiptir. Zira cülûs merâsimi bâbüssaâde önünde

¹⁵² Abdülkadir Özcan, “Cülûs” DİA, TDV Yayınları, C. 8, İstanbul, 1993, s. 110.

¹⁵³ Abdülkadir Özcan, **a.g.e.**, s. 110-111.

¹⁵⁴ Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlı Devleti'nde Resmî Törenler ve Birkaç Örnek**, Osmanlı Ansiklopedisi 9, Kültür ve Sanat, ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 137.

¹⁵⁵ Abdülkadir Özcan, **a.g.e.**, s. 110-111.

yapılan en görkemli merâsimdir. Hatta sarayın kullanılmadığı tarihlerde bile cülûs merâsimi burada yapılırdı.¹⁵⁶

Sadrazam ve şeyhülislâm yeni padişaha Hırka-i Saâdet Dairesi'nde biat ettikleri için genellikle tören yerinde hükümdara önce nakîbüleşraf¹⁵⁷ biat ve dua ederdi. Ardından bayram tebriklerinde olduğu gibi Kırım hanzâdesi, rikâb-ı hümayûn ağaları ve kapıcıbaşı ağalar biat ederlerdi. Kubbealtı'nda bekleyen şeyhülislâmın duasından sonra sadrazam ve diğer vezirler ile devletin üst düzey yöneticileri biatlerini sunarak yeni padişahı tebrik ederlerdi. Sonuçta teşrifatçı efendinin etek öpmesiyle merâsim bitmiş olurdu. Yeni padişah tahtından kalkıp orada bulunanları selamlar ve daha sonra vefat eden padişahın cenaze namazını kılarak Enderun'a dönerdi.¹⁵⁸

Cülûs töreni sona erdikten sonra, cülûsun ilanı için, şehre münâdîler çıkartılırdı. Aynı anda tophaneden ve donanmadan toplar atılır,¹⁵⁹ Şenlikler düzenlenir ve şenliklerin nasıl yapılacağı resmî olarak ilgili yerlere bildirilirdi.

Cülûsu meyâmin me'nus hazret-i hilâfetpenâhilerî yevm-i mes'udunda icra kılınacak şehriyinden iş'al ile tenvir-i basâr edilmek üzere tophane-i âmire müşiriyeti vasıtasıyla vukû bulan memlûkânem üzerine irsalına emr-i ferman-ı hümayûnu hazreti hilâfetpenahilerî

Buyruğu ve şâyâna buyurulan fişenkler ve sanayi-i nâriye memur mahsusuyla beraber gelerek tanzim ve tetmim levâzım-ı icâbiyyesine ibtidâr kılındığı gecesinde yevm-i mes'ud mezkûrda burada icra kılınan şehriyânın gecesini ikiye taksim olunarak akşamdan saat üçe kadar hidiv paşa kullarına ve gece saat üçten sonrası ikâmetgâh-ı bendegânemde ifâ edilmiştir. Müşârileyhin ikâmetgâhı ile abd memlûklerinin bulunduğu mevki arası araba ile hemen üç çeyreklik mesafe olup med'unin birikince de hem orada ve hem burada bulundurulmaları şehriyây-ı mezkûrda müstekellen birer gece icra etmemiz lüzûmuna evvelce hidiv müşâr ileyh ile karar verilmiş ve binâen aleyh ilk gecesini hidiv müşârileyhin

¹⁵⁶ Mustafa Alkan, **Osmanlı Devleti'nde Merkez Teşkilatı**, Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı, ed., Tufan Gündüz, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 58.

¹⁵⁷ **Nakîbüleşraf**: "Sözlükte "vekil, bir topluluğun başkanı" anlamındaki **nakîb** kelimesiyle, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kızı Hz. Fatma'nın oğlu Hz. Hasan'ın soyunu ifade eden **eşrâf**'tan (tekili şerif) oluşan terkip, peygamber soyundan gelenlerle ilgilenmek üzere kurulan teşkilâtın sorumlusu için kullanılmıştır. Resul-i Ekrem'in ailesi, yakın akrabası ve soyundan gelenler Müslümanlar nazarında müstesna bir mevkiye sahip olmuş, bunları sayıp sevmenin dinî bir vecibe olduğu kabul edilmiş ve onlarla ilgili hizmetlerin ifâsı için görevliler tayin edilmiştir. Böylece zamanla **nikâbet** müessesesi ortaya çıkmış, bununla ilgili görevlilere de **nakîb**, **nakîbü'l-eşrâf** ve **nakibün'n-nükâbâ** gibi isimler verilmiştir." Şit Tufan Buzpınar, "**Nakîbüleşraf**" DİA, TDV Yayınları, C. 32, İstanbul, 2006, s. 322.

¹⁵⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 176.

¹⁵⁹ Esad Efendi, **Teşrifât-ı Kadîme**, Tercüman 1001 Temel Eser 132, Kervan Yayınevi, İstanbul, 1979, s. 108-109.

ikametgâhında ve ... gece kullarının ikamet eylediğim mahalde ... sâz çeşmiyâr ve ağıyâr olacak derecede levâzım ubudiyet şeârî icra edilmek üzere muktezâyayı şimdiden işhidâr edilmekte bulunmuş olunduğu karyesi danış me'ali nümâyûş hazret-i zillullahları buyurulmakda ol babda taben ahvalde emr-u ferman ve bu abd mesâdekat şan lehul emr vel ihsan efendimiz hazretlerininindir. Abd memlûkleri. 19. Zilkâde 1304.¹⁶⁰

Ayrıca devletin diğer vilayetlerinde, dış konsolosluk ve şehbendârlıklarda cülûs mârâsîmî için şenlikler ve mûsikî programları düzenlendiği ilgili mercîlere bildirilirdi. Aşağıdaki iki arşiv belgesinde de bunu görmekteyiz.

Hariciye nezaretine 1 Eylûl sene 93 tarihiyle Korfu baş şehbenderliğinden varid olan 19 numaralı tahrîrâtın tercümesidir.

Cülûsu meymîn-i me'nûs hazreti padişaha ber musadîf olan ağustosun otuz birinci çarşamba günü Korfu'da şehriyâr icra olunmuştur. Alel sabah yerefer dairesiyle konsoloshaneler vilayette endâze bulunan sefareti Osmaniyye bayrak ile donatılmıştır. Korfu'da memalik-i sefire-i devleti âliyye arz tebrikât için şehbenderhaneye gelerek tezâyüd eyyam ömür ev ikbal ve tevâferşâne ve iclâl hazreti padişahı duaya vacip ... Cülûsuna kalben pervevdigâr eylemek yerefer ile kumandan ve bilcümle konsoloslar dahi şehbenderhaneye gelerek icray-ı tebrikât eylemişlerdir. Emir ve ferman hazreti men lehul emrindir.¹⁶¹

Sivas Vilayetinden Dahiliye Nezâretine meb'ûs 12 muharrem 1310 tarihli ...

Telgraftâme Suretidir.

Sivasta on sekiz seneden beri mevcut bulunan Protestan ve on sene evvel küşâd edilmiş olan Cizvit mekteblerinde mûsikî talîm ettirilmekte ve Cizvitlerin fanğâr tarzında on nefer şakirden mürekkeb bir mûsikî takımı olup bu mekteblerin müdürlerinden şereşhulûl takrîb eden cülûs-u meymenet me'nûs cenâb hilafetpenâhiyye yevm-i mesutta dairei hükümette ... medh ... dâir kasideler tağannîye ve Cizvitler mûsikî dahi terennüm ettirilmek arzusunda bulunduklarından bu babda olacak muamele maârif müdürünün ifadesiyle istîzân kılınır olbabda.¹⁶²

Genellikle sabah güneşin doğuşundan iki buçuk, üç saat sonra yapılan cülûs töreninden sonra, aynı gün öğleden sonra aynı yerde, ölen padişah için cenaze mârâsîmî yapıldı. Birkaç gün sonra yeni padişah Arz Odası'nda ayrıca cülûs tebriklerini kabul ederdi. Cülûstan sonra cumâ günü padişah alayla selâtin câmîlerinden birine giderek namaz kılardı. Bütün câmîlerde padişah adına hutbe okutulurdu. Hutbe okutma aynı zamanda biat töreni kadar önemli olup, hükümdarlığın en önemli şiarlarından. Cülûs töreni gecikmişse ve araya cumâ

¹⁶⁰ BOA. Y. PRK. MK. 00003. 000061. 001.

¹⁶¹ BOA. Y. A. HUS. 00264. 00153. 005.

¹⁶² BOA. Y. PRK. DH. 00008. 00005. 001.

namazı girmişse öncelikle yeni padişah adına hutbe okunurdu. II. Selim ve III. Ahmed'in (1703-1736) cülûslarında böyle bir durum yaşanmıştır.¹⁶³

2.1.3. Dîvân-ı Hümâyûn Merâsimi

Birçok dilde farklı anlamlarda kullanılan dîvân kelimesinin aslı Farsçadır. Sâsânî İmparatorluğu'nda devlet işlerinin yapılması ile ilgili bir kelime olarak Arapça'ya intikal ettiği bilinmektedir. Dîvân aslında, devlet idaresindeki çeşitli ekonomi ve askeri işlerle ilgili defterlere ve bu defterler ile memurlarının bulunduğu yere verilen isimdir. Zamanla kâtiplerin oturduğu yer de bu isimle anılmıştır.¹⁶⁴

Osmanlı Devleti'nde "Padişah Dîvânı" anlamına gelmektedir. Dîvân kelimesi Türkçe'ye Farsça ve Arapça yoluyla intikal etmiştir. Yukarıda kelimenin aslının Farsça olduğunu söylemiştik ancak esasen bu kelimenin Farsça'ya da Ârâmîce'den geçtiği kabul edilmektedir. İslâm'ın ilk devirlerinde de yukarıda belirttiğimiz anlamda yani mali kayıtların tutulduğu defterler ve bu defterleri tutan resmî daireler verilen isimdi. Dîvân, günümüzde Farsçada devlet dairesi, Arapçada kurul, toplantı anlamlarında kullanılmaktadır. Osmanlılarda bu kelime Farsça anlamından da daha ileri derecede "toplantı, kurul, kurul-organ" anlamlarında kullanılmıştır. Bununla birlikte bu kelimeyle hem toplantının kendisi hem de toplantının yapıldığı yer anlamları karşılanıyordu. Aynı zamanda Osmanlıda da dîvân bazen, Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye, Dîvân-ı Deâvî Nezareti gibi devlet dairelerini tarif ettiği şekliyle de kullanılmıştır.¹⁶⁵

Yönetiminde merkezi sisteme çok büyük önem veren Osmanlı Devleti'nde merkezdeki en önemli işleri gören makam sahiplerinden oluşan ve padişah adına karar veren yönetim organına "Dîvân-ı Hümâyûn" denilmiştir. Osmanlı Devleti'nde her biri bir karar organı olan çeşitli dîvânlar mevcuttu. Bunların önde geleni, devletin ilk dönemlerinde padişahın da bizzat iştirak ettiği ve onun adına toplanan Dîvân-ı

¹⁶³ Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlılar'da Teşrifât**, Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 1, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 439.

¹⁶⁴ Abdülazîz ed-Dûrî, **"Dîvân"** DİA, TDV Yayınları, C. 9, İstanbul, 1994, s. 378.

¹⁶⁵ Ahmet Mumcu, **"Dîvân-ı Hümâyûn"** DİA, TDV Yayınları, C. 9, İstanbul, 1994, s. 430.

Hümâyûn olmuştur. Osmanlı da dâhil hiçbir İslâm devletinde bunun yanında başka bir karar mercii kurul-organ mevcut değildi.¹⁶⁶ Dolayısıyla Osmanlı devletinde Dîvân-ı Hümâyûn, “devletin idare edildiği, bütçesinin hazırlandığı ve kaza mahkemeleri ile sancak ve eyaletlerin mahkemelerinde çözülemeyen şer’i ve hukuki davaların karara bağlandığı en yüksek mahkeme ve idari makamdır.”¹⁶⁷ Dîvân-ı Hümâyûn, Osmanlı Devleti’nin klasik çağının padişahattan sonra gelen en yetkili makamıydı. Günümüzde Dîvân-ı Hümâyûn’u daha iyi anlamak için bakanlar kurulu, yasama, yürütme ve yargı erkinin işlevsel olduğu en yüksek organ gibi kurumlar ve siyasi kullanımlardan mülhem çeşitli benzetmeler yapılmaktadır. Bununla birlikte “toplanma yerini, toplanmanın kendisini ve teşkilatı ifade ettiği için Dîvân-ı Hümâyûn, en önemli bazı merâsimlerin de yapıldığı yer olmuştur.”¹⁶⁸

Dîvân-ı Hümâyûn en gelişmiş halini Fatih Sultan Mehmed zamanında almıştır. Fatih’in çıkardığı kanunnâmeyle kanunlar devletin belli başlı makamlarıyla birlikte Dîvân-ı Hümâyûn da düzenlenmişti. Fatih, getirdiği düzenlemeyle padişahın dîvâna başkanlığı kaldırılmış, başkanlık görevi vezîriâzama devredilmişti. İşlevsel olduğu zamanlarda dîvânın aslî üyeleri, vezîriâzam, sayıları genellikle üç ile yedi arasında değişen Kubbealtı vezirleri, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, nişancı, Rumeli ve Anadolu defterdarlarından oluşuyordu. Ayrıca İstanbul’da bulunduğu sırada Rumeli beylerbeyi de dîvânda yerini almaktaydı. Vezirlik makamına yükseldikten sonra yeniçeri ağası ve kaptan-ı derya da asli üyelerden sayılırdı. Üye olmamakla birlikte toplantıları yönlendirme görevi üstlenen reisülküttab da dîvânda yardımcı üye olarak bulunurdu. Onunla birlikte tezkireciler, çavuşlar ve daha alt rütbede bulunan görevlilerde dîvân işlerine yardımcı olurlardı.¹⁶⁹

Dîvân, çok sıkı teşrifât kurallarına uyarak toplanır, toplantılar padişahın olduğu yerde gerçekleştirilirdi. Padişah daha çok İstanbul’da ikâmet ettiğinden toplantı yeri, Topkapı Sarayı’nın ikinci avlusunda yer alan ve Harem Dairesi’nin hemen yanında

¹⁶⁶ Ahmet Mumcu, “Dîvân-ı Hümâyûn” DİA, TDV Yayınları, C. 9, İstanbul, 1994, s. 430.

¹⁶⁷ Mustafa Alkan, **Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı**, Osmanlı Devleti’nde Merkez Teşkilatı, ed., Tufan Gürbüz, Ankara, 2012, s. 34.

¹⁶⁸ Fikret Sarıcaoğlu, **Dîvân-ı Hümâyûn’un Kronolojik Toplanma ve Merâsim Günleri (1153-1210/1740-1795)**, Osmanlı Araştırmaları XXX Dergisi, İstanbul, 2007, s. 87.

¹⁶⁹ Ahmet Mumcu, **a.g.e.**, s. 431.

bulunan ünlü Kubbealtı'ydı. Eğer padişah Edirne'de ya da başka bir yerde ise istediği zaman ve isteği yerde dîvânı toplayabilirdi. Başkentin uzun süre Edirne olduğu zamanlarda toplantılar Edirne Sarayı'ndaki Kubbealtı'nda yapılırdı.¹⁷⁰

Devletin kurulduğu ilk zamanlarda hemen hemen her gün toplanan Dîvân-ı Humâyûn,¹⁷¹ XVI. yüzyılda haftada genellikle dört, bazen beş gün toplanırdı. XVII. yüzyıl başlarında bu sayı ikiye inmiş, XVIII. yüzyılda ise toplanma sayısı iyice düşmüştü. Dîvân toplantıları sabah namazından sonra başlardı. Asli üyeler büyük bir ehemmiyetle dîvândaki yerlerine otururlar, yardımcıları ise ayakta beklerlerdi. Normal şartlarda dîvân toplantısı öğle namazıyla sona ererdi.¹⁷²

Yeniçeri ağası dîvân'ın toplanacağı gün, sabah namazı vaktinde, süvari bölükleri ve yeniçeriler, Ayasofya Câmii'nin Bâb-ı Hümâyûn tarafındaki minaresi önünde belirlenen yerlerini alırlardı. Sabah namazlarını konaklarında veya bazen de Ayasofya'da kılan dîvân üyeleri de buraya gelip rütbelerine göre yerlerini alırlardı. Rütbeleri küçükten büyüğe doğru olacak şekilde en son câmi'de hazır olan vezirler kendi aralarında selam alıp verirler, bu sırada “alkış” denilen yüksek sesle bir selamlama yapılırdı. Toplanma işi bittikten sonra meydan duacısı yüksek sesle dua eder, hep birlikte okunan Fatiha'dan sonra sarayın kapısı açılır, hâzirûn teşrifât sırasına göre saraya girerlerdi.¹⁷³

Saraya girildikten sonra birinci gruptaki nişancı, defterdarlar ve kazaskerler, Kubbealtı'na gider, kapıda beklerler. Çavuşbaşı ve kapıcılar kethüdasıyla birlikte arkadan gelen vezirlerin katılımıyla bütün üyeler dîvânhaneye girer, herkes yerini alır, sadrazamın teşrif etmesini beklerlerdi. Bu esnada dîvânhanede bulunanlara, mevsimine göre buzlu şerbet veya macun ikram edilirdi. Sadrazama, dîvân üyelerinin hazır oldukları haberi verilince kalabalık maiyetiyle birlikte saraya gelir, Orta Kapı'nın önünde atından inerdi. Çünkü Orta Kapı'dan padişaktan başka hiç kimse

¹⁷⁰ Ahmet Mumcu, “Dîvân-ı Hümâyûn” DİA, TDV Yayınları, C. 9, İstanbul, 1994, s. 430.

¹⁷¹ Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlı Devleti'nde Resmî Törenler ve Birkaç Örnek**, Osmanlı Ansiklopedisi 9, Kültür ve Sanat, ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 134.

¹⁷² Ahmet Mumcu, **a.g.e.**, s. 431.

¹⁷³ Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merâsimleri**, Büyük İstanbul Tarihi Cild III, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 408.

içeri at üstünde giremezdi. Sadrazamın henüz Orta Kapı'ya geldiği duyurulunca dîvân üyeleri dışarı çıkıp iki sıra hâlinde dizilirlerdi. Sadrazam, bâbüssaâdeyi selamladıktan sonra geriye döner, dîvân üyelerini de selamlayarak dîvânhaneye girer, onu bekleyenler de arkasından içeri girerlerdi.¹⁷⁴

Dîvânda, sadrazamın oturacağı yer tam olarak adalet kulesinin altına denk getirilirdi. Sadrazamın sağında vezirler, sırasıyla onların altında nişancı, sol tarafında ise Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, onların alt tarafında da defterdarlar bulunurdu. Oturma düzeni bu şekilde olup kimse başka bir kimsenin yerine oturmaz herkes kendi yerine otururdu. Bu düzen Fatih kanunnamesinde belirtilmiş olup, sadrazamın üstünde padişahın başka kimse yer almamaktadır.¹⁷⁵ Dîvân üyeleri yerlerine geçip ayakta beklerler, sadrazam getirilen hazinenin mum mühürlü anahtarının mührünü bozduktan sonra herkes yerine otururdu. Hazine önünde görevlilerce Fetih sûresi okunur, ocak muhızı, kapıkulu askerlerinin memnuniyetini gösteren bir gelenek olarak değerlendirilen akide şekeri ikramı yapardı. Sûre bitince yeniçerilere yemek verilirdi. Yemeği kabul etmeyen yeniçerilerin bu hareketi bir isyan göstergesi olarak kabul edilir, olay hemen sarayın dışına İstanbul sokaklarına yayılır, halk bu durumdan büyük endişe duyardı. Durumun böyle olmaması yani yeniçerilerin yemeği kabul etmeleri durumunda alışılmış hazırlıklar devam eder, hazine ve defterhânedeki kullanılacak olan defterler dîvânhaneye ulaştırılırdı. Reisülküttab, sadrazamın sol tarafına Müslümanlara ve fakirlere dağıtılmak üzere para konulacak keseyi koyar, kesenin içine para konulmasıyla oradan çekilir ve hazırlıklar sona ererdi. Sonunda Çavuşbaşı ağası asasını yere vurur ve bununla birlikte toplantı başlardı. Çoğu zaman öğlene kadar devam eden toplantı, aynı şekilde çavuşbaşı ağasının asasını yere vurmasıyla bitmiş olurdu.¹⁷⁶

Toplantı bitiş işareti verildikten sonra yemeğe geçilirdi. Dîvânhanede, sadrazam, vezirler ve kazaskerler için ayrı ayrı sofra hazırlanırdı. Eğer aşağıdaki

¹⁷⁴ Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merâsimleri**, Büyük İstanbul Tarihi Cild III, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 408.

¹⁷⁵ Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlı Devleti'nde Resmî Törenler ve Birkaç Örnek**, Osmanlı Ansiklopedisi 9, Kültür ve Sanat, ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 135.

¹⁷⁶ Ahmet Önal, **a.g.e.**, s. 408-409.

arşiv belgesinde örneğine rastladığımız gibi dîvâna, padişahı yüksek müsâdeleriyle îtimatnâmesini sunmak üzere elçi kabul edilecekse

İzni Hümâyûnum Olmuştur

Arz-ı bende-i bimiktâr oldur ki şevketli, kerametli, mehabetli, kudretli veli nimetim efendim padişahım Cenab-ı Mennân ve şevket beğşây-ı şehriyarân-ı cihan revnek efzây-ı divanhane-i muhelled'ül erkân ve zeyb-i arây-ı dîhem azmet ve şân olan mübarek zat-ı kerûb-i saffât cihandârlarını nice edvâr ve e'sâr serir şevketmesîr melûkânlerinde daim ve bir karar edip a'şîyye-i ulyayı kerdûn iğlây-ı şehriyarlarını hemîşe mülessem şefah hükümdârân-ı deverân ileyhe âmin becah min cai rahmeten lil âlemin şevketli, kerametli, mehabetli, kudretli veli nimetim efendim padişahım bundan akdem derbâr adaletmedâre orta elçilik rütbesiyle verûd edip bu defa kralı tarafından kendine büyük elçilik pâyesi kılan leh elçisi ber mûtâtnâmesini takdîm zımnında sahe-i dihem celadet vesîm şâhânelerine bâyeden cephe-i derae'tle ihrâz mübahat ve iftîhâr-ı azîm etmek ümit ve ricasıyla bugün dîvân-ı hümâyûnlarına gelip ibsinâdâ mevkîf intizar olmakla bimen-i teala hizmet dîvân-ı hümâyûn hitâmından sonra resm dîrîn devlet-i âliyeleri üzere abd inabet perverleri ve rical-ı münasipten bir mûcib pusula arza girecek kullarının pişgâh serirğayetmesîr şahanelerinde şeref zemîn bûse ile haiz rehine-i iftîhar olmamıza ve elçi mersûmun dahi sahe-i devlet mübahe-i dâvudânelerine ... cebîn ibtihal bile nâil mefâheret olmasına müsaade-i melûkaneleri arz buyurulur ise işbu telhîs hakirânemin bâlâsı izn-i hümâyûnum olmuştur deyu mübarek hattı şerif inâyetredîf tacdâr ile tezyin ve tevşîh buyurmak babında emir ve ferman şevketli, kerametli, mehabetli, kudretli veli nimetim efendim padişahım hazretlerindir.¹⁷⁷

ve eğer elçinin beraberindeki heyet kalabalıksa nişancı ve defterdara da ayrı sofralar kurulur, elçilik heyeti de rütbelerine göre bu sofralardan birine dağıtılırdı. Bununla birlikte herhangi bir meselenin halli için dîvâna gelen halka da yemek ikram edilirdi. Yemekler, eğer o gün ayrıca arz'a çıkma yapılacaksa, padişahın arz için izin verdiğine dair hatt-ı hümâyûn okunur sonra yemek yenirdi. Eğer dîvân, ulûfe dağıtımı için toplanmışsa ulûfelerin dağıtılmasından sonra yemeğe geçilirdi.¹⁷⁸

Yemekten sonra, eğer arz yapılmayacaksa ve eğer uygun görülürse, dîvân toplantısı biraz daha devam eder ve görüşülecek meseleler bitirilince toplantı da bitirilirdi. Toplantı sona erince öncelikle Yeniçeri Ağası ve bölükbaşılar dîvândan ayrılırlar, onların ardından kazaskerler de dîvândan çıkarlardı. Çavuşbaşı, sadrazamdan mühr-i hümâyûnu tekrar teslim alır, hazine ve defterhâneyi yeniden mühürler, daha sonra mührü tekrar sadrazama teslim ederdi. Mühür alış-veriş esnasında dîvânda bulunan herkes ayağa kalkardı. Ardından sadrazam dîvân toplantısından çıkarak bâbüssaâdeyi selamlar, onun ardından vezirler dışarı çıkıp Orta Kapı'da atlarına binerek Bâb-ı Hümâyûn önündeki selam yerlerini alırlardı.

¹⁷⁷ BOA. HAT. 00212. 11484.

¹⁷⁸ Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merâsimleri**, Büyük İstanbul Tarihi Cild III, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 409.

Sadrazam, vezirlere tek tek selam vererek önlerinden geçer, vezirler de sırayla birbirlerine selam verdikten sonra saraydan ayrılırlardı. Eğer toplantıdan sonra arz varsa öncelikle Yeniçeri Ağası, kazaskerler ve vezirler arz’a girerler ve daha sonra dağılırlardı.¹⁷⁹

Dîvân toplantılarından birine “ulûfe dîvânı” adı verilirdi. Bu dîvân, üç ayda bir sadece kapıkulu askerlerine ulûfe dağıtmak için toplanırdı. Dîvân toplanıp görüşmeler devam ederken, aynı zamanda yeniçerilere verilecek ulûfeler keselere konularak dîvân önündeki yerlerine konulurlardı. Bu işlemler bittikten sonara sadrazam, padişaktan ulûfeyi dağıtmak için izin ister, padişah izin verdikten sonra dağıtım işine başlanırdı. Ulûfe dağıtımından önce yeniçerilere verilen yemekten daha önce söz etmiştik. Yemekler yendikten sonra yeniçeriler tekrar Orta Kapı önünde toplanırlardı. Orta Kapı’da çekilen gülbanktan sonra yeniçeriler hep birlikte “Hû diyelim Hû!” derler ve bununla birlikte ulûfe dağıtımı yapılırdı.¹⁸⁰

2.1.4. Kılıç Kuşanma Merâsimi

Silahlar arasında en eski geçmişe sahip olan kılıç, ilkçağdan günümüze kadar yapılan törenlerde sembolik de olsa varlığını hâlâ sürdürmektedir. Diğer toplumlara nazaran Türk toplumunda kılıç çok farklı bir konuma ve ehemmiyete sahiptir. Kılıç, Türk tarihinin ilk dönemlerinden itibaren silah fonksiyonun yanı sıra, kutsal bir sembol olarak Türk toplumunun kültür hayatında belirleyici bir kültür ögesi olarak yerini almış ve bu yerini ve önemini sonraki dönemlerde de korumuştur. İslâm dinini kabul ettikten sonra kılıç, Türkler arasında gerek kavramsal ve gerek form olarak konumunu daha da zenginleştirmiştir. İlk dönem İslâm ve Türk-İslâm eserlerinde kılıç ve kalem, paylaşılacak olan ikramla birlikte bir kutsiyet arz etmiştir. Bu önemden dolayıdır ki Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u fethinden sonra Galata’da yayımladığı emannâmesindeki yemininde kılıcını kullanmış ve “kuşandığım kılıç hakkıy’çün” ifadelerini özellikle belirtmiştir. Bununla birlikte halk edebiyatından

¹⁷⁹ Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul’da Osmanlı Merâsimleri**, Büyük İstanbul Tarihi Cild III, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 409.

¹⁸⁰ Ahmet Önal, **a.g.e.**, s. 409.

dîvân edebiyatına, Asya duvar fresklerinden, Anadolu halk resimlerine, mezar taşlarından anıtlara, bayrak ve sancaklardaki kılıç sembollerinden, Osmanlı devlet armasına, yer ve kişi adlarına kadar daha birçok örnekte kılıca rastlamaktayız. Yine Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Uhud savaşı sırasında kılıcı kırılan Hz. Ali'ye hediye ettiği ve "Zülfikâr" adını verdiği bu kılıçla gösterdiği yiğitlikten dolayı "Lâ Fetâ illâ Ali, Lâ Seyfe illâ Zülfikâr" "Ali'den başka yiğit, Zülfikâr'dan başka kılıç yoktur." Hadis-i Şerif'i bu anlatımlar içerisinde en fazla kullanılanlarıdır. Bütün bu söylediklerimizden de anlaşılacağı üzere kılıç kuşanma merâsimleri ve tâcın karşılığı olarak gösterilen kılıcın seçilmesi bir tesadüf sonucu olmayıp kılıcın, yüzyıllar öncesi ortaya çıkan bir kutsiyete ve Türk milletinin kılıçla bu yüzyıllara dayanan bir geçmişinin olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁸¹

Diğer adı "taklîd-i seyf" ve "kılıç alayı" olarak bilinen bu merâsim, XVI. yüzyıl ve öncesinde türbeler ziyareti olarak bilinmekteydi.¹⁸² Her padişahın tahta çıktıktan kısa bir süre sonra, sadece bir defa gerçekleştirdiği merâsimdir. Mısır-Suriye Türk Memlûk sultanlarına da Kahire'deki Abbasi halifeleri kılıç kuşatmışlardır.¹⁸³ Padişahların tahta oturmalarının sonrasında kılıç alayı ile birlikte yapılan bu merâsim, Hıristiyan hükümdarların taç giyme merâsimlerine karşılık tutulabilir. Saltanat şiarından olan ve başka İslâm devletlerinde de tesadüf edilen kılıç kuşanma merâsiminin Osmanlılarda ne zaman yapıldığı kesin olarak tespit edilmemişse de İstanbul'un fethinden önce var olduğu bilinmektedir.¹⁸⁴ Kılıç kuşanmayla ilgili bize kadar gelen bilgilerden en meşhuru, bizzat kılıç kuşanma merâsimi şeklinde olmasa da Osman Bey'e Selçuklu Sultanı tarafından hediye edilen ve hükümdarlık şiarlarından sayılan kılıç değerlendirilebilir. Sultan, bu kılıcı Mevlânâ Celâleddin'in oğlu Sultan Veled vasıtasıyla Osman Bey'e ilettiği. Osman Bey'in bu kılıcı merâsimle karşılayıp karşılamadığı bilinmiyor. Ancak bir makama lââyık hale gelip icazet alma manasına gelen simgeler arasında kılıcın da olması, kılıç

¹⁸¹ T. Nejat Eralp, **Eyüp Sultan ve Osmanlı Hükümdarlarının Kılıç Kuşanma Törenleri Taklid-i Seyf**, Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu II Tebliğler, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları 9, İstanbul, 1998, s. 151-153.

¹⁸² Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlı Devleti'nde Resmî Törenler ve Birkaç Örnek**, Osmanlı Ansiklopedisi 9, Kültür ve Sanat, ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 439.

¹⁸³ Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi Cild 6**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, s. 84-85.

¹⁸⁴ Mustafa Cezar, **Mufasssal Osmanlı Tarihi Cild 3**, TTK Yayınları, Ankara, 2011, s. 1438.

kuşanma merâsiminin gelişimi ve ifade ettikleri açısından önemli bir yere sahiptir.¹⁸⁵ Osmanlılarda, Kılıç kuşanan ilk padişahın Yıldırım Bayezid olduğu kaynaklar tarafından belirtilmektedir. Niğbolu Zaferinden sonra Kahirede'ki Abbâsî Halifesi Bayezid'e "Sultânü'r-Rûm" unvanını verirken bir de kılıç göndermiştir. Yıldırım Bayezid bu kılıcı zamanın önde gelen mutasavvıflarından Emîr Sultan eliyle kuşanmıştır.¹⁸⁶ Yine kılıç kuşanma merâsimi ile ilgili başka bir bilgi II. Murad ile ilgilidir. Buna göre II. Murad Amasya'da babasının vefat haberini aldıktan sonra Bursa'ya doğru yola çıkar. Emir Şemsettin Buharî onu şehir dışında karşılayıp ona kılıç kuşatmıştır.¹⁸⁷ Bununla birlikte, Her ne kadar Fatih'ten önceki Osmanlı padişahlarının kılıç kuşanması, sonrakiler gibi kılıç kuşanma yerine geçen, devletin ilk dönemlerinin ve ahiliğin egemen olduğu ilk zamanlarının önemli bir geleneği olan bir tür "şed kuşanma" törenine benzetildiği; bununla birlikte gazâyâ çıktıklarında sallamaları amacıyla ulu şeyhler tarafından bellerine dua ile kılıç da bağlandığı söylene de,¹⁸⁸ Abdülkadir Özcan, kılıç kuşanmayı esnaflığın ahî teşkilatıyla ilgili olduğunun öne sürülmesinin bir dayanağının olmadığını dile getirir.¹⁸⁹ Ancak kaynaklar bize bu merâsimin, orta Asya'dan itibaren devam eden devlet anlayışının aslından İslâm 'la taçlandırılmış hali olduğunu bildirmektedirler.¹⁹⁰ Bütün bunlarla birlikte kılıç kuşanma merâsiminin Osmanlı Devleti'nde yerleşik bir merâsim haline gelmesi kesin olarak İstanbul'un fethinden sonra olmuştur.¹⁹¹

Padişahın tahta çıktığı durum ve koşullara, izlenmesi düşünülen siyasete göre, Allah'tan zafer ve muvaffakiyetler vermesi umudu ve dileğiyle padişahın kuşanması uygun görülen kutsal bir veya iki kılıç seçilirdi.¹⁹² Rivayete göre İstanbul'da ilk defa hocası Akşemseddin tarafından Fatih Sultan Mehmed'e kılıç kuşatılmıştır. Kanûnî

¹⁸⁵ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 68.

¹⁸⁶ Abdülkadir Özcan, **"Kılıç Alayı"** DİA, TDV Yayınları, C. 25, Ankara, 2002, s. 408.

¹⁸⁷ Hakan T. Karateke, **a.g.e.**, s. 68.

¹⁸⁸ Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayar, **Osmanlı Dünyasından Yansımalar**, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2000, s. 27.

¹⁸⁹ Abdülkadir Özcan, **a.g.e.**, s. 408.

¹⁹⁰ Arzu Tozduman Terzi, **Sultan Abdülaziz'in Kılıç Kuşanma Merâsimi**, Osmanlı'nın İzinde Mehmet İpşirli Armağanı Cild 2, Hazırlayanlar: Feridun M. Emecen, İshak Keskin, Ali Ahmetbeyoğlu, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 466.

¹⁹¹ Mustafa Cezar, **Mufasssal Osmanlı Tarihi Cild 3**, TTK Yayınları, Ankara, 2011, s. 1438.

¹⁹² Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayar, **a.g.e.**, s. 25.

Sultan Süleyman'a kadar Osmanlı padişahları ataları Osman Gazinin kılıcını kuşanmışlardır. Kanuni babasının İstanbul'a getirdiği Hz. Peygamber'in kılıcını kuşanmıştır. Bu böyle sürüp gitmiştir. Ancak, Hz. Ömer'in, Hâlid bin Velîd'in, Osman Gazi'nin, Yavuz Sultan Selim'in kılıcını kuşanan padişahlar da olmuştur. Bazen iki kılıç kuşanan padişahlar da olmuştur. Son defa 1918 sonlarında sultan Vahîdeddîn (1918-1922), II. Abdülhamid (1876-1909) gibi Hz. Ömer'in kılıcını kuşanmıştır. Kuşanma merâsiminde 40-50 bazen 100 kurban kesilerek fakirlere dağıtılırdı. Altın ve gümüş paralar saçılırdı. Kılıç kuşanma merâsimine gidiş gelişlerde, yol üzerinde bekleyen halk padişaha ihtiyaçlarını yazılı olarak sunardı. Bu dilekçeleri toplamakla görevli yâverler vardı. Kılıç kuşanma merâsimini halk, "padişah günü" olarak isimlendirmiştir. Halka göre birkaç gün önce tahta geçip cülûs eden padişah, ancak kılıç kuşanmadan sonra hükümdar sayılırdı. 1918'e kadar kılıç kuşanma merâsimleri sürekli Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı, görmüş olduğu zararlardan dolayı III. Selim tarafından yeniden inşa edilen Eyüp Sultan Câmii'nde yapılmıştır.¹⁹³ Cülûs Edirne'de olmuşsa kılıç kuşanma merâsimi Edirne Eski Câmii ve Bayezid Câmii'nde yapıldı.¹⁹⁴

Yeni hükümdar, devlet adamlarının ve askerinin katılım sağladığı büyük bir merâsimle Topkapı Sarayı'ndan çıkıp genellikle deniz yoluyla Eyüb'e giderdi. Devlet erkânı kara yolunu kullanırken padişah, bostancıbaşının kullandığı saltanat kayığına biner beraberinde sadece silâhdarı ve rikâbdarı olurdu. Dârüssaâde ve bâbüssaâde ağaları kendi kayıklarıyla padişah kayığına eşlik ederlerdi.¹⁹⁵ Ancak şunu belirtmekte yarar var ki kılıç alayının kullanmış olduğu gidiş yolu her ne kadar deniz yolu olduysa da bazen tersi bir durum yaşanabilmekteydi. Yani gidişi karadan, gelişi denizden yapan padişahlar olmuştur. Eğer padişah gidişi denizden yapmışsa gelişi karadan; gidişi karadan yapmışsa gelişi denizden yapmıştır.¹⁹⁶ Dolayısıyla her iki durumda da iki yol da kullanılmış ve merâsime adını da veren türbeler böylece

¹⁹³ Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi Cild 6**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, s. 84-85.

¹⁹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 182.

¹⁹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 184.

¹⁹⁶ Umay Türkeş Günay, **Osmanlı'da Âdet ve Gelenekler**, Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 6, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 305.

ziyaret edilmiştir. Hangi yolun nasıl, ne şekilde kimlerle kullanılacağı aşağıdaki arşiv belgesinde şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Ma'rûzû çâkeri kemîneleridir ki

Bimen-i kerîm işbu perşembe günü taklid-i seyf resm-i âliyyesinin icrası ... yevm-i mezkurde saat dört kararlarında bahren hazreti Halit türbe-i mukaddeslerine azimet ve berren alay-ı valâ ile avdet seniyye-i cenab-ı cihanbâni mukarrer olduğundan iktizây-ı halin icrası şerefnû' ve sudûr buyurulan emir ve ferman-ı celile 'unvân tacdâr-ı mendûk münîfesinden olmakla olbabda emir ve ferman hazreti veliyyul emrindir. 14 Şaban 1293.¹⁹⁷

Eyüp'te kılıç kuşanma merâsimi yapılacağı gün padişah Topkapı Sarayı'na gelir, kubbe altında dinlenirdi. Eğer padişah ilk olarak Fatih Sultan Mehmed türbesini ziyaret etmeyi emretmişse alay ona göre vaziyet alırdı. Alayın hazır olduğu haber verildiğinde padişah, bulunduğu yerden devlet erkânının kendisini beklediği Orta Kapı'ya gelirdi. Padişahın biniş haberi gelir gelmez herkes atlarına biner at üzerinde padişaha selama dururlardı. Şeyhülislâm ile kaptan paşa da sol tarafta, at üzerinde selama dururdu. Daha sonra alkışlar eşliğinde Fatih Câmii'ne doğru yola çıkılırdı. Türbe ziyaret edildikten sonra, ortalığı çınlatan alkış sesleri eşliğinde padişah tekrar atına binerdi. Sonra herkes atlarına biner Eyüp Sultan türbesine doğru yol alırdı.¹⁹⁸ Eyüp Sultan türbesine giren padişah, sadrazam, şeyhülislâm ve yeniçeri ağasını oraya davet ederdi. Şeyhülislâm'ın duâsından sonra padişah iki rekât namaz kılar ve daha sonra duâsını yapardı.¹⁹⁹ Sonrasında kuşanılacak kılıcı silâhdar ağa alıp şeyhülislâm'a teslim ederdi. Şeyhülislâm, nakîbüleşrâfın, Mevlânâ soyundan gelen bir Mevlevî Çelebisi'nin veya meşâyihden saygı duyulan bir kişinin yardımıyla kılıcı padişahın beline takardı. Diğer devlet erkânı protokol durumuna göre kuşanmaya yardım ederlerdi. Eyüp Câmii'nde kılınan namazdan sonra yeni padişahın ve merâsime katılanların dönüş yolunu genellikle karadan yapmayı tercih ettiklerini daha önce belirtmiştik. Kara yolundan Edirnekapısı'ndan şehre giren kılıç alayı, çeşitli türbeler ziyaret edildikten sonra, Şehzadebaşı'na çıkarlar ve Dîvânyolu'ndan

¹⁹⁷ BOA. İ.DH. 00730. 050882. 001.

¹⁹⁸ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, t.y., s. 173.

¹⁹⁹ Muammer Yılmaz, **Osmanlı'da Tören ve Alaylar**, Sarmal Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 140.

saraya dönüş yaparlardı.²⁰⁰ Kılıç kuşanma merâsimine giden padişah yolda mutlaka padişah olan babasının, İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmed'in ve halifeliği Osmanlılara getiren Yavuz Sultan Selim'in türbelerini ziyaret ederdi. Gidilen her türbede Fatiha okuma, kurbanlar kesme, sadaka dağıtma gibi merâsimler yapılırdı. Dileyen padişah büyükbabasının, kendisinden önceki padişahın ve atalarından istediği herhangi bir padişahın türbesini de ziyaret ederdi.²⁰¹ Kılıç kuşanma alayı Şehzadebaşı ve Vezneciler arasında bulunan Eski Odalar mevkiine geldiğinde, yeniçeriler tarafından padişaha şerbet ikram edilmesi de merâsimin eski geleneklerindendi.²⁰² Bazen de kılıç kuşanmanın nasıl yapılacağı ve hangi türbenin ziyaret edileceği yetkililere resmî olarak bildirilirdi.

Atûfetli efendim hazretleri

Cenâb-ı hüddâ nimet bîmenimiz şahinşah melaik haslet efendimiz hazretlerini ilâ kıyâm-ı es-sâe serîr arây-ı şevket ve şân buyursun bu defa meymet-i efrâyı vukû' olan cülûsu hümayûn mes'ûd nemûn hilafetpenâhileri münasebetiyle meâb veren muhasin karîn saltanat-ı seniyye üzere taklid-i seyf resm-i âliyesinin suret-i icrasına valây-ı valisinin tertib-i teşrifatına havi mezkûre ve pusula menzûr şevketmufûr cihanbani buyurulmak için lef'en arz ve takdim kılınmış olmakla resm-i âliyye-i mezkûrun bir mucib mezkûrde bi men tealâ gelecek perşembe günü icrâsı muvafık emir ve fermân-ı hümayûna cenab-ı şahinşahu buyurulur ise ifây-ı muktezâsına ibtidâr kılınacağı buyurulan tezkire-i sâminenin terkimine ibtidâr olundu efendim. 09. Cemâziye'l-evvel 1293.

Ma'rûzû çâkeri kemîneleridir ki

Revnağ paşadan tazîm olan işbu tezkire-i samiyye-i vekaletpenâhileriyle melhûf mezkûre ve pusula menzûr şevketmufûr hazreti melûkane buyurulmuş ve resmi âliyye-i mezkûrun ber mucib mezkûre yevm-i mezkûrde icra kılınması ve esnâyı avdetle vâlid mâcid kesîr mecâmed-i şehriyârı cennetmekan Abdulmecid Han hazretlerinin türbe-i şerifleri dahi ziyaret olunmasına müteallık ve şerefsüdûr buyurulan emir ve ferman meali unvan-ı cenab-ı serhâne manzum-u celileden olarak mezkûre-i müzekkere ve pusula terkîm kılınmış olmakla olbabda emir ve ferman hazreti veliyyul emrindir. 10. Cemâziye'l-evvel 1293.²⁰³

Kılıç kuşanma merâsimi, güzergâhın uzun olması, aynı zamanda yeni padişahın ilk defa sarayın dışına çıkıp bir nevi kendisini halka göstereceği ve tanıttacağı bir merâsim olması hasebiyle diğer merâsimlerden daha görkemli bir

²⁰⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 184-185.

²⁰¹ Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi Cild 6**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, s. 84-85.

²⁰² Umay Türkeş Günay, **Osmanlı'da Âdet ve Gelenekler**, Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 6, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 306.

²⁰³ BOA. İ. DH. 00723. 050458. 001.

şekilde kutlanır, yeni padişahı görmek isteyen halk, yol üstündeki güzergâhları doldururlardı.²⁰⁴

Merâsim sona erip padişah saraya döndükten sonra Bostancı Ocağı kayıkçıları ile teşrifâtçı, peşkeşçi, Mataracı, Kürsidâr-ı Sim adı verilen İskemleci, Orta Kapı ve Bâb-ı Hümâyûn nöbetçi kapıcılarına, Orta Kapı kapıcılarının bölük başlarına belirli miktarda altın dağıtılması da ayrıca kanun haline getirilmişti.²⁰⁵

2.1.5. Arz'a Girme Merâsimi

Padişahın Dîvân-ı Hümâyûn'a başkanlık etmemeye başladığı dönem olan Fatih devrinden itibaren, toplantılarda görüşülen konular ve alınan kararlar ile ilgili padişahın bilgilendirilmesi ve bu kararların tasdik edilmesi zorunluluğu ortaya çıktı. Bu nedenle belirli günlerde dîvân üyeleri toplantıdan sonra padişahın huzuruna çıkmaya başladılar. Osmanlı Devleti'nde padişaha arz sözlü ve yazılı olmak üzere iki şekilde yapılmaktaydı. Kimlerin nasıl arza gireceği Fatih Kanunnâmesi'nde belirtilmişti. Buna göre sözlü olarak bizzat arza girme hakkı üst düzey yöneticilere tanınmıştı. Bunlar, sadrazam, kazaskerler, defterdarlar ile Enderun'da kapı ağası, has odabaşı, hazine darbaşı, kilercibaşı ve saray ağası idi. Yazılı olarak arzda bulunanlar ise, beylerbeyiler, emirler ve kadılardı. “Arza Girme” adı verilen bu olay, Topkapı Sarayı'nın üçüncü avlusunda bâbüssaâde kapısının karşısında Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan Arz Odası'nda gerçekleştirilirdi.²⁰⁶

Önceleri haftada dört gün yapılan arza girme, dîvân toplantılarının dört güne indirildiği XVI. yüzyıldan itibaren arz günleri pazar ve salı olmak üzere ikiye, toplantıların ikiye indiği XVII. yüzyıl sonraları ise sadece salı günleri arza girmeye başlanmıştır.²⁰⁷ Bu tarihten sonrasına ait bize ulaşan bilgilerde, dîvânın üç ayda bir

²⁰⁴ Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayar, **Osmanlı Dünyasından Yansımalar**, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2000, s. 25.

²⁰⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 188.

²⁰⁶ Mübahat S. Kütükoğlu, “Arz” DİA, TDV Yayınları, C. 3, İstanbul, 1991, s. 438-439.

²⁰⁷ Mübahat S. Kütükoğlu, **a.g.e.**, s. 438-439.

kapıkulu maaşlarının dağıtımı ve elçi kabullerinde toplandığı zamanlarla sınırlandırıldığını görmekteyiz.²⁰⁸ Arz günlerinde, dîvân toplantılarından sonra arza girmek isteyen kişinin ricasını bildiren telhis reîsülküttâb tarafından mühürlenip bağlanırdı ve kapıcılar kethüdâsı vasıtasıyla padişaha iletilirdi. Padişah izin verdikten sonra öncelikle yukarıda belirttiğimiz sözlü olarak arza girme iznine sahip olan üst düzey devlet erkânı arza girerlerdi. Bu şahıslar kendi görev yetkileri ile ilgili bilgilendirme yaptıktan sonra varsa padişahın sorularını cevaplandırırlardı. Soru olmadığı zaman kısa bir süre beklendikten sonra çıkarlardı. Dîvân'ın önemini yitirmesinden ve devlet işlerinin Bâbîâlî'ye intikalinden sonra dîvân, sadece ulûfe ve elçi kabulü günlerinde yapılır olmuş ve arz günleri de bu toplantılardan sonra gerçekleştirilmiştir.²⁰⁹

Arz'a girenler arz odası kapısının iç tarafına girince yeri öperek hemen dönerler. Kubbe vezirleri sadrazamın alt tarafında dururlar, Onlarda yeri öpüp sadrazam çıkmadan önce çıkarlardı. İlk çıkanlar sonra çıkanları bâbüssaâdede beklerler ve daha sonra hep birlikte giderlerdi. Pâyitahtta olupta kubbe veziri olmayan ve dışarıda görevlendirilenler dîvân toplantılarına iştirak etmezler, arz'a girmeleri de teamüllerde yoktu. Yeniçeri ağası her arz günü yalnız arza girer ve çıkıp bâbüssaâdede beklerdi. Kazazkerler kubbealtından kalkıp arza girerler ve onlarda bâbüssaâdede beklerler, sadrazamı bu kapıda selamladıktan sonra ayrılırlardı. Bunlara üst düzey devlet adamları gibi hil'at ve kürke benzer şeyler giydirilmezdi.²¹⁰

Ulûfe dağıtımındaki arza giriş ise şu şekilde gerçekleştirilirdi: “Sadrazam arz odasına girince padişahı selamlayıp eteğini öper, sağ tarafında beklerdi. Bu merâsim esnasında başka kimse padişahın eteğini öpmezdi. Sadrazam'dan sonra kubbe vezirleri içeri girer ve padişahı selamlarlardı. Bu esnada defterdar ulûfe tevzii'ne mahsus belgeyi okur, bir süre bekler ve çıkardı. Ardından vezirler de çıkarlardı. Eğer içeride yabancı elçi varsa, vezirlerden önce o çıkarılırdı. Sadrazam arzdan çıkınca

²⁰⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 1948, s. 2-6.

²⁰⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, “**Arz**” DİA, TDV Yayınları, C. 3, İstanbul, 1991, s. 438-439.

²¹⁰ Esad Efendi, **Teşrifât-ı Kadîme**, Tercüman 1001 Temel Eser 132, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979, s. 93.

hep birlikte kubbealtına gidilirdi. Sadrazam yerinde ayakta durur, önce kubbe vezirleri etek öpüp kendilerine ayrılan yerlerini alırlardı. Sonra diğer dîvân üyeleri rütbe sırasına göre etek öperler ve dağılırlardı. Vezirler birbirlerinden ayrılırlarken, Sadrazam’a selam durdukları gibi, her vezir kendisinden üst rütbedeki vezire de selam dururdu.”²¹¹

Yazılı olarak arzda bulunmak isteyenler “telhis”²¹² denilen yazılı raporu kapıcılar kethüdası veya telhisçi ağa götürürdü. Raporu reisülküttap efendi, sadrazamın yanında bağlayıp padişahın mührüyle mühürler ve geldiği zaman sadrazam karşılar, daha sonra rapor sadrazam tarafından padişaha arz edilirdi.²¹³

2.1.6. Ulûfe Dağıtımı Merâsimi

Osmanlı ordusunun temel taşlarından biri olan devşirme kökenli paralı askerlere “kapıkulu” denirdi. Buradaki “kapı”dan kasıt padişahın sarayıdır. Bunlardan yaya olan sınıfa “yeniçeriler”, atlı olan sınıfa “sipahiler” denilmekteydi. Bunlarla birlikte cebeciler, silahtarlar, topçular, top arabacılar doğrudan padişaha bağlı olup ordunun merkezini oluşturlardı. Bu sınıftaki askerler “ulûfe” veya “mevacib” denilen üç aylık maaşlarını da direk saraydan alırlardı. Diğer kapıkulu ocakları ulûfelerini kendi kışlalarında alırlarken, birliklerin anasınıfını oluşturan yeniçeriler ve sipahiler aylıklarını sarayda geleneksel hale gelmiş olan bir merâsimle alırlardı. İşte bu merâsime “ulûfe dağıtımı” veya “ulûfe dîvânı” adı verilmiştir.²¹⁴

²¹¹ Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniyye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 51.

²¹² **Telhis:** “Sözlükte “özetlemek, hulâsa çıkarmak” anlamına gelen telhis kelimesi Osmanlı bürokrasisinde sadrazamın padişaha türlü meselelerle ilgili yolladığı tezkere veya arz’ın resmî adıdır. Şekil itibarıyla telhisi arzdan (arz-ı hâl) ya da tezkereden ayırt etmek hemen hemen imkânsızdır. Osmanlılarda ilk telhisler XVI. yüzyılın ikinci yarısında padişahla sadrazam arasında dolaysız, kişisel ilişkinin yerini giderek yazılı iletişimin almasıyla ortaya çıkmıştır. Günlük olayları, resmî temsilcilerden gelen raporları, tebaanın dileklerini, ulûfe dağıtımını vb. padişahın karar vermesi gereken meseleleri sadrazam, genellikle telhis adı verilen sunumlarda padişaha arz etmek için özetliyordu. Padişah ise cevabını ya da kararını yine telhise yazdığı kısa bir buyrukla, hatt-ı hümayunla sadrazama bildiriyordu.” Pâl Fodor, **“Telhis” DîA**, TDV Yayınları, C. 40, İstanbul, 2011, s. 402-403.

²¹³ Esad Efendi, **Teşrifât-ı Kadîme**, Tercüman 1001 Temel Eser 132, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979, s. 94.

²¹⁴ Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayar, **Osmanlı Dünyasından Yansımalar**, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2000, s. 119.

Sözlükte binek hayvanlarına verilen yem manasına gelen “alef” kelimesinin çoğul şeklidir.²¹⁵ Önceleri, süvarilerin hayvanlarına yedirecekleri yemin parası olarak verilirken daha sonra yeniçerilerin ve diğer memurların maaşlarına verilen isim olmuştur.²¹⁶ Osmanlının birçok yazışmasında bu kelime “mevâcib” şeklinde de kullanılmıştır. Aynı zamanda ulûfe tabiri Osmanlı hânedan üyelerine verilen parayı ve paralı askerlere ödenen maaşları da içeren geniş bir kullanıma sahiptir. Osmanlı Devleti’nin ilk zamanlarında ulûfe üç ayda bir ödenirdi. Üç ayda bir ödenen ulûfeler günlük akçe üzerinden hesaplanmıştır. Ulûfeler, ödendikleri ayların baş veya son harflerinin bir araya getirilmesiyle isimlendirilmiştir. Bu durumda, muharrem, safer ve rebûlevvel aylarında ödenen ulûfeye “masar”; rebûlâhir, cemâziyelevvel, cemâziyelâhir ulûfesine “recec”; receb, şâban, ramazan aylarında ödenen ulûfeye “reşen”; Şevval, zilkade, zilhicce ulûfesi de “lezez” mevâcibi şeklinde isimlendirilmiştir. Devlet hazinesinin sıkıntıda olmadığı dönemlerde masar ulûfesi muharrem ayında, recec ulûfesi cemâziyelevvelde, reşen ve lezez ulûfeleri de iki ödeme bir araya gelecek şekilde ramazandan hemen önce şâban ayı içerisinde ödenirdi. Ancak hazinenin sıkıntılı olduğu dönemlerde ödemelerde aksamalar meydana gelmiştir.²¹⁷

Ulûfe dağıtımının gerçekleştirilmesi, bununla ilgili merâsim ve uygulanan teşrifât kurallara bağlanmış ve tafsilatlı bir şekilde anlatılmıştır. Yeniçeri ocağının tamamen bozulduğu XVIII. yüzyılın sonlarına kadar bu merâsimin teşrifâtında göze çarpan bir farklılık olmamıştır.²¹⁸

Ulûfe dağıtımı yeniçerilere ve kapıkullarına Topkapı Sarayı’nda şâşâlı bir merâsimle yapılırdı. Ulûfe dîvânı adı verilen bu merâsim genellikle salı günleri dîvân-ı hümâyûn toplantısından sonra gerçekleştirilirdi. Merâsimde sadrazam ve

²¹⁵ Mehmet Mert Sunar, “**Ulûfe**” DİA, TDV Yayınları, C. 42, İstanbul, 2012, s. 124-125.

²¹⁶ Muammer Yılmaz, **Osmanlı’da Tören ve Alaylar**, Sarmal Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 27.

²¹⁷ Mehmet Mert Sunar, **a.g.e.**, s. 124.

²¹⁸ Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayar, **Osmanlı Dünyasından Yansımalar**, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2000, s. 119.

diğer devlet görevlileri hazır bulunurdu. Dağıtım bâbüssaâde önünde yeniçerilere çorba, pilav ve zerededen oluşan yemek ziyafetinden sonra gerçekleştirilirdi. Yemeğin istekle ve iştahlı yenmesi yeniçerilerin itaat ve memnuniyetine bir işaret olarak görülürdü. İsteksiz yemeleri ise mevcut idareden memnun olmadıkların bir göstergesi sayılırdı. Aynı şekilde yemek dağıtımından önce Yeniçeri Ocağı'ndan yüksek rütbeli zâbitlerden birinin sadrazama ve diğer devlet görevlilerine akide şekeri ikram etmesi yeniçerilerin yönetimden memnun olduklarına yorulurdu. Bütün bu sembolik hareketlerin mânâsı ve amacı, kapıkullarına padişahın kendileri üzerindeki nimetini hatırlatmak ve padişaha layıkıyla hizmet etmeleri gerektiğini vurgulamaktı. Yemek sona erdikten sonra orta kapısına gelen yeniçeriler saf saf dizilirlerdi. Daha sonra çekilen bir gülbankla yeniçeri ortaları sırasıyla dîvân-ı hümayûn önünde dizilmiş ulûfelerini almak için çağırılırlardı. Yemeğin yenmesindeki iştah ve isteklilik gibi, keselerin alınmasına yeniçerilerin koşarak gitmesi beklenirdi. Her ortanın keseler içindeki ulûfesi görevli karakollukçular tarafından alınır, kışlalara götürülerek orta mensubu yeniçerilere pay edilirdi.²¹⁹ Bu arada teamüllere göre padişah da birinci ortanın birinci üyesiydi. O da buradaki maaşını birkaç gün içerisinde yeniçeri ağası kıyafeti giyerek yeniçeri kışlasına giderek alırdı. Kışla kapısında yeniçeri ağası tarafından büyük bir merâsimle karşılanırdı. Burada üst düzey ağırlanan padişaha kahve ikram edilir ve askerin ahvâli ile ilgili konuşulurdu.²²⁰ Taht odasında kul kethüdasının elinden 40 akçeden müteşekkil maaşını alırdı. Aldığı maaşın üzerine bir avuç altın ekleyerek askere dağıttırırdı. Padişahın kütükteki ismi teşrifâtta ayrı olarak sade biri şekilde babasıyla birlikte kendi ismi olacak şekilde kaydedilirdi.²²¹ Maaşını alıp dağıttıktan sonra padişah tekrar merâsimle uğurlanırdı. Bu durum sembolik ama çok güzel bir gelenek olarak tarihe geçmiştir.²²² Ulûfe dağıtımı “esame kâğıdı” veya “memhur” denilen belgeler karşılığında yapılırdı. Kapıkullarının ulûfe dağıtımına halk, “kese dîvânı” demektedir.²²³

²¹⁹ Mehmet Mert Sunar, “Ulûfe” DİA, TDV Yayınları, C. 42, İstanbul, 2012, s. 124-125.

²²⁰ Mustafa Alkan, **Osmanlı Devleti'nde Merkez Teşkilatı**, Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı, ed., Tufan Gündüz, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s. 57.

²²¹ Dündar Ali Kılıç, **XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum, 2002, s. 61.

²²² Mustafa Alkan, **a.g.e.**, s. 57.

²²³ Mehmet Mert Sunar, **a.g.e.**, s. 124-125.

Osmanlı Devleti'nde ulûfe dağıtımı yeni gelen bir elçinin saraya resmî olarak kabul edildiği güne denk getirilir ve bugüne “galebe dîvânı” adı verilirdi. Normal zamanlarda yapılan ulûfe dağıtımı merâsimlerine göre daha gösterişli olan bu dîvânda amaç devletin gücünü ve zenginliğini yabancılara göstermekti. Galebe dîvânı esnasında yapılan merâsimler uzun sürerdi. II. Mahmut (1808-1839) tarafından kabul edilen bir Fransız elçisinin kabul merasimi bu dîvâna denk getirilmiş ve merâsim gidiş ve geliş dâhil olmak üzere yaklaşık on iki saat sürmüştür.²²⁴ Bazen de ulûfe dağıtımı cuma selamlığı haftasına denk getirildiğinde bunun için tedbir alınması ve gerekli hazırlıklar yapılması resmî olarak şu şekilde duyurulurdu.

Mâlum-u hümayunum olmuştur

*Arz-ı bendei bimiktâr budur ki azmetli ve şevketli padişahım hala bu kullarına vârid olan hattı hümayûn saâdet makrûnelerinde inşallah-ı teâlâ pazar günü devlet ve ikbâl ile ulûfeye teveccüh-ü hümayûnları olup pazar gününden sonra gelecek cuma günü şevket ile namaza erkânla sultan Bayezid han aleyh-i rahmetullah-ı ğufran câmii şeriflerine çıkılmak murâd-ı hümayûnları olduğu fermân buyurulmuş emr-u fermân padişahımdır. Benim adaletli padişahım inşallah-ı teâlâ fermân-ı hümayûnları üzere tebniye olunur. Baki emr-u ferman saadetli padişahımdır.*²²⁵

Osmanlı Devleti 1740 senesinde yeniçeriliğin iyice bozulmasından dolayı ulûfe alım satımına müsaade etmiştir. Bu durum bir çeşit sehm (hisse bedeli) yerine geçmiştir.²²⁶ Ulûfe tabiri ve ulûfe dağıtımı, Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasıyla yürürlükten kaldırılmıştır. Bunun yerini “mâhiye” ya da “maaş” denilen uygulamalar getirilmiştir.²²⁷

2.1.7. Elçi Kabulü Merâsimi

Devletlerin, önceleri aralarında herhangi bir daimî elçilik müessesesi bulunmamaktaydı.²²⁸ Çünkü Osmanlı sultanı -her yerde olduğu gibi- uluslararası ilişkilerde de itibarından dolayı zor ulaşılan birisiydi. Hatta bazı olumsuz durumlarda

²²⁴ Mehmet Mert Sunar, “**Ulûfe**” DİA, TDV Yayınları, C. 42, İstanbul, 2012, s. 125.

²²⁵ B0A. TS.MA.e. 0795. 0087. 001.

²²⁶ Muammer Yılmaz, **Osmanlı'da Tören ve Alaylar**, Sarmal Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 27.

²²⁷ Mehmet Mert Sunar, **a.g.e.**, s. 124-125.

²²⁸ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, t.y., s. 139.

elçilerin günlerce, haftalarca sultanla görüşebilmek için bekletildikleri olmuştur.²²⁹ Elçiler ancak zorunlu hallerde devreye sokulurdu. Bu zorunlu durumlar genellikle müşkül bir meselenin halli, sulh ve antlaşma yapmak veya dostluk ilişkilerinin geliştirilmesi amacıyla cülûs merâsimlerini takip etmek, zafer tebriki ve tebliği göndermek gibi durumlarda elçi gönderilmiştir. İşte bu tür durumlarda bir devlet diğer bir devlete ya bir elçi veya bir elçilik heyeti gönderirdi. Gönderilen bu elçilerin zamanın ulaşım zorluğundan kaynaklı gidiş ve dönüşleri çok uzun zaman alırdı.²³⁰ İşte bu gibi sebeplerden devletler arası elçilik hizmetleri çok zorunlu bir durum olmadığı sürece pek îfâ edilmezdi.

Bununla birlikte Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren hem beyliklerle hem de diğer devletlerle diplomatik ilişkiler içerisinde olmuştur. Osmanlı Devleti'nde ilk olarak Orhan Gazi Bizans elçisini kabul etmiştir. Ondan sonra I. Murad Ragûze murahhas heyetini kabul etmiş ve Bizanslıların bazı delegeleriyle de temasa geçmiştir. Sultan II. Murad, Edirne Sarayında Milan dukalığı elçisi Benedikto'ya şâşâlı bir kabul merâsimi düzenlemiştir.²³¹ Devletin topraklarının genişlediği sonraki dönemlerde Karadeniz ve Akdeniz sahillerindeki devletlerle de aynı şekilde diplomatik ilişkiler karşılıklı çıkarlar doğrultusunda devam etmiştir.²³² Bu ilişkiler İtalyanca "Bailo" kelimesinden bozma "Balyos" adı verilen elçiler vasıtasıyla yapıldı. Bu isim önceleri yalnızca Venedik elçileri için kullanılırdı.²³³ Bu bağlamda ilk defa Venedikliler 1408'de Emir Süleyman ve Çelebi Mehmet ile barış antlaşması için elçiler göndermişlerdir. Daha sonra İtalyanlar XV. yüzyılın ilk yarısında Edirne'ye yukarıda da bahsettiğimiz Benedikto adındaki elçiyi, 1494'te de İstanbul'a Luigi Sforza'yı elçi olarak göndermişlerdir. 1451'de ise Cenevizliler Fatih Sultan Mehmed'e bir elçi göndermişlerdir. Avrupa'yla ilişkilerin sıklaştırıldığı sonraki dönemlerde de elçilerin gidiş gelişleri de aynı şekilde yoğunlaşmıştır. Osmanlı

²²⁹ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 68.

²³⁰ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, t.y., s. 139.

²³¹ Ali Seydi Bey, **a.g.e.**, s. 139.

²³² Mehmet İpşirli, **"Elçi" DİA**, TDV Yayınları, C.11, İstanbul, 1995, s. 8.

²³³ Muammer Yılmaz, **Osmanlı'da Tören ve Alaylar**, Sarmal Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 31.

Devlet’i topraklarına giren elçiler İslâm’daki eman telakkisi gereğince misafir kabul edilmiş, yol güvenlikleri ve her türlü iâşe ve ibadetleri devlet tarafından güvence altına alınmıştır.²³⁴

İlk daimî elçilik İstanbul’da fetihten hemen sonraki yıl Venedik Cumhuriyeti tarafından kurulmuştur. Daha sonra 1475’te Lehistan, 1497’de Rusya, 1525’te Fransa, 1528’de Avusturya, 1583’te İngiltere ve 1612’de de Hollanda elçilikleri açılmıştır. Osmanlı Devleti ise XVIII. yüzyılın sonlarına kadar herhangi bir ülkede daimî elçilik açmamıştır. İlk defa III. Selim zamanında Avrupa merkezlerine daimî elçi gönderilmiştir. Önceleri yabancı dil bilen, doğrudan müzakerelere girecek kişi bulunmadığından, elçinin bu gibi eksiklikleri gayr-ı müslim tercümanlar vasıtasıyla giderilmek istenmiştir. Ancak sadakatleri şüpheli bu tercümanlar zaman zaman devlete ihanet etmiş ve skandallara sebebiyet vermişlerdir. Osmanlı Devleti bu meselenin önemini kavrayarak 1821’de Bâbıâli Tercüme Odası’nı açmış ve dil bilen Müslüman diplomatlar yetiştirmiştir.²³⁵

Osmanlı başkentine gelen Fransa, İngiltere, Venedik ve Flemenk elçileri Pera’da, Lehistan veya Moskova elçisi ise, kendileri ile ilgili yeteri derecede bilgi alınıp itimat sağlanıncaya kadar İstanbul’da ikâmet ettirilirdi.²³⁶ Kendilerine ayrılan mekânlara yerleştirilen elçilik görevlileri, birkaç gün sonra Paşa Kapısı’nda sadrazam tarafından kabul edilirdi. Sadrazamın huzuruna çıkacak olan elçinin geçeceği güzergâh Enderun Hazinesi’nden getirilen ve devletin ihtişamını gösteren eşyalar ile süslenirdi. Elçinin rütbesine ve ikametine göre karşılanışı farklı olurdu. Sadrazamın huzuruna çıkıp mektubunu sunan ve görüşmeler yapan elçiye ikramda bulunulur, çeşitli hediyeler verilir ve hil’atler giydirilirdi. Daha sonra tekrar belirli bir merâsimle ikametgâhına uğurlanırdı. İkametgâhına giden elçi de aynı şekilde sadrazam ve maiyeti için getirmiş olduğu hediyeleri gönderirdi.²³⁷

²³⁴ Mehmet İpşirli, “Elçi” DİA, TDV Yayınları, C.11, İstanbul, 1995, s. 8.

²³⁵ Mehmet İpşirli, a.g.e., s. 8-9.

²³⁶ Jean-Baptiste Tavernier, 17. Yüzyılda Topkapı Sarayı, Kitapyayinevi Yayınları, Çev., Teoman Tunçdoğan, İstanbul, 2007, s. 77.

²³⁷ Mehmet İpşirli, a.g.e., s. 10.

Osmanlılarda, elçilerin huzura alınıp kabul edilmesi ve diğer devletlere gönderilen elçilerin geri dönüşlerinde yapılan merâsimler, Türk kültür ve medeniyet tarihi sayfalarındaki en mühim ve en renkli yerini hep korumuştur. İstanbul'daki elçi kabul merâsimleri ile diğer devletlere elçi gönderme merâsimleri, devletin bütün ihtişamını temsil ettiğinden her türlü tedbir alınırdı.²³⁸ Padişahın huzuruna çıkarılan elçilerin kabulünde büyük merâsimler uygulanırdı. Genelde elçilerin kabulü yukarıda sözünü ettiğimiz yeniçerilere dağıtımı yapılan “galebe dîvânı” na denk getirilirdi. Eğer bu mümkün değilse elçi kabulü için yeni bir galebe dîvânı kurulurdu. Bu merâsim çerçevesince dîvân-ı hümayûn ve diğer ziyaret yerlerine halılar döşenir, buralar altın, gümüş eşya ve mücevherlerle donatılırdı.²³⁹ Hatta bu eşyaların dışında elçi kabul edilirken daha ilginç durumların olduğunu Hammer şu şekilde kaydetmiştir: “Elçilik heyeti 17 Kasım 1530 tarihinde tantanalı surette saraya kabul edildiler. Birinci avluya geçerken Klavuzları ile beraber olan iki fil dikkatleri çekti. İkincisine girişlerinde zincire vurulmuş iki arslan ile iki pars'ın kükremeleri ile selamlandılar. Solaklar, sırmalı külahlar giymiş saray hademesi, üç bin yeniçeri dîvân odasının önünde bulunmakta idi.”²⁴⁰ Elçilerin İstanbul'da gördükleri bu ihtişamı memleketlerine döndüklerinde anlatacakları düşüncesiyle bu gelenek Osmanlı Devleti'nin güç ve kudretinin bir göstergesi olarak telakki edilirdi. Kabul edilecek elçi İstanbul tarafında ikamet ediyorsa konağına, Galata'dan geliyorsa Bahçekapı'ya, iskeleye gecedan atlar gönderilirdi. Elçi de maiyetiyle birlikte güneş doğarken Alay Köşkü önünden geçerek eğer Müslüman bir ülke elçisi ise önce Ayasofya'da sabah namazını kılar daha sonra Bâb-ı Hümayûn'a gelirdi. Karşılama merâsiminden sonra elçi Orta Kapı'ya, ardından da Fetih süresinin okunması ve diğer alışılmış merâsimler icrâ edildikten sonra ikinci avluda dîvân-ı hümayûn'a getirilirdi.²⁴¹ Dîvân-ı hümayûn'a girecek elçinin Hristiyan olması durumunda dîvân üyelerinin elçi içeri girdiğinde ayağa kalkmamaları için şöyle bir yol izlenmişti. “Elçi içeri gireceği sırada sadrazam Divit Odası denilen kendi özel kâtibine ait odadan çıkar ve dîvânda bulunan diğer üyeler sadrazamın gelişine hürmeten ayağa

²³⁸ Muammer Yılmaz, **Osmanlı'da Tören ve Alaylar**, Sarmal Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 33.

²³⁹ Mehmet İpşirli, “Elçi” DİA, TDV Yayınları, C.11, İstanbul, 1995, s. 10-11.

²⁴⁰ Joseph von Hammer, **Osmanlı Tarihi Cild I**, çev., Mehmet Ata, MEB Yayınları, İstanbul, 1990, s. 470-471.

²⁴¹ Mehmet İpşirli, **a.g.e.**, s. 10-11.

kalkarlardı. Elçi de tam bu sırada içeri alınmış bulunurdu. Böylece elçiler için ayağa kalkılmamış gibi oturularak karşılanmış olunurdu.”²⁴² Yine Müslüman veya Hristiyan olmasına göre elçi hazırlanan yere oturtulurdu. Batılı elçilerin iskemleye, Müslüman elçilerin mindere oturtulduğu bilinmektedir.²⁴³ Padişaha arza girmeden önce dîvânda yemek yenirdi. Elçi sadrazamın yanına oturarak onun sofrasından yemek yerdi. Elçinin mahiyetindeki diğer önemli adamları da kapudan paşanın sofrasında yemek yedikten ve kendilerine gülab ve buhur verildikten sonra dîvânhane önünde elçi ve maiyetine hil'atleri giydirilirdi. Bu esnada padişah arz odasına gelir, elçinin getirdiği hediyeler daha önce arz odası kapısının önüne konulduğundan padişah arz odasına girerken hediyelere göz atar, gerekirse orada bulunan teşrifâtî efendiden hediye defterini isterdi.²⁴⁴ Dîvân toplantısı yapıp yemekler yendikten sonra elçi ve maiyetine hil'atler giydirilirdi. Yeniçeri ve diğer dîvân üyelerinin arza girişleri bitinceye kadar bekletilen elçi, kapucubaşının koltuğuna girmesiyle padişahın huzuruna çıkartılırdı.²⁴⁵

Bazen İran gibi diğer ülke hükümdarlarından gelen îtimatnâme veya ivedi mektup getiren elçiler olmuştur. Bu elçilerin hem arşiv belgelerinde;

Teşrifât-ı Umûmiyye Nezâreti Âliyesine

*Pazartesi günü İran sefir-i kebîr-i cedidi ... devletli prens Mirza Han hazretleri sadâretpenâhiye îtimatnâmelerini takdim için muayyen memurlarıyla beraber merasim-i mutad ile mabeyn-i hümayûn mulukâne canib-i âliyesine azimetle suret-i resmiye huzur-u şevket mûfûr hazret-i hilafetpenâhiye şeref kabûl nâil olmakla ve be'dehu sefir müşârileyh ve muayyen mekâr olduğu üzere bâb-ı âliye gelerek zât-ı sâmiyye-i sadâretpenâhileri ile hariciye nazırı devletli paşa hazretlerini ziyaret edildiğine dair olunan Türkçe gazetelerle neşr ve ilan olunmak üzere tezkire-i sâmiyye-i atûfileriyle gönderilen böyle ... veçhiyle nezaret müşteşârî atûfetli beyefendi hazretlerine tebliğ olunarak icâb-ı icrâ kılınmış ve altına suret me'rûf lefen sevyi aliyyelerine nisvâr olunmuştur*²⁴⁶.

hem de diğer kaynaklarda verilen bilgilere arza girme merâsimleri şu şekilde olmuştur: Arz'a öncelikle sadrazam ve vezirler alınırlardı. Sonra Rikâb-ı Hümayûn ağaları elçiyi²⁴⁷ “eni boyunun iki misline yakın olan dikdörtgen şeklinde, sağda,

²⁴² Muammer Yılmaz, **Osmanlı'da Tören ve Alaylar**, Sarmal Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 33.

²⁴³ Mehmet İpşirli, “**Elçi**” DİA, TDV Yayınları, C. 11, İstanbul, 1995, s. 10-11.

²⁴⁴ Zarfî Orgun, **Osmanlı İmparatorluğunda Name ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merâsim**, Tarih Vesikaları Dergisi, Maarif Vakfı Yayınları, C. 1, S. 6, 1942, s. 408.

²⁴⁵ Mehmet İpşirli, **a.g.e.**, s. 10-11.

²⁴⁶ BOA. DH. MKT. 02568. 078. 001.

²⁴⁷ Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniyye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 51-52.

solda ve sol arkada birer kapısı, önde ve arkada birer penceresi olan; sol duvarında bir ocak, sol köşede padişahın tahtı, sağ arka kapıya yakın içeride konuşulanların duyulup anlaşılmaması için şırıl şırıl akan bir çeşmeyi barındıran”²⁴⁸ arz odasına getirir, yer öptürürlerdi. Elçinin sunumundan sonra mîr-î âlem ağa elçinin getirdiği mektubu alıp kubbe vezirine verir. Onlarda sırasıyla birbirlerine ileterek mektubu son olarak sadrazama ulaştırırlar. Sadrazam mektubu padişahın hemen yanına tahtın kenarına koyardı. Daha sonra padişah tarafından elçiye çeşitli sorular yöneltilirdi. Soruların cevabını alan padişah arzusunu dîvân tercümanı aracılığıyla elçiye söylerdi. Padişahın arzusu elçiye söylendikten sonra elçi dışarı çıkarılırdı. Elçinin getirdiği mektup tercüme edilerek padişaha sunulurdu. Eğer padişahтан elçiye herhangi bir mektup verilecekse, elçi tekrar arz odasında padişahın huzuruna alınırdı. Padişah’ın yaptığı konuşmadan sonra, yukarıda elçinin mektubunun padişaha sunulmasındaki biçim ve sıralamanın tersi bir şekilde mektup öpülerek elden ele dolaşp son olarak en sonda duran mîr-î âlem ağaya ulaştırılırdı. Mektup öpölüp başa konulduktan sonra elçiye verilirdi. Elçi de mektubu öper, elinde tutarak bâbüssaâdeden çıkardı. Elçi ancak Orta Kapıya varınca mektubu beraberindeki sefâret başkâtibine verebilirdi.²⁴⁹ Elçi Orta Kapıdan ayrılınca elçi kabul merâsimi de son böylece sona ererdi.

2.1.8. Sefer-i Hümayûn Merâsimi

Osmanlı Devleti’nde sultanların saltanatı, devletin kurulduğu ilk yıllarından XV. yüzyılın başlarına kadar genellikle seferler ve savaşlarla geçmiştir.²⁵⁰ Osmanlı Devleti’nde padişahın bizzat ordunun başında komutan olarak katıldığı seferlere “Sefer-i Hümayûn” denilmiştir.²⁵¹ Çıkılan büyük seferlere padişahla birlikte

²⁴⁸ Muammer Yılmaz, **Osmanlı’da Tören ve Alaylar**, Sarmal Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 37.

²⁴⁹ Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 51-52.

²⁵⁰ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 135.

²⁵¹ Dündar Ali Kılıç, **Osmanlı Saray Törenlerinin Üsküdar’a Yansıması**, Üsküdar Sempozyumu I, Bildiriler Kitabı Cild 1, Üsküdar Belediyesi Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 92.

sadrazamın da çıkması alışılmış bir durumdu.²⁵² Sefere çıkmadan birkaç gün önce, kılıç kuşanma merâsiminde gelenek olduğu gibi bu merâsimde de türbeler ziyaret edilirdi. Aynı zamanda ihtiyaç sahiplerine sadakalar dağıtılır ve dualar edilirdi. Bunu müteakip Mehterhâne-i Âmireden Otağ-ı Humâyûn çıkarılarak sadrazam tarafından tespit edilen şehir dışında kurulacak olan yere ulaştırılırdı.²⁵³ Sefere çıkılmadan önce ordu için gerekli olan levâzım hazır hale getirilir, bu levâzımın da bir bölümü önceden yola çıkarılırdı. Daha sonra belirlenen günde padişah sefer için hareket ederdi.²⁵⁴

Öncelikle zafer görmüş iki Tuğ-ı Hümayûn²⁵⁵ Sancağı-Şerîf bulunduğu yerden alınıp bâbüssaâde kapısının önüne getirilirdi.²⁵⁶ Sancağın çıkarılması merâsimi şöyle gerçekleşirdi: Aynı zamanda Livâ-yi Şerîf de denilen Sancağ-ı Şerîf'in çıkarılacağı gün padişah Hırka-i Saadet odasında hazır bulunurdu. Burada Fetih sûresi okunduktan sonra padişah, sancağı yerinden alıp omuzuna koyarak iki sıra dizilmiş Enderun halkı arasından beraberindekilerle tekbirler getirerek Arz Odası'na geçip tahtına oturmuştur. Aynı zamanda hafızlar ve müezzinler Fetih ya da Yasin sûresini okumaktaydılar. Okuma yapıldıktan sonra silahdar ağa tarafından babüssaâde de Kapı Ağası dairesinde beklemekte olan sadrazam, şeyhülislâm veya meşâyih'ten biri içeri davet edilirdi.²⁵⁷ Padişahla birlikte bütün devlet erkânı, âlimler de buraya gelirlerdi. Dualar okunduktan sonra hareket edilirdi.²⁵⁸ -eğer padişah sefer çıkmayacaksa sancağı öperek Serdâr-ı Ekrem (başkomutan) olan sadrazama teslim ederdi.²⁵⁹ Padişahın hareketiyle birlikte solaklar ve peykler de ona eşlik ederler ve padişahın etrafında yürürlerdi. Padişah, mevsimin durumuna göre elbise giyer eğer mevsim müsaitse giydiği elbise beyaz olurdu.²⁶⁰ Padişah zırh giyerse, aynı şekilde

²⁵² Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 135.

²⁵³ Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlılar'da Teşrifât**, Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 1, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 444-446.

²⁵⁴ Ali Seydi Bey, **a.g.e.**, s. 135.

²⁵⁵ Zeynep Tarım Ertuğ, **a.g.e.**, s. 444.

²⁵⁶ Ali Seydi Bey, **a.g.e.**, s. 135-136.

²⁵⁷ Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı "Âdâb-ı Osmaniye"**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 175.

²⁵⁸ Ali Seydi Bey, **a.g.e.**, s. 135-136.

²⁵⁹ Zeynep Tarım Ertuğ, **a.g.e.**, s. 448.

²⁶⁰ Ali Seydi Bey, **a.g.e.**, s. 135-136.

sadrazam ve vezirler de zırh giyerdi.²⁶¹ Ordugâhta padişah için Otağ-ı Hümâyûn kurulurdu. Burada sultan, devlet erkânıyla gelenek haline gelmiş olan danışma toplantısı yapardı.²⁶² Otağın önünde başlarına tel takılı çavuşlar el kavuşturup nöbet beklerlerdi.²⁶³ Başta sadrazam olmak üzere devlet erkânı, Otağ-ı Hümâyûn'daki sultanı selamladıktan sonra vezirler ve âlimler sadrazamın çadırına giderek sadrazamı tebrik eder, seferin kutlu olması dileklerini iletirlerdi.²⁶⁴ Sadrazam padişahla birlikte sefere katıldığı zaman onun vekaleti sadaret kaymakamlığına verilirdi.²⁶⁵ Ordunun gideceği güzergâh Rumeli tarafındaysa, ilk gün sur dışında Davutpaşa sahrasında, eğer güzergâh Anadolu'ya ise Haydarpaşa'da bir gece veya birkaç gün istirahat edilir ve daha sonra yola revan olunurdu. Padişahın kullandığı vasıta yolun durumuna göre at, araba veya tahtirevan olurdu. Güzergâh esnasında orduya iştirak eden beylerbeyleri, orduya dahil ettikleri askerlerini padişaha göstermek için padişahın önünden geçirirlerdi. Bunun amacı padişahın, orduya yeni katılan askerleri teftiş etmektir.²⁶⁶ Padişahın Edirne'deki sarayda bulunması durumunda ise, Batı'ya yapılacak sefer doğrudan Edirne'den yapılırdı. Padişahın otağı Edirne yakınlarındaki ordugâha kurulurdu.²⁶⁷

Eğer ordunun başında padişah yoksa sefer dönüşünde sadaret kaymakamı, şeyhülislâm, devlet erkânı, kazaskerler ve orduya refâkat etmemiş kapıkulu ocaklarıyla beraber padişah bizzat Davutpaşa'ya kadar gelip Sancağ-ı Şerîf'i karşılar, padişahı gören sadrazam atından inerek padişahın eteğini öper ve sancağı kendisine teslim ederdi. Bundan sonra padişah öncelikle sadrazama bir at hediye eder ve ata binmesini emrederdi. Sadrazam ata bindikten sonra sancak tekrar kendisine verilirdi. Padişah daha sonra saraya dönerdi. Sadrazam kendisine teslim edilen sancağı, saraya

²⁶¹ Erol Özbilgen **Bütün Yönleriyle Osmanlı "Âdâb-ı Osmaniye"**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 175.

²⁶² Erol Özbilgen, **a.g.e.** s. 175.

²⁶³ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 135-136.

²⁶⁴ Erol Özbilgen, **a.g.e.**, s. 175.

²⁶⁵ Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlılar'da Teşrifât**, Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 1, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 446.

²⁶⁶ Ali Seydi Bey, **a.g.e.**, s. 135-136.

²⁶⁷ Gülgün Üçel Aybet, **Osmanlı Ordusu (1530- 1699)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 409.

geldikten sonra omzuna alıp Arz Odası'nda bulunan padişaha teslim ederdi. Padişaha teslim edilen sancak, tekrar değerli taşlarla süslü olan sandukasına konulurdu.²⁶⁸

Anadolu tarafında yapılacak bir savaşta, savaş meydanına Anadolu askerleri sağ tarafa gelecek şekilde, Rumeli askerleri sol tarafa gelecek şekilde bir düzen sağlanırdı. Eğer savaş Rumeli tarafında ise dizilim bunun tersi bir şekilde gerçekleştirilirdi. Ancak her iki durumda da yeniçeriler merkezde, onların hemen arkasında düzenli bir şekilde süvariler, sipahiler ve silâhtar ile çevrilmiş olan Otağ-ı Hümâyûn yer alırdı. Çoğunluğu zaferle sonuçlanan seferlerin dönüşünde, savaşta önemli başarılar sağlayan sadrazam ve diğer ordu mensuplarına bu başarılarından dolayı çeşitli hil'atler giydirilir, askere bahşiş ve rütbelere verilir. Zaferin getirmiş olduğu gururla ordu şâşâlı bir alayla merkeze dönüş yapardı. Hatta mağlubiyetle sonuçlanan bazı savaşlarda bile, yenilginin halka belli edilmemesi için zafer kazanılmış gibi alaylar tertip edilir, çeşitli şenlikler düzenlenirdi.²⁶⁹

Yapılmış olan sefer-i hümâyûn'a yüzlerce aşçı, kilerci, şarabdâr, sofracı eşlik ederdi. Yine sandıklar dolusu altın ve gümüş yemek takımları, sahanlar da orduyla birlikte götürülürdü. Kanûnî Sultan Süleyman'dan sonra sefer-i hümâyûnlar eskisi gibi yapılmadığından, önceki seferlerde ortaya konulan şâşâyâ pek rastlanmamıştır. Bu durum aynı zamanda saltanatın da eski gücünü koruyamadığı anlamına gelmektedir.²⁷⁰

2.1.9. Donanmâ-yı Hümâyûn'un Denize Açılma Merâsimi

Osmanlı devletinde kaptanlar, Doğu Akdeniz'de ticaret gemilerini korsanlardan korumak ve diğer güvenlik önlemlerini almak için her yıl donanma ile sefere çıkar, Batı Afrika'ya kadar uzanan kıyıları ve adalarda bulunan eyaletlere bağlı sancakları denetlerlerdi. Bundan dolayı, her sene Mayıs-Haziran ayları arasında

²⁶⁸ Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı "Âdâb-ı Osmaniye"*, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 176.

²⁶⁹ Ali Seydi Bey, *Teşrifât ve Teşkilâtımız*, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 136.

²⁷⁰ Ali Seydi Bey, *a.g.e.*, s. 136.

deniz seferi mevsiminde, donanmayı sefere hazır hale getirecek olanlar kaptan paşalardı.²⁷¹ Kendilerine aynı zamanda Kaptan-ı Derya da denilirdi. Aynı zamanda dîvân üyeliği de yapmış olan kaptan paşanın çok önemli yetkileri vardı. Çünkü o aynı zamanda, “kaptan paşa eyaleti” denilen geniş ve dağınık bir eyaletin beylerbeyi ve genel valisi görevini de yürütmekteydi. Barbaros Hayrettin Paşa’nın Kaptan-ı Derya’lığına kadar bu görev ikinci sınıf bir görevken, Barbaros’tan sonra devletin en önemli görevlerinden biri sayılmıştır.²⁷²

Sadrazama karşı sorumlu olan kaptan paşa, bahriyenin bütün işlerinden sorumluydu. Kaptan paşanın makamı tersanede bulunuyordu.²⁷³ Sefer zamanı yaklaştığında, tersane geleneğine uygun bir şekilde kaptan paşanın özel gemisi olan “Baştarda’ya” fenerler asılırdı. Sefere bir hafta kaldığında ise baştardaya, ince bezden yapılmış kurdele şeklindeki bir çeşit bayrak olan “flandra” (savaş gemilerinin ikinci direklerine çekilen genellikle ince bezden yapılmış ensiz ve uzun şeritli kurdele şeklindeki sancak bezi, bayrak)²⁷⁴ çekilirdi. Aynı zamanda diğer bütün gemilere de rengârenk flamalar ve bayraklar asılırdı.²⁷⁵ Donanmâ’yı Humâyûn geleneksel bir merasimle tersaneden hareket ederdi. Padişah donanmanın Yalı Köşkü önünden hareket etmesini istediğinde, hareketten bir gün önce şeyhülislâm davet edilir, saray erkânı ve sadrazam maiyetiyle birlikte merâsime katılmak için Yalı Köşkü’ne gelirlerdi.²⁷⁶

Kaymakam paşa

*Yarınki gün yalı köşkünde alıp şafaktan evvel
kapudanlar kapudanı paşa ile huzuru hümayûnuma getirip
cümle birden ittifak ve ittihazları hâvi ki
... şahânem olmak ... ifade olunan
mahzûr ve iradeye beyan oluna*

*Şevketli, kerametli, mehabetli kudretli veli nimetim efendim padişahım
... süphan ve teâlâ yarınki pazar günü saat biri elli dakika mürûrunda donanmay-ı hümayûnları
sefayini hareket ve icrâ alâyı valây-a mübâderet edeceği ma’lumu hümayûnlarıdır. Bu sûretten resmi*

²⁷¹ Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniyye”*, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 183.

²⁷² Yılmaz Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi Cild 10*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1983, s. 11.

²⁷³ Erol Özbilgen, *a.g.e.*, s. 183.

²⁷⁴ *Türkçe Sözlük*, Komisyon, Türk Dil Kurumu Yayınları 11. Baskı, Ankara, 2011, s. 883.

²⁷⁵ Hakan Yıldız, *Haydi Osmanlı Sefere!* Türkiye İş, Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 49.

²⁷⁶ Erol Özbilgen, *a.g.e.*, s. 183.

âdiyenin icrası ve sefini mezkurun temâşası için yalı köşküne teşrifleri mutad olmakla bîmen teâlâ yarın saat on bir buçukta çâkerleri ve saat on ikide semahetli efendi dâileri kasr-ı mezkûre varıp teşrif-i hümayûnlarına intizâr olunur. Zat-ı şevketsemân davudâneleri dahi saat yarımında yalı köşküne teşrif buyurdıkları halde tamam vaktiyle teşrif buyurulmasıyla olacağı ve teşriflerinden sonra icra olunacak rûsûm tevcihe odur ki malum ... buyurulmak için suret-i teşrifât-ı mârûz-u âlieleri kılındığı ma'lum-u âlieleri bulundukta emir ve ferman şevketli, kerametli, mehabetli, kudretli veli nimetimin efendim padişahım hazretlerindir. 29 Zilhicce 1204.²⁷⁷

Daha Sonra tekrar tersaneye dönen kaptan paşayı tersane emini merâsimle karşılardı. Bu sırada mehter takımı da hazır bulunurdu. Tersane emini önde, kaptan paşaya ait olan âsâ elinde olduğu halde teşrifâtçı ve tersane reisi kaptan paşanın kollarına girerek onu yerine oturturlardı. Orada bulunanlar dua edip âmin dedikten sonra mehter çalmaya başlar ve tersanedekiler etek öperlerdi. Daha sonra çeşitli ikramlar yapılır ve hil'atler giydirilirdi.²⁷⁸

Sadrazam ve devlet erkânı tersaneye gelerek kaptan paşa ve gemi kaptanlarından donanma ile ilgili bilgiler aldıktan sonra herhangi bir eksikliğin kalmaması için gerekli denetimleri yaparlardı. Daha sonra tersanede bulunan “derya beyleri, patrona, kaptan, liman reisi, baş mimar ve mimarlar, başağa ve ağalar, başçavuş ve çavuşlar, kâtipler, yiğitbaşları ve kethüdalar, topçubaşlarına” hil'atler giydirilirdi. Sonrasında sadrazam Yalı Köşk'üne giderek durumu padişaha bildirir, padişahın gerekli izinler alındıktan sonra donanma tersaneden çıkardı.²⁷⁹

Tersane'den çıkan donanma Bahçekapı'sı mevkiine gelince bekler, haseki ağa bostancıbaşının sandalıyla kaptan paşayı alıp getirir.²⁸⁰ Sandala, Sancağ-ı Şerîf de getirilirdi. Herkes bindikten sonra kaptan paşa, Sancağ-ı Şerîf'in altında ayakta dururdu. Kaptan paşa, meraklı gözlerle bu merâsimi izlemek için sahile gelen halkı da selamlardı.²⁸¹ Kaptan paşayı sahilde “dîvânî” elbiselerini giymiş olan bostancıbaşı ve ağalar karşılardı. Kallavî kavuk ve soft feracesini giymiş olan kaptan paşa,

²⁷⁷ BOA.HAT. 00183. 08435. 001.

²⁷⁸ Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniyye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 183.

²⁷⁹ Erol Özbilgen, **a.g.e.**, s. 183.

²⁸⁰ Erol Özbilgen, **a.g.e.**, s. 183.

²⁸¹ Hakan Yıldız, **Haydi Osmanlı Sefere!** Türkiye İş, Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 49.

sadrazam yanına gelir ve burada kahveler içildikten sonra şeyhülislâm ile birlikte padişahın huzuruna çıkmak için beklerlerdi.²⁸² Padişahın köşke gelişinde ise yapılan merâsim şu şekildedir. “Padişah hasbahçe kapısından teşrif edince, defterdâr, reisülküttap, çavuşbaşı, rikap ağaları bahçe kapısının iç tarafında yer öperler ve padişahın önünde hızlıca yürürler. Başta teşrifâtçı efendi olmak üzere orada bulunan bütün teşrifât erkânı, padişah köşkü önünde padişaha dönük bir şekilde sol tarafta bulunan binek taşına selama dururlar. Sadrazam binek taşında beklerken padişah kapıdan girer ve o esnada alkış olunur, padişah binek taşından indiğinde tekrar alkış olunurdu. Binek taşının yanında bekleyen şeyhülislâm da saygı ile eğilir sadrazam ve şeyhülislâm, tahtına oturtmak üzere padişahın koluna girerler ve yerine oturturlar. Padişah izin verdiği müddetçe ayakta beklenir, padişahın müsaadesinden sonra dışarı çıkılırdı.²⁸³ Serasere kürk giymiş olan sadrazam ve beyaz kürklerini giyinmiş olan şeyhülislâm ile orada bulunanlar padişah gelmeden önce donanmanın başarısı için duada bulunmuş oluyorlardı. Bunlarla birlikte bostancıbaşı, çavuşbaşı ve diğer görevliler de padişahın huzuruna çıkıp yer öperlerdi. Sadrazam elindeki deftere göre hepsini takdim ettikten sonra, önce kaptan paşa, sonra şeyhülislâm ve en son sadrazam huzurdan ayrılırdı. Bu merâsimden sonra kaptan paşa merâsim kıyafetleriyle kayığına binerek gemisine dönerdi. Daha sonra önde “paşa gemisi” olmak üzere görkemli bir alayla yola çıkılırdı. Topkapı Sarayı’nın yakınında bulunan Yalı Kasrı önüne gelindiğinde padişahı selamlamak amacıyla top ve tüfekler atılırdı. Paşa gemisini takip eden diğer gemiler, aynı şekilde Yalı Köşkü’nde bulunan padişahı selamlarlar, Saray Burnu’nda bulunan toplar da donanmanın selamına mukabele ederlerdi. Daha sonra donanma Barbaros Hayrettin Paşa’nın türbesini ziyaret etmek için Beşiktaş’a yol alırdı. Burada aynı zamanda donanmanın son kontrolleri yapılırdı.²⁸⁴

Sefer eğer Akdeniz güzergâhına doğru ise, önce Yedikule’ye gidilirdi. Yol üzerindeki Yalı Köşkü’nden geçerken, aynı şekilde önce kaptan paşa baştardası,

²⁸² Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniyye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 183.

²⁸³ Esad Efendi, **Teşrifât-ı Kadîme**, Tercüman 1001 Temel Eser 132, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979, s. 97.

²⁸⁴ Erol Özbilgen, **a.g.e.**, s. 183.

ardından diğer gemiler padişahı selamlarlardı. Görevli askerlerin gemilere tam olarak yerleşebilmeleri için Yedikule’de birkaç gün beklenirdi. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra Yedikule’den çıkan donanma havanın duruma göre veya acil ihtiyaçlar için Büyükçekmece ve Tavşan adasında mola verip Gelibolu’ya gelir, oradan da Ege ve Akdeniz’e yol alırdı. Seferin güzergâhı Karadeniz veya Azak Denizi’ne ise, Beşiktaş’tan sonra İstinye, Yeniköy, Karataş, Büyükdere, Sarıyer, Rumelikavağı ve Rumelifeneri gibi iskelelerin ya hepsinde ya da birkaçında molalar verildikten sonra Karadeniz’e devam edilirdi.²⁸⁵ Bu güzergâhta da gemilerden selam topları atılır, padişah ve harem halkı, bu merâsimi kıyıdaki İncili Köşk de denilen Sinan Paşa Köşkünden seyrederdilerdi.²⁸⁶

Donanmanın dönüşünde, gelenek olduğu üzere kaptan paşanın riyasetinde donanma kurşunlu mahzen önüne gelip demir attığında sadrazam tarafından güzelce eyerlenmiş bir at, yirmi çuhadar ve on mehter Bahçekapı’sına gönderilirdi. Sadrazam kapıcılar kethüdasını kaptan paşayı davet etmek için donanmaya gönderir, kendi kayığıyla kıyıya gelen kaptan paşa, sadrazamın gönderdiği ata binerdi. Önde kapıcılar kethüdası olmak üzere sadrazamın sarayına gelirler, sadrazam sarayındaki saray erkânı ve görevliler gelenleri merdivende karşıarlardı. Sadrazamın kapıcılar kethüdası ile selam ağası binek taşında kaptan paşanın koltuğuna girip, diğerleri önlerinde olacak şekilde arz odasındaki sadrazamın huzuruna çıkarlardı. Buradaki etek öpme merâsimleri ve ikramlardan sonra kaptan paşa tersaneye gitmek üzere gelişteki usûl ile aynı şekilde sahile kadar uğurlanırdı.²⁸⁷ Bu merâsimden iki gün sonra da padişah tarafından kaptan paşa için Yalı Köşkü’nde, donanmanın sefere çıkışındaki merâsimin aynısı karşılama merâsimi olarak düzenlenirdi.²⁸⁸

²⁸⁵ Hakan Yıldız, **Haydi Osmanlı Sefere!** Türkiye İş, Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 50-51.

²⁸⁶ Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayar, **Osmanlı Dünyasından Yansımalar**, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2000, s. 203.

²⁸⁷ Esad Efendi, **Teşrifât-ı Kadîme**, Tercüman 1001 Temel Eser 132, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979, s. 102-103.

²⁸⁸ Dündar Ali Kılıç, **XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum, 2002, s. 88.

2.2. Dinî Merâsimler

Dinî merâsimlerin veya dinî kimliğiyle tanınan bir şahsın çevresinde şekillenen merâsimlerin, Müslüman bir toplumda yaşayan insanlar üzerindeki etkisi yadsınamaz.²⁸⁹ Çünkü din toplum hayatında önemli bir yere sahiptir. Bununla birlikte her toplum dinini kendi kültürel değerleriyle birlikte yaşamaktadır. Bütün Türk İslâm devletlerinin -dinlerinden kaynaklı olsa gerek- yaptıkları birçok merâsiminde dinî motifler çok bariz bir şekilde ön plana çıkmıştır.²⁹⁰ Özellikle Osmanlı özelinde bunu çok net bir şekilde görmekteyiz. Zira dinî merâsimlerle ülkenin padişahı, Müslüman olan bütün tebaası için aynı dinin halifesi olduğundan benzer duyguların paylaşılması sağlanmıştır. Paylaşılan bu duyguların uhrevî olması, tebaanın aynı zamanda halife olan padişaha bağlılık duymalarına sebep olmuş, bu durum toplumdaki bireyler arasında manevî bir birliktelik sağlamıştır.²⁹¹

Osmanlı Devleti'nde dinî merâsimler yapılırken öncelikle İslâm dininin inanç esaslarına dikkat edilirdi. Bununla birlikte bu merâsimler İslâm dinine aykırı olmamak kaydıyla Türk örf, âdetleriyle daha işlevsel bir hale getirilmiştir.²⁹² Osmanlı Devleti'ndeki dinî merâsimlere bakıldığında aşağıda açıklanmaya çalışılan merâsimler en fazla dikkat çekmiş olan merâsimler olmuştur.

2.2.1. Cumâ Selamlığı Merâsimi

Cum'a (cumua, cumâa) "toplanmak, bir araya getirmek," anlamına gelen cem' kökünden türemiş bir isimdir. Kur'ân-ı Kerîm'de Cem' sözcüğü çeşitli türevleriyle birçok ayette, cum'a ise, adını vermiş olduğu sûrede zikredilmektedir. Cum'a, çeşitli hükümleri bakımından birçok hadiste de zikredilmektedir. Çeşitli hadisi şeriflerden anlaşıldığına göre her dinin kendine ait haftalık bir ibadet günü olmuştur. Allah da

²⁸⁹ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 237-238.

²⁹⁰ H. Ömer Özden, **Türk Ramazan Kültürü**, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 30, Erzurum, 2006, s. 83.

²⁹¹ Hakan T. Karateke, **a.g.e.**, s. 237-238.

²⁹² R. Bahar Akarpınar, **Türk Kültüründe Dinî Törenler ve Mevlid Kutlamaları** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara, 1999, s. 123.

Müslümanlara cumâ gününü nasip etmiş, böylece İslâm'da haftalık toplu ibadet günü cumâ seçilmiştir. Bugünün aynı zamanda bayram olduğu birçok rivayette dile getirilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) “güneşin doğduğu en hayırlı gün cumâdır; Hz. Âdem o gün yaratılmış, o gün cennete girmiş ve o gün cennetten çıkarılmıştır. Kıyamet de cumâ günü kopacaktır.” sözüyle bugünün özelliklerini ifade etmiştir. Cumâ'nın tatil günü olması birçok İslâm ülkesinde devam etmektedir. Osmanlı Türkiye'si'nde Tanzimat'tan 1935 senesine kadar cumâ günü tatildi. Bu tarihten itibaren hafta tatili pazara alınmıştır. Cumâ gününün en önemli faziletlerinden biri, Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilip teşvik edilen, hadislerde hususiyetle üzerinde durulan cemaatle namaz kılınmasıdır. Cumâ namazının ne zaman farz kılındığı ile ilgili iki rivayet vardır. Birinci rivayette Mekke'de farz kılındığı ancak müşriklerin engellemeleri yüzünden ertelendiğidir. Diğer rivayette ise hicret yolunda farz kılındığı ve Hz. Peygamberin (s.a.v.) Kûba yakınlarındaki Ranûnâ vadisinde ilk cumâ namazını kıldığı şeklindedir.²⁹³

Tarihte İslâm devletlerinin hükümdârlarının önem verdiği belirli alâmetler olmuştur. Bunların en önemlileri sikke ve hutbe olmuştur. Cumâ namazında hükümdar adına hutbe okutulur, hükümdar da cumâ namazını genellikle bulunduğu yere yakın câmilerden birinde halkla birlikte edâ ederdi.²⁹⁴

Cumâ Namazı, kazası yapılamayan farz bir ibadettir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde de halifelik sıfatından dolayı padişah adına hutbe okunduğundan cumâ selamlığı, Osmanlı teşrifât geleneğinde “Kılıç Alayı” ve “Muayede Resmî” merâsimlerinden sonra gelen önemli bir merâsim olmuştur. Bu nedenle her cumâ günü gösteri-merâsim şeklinde Selamlık Alayı tertip edilmiştir.²⁹⁵ Osmanlı Devleti'nde, padişahların cumâ namazını kılmak için câmiye gidiş ve câmiden dönüşlerinde yapılan bu merâsime “Cumâ Selâmlığı” veya “Selâmlık Resmî” adı verilmiştir. Padişah ve halkın bütünleşmesini sağlayan bu merâsim, sadece merâsim ve dinî özelliğiyle değil, aynı zamanda bünyesinde hukukî, sosyal ve kültürel pek

²⁹³ Hayreddin Karaman, “Cumâ”, DİA, TDV Yayınları, C. 8, İstanbul, 1993, s. 85-86.

²⁹⁴ Mehmet İpşirli, “Cumâ Selâmlığı”, DİA, TDV Yayınları, C. 8, İstanbul, 1993, s. 90.

²⁹⁵ Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniye”*, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 305.

çok özellik barındırmıştır.²⁹⁶ Merâsime padişahla birlikte bütün devlet erkânı da katılmak zorundaydı.²⁹⁷

Önceleri cumâ namazları söz konusu merâsimle kutlanmazdı. Padişah cumâ namazını vükelâ ve saray erkânı ile genellikle saray câmii'nde kılardı. Bazen saray câmiinin dışında selâtin câmilerinden birinde de kıldığı olurdu. Yavuz Sultan Selim'den itibaren halifeliğin Osmanlılara intikalinden sonra cumâ namazları bir anlamda resmiyet kazanmış ve cumâ selamlığı merâsimleri yapılmaya başlanmıştır. Seferde bulundukları zamanda eğer karargâh büyük bir şehirde ise cumâ selamlığı merâsimi yapıldı. Nitekim Yavuz Tebriz'de, Kanûnî Budin'de, IV. Murad (1623-1640) Revan ve Bağdat'ta parlak cumâ selamlıkları yapmışlardır.²⁹⁸ XVI. yüzyıla kadar cumâ selamlığının dinî-siyasî görevinin nasıl işlevsel hale getirildiği ile ilgili bunlardan başka pek fazla malûmata sahip değiliz. XVI.-XVIII. yüzyıllarda ise padişahların cumâ namazlarını Ayasofya, Bayezid, Süleymaniye, Sultan Ahmet, Eyüp Sultan câmilerinde kıldıklarını görmekteyiz. XVIII. yüzyıldan itibaren bu câmilerle birlikte Karaköy'den başlayarak sahil boyunca Tophane, Kılıç Ali Paşa, Nusretiye, Fındıklı Molla Çelebi, Dolmabahçe, Beşiktaş Sinan Paşa, Mecidiye ve Ortaköy gibi câmiler ilave edilmiştir. Yine Üsküdar'da Mihrimah Sultan, Atik Valide, İskele Valide Sultan, Ayazma ve Selimiye câmilerine gittikleri bilinmektedir.²⁹⁹ Cumâ selamlığının yapılacağı câmii, şiddetli soğuk, yağmur ve fırtına gibi hava muhalefetinden dolayı değiştirilebiliyordu.³⁰⁰ Edirne'de ikamet eden padişahlardan IV. Mehmed (1648-1687), II. Süleyman (1687-1691), II. Ahmed (1691-1695), II. Mustafa (1695-1703) genellikle Selimiye Câmii'ne giderlerdi.³⁰¹ Bununla birlikte bazı padişahlar İstanbul'da cumâ selamlığına müsait olan hemen hemen bütün câmileri dolaşırlardı. Bunu yapmadaki amaçlarından bazıları ya gençliklerinden kalan hatıraları tazelemek ya da çeşitli semtlerdeki insanları

²⁹⁶ Mehmet İpşirli, “Cumâ Selâmlığı”, DİA, TDV Yayınları, C. 8, İstanbul, 1993, s. 90.

²⁹⁷ Erol Özbilgen **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 305.

²⁹⁸ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 158-159.

²⁹⁹ Mehmet İpşirli, **a.g.e.**, s. 90-91.

³⁰⁰ Mehmet Ali Beyhan, **Saray Günlüğü -25 Aralık 1802/ 24 Ocak 1809-**, Çetin Matbaacılık Yayınları, İstanbul, 2007, s. 33.

³⁰¹ Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi Cild 6**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, s. 60.

yakından görmek şeklinde mülâhaza edilebilir.³⁰² II. Abdulhamid, Yıldız Sarayı'ndaki Hamidiye Câmii bitirilene kadar çeşitli câmilere gitmiş bu câmi bittikten sonra bütün cumâ selamlıklarını burada îfâ etmiştir.³⁰³ Padişahın cumâ namazını hangi câmide kılacağı ya bir gün öncesinden ya da cuma sabahı halka duyurulurdu.³⁰⁴ bunun için gerekli tedbirlerin alınması için resmî yazı da çıkarılırdı.

Beyoğlu Mutasarrıflığına

Cuma selamlık resmî âlisi bugün Ayasofya câmii şerifinde icrây-ı muktezâ-ı irâde-i hilafet penâhilerinden bahren Sarayburnu iskelesine teşrif-i şahâne şerefvukû' bulunduğundan ... yerde avdet şahane ne cihetle henüz ... oynamıştır. Berren şerefvukû' bulur ise oturunca ... icrâ mûcib ... bulunması tevcih olunur.

...

*Cuma selamlık resmi âlisi bugün Ayasofya câmii şerifinde icrâ buyurulan ... muktezâ-i irâde-i hazreti hilâfet penâhileri ... olunan tezkire ile tebliğ olunduğu berây-ı mâlûmât-ı beyan olunur.*³⁰⁵

Duyurulan bu câmilerden birine giden padişahın geçeceği yolun her iki tarafına sipahiler ve yeniçeriler dizilirdi. Halkın toplanması için önceden “sarık alayı”³⁰⁶ denilen padişahın sarığının câmiye götürüldüğü bir merâsim yapılırdı. Câmide buhurdanlar yakılır, padişahın namaz kılacağı seccade hünkâr mahfiline serilir, padişaha sunmak için tepsiler içerisinde meyveler hazırlanırdı.³⁰⁷

Cumâ selamlığı esnasında saraydan çıkan padişah, saraya dönene kadar gerek yol güzergâhında gerekse uğramış olduğu yerlerde ilgi çekici merâsimler ve

³⁰² Muammer Yılmaz, **Osmanlı'da Tören ve Alaylar**, Sarmal Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 114.

³⁰³ Mehmet İpşirli, **“Cumâ Selâmlığı”**, DİA, TDV Yayınları, C. 8, İstanbul, 1993, s. 90-91.

³⁰⁴ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 125.

³⁰⁵ BOA. ZB. 00628. 00077. 002.

³⁰⁶ **Sarık Alayı Merâsimi:** “Vaktiyle padişahların cumâ namazına gidişlerinden yarım saat önce, “sarık alayı” diye bir alay tertip edilirdi. Baş çavuş ağa, başında paşalı kavuğu, arkasında bol yenli kontoş kürk, belinde altın yaftalı sırmalı kolanlı kuşak, onun üzerinde altın köstekli som murassa bıçak, arkasında bol yenli üstüfe kaftan olduğu halde, “gedikli” adı verilen hademedden on iki sarıkçı, kahveci, müezzin, tüfekçi ve berberbaşlarla lala ve bunlardan başka kırk neferi has odalı ile mülâzımlardan on beş kadar has oda mensubu, biri sorguçlu, diğeri sorguçsuz iki âdet **“Destar-ı Hümayûn”** nöbet ile ellerine alarak süslü beygirlere binerler ve önlerinde, ağırşak biçiminde muntazam başpareli şimşir değnekler bulunan kırk, elli kadar haseki olduğu halde giderlerdi. Sorguçlu destar-ı hümayûnu götüren zât, yolda destar-ı hümayûnu iki tarafına göstererek halkı selamlardı. Bu destar, altından yapılmış yaldızlı kalıp ve murassa puşide üzerine sokulu elmas sorguçlu ağırca bir elbise idi. Başta padişah olduğu halde halk cumâyâ, cumâ selamlığı merâsimine önemli derecede hürmet ve riayet gösterirlermiş. Maamafih bu sarık alayı her zaman yapılmamış olmalı ki, tarihlerimiz bundan pek az bahsetmişlerdir.” Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilatımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s.161-162.).

³⁰⁷ Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 305.

hadiseler meydana gelirdi. Bu merâsimde devlet erkânı, üniforma ve resmî kıyafetlerle bulunurlardı. Cumâ ve bayram günlerinde padişahın kullanacağı yollarda varsa bozukluklar giderilir, yollara kum dökülerek bu yollar düzeltilirdi. Eğer padişah saraydan uzak bir câmiye gitmişse devlet erkânı padişaha burada maruzâtlarını sunarlar ve devlet işlerini görüşüp müzakere ederlerdi. Bu merâsim boyunca emniyet tedbirlerini ve yolun güvenliğini, yeniçeri ağası ve maiyetindeki yeniçeriler yerine getirirdi. Yeniçeri ağası bunu yaparken aynı zamanda varsa yeniçerilerle ilgili önemli meseleleri de bu merâsimde padişaha arz edebilirdi. Yabancı devlet temsilcileri de cumâ selamlıklarını ilgiyle takip etmişlerdir. Eğer padişah mazeret sunup veya başka bir gerekçeyle cumâ selamlığına çıkmamışsa bu durum ağır bir şekilde eleştirilirdi.³⁰⁸ Osmanlı tarihçileri padişahların XVII. yüzyılda yaklaşık iki yıl gibi uzun bir süre selamlığa çıkmadıklarını söylemektedirler. Ancak ondan sonraki dönemlerde ağır bir hastalığın dışında padişahların cumâ selamlıklarına büyük ehemmiyet verdiklerini görüyoruz. Çünkü cumâ selamlıkları aynı zamanda padişahın bir çeşit haftalık yoklaması haline gelmişti. Eğer padişah cumâ selamlığına çıkmamışsa halk arasında hasta olduğuna dair dedikodular yayılır, bu durum Avrupa gazetelerinde haber yapılır, başta padişahın sağlığı olmak üzere saltanatla ilgili birçok spekülasyona sebep olurdu.³⁰⁹ Padişahın bu merâsimi at sırtında yerine getirmesi gelenektir. Bununla birlikte XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren at yerine araba kullanılmış bu durum II. Abdülhamid zamanında iyice yerleşmişti.³¹⁰

Selamlık merâsiminde padişah, yanında sadrazam, vezirler, ulemâ ve diğer devlet ricâli olduğu halde törenle ata biner, câmiye giderken alkış ağaları, çavuşlar ve hademeler alkışa başlarlar ve câmiye ulaşınca dek yer yer “Uğurun hayır ola, yaşın uzun ola, yolun açık ola, saltanatınla gururlanma, senden büyük Allah var” nidaları yükselirdi. Halk da “Padişahım çok yaşa” diyerek alkış tutardı. Câmiye varıldığında câmi girişinde attan inen padişaha saray hademeleri tekrar yüksek sesle “Aleyke avnullah, maşallah, uğurun hayır ola, yaşın uzun ola, yolun açık ola, ikbâlin efzûn

³⁰⁸ Mehmet İpşirli, “Cumâ Selâmlığı” DİA, TDV Yayınları, C. 8, İstanbul, 1993, s. 91.

³⁰⁹ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 128.

³¹⁰ Mehmet İpşirli, **a.g.e.**, s. 91.

ola, saltanatınla gururlanma, senden büyük Allah var” diyerek alkış³¹¹ yaparlardı. Câmîye girerken padişahın çizmelerini yeniçeri ağası çıkartır, padişaha terlik giydirirdi. Daha sonra yeniçeri ağası sadrazamla birlikte padişahın koltuğuna girip padişahı seccadesinin serili olduğu hünkâr mahfiline götürürlerdi. Padişah namazını burada şehzâdeleri ve güvendiği üst düzey devlet erkânıyla kılardı. Namaz bitiminde bazı kabuller de gerçekleşirdi. Çıkışta padişah adına fakir fukaraya çeşitli ihsanlarda bulunulurdu. Padişah gelişte düzenlenen merâsimin aynısıyla câmi dışında bekleyen atına biner ve geldiği yoldan geri dönerdi.³¹² Bununla birlikte burada şu hususu belirtmekte yarar vardır. Cumâ merâsimleri II. Abdülhamid zamanına kadar hemen hemen bayram alaylarıyla aynıdır. Özellikle II. Abdülhamid’den itibaren cumâ selamlıkları apayrı birer merâsim şekline bürünmüştür.³¹³

Cumâ selamlıkları bazen deniz yoluyla da yapılırdı. Eğer padişah deniz yolunu kullanacaksa merâsim, saltanat kayığı ve ona eşlik edecek kayıkla düzenlenirdi. Bu deniz alaylarından ikisinin II. Mahmud ve Abdülmecid zamanında çok şâşalı bir biçimde yapıldığını biliyoruz. Bu merâsimlerde saltanat kayığına her zamankinden daha fazla kayık eşlik etmiş, yolculuk esnasında savaş gemileri tarafından top atışı yapılmıştı.³¹⁴

Cumâ selamlığının halk nazarında en önemli tarafı hiç şüphesiz halkın bu merâsim esnasında padişaha dilek ve şikâyetlerini sunabilmeleridir. Halk, bu isteklerini yazılı veya sözlü olarak bizzat padişahın kendisine ulaştırabiliyorlardı.³¹⁵ Bu sadece halk için değil, normal zamanlarda padişaha ulaşmaları mümkün olmayan

³¹¹ Burada şunu belirtmekte yarar var. Osmanlı tarihinde sözü geçen alkış, günümüzdeki gibi el çırpma suretiyle yapılan alkış değil, sadece sözlü olarak yapılan bağışmalardan müteşekkildi. Alkış, bütün Türk devletlerinde vardı. Dîvân-ı Lûgat-it-Türk’te alkışa dua ve senâ anlamları verilmiştir. Osmanlı Devleti’nde dîvân-ı hümayûn çavuşlarının padişaha, alay çavuşlarının bayramlaşmalarda paşakapısında sadrazama alkış yaptıkları bilinmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 201., Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniyye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 305-306.

³¹² Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniyye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 305-306.

³¹³ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, s. 124.

³¹⁴ Hakan T. Karateke, **a.g.e.**, s. 126.

³¹⁵ Mehmet İpşirli, **“Cumâ Selâmlığı” DİA**, TDV Yayınları, C. 8, İstanbul, 1993, s. 91.

bir kısım devlet erkânı için de önemli bir fırsattı.³¹⁶ Bununla birlikte zamanla emniyet nedeniyle padişahlar sıkı bir şekilde koruma altına alınmıştır. Bu durum halkın padişahı görebilmesi, istek ve şikâyetlerini ona iletmesi hususuna kısıtlama getirmiştir.³¹⁷ Bir de olayın padişaha bakan yönü vardı. Buna göre, padişah da cumâ selamlığıyla halkı denetlemiş olurdu. Kalabalığın yoğunluğundan, merâsime katılan halkın tavır ve davranışlarından yola çıkarak, kendisine ve yönetimine karşı olumlu ya da olumsuz bir durumu kendisi veya danışmanları saptamaya çalışırdı. Hatta denilebilir ki birçok padişahın asıl gayesi buydu.³¹⁸

Bu merâsim, zaman zaman padişahlara süikast yapmak ya da düzeni bozmak için olay çıkarmak isteyenler için birer fırsat haline gelmiştir. Nitekim III. Selim’e 1792’de, II. Abdülhamid’e de 1905’te böyle bir merâsim esnasında başarısızlıkla sonuçlanan süikastlar gerçekleştirilmiştir.³¹⁹ Bu nedenle bundan sonra merâsimler basit bir şekilde yapılmaya başlandı. Padişahlar, merâsimleri sadece divân çavuşları ve peyklerle yapmışlardır.³²⁰ Osmanlı Devleti’nde son cumâ selamlığı Halife II. Abdülmecid Efendi (1922-1924) zamanında yapılmıştır. 29 Şubat 1924’te yapılan bu merâsimde cumâ namazını da halife sıfatıyla Abdülmecid kıldırılmıştır.³²¹

2.2.2. Ramazan Bayramı Merâsimi

Sözlükte “günün çok sıcak olması, güneşin kum ve taşları çok ısıtması, kızgın yerde yalınayak yürümekle ayakların yanması” anlamlarına gelen “ramad” mastarından veya “güneşin güçlü ısısından çok fazla kızmış yer” anlamındaki “ramda” kelimesinden türemiştir. Yine, “yaz sonunda ve sonbaharın başlarında yağın ve yeryüzünü tozdan temizleyen yağmur” anlamındaki “ramadî” veya “kılıcı ya da ok demirini inceltip keskinleştirmek için iki yalçın taş arasına koyup dövmek”

³¹⁶ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017, 126.

³¹⁷ Mehmet İpşirli, “**Cumâ Selâmlığı**” **DİA**, TDV Yayınları, C. 8, İstanbul, 1993, s. 91.

³¹⁸ Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayar, **Osmanlı Dünyasından Yansımalar**, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2000, s. 39.

³¹⁹ Mehmet İpşirli, **a.g.e.**, s. 92.

³²⁰ Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniyye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 306.

³²¹ Mehmet İpşirli, **a.g.e.**, s. 92.

anlamlarında kullanılan “ramd” kökünden de geldiği belirtilmiştir. Ramazan, kameri yılın şaban ayından sonra gelen dokuzuncu ayıdır. Daha çok “şehir” anlamındaki ay kelimesiyle birlikte “şehir ramazan” şeklinde kullanılır.³²²

Bayram kelimesinin ise, hangi dilden geldiği tam olarak bulanamamışsa da dilimize Farsçadan geçmiş olup “sevinç ve eğlence günü” manalarında kullanılır. Osmanlıda bayram kelimesinin yerine daha çok, Arapçadan gelen ve “âdet halini alan sevinç ve keder; bir araya toplanma günü” anlamlarına gelen ‘iyd sözcüğü kullanılmıştır.³²³ Dolayısıyla Osmanlıda bayramın ismi Ramazan Bayramı olarak değil de daha çok Arapça kullanımından mülhem “idü’l fitr” şeklinde kullanılırdı. Buradaki fitr sözcüğü, bayramda veya bayramdan önce ramazan ayı içerisinde ihtiyaç sahiplerine fitre adı verilen fitr sadakası verildiğinden bayrama ismini vermiş ve bu bayrama fitr bayramı da denilmiştir.³²⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de adı geçen, bununla birlikte faziletlerinden söz edilen tek ay ramazan ayıdır. Ramazan ayetlerde, Kur’ân’ın nazil olduğu ve orucun farz olduğu bildirilen bir aydır. Hadislerde de aynı şekilde ramazan ayından ve bu ayda tutulacak oruç ibadetinin faziletlerinden bahsedilmiştir.³²⁵

Hemen hemen bütün toplumlarda bayramlar çok önemli bir yere sahiptir. Bayramlar ister din kaynaklı olsun ister olmasın, aslında hepsinin temelinde bir inanç ögesi mutlaka mevcuttur. Bu ögenin temelinde ya ahlak ya da büyük toplumsal bir olay veya inanış yatar. Bayramların ortaya çıkış sebepleri ne olursa olsun, her milletin kendi kültürüne has şekilleri ve özellikleri vardır. Toplamların birbirinden farklı bu özelliklerinden kaynaklı olsa gerektir ki her toplumun bayramları kutlama şekilleri birbirinden farklıdır.³²⁶

³²² Hacı Mehmet Günay “**Ramazan**” DİA, TDV Yayınları, C. 34, İstanbul, 2007, s. 433.

³²³ Sargon Erdem “**Bayram**” DİA, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul, 1992, s. 257.

³²⁴ İbrahim Bayraktar “**Bayram**” DİA, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul, 1992, s. 259.

³²⁵ Hacı Mehmet Günay **a.g.e.**, s. 434.

³²⁶ Zeynep Tarım Ertuğ, **Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Saray’ında Bayram Törenleri**, Mübahat S. Kütükoğluna Armağan, ed. Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 573.

Müslümanların yaşadığı toplumlarda da çeşitli etkinlikler ve merâsimlerin düzenlendiği ramazan ayı, hep coşkuyla karşılanı gelmiştir. Hem ülkemizde hem de İslâm dünyasında sadece ramazanda yapılan ve gelenek haline gelmiş olan birçok etkinlikten söz etmek mümkündür. Bunlar: câmilerde mahyaların kurulması, kandillerin yakılması, fakir fukaraya yapılacak yardımların arttırılması, sahur vaktinin insanlara davul eşliğinde manilerle bildirilmesi, terâvih namazından sonra veya sahurdan önce çeşitli eğlencelerin düzenlenmesi, ramazana has iftar ve sahur sofralarının kurulması gibi uygulamalardır.³²⁷

Bayramlara önceden hazırlanması, bayram için yeni ve temiz elbiselerin hazırlanması ve bayram günü giyilmesi, kişisel temizliğin ve bunun yanında evlerde de bayram temizliğinin yapılması, bayram namazına gidilmesi, namaza giderken tekbir getirilmesi menduptur. Kurban Bayramı'nda bayramın birinci günü sabah namazından sonra başlayıp, dördüncü günü ikindi namazından sonraya kadar farz namazlardan sonra teşrik tekbirlerinin getirilmesi Hanefilerce vâcip, Şafîîler'e göre ise sünnettir. Bayram günlerinde İslâm'ın getirdiği sınırlar çerçevesinde eğlenilmesi ve bazı oyunların oynanması uygun görülmüştür.³²⁸

Osmanlı Devleti'nde Müslüman-Türk geleneklerine uygun olarak kurban bayramına büyük ehemmiyet verilirdi.³²⁹ Öyle ki Osmanlı Devleti'nde "Muâyede" adı verilen meşhur tabirle bayram merâsimleri ve kutlamaları, önem bakımından cülûs merâsiminden sonra ikinci sırada yer almıştır.³³⁰ Çünkü bayramlarda, bayram alayından önce yapılan ve cülûs merâsiminde uygulanan el, etek ve saçak öpme geleneğinin yılda iki kez tekrarlandığı, aynı zamanda padişahın meşruiyetinin tekrardan onaylandığı merâsimler yapıldı.³³¹ Bayramlar, sadece devlet nezdinde değil toplumun her kesimine yayılmış ve merâsim şeklinde kutlanmıştır.³³² Bayram

³²⁷ Hacı Mehmet Günay, "Ramazan" DİA, TDV Yayınları, C. 34, İstanbul, 2007, s. 434-435.

³²⁸ İbrahim Bayraktar "Bayram" DİA, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul, 1992, s. 260.

³²⁹ Özdemir Nutku "Bayram" DİA, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul, 1992, s. 263.

³³⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 191.

³³¹ Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayer, *Osmanlı Dünyasından Yansımalar*, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2000, s. 55.

³³² Özdemir Nutku, *a.g.e.*, s. 263.

merâsimleri tebrikten bir gün evvel sarayın ikinci avlusunda Kubbealtı'nda adalet köşkünün karşısında mehter çalınmasıyla yapılan arife dîvânı³³³ ve bayram sabahları câmilerde veya musallâ denilen açık alanlarda namaz kılındıktan sonra yapılan merâsimlerle başlardı. Küçükler büyüklerin elini öper, büyüklerde akrabalara ve çocuklara hediyeler dağıtırdı.³³⁴

Fatih Sultan Mehmed'den önceki padişahların bayram törenlerini nasıl yaptıklarıyla ilgili pek fazla mâlûmâta sahip değiliz.³³⁵ Ancak sonrasında sarayda bayramlar, Fatih Sultan Mehmed tarafından belirlenen kanunlarla belli usul ve kaideler çerçevesinde kutlanmıştır.³³⁶ Bayramın gelişi, bayramdan birkaç gün önce başlanan merâsimlerle kutlanmaya başlanırdı. Bu merâsimlere, hilalin açık bir şekilde görülmesi ve buna istinaden bostancılar tarafından top atışlarıyla ayın selamlanması şeklindeki hazırlıklarla başlanırdı. Verilen bu işaretle birlikte taht hazırlanır Arz odasının kapısı süslenirdi.³³⁷ Üst düzey devlet ricâlinin bayram öncesi günlerde birbirlerini ziyaret etmeye başlamaları ve ramazanın gelişini tebrik etmeleri kanundu.³³⁸

Buna göre, XVI. yüzyılda, önce şeyhülislâmın bayramlarda sadrazamın bayramını tebrik etmesi gelenek iken, şeyhülislâmın devlet işlerindeki etkinliğinin artmasından olsa gerek özellikle XVII. yüzyıldan sonra, ilk olarak sadrazamın şeyhülislâmın bayramını tebrik etmesi gelenek olmuştur. Bayramdan önceki bu tebriklerde, ramazanın 26. gününde sadrazam törenle şeyhülislâmı ziyarete giderdi. Ramazan'ın 27. gününde ise şeyhülislâm sadrazamın ziyaretine gider bayramını tebrik ederdi. Bu ziyaretlerle birlikte biri dinî diğeri siyasi iki gücün temsilcilerinin bayramlaşmasıyla bayram öncesi merâsimlere başlanırdı. Aynı gün vezirler de rütbe

³³³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 191.

³³⁴ Özdemir Nutku, **"Bayram" DİA**, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul, 1992, s. 263.

³³⁵ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 27.

³³⁶ Özdemir Nutku, **a.g.e.**, s. 263.

³³⁷ Ali Ufki Bey, **Santûrî Ali Ufki Bey'in Anıları: Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, Kitapyayinevi Yayınları, Çev., Ali Berktaş, İstanbul, 2009, s. 63-64.

³³⁸ Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merâsimleri**, Büyük İstanbul Tarihi Cild III, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 423.

sırasına göre önce sadrazamın sonra da şeyhülislâmın ziyaretine giderlerdi. Ramazan'ın 28. gününde ise bütün devlet erkânı ilk olarak sadrazamın sonra şeyhülislâmın daha sonra da birbirlerinin ziyaretine giderlerdi. Ramazan'ın son günlerinde alay şeklinde gerçekleşen bu ziyaretler aynı zamanda halk için seyirlik bir görüntü meydana getirirdi. Bu tarihlerde çarşı ve pazarlarda alışveriş canlanır, hatta yılın belki en üst düzey seviyesine ulaşırdı. Bununla birlikte şehirlerde çeşitli gösterilerin yapılacağı, eğlenceliklerin kurulacağı bayram yerleri hazır hale getirilirdi. Resmî devlet merâsimleri yapıldığından dolayı İstanbul Sur içinin düzenlenmesine ve temizlenmesine büyük önem verilirdi. Sarayda ve şehirde her yer kandillerle donatılır, ayrıca bayram alayının güzergâhı yetkili kişiler gözetiminde kum dökülmek suretiyle hazır hale getirilirdi.³³⁹

Osmanlı Devleti'nde Padişahla muâyede, tebrikten bir gün önce arife dîvânıyla başlardı. Bu merâsimde, arife günü öğle namazına müteakip çavuş başı ve dîvân-ı hümayûn çavuşları, alay meydanı adı verilen sarayın ikinci avlusunda dîvân kıyafetleriyle aynı zamanda padişahın makamı da olan adalet köşküne doğru dizilirlerdi. Aynı şekilde mehterhâneye ait bando takımı da yerini alırdı. Hazırlıkları tamamlanan merâsime ikindi ezanından sonra Fatiha ile başlanırdı. Merâsim esnasında mehter çalar, çavuşlar da arada bir alkış yaparlardı. Daha sonra dîvân çavuşlarından biri olan duacı çavuş dua eder çavuşlar âmin diye mukabele ederlerdi. Merâsimin sonunda da Fatiha okunarak merâsim sonlandırılırdı. Sarayın ikinci avlusunda bu merâsim yapılırken, bu esnada Enderun kısmında da arife dîvânı yapılırdı. Bu merâsimde padişah has odaya konulan tahtına geçip Bîrûn halkının tebriklerini kabul ederdi. Bütün tebrikler kabul edildikten sonra dîvân nevbeti çalınıp çavuş duasını ederdi. Padişah buradan Ağalar Câmisi'ne geçip Kur'ân dinledikten sonra tekrar has odaya geçerdi.³⁴⁰ Arz odasına ikinci geçişinde de Enderûn ağaları da gelip padişahı tebrik ederlerdi. Buradakilerle yapılan bayramlaşmaya “muâyede-i

³³⁹ Zeynep Tarım Ertuğ, **Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Sarayı'nda Bayram Törenleri**, Mübahat S. Kütükoğluna Armağan, ed. Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 578-580.

³⁴⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 191-192.

havas” denilirdi.³⁴¹ Arife muayedesine herhangi bir rahatsızlığından dolayı çıkmayan padişahın yerine taht üzerine konulan sarığına karşı dîvân kurulur ve merâsim yapılırdı.³⁴² Arife günü yapılan bu merâsime üst düzey yöneticilerden sadrazam, şeyhülislâm ve vezirler katılmazdı.³⁴³

Bayram günü yapılacak muâyedede, bayram gecesı gece yarısından itibaren saray kapısı açılır ve tebrik merâsimine katılacak olanlar gelmeye başlardı. Gelenler dîvân ve dîvân haricindeki yerlerine oturup beklerler, sabah olduğunda da şeyhülislâm ve sadrazam da gelirlerdi.³⁴⁴ Padişah, sabah namazını Hırka-i Saâdet Dairesi’nde kılardı. Namazdan sonra dairenin içine konulan tahta otururdu. Daha sonra aşr-ı şerif okunurdu. Kıraat bittikten sonra has odaya geçen padişahın bayramını ilk olarak orada bulunan görevliler tebrik eder³⁴⁵ ve Hazinedâr başı orada bulunanlara hediyelerini verirdi.³⁴⁶ Bundan sonra padişah babüssaâde önüne kurulan ve genel bayramlaşma denilen tebrik mahalline gitmek için haber beklerdi.³⁴⁷ 1867’ye kadar Topkapı Sarayı’nda yapılan muâyedeler, Sultan Abdülmecid’in bu tarihten itibaren Dolmabahçe Sarayı’na taşınmasından dolayı bu sarayda yapılmaya başlanmıştır. Sultan Abdülhamid de sadece iki bayram merâsimini Yıldız Sarayı’nda yapmış, diğerlerini Dolmabahçe Sarayı’nda gerçekleştirmiştir. Sultan bayram namazlarını da genellikle Beşiktaş’taki Sinan Paşa Câmii’nde kılmıştır. Artık eskisi kadar şâşâlı olmayan Sultan Reşad (V. Mehmed) (1909-1918) ve Sultan Vahdeddin (VI. Mehmed) (1918-1922) zamanında ise merâsimler yukarıda bahsettiğimiz iki saraydan birinde yapılmış, bayram namazları da Beşiktaş’taki veya civardaki câmilerden birinde kılınmıştır.³⁴⁸

³⁴¹ Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniyye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 53.

³⁴² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 191-192.

³⁴³ Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlılar’da Teşrifât**, Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 1, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 461.

³⁴⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 192.

³⁴⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 193.

³⁴⁶ Özdemir Nutku, **“Bayram” DİA**, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul, 1992, s. 263.

³⁴⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 193.

³⁴⁸ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 100 vd.

Padişahın Bayramını kutlayacak olan ve isimleri önceden tespit edilen kişiler sabah namazını Ayasofya’da kılar, daha sonra sarayın kubbealtı denilen yerinde toplanırlardı. Toplananların bilgisi padişaha verildikten sonra padişah bayramlaşmanın yapılacağı yer olan babüssaâdedeki alay meydanına gelirdi.³⁴⁹ Belli bir düzen içerisinde yapılan bu bayramlaşmaya da “muâyed-i umum” adı verilmiştir.³⁵⁰

Tertib-i Muayede-i Hümayûn

İbtida: Nakîbu’leşraf Efendi daileri kıyam-ı hümayûnla bil muayede kuudu melukane buyurularak ba’del dua avdet edecek

Ba’dehu: Zât-ı sadrazamı kıyam şahane ile vüzerâ-i izam nihayetine kadar kaimen ârâm şahinşâh buyurulacağı

Ba’dehu: Sadr-ı sâbık Rıza Paşa ve İzzet Paşa ve Hüsrev Paşa ve Reşit Paşa ve ... paşa ve Mehmet Ali Paşa ve Mustafa Naili Paşa hazeratı

Ba’dehu: Serasker Paşa ve tophane müşiri Fethi Paşa ve Kapudan Paşa Reis Paşa ve Ali Galip Paşa ve sair vükela-i feğam hazeratı

Ba’dehu: Rütbe-i bâlâ rical-ı hazeratı

Ba’dehu: Meclis-i valâ ve dâr-ı şûra ... ve dersaadet ... hümayûnlar ile tophane ve tersane ve meclis-i maarif ve maliye ve ticaret ve zabtiye meclisi memurlarından

Ba’dehu: Takım takım umerây-ı asker-i şahane

Ba’dehu: Rütbe-i evvel sınıf olandan rütbe-i taliyyeye kadar dahil-i resm-i âli bulunan ricalı hümayûnu âliye

Ba’dehu: ... arz müdürü paşa hazretleri ve kethüdây-ı bevvebe şehriyari ve ... arz müdürlüğü payeliler ve rikab-ı şerhâne kavs paşalarına

Ba’dehu: Cenab-ı kuvve-i penâhi Şerif Mahmud bin Avn hazretleri kıyam-ı şerhane ile Şerif Ali Paşa’ya kadar kaimen ârâm buyurulacağı

Ba’dehu: Bil fiil ve ma’zûl sadrazam ve İstanbul payelilerden efendiler daileriyle Şerif Abdah Paşa ve Şerif Ali Paşa

Ba’dehu: Mekke-i Mükerreme payesinden ... rütbesi ... kadar mevali ve müderrisine ve Ayasofya hatibi efendileri daileri

*Ba’dehu: Teşrifat-ı hümayûn memurlarından kulları.*³⁵¹

Yukarıda gösterilen düzen içerisinde nakibüleşrâf padişaha yüzü dönük dua okuduktan sonra padişahın bayramını kutlar selam vererek huzurdan ayrılırdı.³⁵²

Eğer nakibüleşrâf aynı zamanda Rumeli veya Anadolu kazaskeri ise bayramlaşmadan sonra kubbe-i hümayûn’a gelir ve vezirlerden sonra bu defa Rumeli veya Anadolu kazaskeri olarak gelip etek öperdi. Eğer nakibüleşrâf yaşlı ya da

³⁴⁹ Özdemir Nutku, “Bayram” DİA, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul, 1992, s. 263.

³⁵⁰ Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniyye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 53.

³⁵¹ BOA. İ. DH. 01288. 101366. 002.

³⁵² Özdemir Nutku, **a.g.e.**, s. 263.

hastaysa oradan ayrılmayıp tahtın arkasındaki yerine geçerdi.³⁵³ Nakibüleşrâf'ın tebrikinden sonra Enderun ağaları “Aleyke Avnullah” (Allah'ın yardımı üzerine olsun) diye yüksek sesle bağırırlardı. Tahtın arkasında sağda kızlar ağası, solda silahtar ağa ayakta dururlardı. O sırada İstanbul'da bulunan Kırım hanzâdesi de tahtın arkasında bulunurdu. Bunların arkasında zülüflü baltacılar dururdu. Tahtın karşısında sekbanbaşı ağa, arkasında sipahi ve silahtar ocakları, solakbaşları, miralem, zaimler, müteferrikalar ve teşrifâtçı efendi dururdu, yüksek makam sahipleri sağ taraftan gelip etek öperlerdi. Bu sırada padişah her biri için ayağa kalkardı. Her ayağa kalkıp oturuşunda orada bulunanlar “Mâşallah!” derlerdi. Ulemânın başında tebrike gelen şeyhülislâm etek öpmez, padişahın önünde saygıyla eğilir ve el öpüp ayaktaki yerini alırdı. Bu merâsim sırasında sadrazam gelenleri adlarıyla padişaha takdim ederdi. Devlet erkânı ve daha sonra ilmiyeye mensup herkesin sırasıyla tebrik merâsimi bittikten sonra, teşrifâtçı efendi merâsimin bittiğini arz ederdi. Ayağa kalkan padişahın sağ koluna kızlar ağası girer birkaç adım sonra yerini sadrazama bırakır, daha sonra onun da yerine silahtar ağa geçerdi.³⁵⁴ Muâyede-i hümayûnâ katılacak kişilerin giyecekleri kıyafetler resmî olarak şöyle belirlenmiştir:

Saadetli, atûfetli bîmen-i şem efendim

*Bimen teâla muâyede-i hümayûn-u şâhâne resm-i âlisi bâbul âde-i âliye ... icrâ buyurulan ... büyük üniforma âli ve nişân-ı âli ve seyf ve sırmalı pantolonlarıyla ba'd edây-ı salât-ı iyd saray-ı valây-ı melukâneden vaki kubbe-i hümayûnda ... hemen buyurmaları siyakata tezkire-i mucib tahrîr kılındı.*³⁵⁵

Arz odasına geçen padişah bayram namazını kılmak üzere üstünü değiştirmeye giderdi. Padişah, bayram namazını ya Ayasofya'da ya da selâtin câmilerinden birinde kılardı.³⁵⁶ Ayrıca Hristiyan ve Müsevî dininin Osmanlı Devleti'ndeki üst düzey din adamları da muâyedeye katılır padişahı tebrik ederlerdi.³⁵⁷ Bazı kaynaklarda padişahın, bayram merâsiminden ve bayram namazından sonra Hırka-i Şerîf dairesine girip ziyaret ettiği daha sonra sünnet odasında kahvaltı yaptığı belirtilmiştir.

³⁵³ Esad Efendi, **Teşrifât-ı Kadîme**, Tercüman 1001 Temel Eser 132, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979, s. 59.

³⁵⁴ Özdemir Nutku, “**Bayram**” DİA, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul, 1992, s. 263.

³⁵⁵ BOA. A.} TŞF. 00007. 00066. 001.

³⁵⁶ Özdemir Nutku, **a.g.e.**, s. 263.

³⁵⁷ Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi Cild 6**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, s. 55.

Bir de şu hususu belirtelim ki, önceleri bayram merâsiminden sonra bayram namazı kılınırken, son zamanlarda önce namaz sonra merâsim gerçekleştirilmiştir.³⁵⁸

Osmanlı padişahlarının bayram namazını edâ etmek için saraydan câmiye gidiş dönüşlerinde “bayram alayı” denilen bir merâsim de tertip edilirdi. Bayram öncesi padişah tarafından belirlenen bir câmiye gidilmek üzere yapılan bu merâsim şu şekilde gerçekleşirdi:

Usûl-u mahrûs şümûl saltanat-ı seniyyeden bulunduğu üzere muayed-i hümayûnu şâhâne resm-i âlisinin ... vech ile bâb-ı saâdet-i âliye bîşgâhında icrâsı husûsuna irade-i seniyye-i hazreti cihandârı şerefsudûr buyurulduğu halde dahil-i alây-ı vâla olan sadrazamları ve vükelây-ı feğam hazretleriyle memuriye saire sabah namazı vaktinde kubbe-i hümayûn melûkânede mevcûd bulunarak mertebe-i alây-ı valâ ile hangi câmie azimet tasmîmkarâne-i alây-ı cenâb-ı şehriyârı buyurulur ise ol câmie tahrik fehîmet şevket ve ba'den eday-ı iyd yine mertebe-i alây-ı valâ ile saray-ı hümayûn-û malûkâneye sevk semined mübâye ve atîfet ve arz odasına bahş avdet buyurulduğu ... bilcümle erbâb-ı muayede yerli yerince saf arasına kıyam ve menzûru kudûmu padişah dâr iğlâm oldukları cenab-ı teşrifâtan bilihbâr zat-ı şevketsemât cihanbânî efendimiz bil devle vel ikbal edille-i hümayûn padişahânelerine zînet sâz iclâl buyurduklarında işbu mezkûre ile beraber takdîm kılınan suret-i tertîb vech ile icrây-ı resm-i âliyye-i mezkûrde mübâderet kılınacağı ... ilm-i âliyeleri buyuruldukta her halde emir ve ferman hazreti men lehul emrindir.³⁵⁹

Bayram sabahı sadrazam ve vezirler babüssaâde içine serilen halılara oturarak padişahın çıkmasını beklerlerdi. Padişah gelip özenle süslenmiş atına bindikten sonra kendisine eşlik eden devlet erkânıyla birlikte saraydan çıkılırdı.³⁶⁰ Bayram alayı, genellikle bayram namazlarının kılındığı Sultan Ahmed bazen de Ayasofya'ya doğru hareket ederdi.³⁶¹ Bayram alayı ile birlikte Orta Kapı'dan çıkan padişaha Has Fırın tarafındaki duvarın önünde dizilmiş olan çavuşlar alkışa başlar padişah da onlara baş selamı ile mukâbele ederdi. Câmiye varılınca, câmi avlusunda padişahı yeniçeri ağası ve arkadan koşan kapıcılar başı binek taşında padişahın çizmelerini çıkarır ve padişaha özel bir pabuç giydirirlerdi. Atından indiği sırada sadrazam yer öperek padişahı karşılar ve hep birlikte padişahın önceden seccadesinin serildiği ve namaz kılacağı mahfil-i hümayûna kadar kendisine refakat ederlerdi. Namaz sona erdikten sonra, yeniçeri ağası maiyetindeki askerleri Bâb-ı Hümayûn ile Orta Kapı arasındaki bölgeye dizer, padişahı burada karşılarlardı. Aynı düzen içinde saraya dönen alayda

³⁵⁸ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 31-32.

³⁵⁹ BOA. İ. DH. 01288 101366. 001.

³⁶⁰ Özdemir Nutku **“Bayram Alayı”** DİA, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul, 1992, s. 265-266.

³⁶¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 198.

sadrazam ve diğer devlet erkânı padişaha Orta Kapı' ya kadar eşlik ederler ve bayram alayı bu şekilde nihayet bulurdu.³⁶²

Bayram alayı bitikten sonra padişah, Has Oda önündeki tahtına oturur, saray nedimleri ve musahiplerin kendisi için düzenledikleri eğlenceyi izlerdi. O sırada orada bulunanlara yiyecek ve içecekten müteşekkil çeşit çeşit ikramlar yapılırdı. Yemekten sonra Has Bahçe'ye inen padişah, daha sonra atıyla sahil kenarına iner orada kurulmuş olan tahtına oturarak yapılmakta olan çeşitli gösterileri müşahade ederdi.³⁶³ İstanbul'un çeşitli yerlerinde bayramın birinci gününden dördüncü gününe kadar devam eden bu gösteriler ve şenlikler³⁶⁴ İstanbul'da olduğu gibi bütün ülkede hatta bütün Türk evlerinde eğlence ve şenlikler şeklinde düzenlenirdi.³⁶⁵ Özellikle İstanbul'daki şenlikler ve bayram kutlamaları top atışlarının başlamasıyla sona ererdi.³⁶⁶

2.2.3. Kurban Bayramı Merâsimi

Osmanlı Devleti'nde bayramlarda yapılan merâsimler büyük oranda aynıydı. Bu bayramda da Ramazan Bayramı'nda olduğu gibi bayramdan önce câmi ve mescidlerin kandillerle süslenmesi, top atışlarının yapılması, padişahın bayram namazının nerde kılınacağı, merâsimin ne şekilde olacağı gibi bilgiler aşağıda geçtiği gibi resmî yazılarla duyurulurdu.

İstanbul Kadısına

İşbu şehr-i zilhicce-i şerifin ğurresi perşembe gününden sabit olmasıyla dokuzuncu cuma günü arife ve ... cumartesi günü iyd-i edhâ olmak lazım geleceğine dair olan i'lâm huzur-u ... nur'u hazreti padişahı ...arız manzûru hilafet nuşûr cenâb zillullahiye buyurulmuş ve izzâtân ... üzere leyle-i mübâreke-i iyd mezkûrun bil cümle cevâmî' ve mesâcid-i şerife minarelerinin îzâr-ı kenâdîl ile tezyîn olunması mu'tâd bulunmuş ... iktizâsının icrâsına himmet olunması siyâkında tezkire

Makâm-ı valây-ı seraskeri ile bahriye nezâreti celîlesine

İyd şerifte top endağının âdât-ı kadîmeden bulunduğuna ve işbu zilhicce-i şerifenin dokuzuncu cuma günü arefe ve ... cumartesi günü iyd edhâ olduğuna mebni arefe günü vakt-ı huzurdan ... ile iyd-i

³⁶² Özdemir Nutku, “**Bayram Alayı**” DİA, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul, 1992, s. 265-266.

³⁶³ Özdemir Nutku, **a.g.e.**, s. 263-264.

³⁶⁴ Mehmet Ali Beyhan, **Saray Günlüğü -25 Aralık 1802/ 24 Ocak 1809-**, Çetin Matbaacılık Yayınları, İstanbul, 2007, s. 51.

³⁶⁵ Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merâsimleri**, Büyük İstanbul Tarihi Cild III, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 427.

³⁶⁶ Özdemir Nutku, **a.g.e.**, s. 263-264.

*şerif mezkûrun dördüncü günü vakt-i huzura kadar mevâkı-ı mü'tattan ... vechiyle top ... attırılması bâbında.*³⁶⁷

Her iki bayramda merâsimler genellikle değişmemekle birlikte,

Devletli efendim hazretleri

Cenab-ı hak veli nimet bimenimiz padişahımız efendimiz hazretlerini şahane-i emsal bi şehâbesiyle cihan dûrû defîyye erîke berây-ı şevket ve hilâfet buyursun bi lütfü teâlâ iyd-i edhâdan dolayı salât-ı iydin ferman buyurulacak câmiî şerifte edâsı istizânına hâvi teşrifât-ı umumîyye nezâreti celîlesinden î'ta kılınan mezkûre muâyede-i hümâyûn resm-i âliyesine dair defteriyle beraber arz ve takdîm kılınmakla olbabda her ne vech ile irâde-i seniyye-i cenâb şehriyârı şerefîmüteaallık buyurulur ise infâz hükmü âliyesine ibtidâr olunacağı beyânîyle tezkire-i senâvireyyi terkîm olundu efendim. 07. Zilhicce. 1303.

Ma'rûzû çâkerî kemîneleridir ki

*Mebde-i dest ta'zîm işbu tezkire-i sâmiyye-i sadâretpenâhileriyle malğûn mezkûre ve reffet menzûr-û âli olmuş ve iyd-i saî'di fîrda olduğu gibi emsaline tevfiken icrây-ı îcabı hususuna irade-i seniyye-i hazreti padişah şerefîmüteaallık buyurularak zikren uzun ... defter-i âli kılınmış olmakla olbabda emir ve ferman hazreti veliyyul emrindir. 09. Zilhicce. 1303.*³⁶⁸

Kurban Bayramı'nda kesilecek olan kurbandan dolayı küçük de olsa bazı farklılıklar olmuştur. Bu bölümde tekrara düşmemek adına yukarıda açıkladığımız merâsimleri burada tekrar ele almadan sadece Kurban Bayramı'nın Ramazan Bayramı'ndan farklı olan yönlerine değinmekle yetineceğiz.

Hicrî takvimin son ayı olan ve zilhicce ayının onunda başlayan ve dört gün devam eden bayramdır. Bu günlerde kurban kesildiği için “îdü'l-edhâ” yani Kurban Bayramı adını almıştır. Kurban kesilmesi ibadeti ise, bilindiği üzere Hz. İbrahim'in, oğlu Hz. İsmail'i kurban etmek istemesi ve Hz. İsmail'in buna rıza göstermesidir. Sonuçta Allah'a karşı gösterilen bu teslimiyet ve sadakate karşı Allah (c.c.) tarafından gönderilen hayvan kurban edilmiştir. Kurban Bayramı da bunun hatırasını taşımakta ve müminler bugünde kurban keserek bu iki peygamberin Allah'a karşı gösterdikleri bu vefanın ve başarılı imtihanın sevincini yaşamaktadırlar.³⁶⁹ Bu nedenle ö günden bugüne bir mümin, kestiği kurbanla Allah'ın emrine boyun eğmiş ve kulluk bilincinde olduğunu en güzel şekilde ortaya koymuştur. Bu yapılırken asıl gâyenin müminin, malını Allah yolunda telef etmesi değil, o malı yani kurbanı en yakınlarından başlayarak insanların istifadesine sunacak şekilde kurban etmesi

³⁶⁷ BOA. A.} MKT. MHM. 00403. 00071. 001.

³⁶⁸ BOA. İ. DH. 01004. 079265. 001.

³⁶⁹ İbrahim Bayraktar “**Bayram**” DİA, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul, 1992, s. 259.

istenmiştir. Zira Kur'ân'da da kesilen kurbanın etinin ve kanının değil, Allah'a takva sahiplerinin dinî duygularının ulaşacağı (Hac 22/37) bildirilmiştir. Toplumda kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma gibi duyguları canlı tuttuğu, kişiyi cimrilikten ve dünya malına olan düşkünlükten kurtardığı, yılda bir kez de olsa et alma imkânı olamayan ya da çok sınırlı olan insanların hatıra getirildiği³⁷⁰ gibi bazı nedenlerden de olsa gerek Osmanlı Devleti'nde hem devlet nezdinde hem de halk nezdinde Kurban Bayramı'na büyük önem verilmiştir.

Arşiv belgelerinden edindiğimiz bilgiler ışığında öncelikle resmî merâsim ve bayramlaşmaların hangi câmide ve hangi sarayda yapılacağı belirlenirdi.

*Salât-ı iyd-i edhânın ve muâyede-i hümayûn-u şâhâne resm-i âlisinin tensîb ve ferman buyurulacak câmii şerîf ve saray-ı melûkânede edâ ve ifâsı hakkında her ne vech ile irâde-i seniyye-i hazreti tacdârîya muteâllik ve şerefsudûr buyurulur ise muktezâyı ... icrâ olunmak üzere arz ve istîzân buyurulması bâbında emir ve ferman hazreti veliyyul emrindir. 03. Zilhicce 1332.*³⁷¹

Atûfetli efendim hazretleri

Cenâb-ı hak zât-ı hilâfetseman efendimiz hazretlerini müşâhed-i emsâl-ı kesîresiyle şerefbeğş ... hilâfet ve saltanat buyursun iyd-i meyâme bedîdî edhânın ... hulûluna binâen salât-ı iydin hangi câmii şerîfte edâ ve muâyede-i şâhâne resm-i âliyesinin hangi saray-ı hümayûnda icrası emir ve fermân buyurulacağına dair teşrifât müdürü ... mezkûresine lef'en arz ve takdîm olunmakla irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfetpenâhiye ne vech ile şeref sudûr buyurulur ise mendûk âliyesine infâz edileceği bâbıyla tezkirei senâvur-u terkîm kılındı efendim. 03. Zilhicce 1332.

Ma'rûzu çâkerî kemîneleridir

*İşbu tezkire-i seniyye-i sadâretpenâhileri melûkâneyle beraber menzûr âli oldu. Zât-ı şevketsemân hazreti hilâfetpenâhinin iyd-i said-i edhânın birinci günü salât-ı i'di eda için ezan saat ikindi dolma bahçe saray-ı hümayûnundan alây-ı valâ ile mahall-ı mezkûrden kâin valide câmii şerîfine azimet ve aynı suretle muaveret buyurmaları ve muâyede-i hümayûn resm-i âlisinde saat üç buçuk raddelerinde ber mu'tâd saray-ı mezkûrda icrâsı mukarrer olduğundan vükelây-ı feğam hazerâtının salât-ı iydeden evvel dolma bahçe saray-ı şevket ihtivasında hazır bulunmaları ve alay tertibatında da ona göre icrası hususuna irade-i seniyye-i hazreti padişahı şerefmuteâllik buyurulmuştur olbabda emir ve ferman hazreti lehul emrindir. 05. Zilhicce 1332.*³⁷²

Daha sonra kurban kesimine geçilirdi. Hem eski İstanbul'da hem de sarayda kurbanlık için genellikle koç, hususen de Sakız Koç'u tercih edilirdi. Oldukça iri ve gösterişli olan bu koç, etinin lezzetiyle de diğer hayvanların arasından öne çıkardı. Hem saraya temin edilen koyun etleri hem de Kurban Bayramı'nda kesilecek olan bu hayvanlar Râmî civarında Küçük köy denilen yerdeki Saya Ocağı adı verilen bir

³⁷⁰ Ali Bardakoğlu, "Kurban" DİA, TDV Yayınları, C. 26, Ankara, 2002, s. 436.

³⁷¹ BOA. İ. A. 001. 0055. 001.

³⁷² BOA. İ. A. 001. 0055. 002.

teşkilât tarafından karşılanmıştır. Bu ocağın yetiştirdiği koçlar hem ilk dönemlerde Topkapı Sarayı'na hem de sonraki dönemlerde Dolmabahçe ve Yıldız Saraylarına kurbanlık olarak getirilir, kesimde padişah bizzat hazır bulunurdu.³⁷³ Osmanlı Devleti'nde öteden beri Kurban Bayramları'nda padişah için dokuz baş kurban kesilirdi. Bunlardan ikisi arife günü kesilip medreseye gönderilirdi. Geri kalanlar bayramın birinci günü, sabah padişahın merâsimden dönüşünde törenle kesilirdi. Bu kurbanlar kesilirken şöyle bir merâsim yapılırdı: Padişah binek taşından indikten sonra orada bulunanların arasından hazine kethüdası yanındaki süslü kurbanı padişaha gösterdikten sonra duasını bir görevliye okuturdu. Yine kethüda bey yanında bulunan ve gümüş koruma kılıfı içinde olan bıçakları padişaha gösterir padişah bunlardan birini alır kurban kesmekle görevli kişiye vekâlet vererek teslim ederdi.³⁷⁴ Hatta genellikle II. Mahmud'un yaptığı gibi ilk kurbanı bizzat padişahın kendisinin kesmesi de bize gelen bilgiler arasındadır.³⁷⁵ Padişah dairesine gittikten sonra da kurban kesimine devam edilir ve kesilen kurbanlar dağıtılırdı.³⁷⁶ Kurban etlerinin büyük bir bölümü Eyüp, Topkapı ve Eğrikapı gibi semtlerden gelen muhtaç kimselere pay edilirdi. Bundan dolayı halk da sarayla birlikte bayram coşkusuna ortak olurdu.³⁷⁷

Bunların dışında, sarayda Hz. Muhammed (s.a.v.) adına üç, râşid halifeler için birer, dört büyük mezhep imamı için birer, Hz. Hatice (r.a.) için iki, Hz. Aişe (r.a.) için iki, Hz. Fatma (r.a.) için iki, Hz. Hasan ve Hüseyin (r.a.) için birer ve şah-ı Nakşibend için iki olmak üzere 21 koyun kurban edilirdi.³⁷⁸

³⁷³ Ali Şükrü Çoruk, **Osmanlı Sarayında Kurban Bayramı**, Din ve Hayat Dergisi, ed., Kerime Cesur, TDV İstanbul Müftülüğü Yayınları, S.11, Y. 2010, s. 87.

³⁷⁴ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 35.

³⁷⁵ Ali Şükrü Çoruk, **a.g.d.**, s. 87.

³⁷⁶ Ali Seydi Bey, **a.g.e.**, s. 35.

³⁷⁷ Ali Şükrü Çoruk, **a.g.d.**, s. 87.

³⁷⁸ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 105.

2.2.4. Mevlid Kandili Merâsimi

Kandil kelimesi köken olarak Latince'den gelmektedir. Latince “candle” olan bu kelime Arapçaya “kındil” Arapçadan Türkçeye “Kandil” olarak geçmiştir. “Aydınlatıcı; mum, lamba” anlamındaki kelime Araplarda daha çok “sirâc” ve “misbah” şeklinde kullanılır. Osmanlılar kandille birlikte Farsçadan gelen “çerağ” kelimesini de kullanmışlardır.³⁷⁹

Osmanlı Devleti'nde II. Selim zamanında câmler aydınlatılıp minarelerde kandiller yakılarak kutlandığından³⁸⁰ bu geceler “kandil geceleri” adıyla anılmıştır. Bunlar, Mevlid, Regâib, Miraç, Berat ve Kadir geceleridir. Osmanlıda genellikle bu gecelere Arapça kullanımı da (leyle / gece) eklenerek, leyle-i Kadr, leyle-i Berat... şeklinde kullanılmıştır. Bu gecelerin kutlanma tarihleri kamerî takvime göre şöyle sıralanmıştır. Rebiü'l-evvel ayının on ikinci gecesi Mevlid Kandili, recep ayının ilk cumâsı Regâib Kandili, recep ayının yirmi yedinci gecesi Mirâç Kandili, şaban ayının on beşinci gecesi Berat Kandili, ramazan ayının yirmi yedinci gecesinde ise kandil olarak kutlanan Kadir Gecesi. Zikredilen rakamlar geceden sonra gelen güne aittir.³⁸¹ Dikkat edilirse diğer gecelerde kullanılan kandil kavramı kadir gecesi için kullanılmamakta, bu gece “kadir kandili” şeklinde değil de “kadir gecesi” şeklinde ifade edilmektedir. Muhtemeldir ki bunun önemli sebeplerinden biri “bin aydan daha hayırlı bir gece” olan kadir gecesinin diğer dört geceden daha hayırlı ve üstün olduğuna dikkati çekmektir.³⁸²

Osmanlı Devleti'nde kandiller kutsal sayılan geceler olmakla birlikte, aynı zamanda cumâ selamlığında olduğu gibi, halkın padişaha dilek ve şikâyetlerini iletmeleri için de ayrıca birer fırsattı. Yine diğer zamanlara nazaran kandil gecelerinde câmlerde cemâatin artacağı göz önünde bulundurularak yönetimin,

³⁷⁹ Nebi Bozkurt “**Kandil**” DİA, TDV Yayınları, C. 24, İstanbul, 2001, s. 299.

³⁸⁰ Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, **Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 193.

³⁸¹ Nebi Bozkurt, **a.g.e.**, s. 300-301.

³⁸² Fatih Koca, **Kandil Gecelerinde Okunan ilahiler ve Bazı Formların Listesi**, Turkish Academic Research Review, C. 4, S.1, 2019, s. 13.

câmilerde yapılacak iş ve işlemler, alınacak tedbirler noktasında gerekli hassasiyetin gösterildiğini görmekteyiz.³⁸³

Osmanlı Devleti'nde sadece kandil gecelerinde gerçekleştirilen uygulamalardan birisi de hapisanede bulunan tutuklu ve hükümlüler için af ilan etmektir. Kandiller onlar için ceza affı ilanı idi. Bu çıkarılan aftan cinayet gibi büyük suçlardan mahkûm olanlar hariçti. Bu özel günler için çıkarılan af ile birlikte, özellikle cezalarının büyük kısmını tamamlayanların ve meclis-i idareden mahkûm olanların da yaralanmasını sağlayan emrin gerekenlere tebliğ edilmesi ve bu hususta gerekli işlemlerin yapılması yetkili mercilere bildirilirdi.³⁸⁴

Genel olarak bütün kandil gecelerinde ortak bir şekilde yapılan bu gibi uygulamalardan sonra şimdi sırasıyla bu kandillerin açıklamalarına ve Osmanlı Devleti'ndeki kutlanış şekillerine geçebiliriz.

Mevlid, sözlükte “doğum yeri ve zamanı” anlamında kullanılır.³⁸⁵ Malum olduğu üzere üzere mevlid kelimesi Arapça bir zaman ve mekân ismidir. Müslümanlar tarafından özellikle Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğduğu zamana ve yere isim ve işaret olmuştur. Bu manada “Mevlûdü'n-Nebi” olarak kullanıldığı gibi, sadece “Mevlid” şeklinde de kullanılmaktadır. Hatta Hz. Muhammed'in doğduğu eve de “Mevlid” denilmiştir.³⁸⁶ Yine bugün dolayısıyla okunan ve Hz. Peygamberin hayatından ve faziletlerinden söz eden manzum eserlere de “Mevlid” denir.³⁸⁷ Bu nedenle Müslümanlar Mevlid Kandilleri'ne büyük önem atfetmiş ve hicrî takvimde rebîulevvel ayının 12. gününe tekabül eden bu müstesna geceyi çeşitli ibadet, izzet-

³⁸³ Halide Aslan, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Mübarek Gün ve Gecelerden Kandiller**, İstem Dergisi, Yıl: 7, S.13, 2009, s. 199-231.

³⁸⁴ Halide Aslan, **a.g.e.**, s. 199-231.

³⁸⁵ Ahmet Özel, **“Mevlid”** DİA, TDV Yayınları, C. 29, Ankara, 2004, s. 475.

³⁸⁶ Necla Pekolcay, **Osmanlı Teşrîfâtında Yer Almış Olan Mevlid Törenlerinin Öncekilerden Farklı Noktaları**, Söğüt I. Milletlerarası Osmanlı Sempozyumu, Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Söğüt Şenliği Vakfı Yayınları No:3, İstanbul, 1988, s. 114.

³⁸⁷ Hakan T. Karateke, Padişahım **Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 226.

ikram ve eğlencelerin düzenlendiği merâsimlerle karşılaşmışlardır.³⁸⁸ Asıl kullanımı Hz. Peygamberle ilgili olmasına rağmen zamanla birçok İslâm devletinde tasavvuf çevrelerinde velilerin de doğum gününü içine alacak şekilde kapsamı genişletilmiştir.³⁸⁹ Ancak “mevlid merâsimlerinin ortaya çıkışının ve artan bir ilgi ile devam etmesinin gerçek sebebi, sahabe-i kirâmdan bu güne kadar, Müslümanların gönlünde yer tutan çok kuvvetli Resûlullah sevgisi ve bağlılığıdır”.³⁹⁰

İslâm tarihinde mevlid kutlamalarına bakıldığında, Hz. Peygamber’in sağlığında böyle bir kutlama görülmemektedir. Dört halife döneminde önceleri fetih hareketleriyle uğraşılması son dönemlerde çıkan iç karıklıklardan dolayı; Emevî ve Abbâsî dönemlerinde de şartların uygun olmamasından kaynaklı böyle bir uygulamanın olmadığı görülmektedir. Mısırda kurulan Şîi Fâtimî devleti Hz. Peygamber’in soyundan geldiklerini söyleyerek Muiz-Lidînillâh zamanından itibaren mevlid merâsimlerini resmî olarak başlatmışlardır. Eyyûbîler zamanında birçok bayram kaldırıldığından mevlid merâsimlerine de fazla önem verilmemiş insanlar mevlidi sadece evlerinde kutlamışlardır. Ancak Selâhaddîn-i Eyyûbî’nin (1137/1138-1193) kayınbiraderi Erbil atabeyi Begteginli Muzafferuddin Gökborü/Kökbörü (1190-1233) zamanında mevlid merâsimleri büyük törenlerle yeniden kutlanmaya başlanmıştır.³⁹¹ Hatta birçok kaynakta bu merâsimler, mevlid merâsimlerinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.³⁹² Her yıl kutlanan mevlid merâsimleri için 300.000 dinar para sarf edilmiştir. Kökbörü zamanındaki kutlamalar Fâtimîlerden farklı olarak uzun bir zamana yayılan hazırlıkların yapıldığı, bir şenlik havası içerisinde büyük halk kitlelerinin katılım sağladığı ve bu merâsimlerde tarikat mensubu kimselerin de büyük rol oynadığı gözlenmiştir. Memlûkler zamanında da mevlid merâsimleri aynı önemle kutlanmıştır. Bu tarihten itibaren önemli kişilerin doğumu için de mevlid terimi kullanılmaya başlanmıştır. Mısır’daki eski ihtişamını ve devlet desteğini kaybetmiş olsa da günümüzde mevlid merâsimleri halen

³⁸⁸ Osman Türer, **Osmanlı Sarayında İcrâ Edilen Mevlid Merâsimi: Mevlid alayı**, Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed Uluslararası Sempozyum II, DİB Yayınları, Sakarya, 2009, s. 359.

³⁸⁹ Ahmet Özel, “**Mevlid**” DİA, TDV Yayınları, C. 29, Ankara, 2004, s. 475.

³⁹⁰ Osman Çetin, **Tarihte İlk Resmi Mevlid Merasimleri**, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 2, S. 2, Bursa, 1987, s. 74.

³⁹¹ Ahmet Özel, **a.g.e.**, s. 475-476.

³⁹² Osman Türer, **a.g.e.**, s. 359.

yapılmaktadır. Kuzey Afrika’da önceleri böyle bir âdet yokken, halkın Hıristiyan bayramlarını kutlamalarını engellemek için kadı Muhammed b. Hüseyin es-Sebtî el-Azefî tarafından yapılmaya başlanmıştır. Bundan sonra Kuzey Afrika ve Endülüs’te Hükümdarlar da mevlid kutlamalarına özen göstermişlerdir.³⁹³

Mevlid merâsimlerinde okunan, Hz. Peygamberin doğumunu anlatan ve onu metheden şiirlere genel olarak “mevlid” adı verilir. Bu manzum eserlere Kuzey Afrika’da “mevlidiyye” adı verilir. Bunların en meşhurları, Kâ’b b. Züheyr ve Bûsrî’nin aynı isimle anılan “Kasîdetü’l bürde’si”, Şemseddin ibnü’l-Cezerî’nin “Mevlidü’n-nebi’si, Cafer b. Hasan el-Berzenci’nin el-‘ikdü’l-cevher’i (Mevlidü’n-nebi), Türk dünyasında Süleyman Çelebi’nin “Vesîletü’n-necât”ıdır. Bunların dışında mevlid merâsimlerinde okunmak üzere yazılmış sözleri Arapça olan yüzlerce şiirle birlikte, Busûrî ve Berzencî’nin mevlidlerinin çeşitli dillere tercümesi yapılmış ve diğer Müslüman halkların kendi dillerinde yazmış oldukları mevlidler de yazılmış ve okunmuştur.³⁹⁴ Bilhassa Anadolu’da da halk arasında mevlid merâsimlerinin önem kazanmasından dolayı mevlidle ilgili birçok yeni eser yazılmıştır. Fakat yazılan bu eserlerin hiçbirisi Süleyman Çelebi’nin (1351-1422) yazdığı “Vesîletü’n-Necât” isimli mevlid kadar sevilip okunmamıştır.³⁹⁵

Günümüzde mevlid merâsimleri, Suudi Arabistan hariç hemen hemen bütün İslâm ülkelerinde yapılmaktadır. Bu ülkelerin bazıları resmî bazıları da gayri resmî olarak bu merâsimleri icrâ etmektedirler. Türkiye’de mevlid kutlamaları câmilerde ve evlerde ibadet âdâbı içerisinde başta Kur’ân-ı Kerîm olmak üzere, Süleyman Çelebi’nin mevlidi, kaside ve ilahîlerle birlikte okunarak kutlanmaktadır. Son yıllarda Diyanet İşleri Başkanlığının düzenlediği “Kutlu Doğum Haftası” adıyla hem Türkiye’de hem de Balkanlar’da çeşitli kutlamalar yapılmaktadır.³⁹⁶

³⁹³ Ahmet Özel, “**Mevlid**” DİA, TDV Yayınları, C. 29, Ankara, 2004, s. 475-476.

³⁹⁴ Ahmet Özel, **a.g.e.**, s. 477.

³⁹⁵ Osman Çetin, **Tarihte İlk Resmi Mevlid Merâsimleri**, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 2, S. 2, Bursa, 1987, s. 76.

³⁹⁶ Ahmet Özel, **a.g.e.**, s. 477.

Osmanlı Devleti'nde 12 Rebiü'l-evvel ayında kutlanan mevlid merâsimlerinin ne zaman başladığıyla ilgili kesin bir bilgi yoktur.³⁹⁷ Bazı vakfiye kayıtlarında bu tarih Osman Gazi zamanına işaret etse de³⁹⁸ özellikle Kanûnî Sultan Süleyman zamanından itibaren saray teşrifâtında yer almaya başladığını,³⁹⁹ bazı ilaveler yapılarak II. Selim ve özellikle I. Ahmet zamanlarında asıl resmî hüviyetine kavuştuğunu⁴⁰⁰ ve III. Murad zamanında tamamen resmî bir şekilde kutlandığını görmekteyiz. III. Murad mevlid münasebetiyle bütün minarelerde kandil yakılmasını

Yaksınlar, Allah mübarek eylesin.

Şevketli, kerâmetli, mehâbetli, kudretli velinimetim efendim Padişahım

*İşbu rebîü'l-evvel gürresi bâliru'ye sabit olmayıp lakin salı gününden mazbût olunmakla şeb-i miladi hazreti resûlümüctebâ âleyhis-selavât ezkâhâ işbu on ikinci cumartesi gecesi olmak iktizâ ettiği ve leyale-i mübâreke-i mezkûrede mü'tâd üzere cevâmîi şerife minaratında ikâd kenâdîl ile tenvîr uyûn müslimine mübâredet olunmasına hâvi selâtin-i izam nevverallah murâked hem âli yevmi'l kıyam hazerâtının cevâmîi şerîfeleri ... başlarına tenbih olunması İstanbul kadısı efendi dâileri i'lam etmekle ma'rûz huzuru âliyeleri kılınmıştır. Menzûru hümayûnları buyuruldukta ferman şevketli, kerametli, mehabetli, kudretli veli nimetim efendim padişahım hazretlerindir.*⁴⁰¹

ve câmilerde mevlid okunmasını emretmiştir.⁴⁰²

*Şehr-i hal rahmet iştimalin on ikinci günü menkibe-i mevlid ... mevrud hazret-i risaletpenâhî kiraat-ı resmi valâsının icrası usûl-u hasene-i saltanat-ı seniyyeden bulunduğundan ve işbu şehr-i mübarekin on ikisi gelecek perşembe gününe tesadüf eyleyeceğine binâen yevm-i mezkûrda resm-i âliye-i şerifi'l zekurun her kılındığı câmi' şerifinde icrâsına irâde-i seniyye-i hazreti hilafetpenâhî şerefsudûr buyurulur ise ona göre hazırlığı mü'tad olan zevâtın elbise-i i'diyeleriyle tahsis buyurulacak vakitte câmiî şerifte bulunup ancak zât-ı sâfi sadâretpenâhileriyle dahil âlây-ı vâla olan meclis-i âyân ve meclis-i mebûsan birinci reisleri ve vükelay-ı feğam hazerâtının icab eden mahallî âliyede bila içtima mertebe âlâyı valâ ile câmiî şerife azimet ve hitam resmi âliyede yine ol vech ile avdat buyurulmak üzere muamele-i mu'tâdenin icrâsı hakkında arz ve istîzân buyurulması bâbında emir ve ferman hazreti men lehul emrindir. 03. Rebiü'l-evvel 1328.*⁴⁰³

İslâm dinine büyük bir samimiyetle bağlanıp hizmet eden ve içlerinde Hz. Muhammed'e (s.a.v.) karşı büyük bir sevgi besleyen Osmanlı Padişahları ve Osmanlı tebaasının bu merâsimlere kayıtsız kalmaları ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in doğum yıl dönümlerinde O'nu anmamaları düşünülecek bir durum olmasa gerek.⁴⁰⁴ Bu nedenle

³⁹⁷ Mehmet Şeker, "Mevlid" DİA, TDV Yayınları, C. 29, Ankara, 2004, s. 479.

³⁹⁸ Ali Seydi Bey, *Teşrifât ve Teşkilâtımız*, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 151.

³⁹⁹ Mehmet Şeker, *a.g.e.*, s. 479.

⁴⁰⁰ Ali Seydi Bey, *a.g.e.*, s. 151.

⁴⁰¹ BOA. HAT. 00211. 11361.00001.

⁴⁰² Mehmet Şeker, *a.g.e.*, s. 479.

⁴⁰³ BOA. İ. DH. 01480. 075. 001.

⁴⁰⁴ Osman Türer, *Osmanlı Sarayında İcrâ Edilen Mevlid Merâsimi: Mevlid alayı*, Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed Uluslararası Sempozyum II, DİB Yayınları, Sakarya, 2009, s. 360.

Osmanlı Devleti'nde bu merâsimlere büyük önem verilmiştir. Osmanlıda kutlanan bu mevlid merâsimlerini iki grupta ele almak mümkündür. Bunlardan birincisi saray, konak ve evlerde yapılan ve padişahın katıldığı merâsim, diğeri ise, selâtin câmilerinde yapılan merâsimlerdir. Önceleri de Topkapı Sarayı'nın Ağalar Câmii ve bazen de Çinili Köşk'te yapılan mevlid merâsimi, sonraki yıllarda başta Sultan Ahmed Câmii olmak üzere,

Atûfetli efendim hazretleri

Âdet-i müstehsineden olduğu vecihle mah halin on ikinci günü menkıbey-i celiley-i viladet hazreti risâletpenâhi kıraatı resmi âliyesinin icrâsı istîzânına cânib teşrîfattan terkîm olunan mezkûre menzûr meâlmufûr hazreti melûkane buyurulmak için takdim kılınmış olmakla resm-i âli mezkûrun kılındığı câmide ve tefrîâtının bir mucib mezkûre icrâsı hakkında her ne vech ile emir ve ferman cenâb-ı cihanbâni muteallık ve şerefsudûr buyurulur ise ona göre herkes mubâderet olunacağı bâbıyla tezkireden senâvireyyi terkîm olundu efendim. 08. Rebîü'l-evvel 1272.

Ma'rûzû çâkerî kemîneleridir ki

... tazim olan işbu tezkire-i sâmiyye-i isfâneleriyle zikr olunan mezkûre meşmûl nazar mealî eser hazreti padişahı buyurulmuş ve resmi âliyye-i mezkûrun bimen teâla cennet mekan Sultan Ahmet Han tâb-ı serâh hazretlerinin câmii latiflerinde tefrîâtının dahi bir mucib mezkûre icrâsı muteallık ve şerefsudûr buyurulan emir ve irâde-i tenbiyye-i cenâb cihanbâni muktezayı münifeden bulunmuş olbabda mezkûre yine sâmiyye-i sağilerine iâde kılınmış olmakla olbabda emir ve ferman hazreti veliyyul emrindir. 09. Rebîü'l-evvel 1272.⁴⁰⁵

Eminönü Valide Sultan, Eyüp Sultan, Bayezid, Nusretiye ve Yıldız câmilerinde kutlanmıştır. Mevlid günü gelmeden merâsime katılacak olanlara davetiyeler gönderilir, davetiyede ne zaman hangi câmide hazır bulunacakları, törende hangi kıyafetleri giyecekleri belirtilirdi. Padişah da saray erkânı ve muhafızlarla birlikte önceden belirlenen güzergâhla “mevlid alayı” denilen bir merâsimle câmiye gidip gelirdi.⁴⁰⁶ Buna göre davetiye gönderilen kişiler mevlid günü seher vakti kararlaştırılan vakitte gelirlerdi. Şeyhülislâm “örf” denilen bir sarık ve mevsim gereği beyaz bir kürk giyerek gelir, diğerk devlet erkânı da konumları gereği sarık, kavuk ve kıyafetlerini giymiş halde belirlenen saatte mevlide iştirak ederlerdi. Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri, ulemanın önde gelenleri ile müderrisler derecelerine göre mihrabın sağ tarafından minberin sonuna, oradan da sofa kenarından mahfel-i hümayûna doğru oturlardı. Vezirler mihrabın sol tarafına bırakılan seccadelerde yerlerini alırlar, onların alt yerine ve sırasıyla geriye doğru rütbe derecesine göre diğerk devlet ricali oturlardı. Sultan Ahmet Câmii'nin dört

⁴⁰⁵ BOA. A.} AMD. 00065. 00099. 001.

⁴⁰⁶ Mehmet Şeker, “Mevlid” DİA, TDV Yayınları, C. 29, Ankara, 2004, s. 479.

orta direkleri arasında kalan yere yeniçeri erleri sırasıyla dizilir ve ayakta dururlardı.⁴⁰⁷

Kapıcıbaşı ağalar câmiye gelmeden evvel selimî kavuk ve mevsim gereği erkân kürk veya ferace giyerek uygun bir şekilde eyerlenmiş atlara biner ve saraya gelirler ve özel bir merâsimle padişahı câmiye götürürlerdi.⁴⁰⁸ Padişah, mevlid merâsimine katılmak üzere mevlid alayı ile birlikte câmiye yaklaşınca müezzin Fetih sûresini okumaya başlar, bu sırada padişahın mahfil-i hümayûna geldiğini bildirmek için mahfilin küçük penceresi açılırdı. Bunu gören cemaat ayağa kalkar bulundukları yerden saygıyla eğilirlerdi. Müezzin mahfilinde bulunan “muarrif” Hz. Peygamberin özelliklerinden söz eden “ta’rif”i okur⁴⁰⁹ daha sonra Ayasofya ve Sultan Ahmet Câmii vaizleri ve nöbetçi olan vaiz sırasıyla kürsüde vaaz verirlerdi. Vaizlerin kürsüye çıkışları esnasında cemaate şerbet ve buhur ikram edilir, vaazdan sonra kürsüden inen vaizlere çeşitli hediyeler verilir kendilerine samur kürk ve ferace giydirilirdi. Ardından birinci mevlidhân tarafında Süleyman Çelebi’nin mevlidinin ilk bahri okunurdu. Birinci mevlidhân okumayı bitirdikten sonra kendisine hil’at giydirilirdi. İkinci mevlidhân, “Geldi bir ak kuş kanadıyla revan / Arkamı sığadı kuvvetle heman” kısmını okurken herkes ta’zimle ayağa kalkardı. Bu sırada müjdecibaşı Mekke emîrinin gönderdiği mektubu sadrazama verir, sadrazamın işaretiyle reîsülküttâb müjdecibaşıyla birlikte mektubu padişaha sunarlardı. Mektubu alan dârüssaâde ağası kesesinden çıkardığı mektubu okuması için tekrar müjdecibaşına geri verirdi. Bundan sonra dârüssaâde ağasına samur kürk, reîsülküttâb ve müjdecibaşına da hil’at giydirilirdi. Ardından Medine’den gönderilen hurmalar padişah tarafından sadrazama gönderilir o da birkaçını kendisine aldıktan ve birkaçını şeyhülislâma verdikten sonra geri kalanını vezirlere ve orada bulunan devlet erkânına dağıttırırdı. İkinci mevlidhân da aynı şekilde okumasını bitirip iner ve hediyesini aldıktan sonra kürsüye üçüncü mevlidhân çıkardı. Bu arada mevlidin yapıldığı câminin mütevellisi orada bulunan ekâbirin önüne şeker tablaları koyar zamanı gelince de bunlar kaldırılırdı. Üçüncü mevlidhân ve arkasında dua eden

⁴⁰⁷ Esad Efendi, **Teşrifât-ı Kadîme**, Tercüman 1001 Temel Eser 132, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979, s. 21-22.

⁴⁰⁸ Esad Efendi, **a.g.e.**, s. 22-23.

⁴⁰⁹ Mehmet Şeker, “**Mevlid**” DİA, TDV Yayınları, C. 29, Ankara, 2004, s. 479.

duahân da kürsüden inip hediyelerini alırlar ve böylece merâsim sona ererdi. Merâsim bitiminde sadrazam, üst düzey devlet ricâlıyla birlikte câminin abdest alma yerinde padişahı selamlamak üzere yerlerini alırlardı. Padişah da çıkarken kendisini bekleyenleri alkış çavuşlarının alkışları eşliğinde selamlayarak mevlid alayı ile birlikte tekrar geri dönerdi.⁴¹⁰

Burada şunu da belirtelim ki, Anadolu da Hz. Peygamber’e duyulan sevgiden dolayı “Mevlid-i Şerif” sadece Osmanlı da ve sadece mevlid kandillerinde değil, Osmanlı Devleti sona erdikten sonra da “Mevlid Kandili’nin yanı sıra, kutsal gün ve gecelerde, sünnet, doğum, askere uğurlama gibi değişik vesilelerle evlerde, câmilerde ve büyük salonlarda şahısların veya sivil kuruluşların organize ettiği mevlid merâsimleri icrâsına devam edilmiştir”.⁴¹¹

2.2.5. Regâib Kandili Merâsimi

Sözlükte “kendisine rağbet edilen şey, bol ve değerli bağış” anlamına gelen “ragîbe” nin çoğuludur. Regâib, hadis ve fıkıh kaynaklarında “bol sevap ve mükâfat, faziletli amel” anlamlarında kullanılır. Regâib, hicrî takvime göre yedinci ay olan receb ayının ilk perşembesini cumâyâ bağlayan geceye verilen isim olmuştur.⁴¹²

Regâib gecesi, gün belirtilmeden Kur’ân’da ve hadislerde saygı gösterilmesi ve oruç tutulması tavsiye edilen haram aylardan (Bakara 2/17, Maide 5/2,97; Ebû Dâvûd, “savm”, 55; İbn Mâce, “siyam”, 43) biri olan receb ayında bulunmasından dolayı Müslümanlarca önem verilen bir gece olmuştur.⁴¹³ Bununla birlikte Hz. Muhammed’in (s.a.v.) anne rahmine bu gecede düştüğüne inanılır.⁴¹⁴ Yani bu gece Peygamberimiz Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Dünyayı şerefliendirmelerinin bir

⁴¹⁰ Esad Efendi, **Teşrifât-ı Kadîme**, Tercüman 1001 Temel Eser 132, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979, s. 24 vd.

⁴¹¹ Osman Türer, **Osmanlı Sarayında İcrâ Edilen Mevlid Merâsimi: Mevlid alayı**, Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed Uluslararası Sempozyum II, DİB Yayınları, Sakarya, 2009, s. 363.

⁴¹² Hamdi Tekeli, **“Regâib Gecesi”** DİA, TDV Yayınları, C. 34, İstanbul, 2007, s. 535.

⁴¹³ Hamdi Tekeli, **a.g.e.**, s. 535.

⁴¹⁴ Halide Aslan, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Mübarek Gün ve Gecelerden Kandiller**, İstem Dergisi, Yıl: 7, S. 13, 2009, s. 199-231.

kademesi olarak görülmektedir. Bu nedenle Müslümanlar için bu gecenin yıl dönümünü samimi duygularla kutlamak gelenek olmuştur. Yeryüzünün küfür, zulûm ve ahlaki çöküntü bataklığına sürüklendiği ve ilahî bir kurtarıcının beklendiği bir zamanda Hz. Muhammed (s.a.v.) in dünyamızı şerefliendirmesi insanlık için çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Küfür, cehalet ve köleliğin ortadan kaldırılması, insanlığın lâıyk olduğu konuma ve hürriyete kavuşması, hak ve adaletin sağlanması ve benzeri sosyal meseleler ciddi müeyyidelere bağlanmıştır.⁴¹⁵

Bu gecenin kandil olarak kabul edilmesinin 480/1087-1088 tarihinde ilk olarak Bağdat'ta başladığı kaynaklarda geçmektedir.”⁴¹⁶ “Regâib Kandili'nin ve bu gibi İslâmî geleneklerin fert ve toplum üzerindeki faydaları büyüktür. Bu geceye mahsus olmak üzere kesin bir rivayete dayanan herhangi bir ibadet şekli yoktur. Ancak bu müstesna gecelerde mutlak olarak daha fazla ibadet eder, kaza ve nafîle namazları kılar, Kur'ân-ı Kerîm okur, Peygamberimize olan bağlılığımızı takviye ederiz. Allah'tan günahlarımızın bağışlanmasını diler, başka zamanlardan daha fazla câmilere koşarız. Câmilerimizde özel programlar tanzim ederek ve minarelerimizde kandiller yakarak bu geceleri şerefine uygun bir şekilde ihyâ etmeye çalışırız. Vaaz ve nasihat dinleriz. Birbirimizle kandilleşiriz. Eğer aralarında dargınlık olanlar varsa, bu vesileyle barışırılar, barıştırılırlar. Böylece insanlar arasındaki bağ kuvvetlenir. Toplum hayatının hazzını daha iyi duyar ve yaşarız.”⁴¹⁷

Saydığımız bu özelliklerden dolayı Osmanlı Devleti'nde de büyük ehemmiyet verilen kandil gecesinin öncelikle ilanına başlanırdı. Daha sonra câmilerde bu geceye has kandil ve mahyaların yakılması

Taraf-ı âliye-i hazreti meşihâtpenâhiye dahiliye nezareti celilesine Sene-i hâliye-i cemaziyel ahiresinin ğurresi çarşamba gününden müsbet olduğu cihetle tekmiî ...ile bu cuma gecesi leyle-i mübareke-i regâib olacağına ve âdât-ı müstehsineden olduğu üzere leyle-i mesu'dey-i mezkûreden cevâmî' ve mesâcidi şerife minârâtının kenadil ile tenvîri hususuna dair İstanbul kadısı semahetli efendi hazretleri tarafından tanzîm olunan i'lam 25 cemaziyel ahir 1323 senesi tarihiyle ve 96 numaralı tezkire-i âliye şeyhülislamla beraber ledyel arz mûcibince irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilafetpenâhiyye şerefmuteallik bulunmuş olmakla ifây-ı muktezâsı babında.

⁴¹⁵ M. Ragıp İmamoğlu, **Regaib Kandili Münasebetiyle Bir Hasbihal**, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, C.3, S. 10-11, 1964, s. 232.

⁴¹⁶ Halide Aslan, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Mübarek Gün ve Gecelerden Kandiller**, İstem Dergisi, Yıl: 7, S. 13, 2009, s. 199-231.

⁴¹⁷ M. Ragıp İmamoğlu, **a.g.d.**, s. 232-233.

Dahiliyeye

*Tezkire-i âliye-i meşihâtpenâhi ile beraber ledyel arz mûcibince irâde-i seniyye-i hazreti hilafetpenâhiye şerefîmuteallık bulunmuş ve kalem-i ... meşihat müşârileyhiye tebliğ edilmiş olunduğu beyânıyla tezkire.*⁴¹⁸

gibi gerekli hazırlıklar yapılır ve alınması gerekli tedbirler alınır. Top atılmasıyla ilan edilen merâsim başlangıcı öncelikle câmide görevlendirilen vaizler tarafından verilen vaazlarla yapılır, merâsimin hem devlet ricâli hem de halk tarafından hep birlikte huşû içerisinde ihyâ edilmesine özen gösterilirdi.⁴¹⁹

Osmanlı Devleti'nde "Bu gece ile ilgili de Miraç Kandili'nde olduğu gibi çok fazla bilgiye sahip değiliz."⁴²⁰ Bununla birlikte kaynaklarda rastladığımız birkaç Regâib Kandili örneğinde merâsimin kutlanma şekliyle ilgili bize genel bir fikir edinme olanağı vermektedir. Buna göre, Osmanlı Sarayı'nda kandil gecelerinin her biri için bir merâsim düzenlenirdi. Bu gecelerde genellikle belirlenen bir câmide vaaz verilir, geceye davetli kişiler iştirak ederlerdi. Özellikle bu gecelerin ihyâsında tarikatlar ve tarikat mensupları önemli rol oynamışlardır. Böyle merâsimlerin birinde, 5 Ekim 1804 tarihinde perşembeyi cumâyâ bağlayan gece regâib gecesiydi olduğundan, sultan III. Selim gün batımında Beşiktaş'taki Çinili Köşk'te akşam namazını kıldıktan sonra, burada verilen vaazı dinlemiş buraya davet edilen tarikat şeyhi de dervişleriyle birlikte zikretmiştir. Duadan sonra yatsı namazı kılınmış ve padişah saraya dönmüştür. Yine 27 Eylül 1805 tarihinde de III. Selim, Bayezid Câmii'nde cumâ namazı kıldıktan sonra saraya dönmüş, traş olarak abdest tazelemiş ve Hırka-i Şerîf Odası'nı ziyaret etmiştir. O gece regâib olduğundan bahçede câmî şeyhi vaaz vermiş ve daha sonra merâsime davetli tarikat ehli zikir yapmışlardır. II. Mahmud zamanında da regâib gecesiydi merâsimi kutlamasına rastlamaktayız. Bu gecede Sultan merâsime iştirak etmek amacıyla Ağalar Câmii'ne gitmiş, burada Eyüp türbedarı Celal Bey zikir icrâ etmiştir. Merâsimden sonra Şeyh'e kürk giydirilmiş, müritlerine

⁴¹⁸ BOA. BEO. 002654. 199033. 001.

⁴¹⁹ Halide Aslan, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Mübarek Gün ve Gecelerden Kandiller**, İstem Dergisi, Yıl: 7, S. 13, 2009, s. 199-231.

⁴²⁰ Halide Aslan, **a.g.d.**, s. 199-231.

de çeşitli hediyeler verilmiştir. Sultan yatsı namazını Hırka-i Şerîf Odası'nda kıldıktan sonra hareme geçmiştir.⁴²¹

Bütün kutsal gün ve gecelerde olduğu gibi Regâib Kandili'nde de Osmanlı Devleti dâhil olmak üzere hemen hemen bütün İslâm coğrafyasında eskiden beri yapılagelen güzel bir gelenek vardır ki bu geceler için birkaç gün önceden hazırlık yapılır. Güzel elbiseler giyilir, kokular sürülür, çarşı, pazarda güzel kokulu simitler satılır. Bugünlerde câmler tıklım tıklım dolar, namazdan önce veya sonra vaazlar edilir, Kur'ân-ı Kerîm veya Mevlid-i Şerîf okunur⁴²² ve yukarıda da anlatmaya çalıştığımız şekliyle Regâib Kandili kutlanırdı.

2.2.6. Miraç Kandili Merâsimi

Sözlükte “yukarı çıkmak, yükselmek” manalarına gelen “uruc” kökünden türeyerek miraç şeklinde ismi alet haline dönüşmüş ve “yukarı çıkma vasıtası, merdiven” anlamlarını karşılamıştır. Istılâhî anlamda miraç, Hz. Peygamberin Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya gidiş yani İsrâ (geceleyin yürüme, gece yolculuğu yapma) ve oradan da göğe yükselmesi (miraç) hadisesidir. Bu durum kaynakların hemen hemen hemen hepsinde “İsrâ ve miraç” şeklinde geçmesine rağmen Türkçede genellikle sadece miraç kelimesi kullanılarak her iki kelime kastedilir.⁴²³ Kur'ân-ı Kerîm'de “Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulu Muhammed'i Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir. O gerçekten işitendir, görendir.” (İsrâ 17/1) buyrulmaktadır.

Receb ayında kutlanan diğer bir gece de miraç gecesidir. Abdullah b. Mes'ud rivayet ettiğine göre bu gece Hz. Peygamber müminlere üç hediye getirmiştir. Bunlardan biri beş vakit namazdır. Beş vakit namaz bu gecede farz kılınmış, yine

⁴²¹ Mehmet Ali Beyhan, **Saray Günlüğü -25 Aralık 1802/ 24 Ocak 1809-**, Çetin Matbaacılık Yayınları, İstanbul, 2007, s. 41 vd.

⁴²² Cahid Baltacı, **Mübarek geceler Leyle-i Regâib**, İslam Medeniyeti Dergisi, Yıl. 2, S. 23, İstanbul, 1969, s. 21.

⁴²³ Salih Sabri Yavuz “**Miraç**” DİA, TDV Yayınları, C. 30, İstanbul, 2005, s. 132.

Allah’a şîrk koşmayan kişilerin günahlarının bağışlanacağı ve bakara sûresinin son ayetleri de bu gecenin önemli müjdelereindir. Bu nedenledir ki miraç Müslümanlar nezdinde kutlanmaya layık bir gece haline gelmiştir.⁴²⁴

Her kandilde olduğu gibi Mirâç Kandili’nde de hazırlıklar önceden başlardı.

Sene-i haliye-i recebin ğurresi pazartesi gününden sabit olmasına nazâren şehri-i mezkûrûn yirmi yedinci cumartesi gecesi leyle-i mi'râc bâhizei-l ibtihâca müsâdıf olacağından âdât-ı müstehsineden olduğu üzere leyle-i mesûde-i mezkûrede bil cümle cevâmi' ve mesâcidi şerife minarâtının kenâdil ile tenvîri hususuna dâir İstanbul kadılığından tanzîm olunan i'lamın gönderildiğine mutedammin adliye nezâreti celilesinden vârid olan tezkire melğûfesiyle beraber ledyel arzın mucîbince irâde-i seniyye-i hazreti hilâfetpenâhi şerife muteallık buyurularak icab edenlere tebliğat icra kılındığı bu tezkere-i samiyye ezbâr edilmiş keyfiyet lazım gelenlere buyurulmuştur olbabda.⁴²⁵

XVI. yüzyıl berât ve miraç kutlamaları padişah fermanları ile gelenek haline getirilmiştir. Bu tarihlerde miraç gecesi yatsı namazından önce, miraç hadisesini konu alan vaazlar verilir, namazdan sonra ya mevlid ya da mirâciye okunurdu. Eğer bunlardan biri okunmazsa cemaat hafızların okuduğu Kur’ân-ı Kerîm’i dinler, daha sonra cemaatin bir kısmı evine dönerken bir kısmı da câmi’de kalarak nafîle namazı kılmaya devam ederdi.⁴²⁶

Osmanlı Devleti’nde dinî hayata baktığımızda, bunun çok farklı gelenekler ve uygulamalarla daha da zenginleştirildiğini görmekteyiz. Bu şekilde İslâm kültürünü yaşayan ve yaşatan Osmanlıda farklı uygulamalar görebilmekteyiz. Bunlardan biri, Mevlid Kandilleri’nde mevlid okuma geleneği gibi Mirâç Kandilleri’nde de bu gecenin hatırına yazılmış olan mirâciyye okuma geleneğidir. Bu bağlamda Osmanlıda XVIII. yüzyıldan itibaren mirâç gecelerinde Nâyî Osman Dede’nin mirâciyyesi önemli bir yer teşkil etmektedir. Nâyî Osman Dede’nin miraciyyesi Mirâç Kandili’nde veya ertesi gün câmi, Mevlevîhâne ve tekkelerin dışında başka yerlerde de okunmaktaydı. Genel olarak hemen hemen bütün mirâç merâsimlerinde namazdan sonra İsra sûresinin ilk kısımları bir hafız tarafından okunur, Fatîha’dan

⁴²⁴ Nebi Bozkurt “**Kandil**” DİA, TDV Yayınları, C. 24, İstanbul, 2001, s. 301.

⁴²⁵ BOA. DH. KMS. 00044-1. 00038. 001.

⁴²⁶ Metin Akar, **Türk Edebiyatında Manzum Mirâç-nâmeler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 83-87.

sonra mirâçhânlar tarafından miraciyye okunurdu.⁴²⁷ Bu gelenek diğer kandil merâsimlerinde olduğu gibi miraç merâsiminde de sadece İstanbul’la sınırlı kalmamış Anadolu’nun diğer bölgelerinde de kutlanmıştır. Nitekim Aşçı İbrahim Dede, hatıralarında 1867’de yılında Erzincan’da miraç merâsiminin kutlandığını belirtmiştir. Merâsimle ilgili bu bilgi, geleneğin Anadolu’da da var olduğunun bir kanıtıdır. Yine Vakıf kayıtlarından miraciyye okunması için özel vakfiyelerin oluşturulduğunu görmekteyiz.⁴²⁸

Osmanlı Devleti’nde kimi zaman padişahın bu merâsimi hususi olarak kutladığı da olmuştur. 31 Ekim 1804’teki Miraç Kandili’nin şu şekilde kutlandığını görmekteyiz. “Padişah, III. Selim, öğle namazından sonra tebdîle çıkmış, ikindi namazını Ayasofya’da kılmıştır. Akşam namazından sonra Ağalar Câmii’ne gitmiş, burada miraciye okunmuş; zikir için davet edilen tarikat şeyhi ve dervişleri zikir merasimi icrâ etmişlerdir. Duadan sonra âdet olduğu üzere şeyhe kürk giydirilmiş, dervişlere de hediyeler verilmiştir. Hatm-i şerif tilaveti ve duadan sonra, yatsı namazı kılınmış ve padişah hareme geçmiştir.”⁴²⁹

2.2.7. Berat Kandili Merâsimi

Türkçeye Arapçadaki berâe, berâet kelimesinden geçmiş olan “Berat”, “iki şey arasında ilişki olmaması, ya da yükümlülüğün bulunmaması” anlamlarında kullanılır. Şaban ayının on beşinci gecesini olan bu geceye Müslümanların berat gecesini demeleri, müminlerin, Allah’ın affı ve bağışlaması ile günahlarından kurtulacakları ümidinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle berat gecesini Müslümanlarca kutsal sayılmış ve bu gecenin diğer gecelerden farklı olarak ibadetle geçirilmesi gelenek haline gelmiştir. Bu gecenin önemine Hz. Peygamber şu şekilde dikkat çekmiştir. “Allah Teâlâ – rahmetiyle- şâbanın on beşinci gecesini dünya semasında tecelli eder ve Kelb Kabilesi koyunlarının kolları sayısından daha fazla kişiyi bağışlar.” (Tirmizî, “Savm”, 39; İbn

⁴²⁷ Halide Aslan, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Mübarek Gün ve Gecelerden Kandiller**, İstem Dergisi, Yıl: 7, S.13, 2009, s. 199-231.

⁴²⁸ Halide Aslan, **a.g.d.**, s. 199-231.

⁴²⁹ Mehmet Ali Beyhan, **Saray Günlüğü -25 Aralık 1802/ 24 Ocak 1809-**, Çetin Matbaacılık Yayınları, İstanbul, 2007, s. 42.

Mâce, “İkâme”, 191.) Yine başka bir rivayette de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Şâbanın ortasında gece ibadet ediniz, gündüz oruç tutunuz. Allah o gece güneşin batmasıyla dünya semasında tecelli eder ve fecir doğana kadar, “yok mu benden af isteyen onu affedeyim, yok mu benden rızık isteyen ona rızık vereyim, yok mu bir musibete uğrayan ona âfiyet vereyim, yok mu şöyle, yok mu böyle!” der.” (İbn Mâce, “İkâme”, 191.) Bunun yanında, bazı âlimler, kıblenin Mescid-i Aksâ’dan Mescid-i Haram’a çevrilmesinin hicretin ikinci yılında berat gecesine tekâbül ettiğini dile getirmeleri, bu geceye ayrıca bir ehemmiyet verilmesine neden olmuştur.⁴³⁰

Berat gecesi, adını Allah’ın günahkârları bağışlamasından almaktadır. Tefsirci sahabelerden İkrime el-Berberî, Duhân sûresinde (44/3) bahsedilen “mübarek gecenin berat gecesi olduğunu” dile getirmektedir.⁴³¹ Bu sûrede Allah (c.c) şöyle buyuruyor: “Biz, Kur’ân-ı mübarek bir gecede indirdik. Gerçek, biz onunla ikaz ediciyiz. Her hikmetli iş o gece, nezdimizden sadır olan emirle ayırt edilir. Biz, öteden beri elçiler göndeririz. Bu, Rabbinin rahmetindendir. Şüphe yok ki, O, her şeyi işiten ve bilendir.” Kur’ânı Kerîm’in ilk olarak Ramazan ayındaki Kadir Gecesi’nde nazil olmuştur. Bu âyetlerde söz konusu yapılan husus ise, Kur’ân’da örnekleri verilen her hikmetli işin, yani “eski milletlere yapıldığı gibi, önemli mukadderlerin her yıl bu gecede hükme bağlandığı manasını sezdirmektedir.” Dolayısıyla, yeryüzünde yaşayan bütün insanların iyi, kötü yapmış oldukları bütün fiillerinin karşılığını hem bu dünyada hem de diğer dünyada görecekları anlaşılmaktadır.⁴³²

Berat gecesine (Leyletüs-sâk) “yani mahkeme hücceti alındığı gece de derler” ki burada anlatılmak istenen ilahî hükmün berâtıdır. Kişi dünyadaki fiillerini Allah’ın isteği doğrultusunda yapmışsa davayı kazanmış demektir. Eğer tersi bir durumda kötü fiiller gerçekleştirmişse o zaman davayı kaybetmiş ve kötü hüküm giymiş demektir.⁴³³ “Şu hâlde berat gecesi müminlerin günahlarından arınma ve kurtulma

⁴³⁰ Halit Ünal “**Berat Gecesi**” DİA, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul, 1992, s. 475.

⁴³¹ Nebi Bozkurt “**Kandil**” DİA, TDV Yayınları, C. 24, İstanbul, 2001, s. 301.

⁴³² Sadeddin Evrin, **Miraç ve Berat Kandilleri Münasebetiyle**, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, C. 2, S. 12, İstanbul, 1963, s. 5.

⁴³³ Sadeddin Evrin, **a.g.d.**, s. 6.

vesilesidir. Çünkü bu gece Allah'ın hayır ve bereketi, rahmet ve mağfireti boldur. Bütün hikmetli işler Allah tarafından bu gecede fasl olunur. Bu gecede yapılan ibadetler faziletli, bereketli ve daha çok kabule şayan olur. Bu gece bütün Müslümanların küçük günahları bağışlanır. Yalnız; sihirbazlık, kâhinlik yapanlarla, anne ve babasına itaatsizlik edip incitenler, zinadan vaz geçmeyenler, içkiye düşkünlükte ısrar edenler bu aftan mahrum kalırlar. Bu gibiler Cenab-ı Hakk'ın afv ve mağfiretine mazhar olamazlar.”⁴³⁴

Berat Kandili, önemine binaen ve kendisine yüklenen manadan kaynaklı olsa gerek daha çok bireysel olarak ifâ edilmiş bir gece olarak ön plana çıkmıştır. Bu nedenden ki bu gece yapılan merâsimlerin diğer özel gecelere nazaran biraz daha az olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nde diğer gecelerde olduğu gibi bu gecede de özellikle haremde de çok hareketli geçtiği anlaşılmaktadır. Kaynaklarda Berat Kandili merâsimlerinin, özellikle son zamanlarda, hazırlanan salonda ifâ edildiği ifade edilmektedir. Buna göre, “Salonlarda kadınlar için de kafesler hazırlanır ve davetli kadınlar ile birlikte kadın efendiler ve sultanlar yerlerini alırlardı. Merâsimde mevlid okunur, dualar edilir ve bitince padişah kalkardı. Padişah oradan hareme geçer ve harem kadınlarının tebriklerini kabul ederdi. Berat Kandili'nde Mahmil-i Şerif, kızlarağası ve harem ağalarının tekbir sesleri arasında harem bahçesine getirilir bırakılırdı. Mahmil-i Şerîf'i bütün sultanlar, kadın efendiler ve kalfalar ziyaret eder, sonraki gün ise surre alayı düzenlenirdi.”⁴³⁵

2.2.8. Kadir Gecesi Merâsimi

Kadir kelimesi sözlükte, “hüküm, şeref, güç, yücelik” anlamlarında kullanılır. İstılahta ise, “leylet'ül-Kadr” şeklinde geçer. Bu kullanım bütün kaynaklarda Kur'ân-ı Kerîm'in indirildiği gece için zikredilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in indirilmesinden ve bu gecenin faziletinden aynı adı taşıyan 97. sûre'de söz edilmektedir. Burada Kur'ân-ın nâzil oluşundan ve bu gecenin bin gecedan daha hayırlı olduğundan söz

⁴³⁴ Abdullah Güvenç, **Berat Gecesi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, C. 6, S. 11, İstanbul, 1967, s. 279.

⁴³⁵ Halide Aslan, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Mübarek Gün ve Gecelerden Kandiller**, İstem Dergisi, Yıl: 7, S. 13, 2009, s. 199-231.

edilir. Allah'ın (c.c) mesajının insanlığa son olarak Kur'ân-ı Kerîm'le iletmesi ve Kur'ân-ı Kerîm'in bu gecede indirilmeye başlanması, insanlık için bir dönüm noktası olmuştur. Bu nedenle bu gece insanlığın hidayeti için çok özel bir mâna ifade etmektedir. Yine bu gecenin önemi ve faziletinden söz eden hadiste Hz. Peygamber, önceki ümmetlerin uzun ömürlü olmaları ve onlara nazaran daha kısa bir ömre sahip olan Müslümanlara bin aya eşit sayılan Kadir gecesinin hediye edildiğini buyurmaktadır. (el-Muvatta', "İ'tikâf", 6.) Kadir Sûresi'nde bildirildiği üzere be gecede melekler ve Hz. Cebrâil Allah'ın izniyle semadan yeryüzüne inerler. Yine bu gecede "yeryüzünde barış ve esenlik hâkim olur." Bu nedenle Müslümanların, içerisinde kadir gecesinin de bulunduğu ramazan ayının son on gecesini ve özellikle kaynaklarımızın çoğunun işaret ettiği, kadir gecesini olduğu varsayılan 27. gecesini, geçmiş günahlardan tövbe istiğfar edip, samimi bir kulluk bilinciyle ibadet ederek geçirmeleri gerekmektedir.⁴³⁶

Kadir Gecesi, kendine has dua, ibadet ve merâsimleriyle Osmanlı Devleti'nde zengin ve önemli bir birikim oluşturmıştır. Ramazan ayında hatimlerin okunması ve bu hatimlerin özellikler Kadir Gecesi'nden önce bitirilip hatim dualarının o gecede yapılmasına dikkat edilmiş, hemen hemen her câmide hâfızlar ve duahânlar tarafından çok güzel bir şekilde Kur'ân okumak ve dua etmek gelenek haline gelmiştir. Özellikle büyük câmilerde bu gibi ibadetler sabaha kadar sürmüştür. Bununla birlikte câmi ve tekkelerde vaaz ve irşadta bulunulur, bu vaaz ve irşâd merâsimlerine halkla birlikte âlimler, şeyhler ve devlet erkânı da iştirak ederdi.⁴³⁷ Ayrıca Ramazan ayının son günlerine denk gelmesi hasebiyle bir nevi bayramın müjdecisi olma görevini de üstlenmiştir.

Seniyyü'l-himamâ kerimu's-şîyemâ devletli, inâyetli, atâfetli efendim hazretleri
Tekmil selsebir itibârıyla işbu gelecek ayın gecesini leyle-i mübareke-i kadir ve cuma günü dahil iyd-i saîdî fitr olduğuna mebnîyyen faziletli İstanbul kadısı efendi dâîlerinin bir kıta i'lâm-ı meşmûl nezâr mekârem eser hazreti şahane buyurulmak üzere mersûlu sû' atâfetleri kılındığı ve sâye-i ihsan vâye-i cenâb-ı cihân bânide nice nice âsân-ı şerîfesi idrâkiyle cümlemizin mesrûruna dâvet-i haberiyyesi te'diye ve tekrar olunacağı âlem âliyeleri buyurulduktan her halde lûtûf ve irâde mahûl-u uhde-i mekârimâaddeleridir efendim.

Devletli, inâyetli, atâfetli, ibhetli, veliyyü'l-neim kesîrû'l-kerim efendim sultanım hazretleri

⁴³⁶ M. Sait Özervarlı, "Kadir Gecesi" DİA, TDV Yayınları, C. 24, İstanbul, 2001, s. 124-125.

⁴³⁷ Mustafa Uzun, "Kadir Gecesi" DİA, TDV Yayınları, C. 24, İstanbul, 2001, s. 126.

*Enâm pirâye tâzim olan işbu tezkire-i âliyeleri ile i'lam-ı mezkûr işbe-i süreyyâ kevkebe-i cenâb-ı hilafetpenâhiyyeye arz ve takdîm meşmûl lahzâ-i ma'âlî ifade-i hazreti padişahı buyurularak i'lâm-ı mezkûr lef'en îade olunmuş ve hemen cenâb-ı rabbi mecîd eyyâm-ı ömrü şevket ve ikbâl ve şahâneleri mesrâyet ve mezîd ve nice nice emsâline idrak ile evkât ve ezmân ulyây-ı mulûkâneyi mânend-i leyleti'l kadir ve iyd eylemek daveti haberiyyesi zebânzîb tezâkür ve tediye kılınmış olduğu muhâd-ı âlemi ulyâları buyuruldukta olbabda emir ve hem hazreti veliyyul emrindir.*⁴³⁸

Osmanlı Devleti'nde, Kadir Gecesi kılınan ve tesbih namazı da denilen “Kadir Namazı”nı padişah halkla birlikte selâtin câmilerinden birinde kılarıdı. Bu namazın kılınacağı câmiye gidilirken “kadir alayı”⁴³⁹ denilen bir merâsim düzenlenirdi.⁴⁴⁰ Bu merâsim cumâ selamlığına çok benzemektedir. Ancak geceye denk geldiği için saraydan Ayasofya Câmii'ne kadar olan yolun iki tarafı çeşitli kandil, fânûs ve meşalelerle aydınlatılırdı. Padişahın her iki yanında da meşale taşıyan görevliler yürürdü. Padişahın geçişi sırasında saray ağaları “Mağrur olma padişahım senden büyük Allah var” şeklinde alkış yaparlardı. Namazdan sonra aynı düzen içerisinde saraya dönülürdü.⁴⁴¹ Câmiye gidiş geliş münasebetiyle kadir alayının geçeceği yollar önceden tamir edilir, fenerler, kandiller ve meşalelerle donatılarak aydınlatılırdı. Halk, alayı rahatça seyredibilsin diye yol kenarlarına oturaklar konulur, bilhassa haremden gelecek olanlara ve yabancı diplomatlara özel yerler ayrılırdı. XVI. yüzyıldan bu yana kutlandığı bilinen bu merâsimlerle ilgili elimizde XIX. ve XX. yüzyılla ilgili ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Buna göre Kadir Geceleri'nde hünkâr imamı ve müezzinleri câmilerde halkın karşısına çıkarlar, halk da büyük bir heyecanla câmilere giderdi. Güzel sesli olan bu imamlar, geniş katılımın olduğu terâvih ve kadir namazlarına, müezzinler de cumhur müezzinliği tarzıyla eşlik eder ve rekât aralarında “merhaba” ve “elveda” nakaratlı ramazan ilahîleri okurlardı. Eğer o sene ramazanlar yaz mevsimine denk geldiyse sahil saraylarda yaşayan padişahlar, önce deniz yoluyla Topkapı Sarayı'na gelip iftarlarını açarlar ve daha sonra namazın

⁴³⁸ BOA. HAT. 01322. 51649. 001.

⁴³⁹ **Kadir Alayı:** Kadir gecesi Padişahlar Saray'dan çıkıp Ayasofya veya selâtin camilerinden birine namaz kılmaya alayla giderlerdi. Kadir Gecesi iftardan sonra bu alayın düzenlenmesi gelenek haline gelmişti. Kadir Alayı, sarayın kapısından başlayarak gidilecek olan caminin -genelde Ayasofya camisinin- selamlık kapısına kadar yollar meşalelerle donatılırdı. Bununla beraber yirmi kadar görevli meşaleleri, has ağalar da kırmızı ve yeşil boyalı kırk tane muşamba ve büyük feneri ellerinde taşıyarak camiye giderler ve nöbetçi olan “İmâm-ı sultân-i” nin kılacağı kadir namazını cemaatle kırlarlar ve daha sonra aynı şekilde saraya dönüş yapılırdı. Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniyye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 53.

⁴⁴⁰ Mustafa Uzun, **“Kadir Gecesi”** DİA, TDV Yayınları, C. 24, İstanbul, 2001, s. 126.

⁴⁴¹ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 155.

kılınacağı Ayasofya, Sultan Ahmet, Bayezid, Fatih, Süleymaniye, Eyüp Sultan câmilerinden birine geçerlerdi.⁴⁴²

Osmanlının son dönemlerindeki (1918-1919) kadir alaylarından biri şu şekilde gerçekleşmiştir: “Ramazan’ın kadir gecesi alayı pek tantanalı bir şekilde kutlandı. Çeşitli harp gemilerinden atılan toplarla selamlanan padişah hazretleri on çifte saltanat kayığına binerek Tophane rıhtımına çıktı. Buradan da yürüyerek Nusretiye Câmii’ne gitti. Saltanat kayığının önünde kılavuz istimbol ve yanında yöresinde de donanmayla sandallar gidiyordu. Namazdan sonra padişah hazretleri Tophane Meydanı’ndaki kasrı şereflendirip (küçük saray) havai fişekleri ve donanmaları seyretti. Sonra yine aynı törenle saraya dönüldü. Her taraftan sonu gelmez sevinç sesleri, alkışlar ‘padişahım çok yaşa’ sadâları yükseliyordu. Sonradan öğrendik, sultan Abdülmecid de Kadir Geceleri’nde böyle namaz kılmış. Babasını çok seven V. Mehmed böylelikle onun da âdetlerini ve hatırasını canlandırmış oluyordu.”⁴⁴³

Özellikle Ayasofya Câmii etrafındaki Kadir Gecesi merâsimleri özel bir folklor ve gelenek oluşturmuştur. İstanbul’un fethinden müzeye çevrilene kadar uzun bir süre burada düzenlenen merâsimler, başka hiçbir câmide yapılamayacak ihtişama ulaşmıştır.⁴⁴⁴ “Ayrıca eski İstanbullular Ramazan’ın 27. günü olan Kadir Gecesi’nde terâvih namazını Ayasofya’da kıldıklarında, dilek ve dualarının Allah tarafından kabul edileceği inancını taşımakta idiler. Bu sebeple iftardan önce buraya gelip, iftarlarını çekirdeksiz hurma ve üzümle acarlar, akşam ve terâvih namazlarını burada kılarlardı. Bazıları sabah namazını da Ayasofya’da kılmaya özen gösterirlerdi.”⁴⁴⁵ Yine minarelere kadir gecesine has mahyalar⁴⁴⁶ çekilir, tek minareli câmilere “kaftan

⁴⁴² Mustafa Uzun, “Kadir Gecesi” DİA, TDV Yayınları, C. 24, İstanbul, 2001, s. 126.

⁴⁴³ Halide Aslan, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Mübarek Gün ve Gecelerden Kandiller**, İstem Dergisi, Yıl: 7, S. 13, 2009, s. 199-231.

⁴⁴⁴ Mustafa Uzun, **a.g.e.**, s. 126.

⁴⁴⁵ Halide Aslan, **a.g.d.**, s. 199-231.

⁴⁴⁶ **Mahya:** “Çift minareli camilerde iki minarenin arasına gerilen, kalın halatlara asılan yağ kandilleriyle çeşitli şekiller ve hikmetli sözler yazma sanatıdır. Osmanlı Devleti’nde, gecelerin mumlar ve kandiller altında evlerde geçirildiği bir dönemde mahyalar olağan üstü bir gösteri halini almıştır. Birden fazla minareli cami inşa etmek hanedana has bir ayrıcalık olduğundan mahya geleneği bu tür camilerin olduğu İstanbul’da başlamış, daha sonra Bursa, Edirne gibi Osmanlı’ya başkentlik yapmış şehirlere de taşınmış ve buralarla sınırlı kalmıştır. Görsel bir şölen olduğundan mahyalar yalnız ramazanda değil, bayram ve diğer kandil günlerinde de hatta zafer, düğün merâsimleri gibi

giydirmesi”⁴⁴⁷ (“minarelerin külâhlarından şerefelerinin alt kısımlarına kadar olan bölümleri kandillerle aydınlatılırdı.”)⁴⁴⁸ denilen uygulama yapılırdı. Osmanlı devletine ait Mısır ve Ortadoğu gibi diğer bölgelerdeki câmi minarelerinde kandil yakılır ve minarelere bayrak çekilirdi. Câmi içleri bu geceye has aydınlatılır, özellikle İstanbul’daki câmilerde mihrap üstünde iç mahya kurulması bu geceye has bir uygulamadır.⁴⁴⁹ “XIX. yüzyılda padişahların Beşiktaş’taki saraylara taşınmasıyla bu merâsim de daha ziyade bölgedeki câmilerin birinde yapılmaya başlandı. II. Abdülhamid zamanında Hamidiye Câmii’nde yapılan bu merâsimde terâvih namazı bitinceye kadar Yıldız Meydanı’nda havai fişekler atılırdı.”⁴⁵⁰

2.2.9. Hırka-i Saâdet Ziyareti Merâsimi

Hiz. Peygamber’in sahabelerinden olan Kâ’b b. Zühre’ye hediye olarak verdiği hırkası, bugün Topkapı Sarayı’nda muhafaza edilmekte ve sergilenmektedir. Genel olarak “hırka-i saâdet” adıyla bilinen bu hırkanın (bürd, bürde) dışında Hiz. Peygamber’in Veysel Karanî’ye verilmesini vasiyet ettiği söylenen diğer bir hırka da İstanbul’un Fatih semtinde aynı zamanda bulunduğu câmiye adını veren “hırka-i şerîf” dir. Ancak hemen hemen birçok kaynakta her iki ismin birbirinin yerine kullandığını müşahade etmekteyiz.⁴⁵¹ Topkapı Sarayı’ndaki bu hırka üzerinde ilk incelemeyi yapan ve kumaşlar üzerinde kıymetli çalışmaları ile tanınan Tahsin Öz, Hırka-i Saâdetin, 124 cm. uzunluğunda kolları geniş, siyah yünlü kumaş ile örülmüş, krem renginde yün astarlı bir hırka olduğunu belirtmiştir. Yapılan bu incelemeler sonucunda hırkanın Hiz. Peygamber’e ait olduğu ortaya konulmuştur.⁴⁵² Hırka, Sultan Abdülaziz (1830-1876) tarafından yaptırılan iç içe iki altın sandık içerisinde bohçalara sarılı olarak korunmaktadır. Zamanla yer yer tahrip olan hırkanın sağ ön

başka amaçlarla da kurulmuştur.” Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayar, **Osmanlı Dünyasından Yansımalar**, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2000, s. 275.

⁴⁴⁷ Mustafa Uzun, “**Kadir Gecesi**” DİA, TDV Yayınları, C. 24, İstanbul, 2001, s. 126-127.

⁴⁴⁸ Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul’da Osmanlı Merâsimleri**, Büyük İstanbul Tarihi Cild III, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 422.

⁴⁴⁹ Mustafa Uzun, **a.g.e.**, s. 126-127.

⁴⁵⁰ Ahmet Önal, **a.g.e.**, s. 423.

⁴⁵¹ Nurhan Atasoy, “**Hırka-i Saâdet**” DİA, TDV Yayınları, C. 17, İstanbul, 1998, s. 374-375.

⁴⁵² Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlı Devlet Teşrifâtında Hırka-i Şerîf Ziyareti**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, S. 16, İstanbul, 1998, s. 37.

tarafında 0.23 x 0.30 cm. ebadında bir parça ile sağ kolunda eksik bir kısım bulunmaktadır. Hırka, muallâkat-ı seb'a şairlerinden Kâ'b b. Zühayr'ın İslâm'la şereflendiği sırada Hz. Peygamber'in huzurunda okumuş olduğu kasideden dolayı hediye edilmiş ve bizzat efendimiz (s.a.v.) tarafından kendisine giydirilmiştir. Bu nedenle, şairin okuduğu bu şiir daha sonra İslâm tarihi kaynaklarında "Kasîdetü'l-bürde, el-Bürde, Kasîde-i-Bürde" (hırka kasidesi) şeklinde anılmış ve meşhur olmuştur. Muâviye, hırkayı 10.000 dirhem gümüş karşılığında satın almak istemişse de şair bunu kabul etmemiş, ancak vefatından sonra mirasçılarından 20.000 dirheme satın almıştır. Hırka sonraki tarihlerde, Emevîler'e ve Abbâsîler'e intikal etmiş ve çeşitli merâsimlerle halifelere giydirilmiştir.⁴⁵³

Hırka-i saâdet, Moğol istilasına müteakip Bağdat'tan Mısır'a götürülmüş, Mısır'ı fethettikten sonra Mekke şerifi tarafından Yavuz Sultan Selim'e bağlılığın bir göstergesi olarak teslim edilmiştir. Hırkayla birlikte Mekke'nin anahtarı ve diğer kutsal emanetler de Sultan tarafından İstanbul'a getirilmiştir.⁴⁵⁴ Özellikle, Yavuz Sultan Selim tarafından Mısır'dan getirilen ve daha sonraki dönemlerde yeni ilavelerle zenginleşen Hz. Peygamber'e ve ashabına ait kutsal emanetler, İstanbul'da ve sarayda manevi bir hava yaratmıştır. Bunların korunması için tahsis edilen Hırka-ı Saâdet Dairesi ve diğer yapılar, halifelik kaldırılincaya kadar sarayın en önemli ibadet mekânlarının başında gelmiştir.⁴⁵⁵ Atâ Bey tarihinde, Yavuz'un, saraya getirdiği bu kutsal emanetlerin korunması için sarayda Has Oda (hâne-i hâssa) adıyla özel bir yer yaptırdığını söylese de gerek Yavuz Sultan Selim zamanına gerekse sonrasına ait başka bir kaynakta böyle bir mâlûmâta rastlanmamaktadır. Teşkilâtı Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulan Has Oda'nın yapılması da kuvvetle muhtemel Fatih zamanında gerçekleşmiştir.⁴⁵⁶ Çünkü Fatih Sultan Mehmed zamanından itibaren bazı mukaddes emanetler Topkapı Sarayı'nda toplanmaya başlanmıştır. Bunların başında Hz. Yahya'ya ait olduğuna inanılan kol ve kafatası parçası gelmektedir. Bu emanet, daha sonra Cem Sultan'ı ellerinde tutmaları için

⁴⁵³ Nurhan Atasoy, "Hırka-i Saâdet" DİA, TDV Yayınları, C. 17, İstanbul, 1998, s. 374-375.

⁴⁵⁴ Nurhan Atasoy, a.g.e., s. 374-375.

⁴⁵⁵ Ahmet Önal, **Osmanlı Saray Merâsimlerinde Mukaddes Emanetler ve Hırka-i Saâdet Dairesi**, 500. Yılında Mukaddes Emanetler "Yaşayan Mirasımız" Sempozyumu, Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 118.

⁴⁵⁶ Nurhan Atasoy, a.g.e., s. 374-375.

Rodos şövalyelerine gönderilmiş, Kıbrıs'ın fethi esnasında Lefkoşe Kalesi'nde bulunmuş ve 993/1585'de yeniden Topkapı Sarayı'na intikal ettirilmiştir.⁴⁵⁷ Osmanlı kaynaklarında XVI. ve XVII. yüzyıla kadar hırka-i saâdet ile ilgili pek fazla bilgi bulunmamaktadır. II. Mahmud'a kadar çeşitli şekillerde muhafaza edilen kutsal emanetlerin tamamı, bu dönemde restore edilen Has Oda'ya alınmıştır. Bu dönemlerde 40 has odalı hırka-i saâdeti korumakla görevlendirilmişti. Bunların başlıca görevleri, burada bulunan mushafların tozunu almak, buhur yakmak, gül suyu serpmek, altın ve gümüş eşyaları parlatmak ve binanın zeminini yıkamaktı. Korunması has oda ağasının sorumluluğunda olan dairede yirmi dört saat nöbet tutulur ve ayrıca dört has odalı gece nöbetle birlikte Kur'ân okurdu.⁴⁵⁸

Osmanlı Devleti'nde padişahlar, aynı zamanda hilâfet alâmeti olmasından dolayı hırka-i saâdet'e büyük önem ve değer vermişler ve ona yakın olamaya özen göstermişlerdir. I. Ahmed'in gittiği her yere hırka-i saâdeti de götürdüğü bilinmektedir. Keza, II. Mustafa ramazan için gittiği Çatalca'ya hırka-i saâdeti özel bir taşıtla götürmüş ve ramazanın on beşinde ziyaret etmek için özel bir odada koruma altına aldırılmıştır. Bununla birlikte padişahların birçoğu Topkapı Sarayı'ndan başka bir yere giderlerken, şehzâdelerini sünnet ettirirlerken, tahta çıkma merâsiminde ve kılıç kuşanırken veya savaş zamanlarında sefere giderken ya hırka-i saâdeti ziyaret ederler ya da bizzat yanlarında bulundururlardı.⁴⁵⁹ “Hırka-i saâdet saray dışına çıkarıldığı zaman üstü kubbeli, kenarlarından tutup taşımaya elverişli kulpları olan sandıklara konulurdu.”⁴⁶⁰

Osmanlı Devleti'nde hırka-i saâdet denince akla gelen önemli geleneklerden birisi de genellikle⁴⁶¹ ramazan ayının on beşinci gecesini gerçekleştiren hırka-i saâdet ziyaretidir.⁴⁶²

⁴⁵⁷ Ahmet Önal, **Osmanlı Saray Merâsimlerinde Mukaddes Emanetler ve Hırka-i Saâdet Dairesi**, 500. Yılında Mukaddes Emanetler “Yaşayan Mirasımız” Sempozyumu, Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 118.

⁴⁵⁸ Nurhan Atasoy, **“Hırka-i Saâdet”** DİA, TDV Yayınları, C. 17, İstanbul, 1998, s. 374-375.

⁴⁵⁹ Nurhan Atasoy, **a.g.e.**, s. 375-376.

⁴⁶⁰ Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlı Devlet Teşrifâtında Hırka-i Şerîf Ziyareti**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, S. 16, İstanbul, 1998, s. 39.

⁴⁶¹ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 162.

Âdât feyz ğayât saltanat-ı seniyyeden olduğu üzere ramazan-ı şerifin on beşine musâdıf olan cuma günü hırkâ-i şerîfe-i hazreti risâletpenâhî ziyaret-i resmi âlisinin icrâsı husûsuna irade-i mekârem âde-i hazreti hilâfetpenâhî şerefnu' ve sūdûr buyurulur ise dahil resmi âlî olacak zevât-ı kiramdan haiz rütbe olanlardan bilâ seyf büyük üniforma iktisâs ve kordonsuz nişanlar te'lik ve rütbesi olmayan zevâtın dahi istanbulin iktisasıyla tayin buyurulacak vakitte Topkapı Saray-ı hümayûnunda bulundurularak ruhsat-ı seniyye-i hazret-i tâcdâr-ı ... buyurulmasına müteâkip emr ziyarete mübâşeret olunacağı ... âlî buyuruldukta olbabda emir ve ferman hazreti veliyyül emrindir. 05. Ramazan 1332.⁴⁶³

XIX. yüzyıldan itibaren ramazanın on beşinci günü olan bu ziyaret, XVIII. yüzyılın ortalarına kadar ramazanın on ikinci günü ile on sekizinci günü arasında herhangi bir günde yapılmıştır.⁴⁶⁴ Hatta Ali Seydi Bey, Teşrifât ve Teşkilâtımız adlı eserinde yıllara ait tarihleri şöyle verir: “1667’de ramazanın on ikinci, 1706’da on sekizinci, 1708’de on altıncı, 1712, 1713, ve 1714’te on yedinci ve on üçüncü ve 1717, 1725 ve 1752 tarihlerinde ve bundan sonraki tarihlerde on beşinci günde merâsim yapıldığı bazı kaynaklardan anlaşılmaktadır. II. Abdülhamid fevkalâdeden olarak bir defa bu merâsimi ramazanın on sekizinci günü yapmıştır.”⁴⁶⁵ Topkapı Sarayının kullanılmadığı son dönemlerde bile hırka buradaki yerinde muhafaza edilmiş, padişahlar hırka-i saâdet alayı denilen bir merâsimle ziyarete devam etmişlerdir.⁴⁶⁶ Ziyaret günü İstanbul halkı Fatih’teki Hırka-i Şerif Câmii’nde bulunan hırkayı ziyaret etmeye giderken, sarayın hırka-i saâdet dairesinde de resmî bir merâsim yapılırdı.⁴⁶⁷ Bu ziyaret yapılmadan önce genellikle ramazanın on ikinci günü, başta padişah olmak üzere has oda ağaları, mukaddes emanetleri Revan Odası’na taşıdıktan sonra her taraf iyice temizlenir, gül suyu ile yıkanır, öd ve amber yakılarak burası ziyarete hazır hale getirilirdi. Ayın on dördünde ise merâsime katılacak olan devlet erkânına davetiyeler gönderilirdi.⁴⁶⁸ Bununla birlikte bu merâsimde, mekânın darlığından dolayı fazlaca kişi çağrılmamış sadece üst düzey yöneticilere davetiye gönderilmiştir. Yer darlığından dolayı bu merâsime yabancı ziyaretçiler de davet

⁴⁶² Nurhan Atasoy, “**Hırka-i Saâdet**” DİA, TDV Yayınları, C. 17, İstanbul, 1998, s. 376.

⁴⁶³ BOA. İ.A.00001. 00052. 001.

⁴⁶⁴ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 222.

⁴⁶⁵ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 162.

⁴⁶⁶ Nurhan Atasoy, **a.g.e.**, s. 376.

⁴⁶⁷ Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayar, **Osmanlı Dünyasından Yansımalar**, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2000, s. 49.

⁴⁶⁸ Nurhan Atasoy, **a.g.e.**, s. 376.

edilmiyordu. Nadiren o tarihlerde İstanbul'da bulunan Müslüman ülke elçi veya heyetlerinin merâsime katılmasına izin verilirdi.⁴⁶⁹ Ziyaret günü, Ayasofya Câmii'nde öğle namazı kılan sadrazam⁴⁷⁰ yanında diğer üst düzey devlet erkânı olduğu halde öğle namazından sonra bâbüssaâde önünde silahtarağa tarafından karşılanırdı. Sadrazam, has odabaşı, silahtarağa, şeyhülislâm ve diğer ricâl, hırka-i saâdetin ziyaret edileceği yerde bir araya gelip imâm-ı evvel, imâm-ı sâni, has oda imamı ve pek çok müezzın ayakta Kur'an okurlar, padişah, sadrazam, şeyhülislâm ve diğer erkân hırkayı ziyaret ederlerdi. Tören sonunda görevlilere rütbelerine göre hil'at giydirilirdi.⁴⁷¹ Bu ziyaret esnasında bütün devlet erkânı destâr-ı âdi denilen bir çeşit sarık ve mevsim gereği samur kürk veya ferace giyerlerdi.⁴⁷² Bazen de merâsime katılacak olan zevâtın ne giymesi ve kuşanması gerektiği resmî olarak kendilerine şu şekilde bildirilirdi:

Âdât feyz gâ-yât saltanat-ı seniyyeden olduğu üzere ramazan-ı şerifin on beşine musâdîf olan çarşamba günü hırkâ-i şerîfe-i hazret-i risâletpenâhî ziyareti resmi âliyesinin icrası hususuna irade-i mekkârem ade-i hazreti hilafetpenâhî şerefnu' ve sūdūr dahil resmi âlî olacak zevât-ı kiramdan haiz rütbe olanların bila seyf büyük üniforma iktisâs ve kordonsuz nişanlar te'lik ve rütbesi olmayan zevâtın dahi istanbulin iktizâsıyla tayin buyurulacak vakitte Topkapı Saray-ı hümayûnunda bulundurularak ruhsat-ı seniyye-i hazret-i tâcdâr-ı ... buyurulmasına müteâkip emr ziyarete mübâşeret olunacağı ... âlî buyuruldukta olbabda emir ve ferman hazreti veliyyül emrindir. 07. Ramazan 1330.⁴⁷³

İzzetli Efendim

Bimen teâlâ işbu ramazan-ı mağfûrda nisanın on beşinci salı günü hırka-i şerîf hazreti risâletpenâhî ziyareti resmi olmakla küçük üniforma ve nişan-ı âliyelerıyla ... yevm-i mezkûrde saat dört buçuk mürûrlarında saray-ı muallâyı melûkânede mevcut bulunmaları muktezây-ı irade-i seniyyeden olmakla ol vech ile azîmete ... eylemeniz sibâkında tezkire terkîm kılındı. 13 Ramazan 1277.⁴⁷⁴

Akşama kadar devam eden bu merâsimde yeniçerilere ve diğer ocaklara baklava dağıtılırdı.⁴⁷⁵ “Baklava alayı” da denilen ve hırkayı ziyaret gününde gelenek haline gelen bu merâsimde, yeniçeri ağaları dîvân günlerinde olduğu gibi mutfak görevlileri tarafından orta kapıya tepsilerle baklava getirilir ve her ocağa defterde

⁴⁶⁹ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 222-224.

⁴⁷⁰ Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniyye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 314.

⁴⁷¹ Nurhan Atasoy, **“Hırka-i Saâdet”** DİA, TDV Yayınları, C. 17, İstanbul, 1998, s. 376.

⁴⁷² Esad Efendi, **Teşrifât-ı Kadîme**, Tercüman 1001 Temel Eser 132, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979, s. 33.

⁴⁷³ BOA. İ. DH. 01495. 00019. 001.

⁴⁷⁴ BOA. A.} TŞF. 00033. 00034. 001.

⁴⁷⁵ Nurhan Atasoy, **a.g.e.**, s. 376.

yazılı olduğu üzere bu baklavalara dağıtılırdı.⁴⁷⁶ Tepsilerini alan ocaklar alayla saraydan çıkarak Ayasofya'nın arkasından, dîvânyolundan yol üzerinde kendilerini merakla izleyen halkın alkışları arasında kışlarına giderlerdi.⁴⁷⁷ Ramazan ayında yapılan hırka-i saâdet ziyaretlerinde, hırkanın bulunduğu sanduka bizzat padişah tarafından açılır, bohça içindeki hırka çıkarılır, uçları su dolu bir kâseye hafifçe batırılarak bu su, daha sonra dolu kazanlara taksim edilir, kazanlardaki su içilmek üzere dağıtılırdı. Sonraları bu uygulamanın hırkaya zarar verdiği ileri sürülerek aynı uygulama hırkanın içinde olduğu bohçaya yapılmıştır. II. Mahmud döneminde buna da son verilmiş, bunun yerine özel hazırlanmış, üzerine hırka-i saâdet hakkında bir şiir yazılmış tûlbentlerin hırka-i saâdetle sürülmesi ve bunların ziyaretçiler dağıtılması uygulamasına geçilmiştir. Ziyaret bittikten sonra hırka yine padişah tarafından yerine konulur, bir sonraki ramazana kadar açılmazdı.⁴⁷⁸ Hırka-i Saâdet ziyareti ve alayı, Osmanlı Devleti son buluncaya kadar devam etmiştir.⁴⁷⁹

2.2.10. Hac ve Surre Merâsimleri

Surre, Sözlükte “içine altın ve para gibi kıymetli eşyaların konulduğu kese” anlamına gelir.⁴⁸⁰ Terim olarak, Osmanlı Devleti'nde padişahların Mekke ve Medine halkına dağıtılmak için özel bir merâsimle gönderdikleri para, altın ve diğer değerli eşyaları⁴⁸¹ ve hacca niyet eden hacı adaylarını götüren kervana verilen isim olmuştur.⁴⁸² Bu para ve eşyalar her yıl hac mevsiminden önce toplanırdı. Surre gönderme geleneğinin ne zaman başladığı tam olarak bilinmese de bunun Abbasî Halifesi Mehdî-Billâh (744-785) zamanında ortaya çıktığı belirtilmektedir. Düzenli olarak gönderilmeyen surreler ise her yıl düzenli olarak yine Abbasî Halifesi

⁴⁷⁶ Esad Efendi, **Teşrifât-ı Kadîme**, Tercüman 1001 Temel Eser 132, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979, s. 32-33.

⁴⁷⁷ Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniyye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 306.

⁴⁷⁸ Nurhan Atasoy, **“Hırka-i Saâdet” DİA**, TDV Yayınları, C. 17, İstanbul, 1998, s. 376.

⁴⁷⁹ Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merâsimleri**, Büyük İstanbul Tarihi Cild III, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 420.

⁴⁸⁰ Şit Tufan Buzpınar, **“Surre” DİA**, TDV Yayınları, C. 37, İstanbul, 2009, s. 567.

⁴⁸¹ Münir Atalar, **Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları**, DİB Yayınları, Ankara, 1999, s. 239.

⁴⁸² Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayar, **Osmanlı Dünyasından Yansımalar**, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2000, s. 109.

Muktedir–Billâh (895-932) zamanında gönderilmeye başlanmıştır. Yine mahmil denilen ve develerin üstüne konularak içine surrenin konulduğu vasıta da Abbasîler zamanında kullanılmıştır. Abbasîlerden sonra Fatîmler, Eyyûbîler, Memlûkler de Haremeyn’e surre yollamaya devam etmişlerdir.⁴⁸³

Osmanlı Devleti’nde, zayıf bir rivayet olmakla birlikte ilk surrenin Yıldırım Bayezid zamanında Edirne’den yola çıktığı söylenmektedir. Yaygın görüşe göre ise, ilk surre gönderen Osmanlı Padişahının Çelebi Sultan Mehmet olduğudur.⁴⁸⁴ Bu, herhangi bir zorunluluk veya bir kanunla olmamış, öylesine bir saygı merâsimi şeklinde gerçekleştirilmiştir.⁴⁸⁵ Sultan, 1413-1421 tarihleri arasında kutsal topraklara iki defa surre göndermiştir. II. Murad zamanında gönderilen surrenin âdetinde ve miktarında artış olmuştur. II. Murad, her sene Mekke, Medine, Kudüs ve Halîlürrahman’a surre göndermiş, bununla birlikte Ankara’ya bağlı bazı köylerinin gelirini Mekke’ye göndermiş, bıraktığı vasiyetnâmeğe göre de Manisa’daki mülküne ait gelirlerin üçte birini Mekke ve Medine’ye vakfetmiştir. II. Mehmed zamanındaki surrenin düzenli olup olmadığı ile ilgili fazla mâlûmat bulunmamakla birlikte II. Bayezid zamanında her yıl düzenli olarak surre yollanmıştır.⁴⁸⁶

Kutsal toprakların Osmanlı yönetimine geçtiği 1517 tarihinden itibaren padişahlar buraya düzenli olarak surre göndermişlerdir.⁴⁸⁷ Surre alayı Yavuz Sultan Selim tarafından gelenek haline getirilmiş ve resmî bir hüviyet kazanmıştır.⁴⁸⁸ Dolayısıyla bu tarihten itibaren ilk surre Yavuz Sultan Selim tarafından yollanmıştır. Osmanlılar, surreyi genellikle İstanbul ve Kahire’den yollamış, bazen de Yemen ve Halep’ten sevk etmişlerdir. Surre, başta Mekke ve Medine olmak üzere Kudüs’e, Halîlürrahman’a ve bazen de Dımaşk’a gönderilmiştir. Bununla birlikte Kanûnî Sultan Süleyman zamanından itibaren Mekke’ye surreyle birlikte Kâbe örtüsü gönderme geleneği de başlamıştır. Kâbe örtüsünün yenisi genellikle Kahire’de

⁴⁸³ Şit Tufan Buzpınar, “Surre” DİA, TDV Yayınları, C. 37, İstanbul, 2009, s. s. 567.

⁴⁸⁴ Şit Tufan Buzpınar, **a.g.e.**, s. 567- 568.

⁴⁸⁵ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 153.

⁴⁸⁶ Şit Tufan Buzpınar, **a.g.e.**, s. 567-568.

⁴⁸⁷ Şit Tufan Buzpınar, **a.g.e.**, s. 568.

⁴⁸⁸ Ali Seydi Bey, **a.g.e.**, s. 153.

dokunur ve surre alayı ile birlikte gönderilirdi. Eski örtü de surrenin dönüşüyle birlikte İstanbul'a getirilirdi. Surre gönderme geleneği, XIX. yüzyılın başında Mekke ve Medineyi yöneten Vehhâbîler'in dönemi hariç, 1915 yılına kadar ara verilmeden sürdürülmüştür. 1916 yılında gönderilen surre Şerif Hüseyin'in isyan etmesinden dolayı Medine'ye kadar gitmiş oradan Mekke'ye ulaştırılamamıştır. 1917 ve 1918'de gönderilen surreler de ancak Dimaşk'a kadar gidebilmiştir. Son Osmanlı padişahı VI. Mehmed (Vahdeddin) kutsal topraklara surre göndermek istemişse de kaynaklarda gönderildiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.⁴⁸⁹

Kutsal topraklara gönderilen surre ve mahmille ilgili merâsimlerin temeli Abbasîlere dayanmakla birlikte, bu merâsimlerin önemi asıl olarak Osmanlılar zamanında kendisini göstermiştir. Osmanlı Devleti'nde surrenin karadan gönderildiği 1864 öncesi dönemde "surre alayı" recep ayının on ikisinde veya sonraki günlerde düzenlenirdi. İstanbul'da yapılan surre merâsimini Haremeyn (Mekke, Medine) vakıflarını da idare eden dârüssaâde ağası düzenlerdi. Surrenin yol boyunca güvenliğini ve Haremeyn'e ulaştıktan sonra dağıtım işini de surre emini takip ederdi. Surre merâsimine padişah da iştirak eder Mekke emîrine bir nâme-i hümayûn yazar daha sonra bu nâme ile birlikte surre keseleri ve surre defterleri surre eminine teslim edilirdi. Bu suretle mahmil yüklü devenin olduğu surre alayı Topkapı Sarayı'ndan hareket ederdi. XIX. yüzyılın ortalarına kadar Sarayda yapılan bu merâsimlerin sonunda alay Sirkeci'den Üsküdar'a geçerdi. Padişahların Dolmabahçe veya Yıldız Sarayı'na geçişlerinden sonra merâsim yapıldıktan sonra surre alayı Beşiktaş iskelesinden Üsküdar'a geçmiştir.

Mâ'rûzû çâkerileridir ki

Surre-i hümayûn-u şâhâne resm-i valâsında sabıkları ... işbu receb-i şerîfin on üçüncü cumartesi günü Topkapı Sarayı muâllâsından ihrâcî hususuna irâde-i seniye-i şâhâne berây-ı sudûr buyurulmuş olunmakla ümerây-ı bahriyenin cuma elbiseleriyle yevm-i mezkûrda mahal-ı âliye-i mezbûrede saat beşte mevcut bulunmaları ve surre-i hümayûnu Üsküdarâ nakl etmek üzere sâbık ... bir kıt'a vapur sefînesinde saat üç kararlarında Bahçe Kapısı İskelesinde hazır bulunması ve surre-i hümayûnun vadi'nde ve Üsküdarâ vusûlunda top endâhet olunmasına emir ve tenbîhâtına humum-u seniye-i ... derkâr buyurmak bâbında emir ve irade hazreti men lehul emrindir. 09. Recep 1274.

Ma'rûzû çâkerî kemîneleridir ki

Medâr-ı iş'ar-ı âliyye-i asfâneleri ... olmuş ve suret-i hümayûn mezkûreyi nakl etmek üzere tahsis kılınan vapur-u sefîney-i hümayûnun yevm-i mezkûrda Bahçe Kapısı İskelesinde hazır bulunması ve top endâhtı hususları icab edenlere ifade kılındığı ümârây-ı bahriyenin dahi ol vech ile mahâll-ı

⁴⁸⁹ Şit Tufan Buzpınar, "Surre" DİA, TDV Yayınları, C. 37, İstanbul, 2009, s. 568.

*âliyye-i mezbûrde bulunmaları ve kendilerine tenbîh kılınmış olmakla emir ve ferman hazreti men lehul emrindir. 11. Recep 1274.*⁴⁹⁰

Alayın geçişi esnasında Boğaz'ın her iki yakasında büyük kalabalıkların takip ettiği, önemli bir dinî merâsim haline gelen surre alayları, Osmanlı Devleti'nin göndermiş olduğu son surreye kadar bu özelliğini devam ettirmiştir.⁴⁹¹ Osmanlı devleti, kutsal topraklara göndermiş olduğu bu surreleri, "surre defterleri" denilen bir belgeyle kayıt altına alırdı. Bu defterlerde, surrenin ne zaman, nereden nereye ve miktarının ne kadar olduğu, gideceği yerde kime ne miktarda dağıtılacağı gibi bilgilere yer verilmiştir.⁴⁹² Deftere yazılacak bilgiler tamamlandıktan sonra defteri, darüssaâde ağasının mührüyle yazıcı efendi mühürler, daha sonra haremeyn müfettişi mühürleyip, defterdâra imza attırırdı. Mektubun üst kısmına nişancı, padişahın tuğrasını çeker ve mektubu surre eminine teslim etmesi için darüssaâde ağasına verirdi. Tuğra ve imza işlemi bittikten sonra yemekler yenir, daha sonra defter, mektup ve surreler padişah mührü ile mühürlenir, son olarak emanetler kendisine hil'at giydirilmiş olan surre eminine teslim edilirdi.⁴⁹³

Osmanlı Devleti'nde "Surre-i Hümâyûn" da denilen surre merâsimi düzenlenmeden bir gün önce darüssaâde ağası tarafından defterdâr, reisülküttap ve nişancıya ve başka bazı kişilere özel tezkere gönderilip bir sonraki gün yapılacak merâsimde hazır bulunmaları istenirdi. Resmî kıyafetlerle saraya gelen davetliler, padişahın, merâsimin yapılacağı yer olan Kubbealtı'na gelmesini beklerlerdi. Padişah burada uygun bulduğu kişilere çeşitli hediyeler verir, hil'atlar giydirdi. Sadrazam nezaretinde hazırlanmış olan surre keseleri ve padişahın Mekke şerifine yazdığı mektup padişahın huzurunda mühürlenerek surre eminine teslim edilirdi. Bu merâsim esnasında hafızlar tarafından Kur'ân-ı Kerîm tilaveti yapılırdı. İmrahor ağa tarafından meydana getirilen ve güzelce süslenmiş olan devenin yularını kızlar ağası tutar ve deveyi padişahın önünden geçirirdi. Deve padişahın önünden geçirilirken müezzinler de tekbir getirirlerdi. Surreler develere yüklendikten sonra en öne

⁴⁹⁰ BOA. A.} MKT.NZD. 00252.00059. 001.

⁴⁹¹ Şit Tufan Buzpınar, "Surre" DİA, TDV Yayınları, C. 37, İstanbul, 2009, s. 568.

⁴⁹² Münir Atalar, **Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümâyûn ve Surre Alayları**, DİB Yayınları, Ankara, 1999, s. 29.

⁴⁹³ Esad Efendi, **Teşrifât-ı Kadîme**, Tercüman 1001 Temel Eser 132, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979, s. 34-36.

padişahın hediyelerini ve mektubunu taşıyan mahmil devesi⁴⁹⁴ düşerek alay saraydan çıkardı. Belli bir güzergâhtan geçen alay Kireç iskelesine oradan da çektirilerle Üsküdar'a geçirdi.⁴⁹⁵ Üsküdar'da karşılanıp dua edildikten sonra, alayı oluşturan çok sayıda deve ve kervanla birlikte İbrahimağa çayırında toplanır; hareket günü ayrılıkçeşme denilen yerde "ayrılık" adı verilen vedalaşma yapılır ve dua edilir, surre emininin mahiyetindeki kalabalık muhafız birliği ve surre kervanı ile hacı adayları yola çıkardı.⁴⁹⁶ "Surre alayının takip ettiği güzergâh genelde şu şekildeydi: "Üsküdar'daki Ayrılık Çeşmesi'nden hareketle başlar ve Kartal-Gebze, İznik, Lefke, Vezirhan, Söğüt, Eskişehir, Bolvadin, İshaklı, Akşehir, Ilgın, Ladik konaklarına uğrayarak Konya'ya varılırdı. Konya'dan Hareketle İsmil, Karapınar, Ereğli, Ulukışlak, Ramazanoğlu Yaylası, Gülek Boğazı, Kütütlü konaklarından geçilerek, Adana'ya ulaşıldı. Adana'dan hareketle Misis, Kurtkulağı, Payas, Belek, Antakya, Zambakya, Şuğur, Madik, Hama, Humus, İki Kapılı, Nebek ve Kuteyfe menzilleri geçilerek Şam'a ulaşıldı. İran, Azerbaycan ve diğer doğu vilâyetlerinden hacca gidecek kabileler de burada surre alayı'na katılırdı."⁴⁹⁷ Kervana yol boyunca atlı ve yaya binlerce kişiden oluşan hacı adayı dahil olduktan sonra, konvoyu oluşturan hac kafilesini Şam'dan Mekke'ye "Emirü'l Hac" görevini üstlenen Şam valisi karşılar ve kafileyi kendi muhafız alayının gözetiminde götürürdü. Zira kervanı, yolda bedevî soyguncuların saldırısından koruma görevi Emirü'l Hac'a aitti.⁴⁹⁸ Burdan itibaren de yola şu güzergâh üzerinden devam ediliyordu: "Şam'dan hareket eden kafile Kubbetü'l-Hâc, Tarhana Hanı, Sahra-yı Düveyk, Muzayrîb, Sahra-yı Mina, Mafrak, Ayn-ı Zerka, Balat, Tabut Korusu, Vadi-yi Aneze, Ma'an Akabebaşı, Cugeyman, Eşmeler, Sahra-yı Ka'ı Sağır, Kal'a-i Tebük, Kal'â-i Megayır, Haydar, Bürke-i Muazzama, Darü'l Hamra, Medâyin-i Salih, Kalâ-i Ūlâ, Bi'r-i Ganem, Sahra-yı Matarân, Bi'r-i Cedîd, Hediye Eşmesi, Fuhleteyn ve Vadiyü'l Kurâ menzillerini

⁴⁹⁴ Evliya çelebi, mahmil taşıyan devenin kınalandığını, altınlarla, gümüşlerle süslendiğini belirtir. bkz. Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (İstanbul Kısım), C. 1, Nşr., Ahmed Cevdet Paşa, t.y., s. 544.

⁴⁹⁵ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 154.

⁴⁹⁶ Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayan, **Osmanlı Dünyasından Yansımalar**, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2000, s. 112-113.

⁴⁹⁷ Yusuf Sarıay, **Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 4.

⁴⁹⁸ Necdet Sakaoğlu, **a.g.e.**, s. 112-113.

geçerek Medine'ye ulaşır ve orada merâsimle karşılanırdı.” Kafile bir hafta Medine'de kalır, bu arada surre emini Medine için gönderilen surreleri Medine'deki üst düzey yetkililer huzurunda hak sahiplerine dağıtırdı. Bir hafta sonra Medine'den Uğurlanan kafile, “Bi'ru Ali, Kubûr-ı Şühedâ, Cüdeyde, Bedr-i Huneyn, Ka'r-ı Kebîr, Râbia Eşmesi, Bi'ru Asfân ve Vâdi-yi Fatıma Menzillerini geçerek Mekke'ye ulaşırdı.” Aynı şekilde surreler yetkililer huzurunda dağıtılır, hacı adayları hac ibadetlerini yerine getirir ve durum İstanbul'a rapor edilirdi.⁴⁹⁹ XVI. yüzyıldan itibaren surre alayının geçtiği ve aynı zamanda hac yolu olarak kullanılan bu güzergâhlarda emniyetin ve düzenin sağlanması için genellikle padişahlar veya üst düzey devlet adamları tarafından yolcuların birçok ihtiyacını giderebileceği hanlar inşa edilmişti. Bu yapılar daha sonra vakıf gelirleri ile varlıklarını devam ettirmişlerdir.⁵⁰⁰ Yine kaynaklarda, hacıların yol boyunca beslenme giderlerinin Mısır valiliğinden padişaha gönderilen ödenekten karşılandığı belirtilmektedir.⁵⁰¹

XVIII. yüzyıl ortalarında surre alayları birtakım değişikliklere uğramışlardır. Daha önce meşin kese ve bohçalara konulan sureler, keçi derisinden yapılmış sandıklara konulmaya başlanmıştır. Yine surrenin mutlaka şaban ayının ortasında yola çıkarılması, merâsim esnasında sadece o güne has padişah için büyük ve süslü bir çadır kurulması, ayrıca üst düzey devlet erkânı için de birkaç çadır kurulması ve alayın bu çadırlardan seyredilmesi geleneği getirilmiştir. Vapurun kullanılmaya başlanmasından sonra surre karadan değil, deniz yoluyla Beyrut'a ve oradan da Şam üzerinden Mekke Medine'ye gönderilmiştir.⁵⁰² Kervanın vapur veya trenle gönderildiği zamanlarda, iskele ve istasyonlarda hem resmî hem de dinî uğurlama merâsimleri düzenlenmiştir. Bununla birlikte müjdecibaşı, surrelerin Mekke ve Medineye ulaştığını, hacıların hac farîzasını yerine getirdiklerini haber vermesiyle de merâsim yapılır ve dua edilirdi. Tekrar kervanla geri dönen alaydan sorumlu surre emini, Hicaz Emiri'nin padişaha yazdığı mektubu ve gönderdiği hediyeleri getirirdi.

⁴⁹⁹ Yusuf Sarınoy, **Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 4-5.

⁵⁰⁰ Münir Atalar, **Hac Yolu Güzergâhı ve Masrafı**, Otam, S. 4, Ankara, 1993, s. 93.

⁵⁰¹ Jean-Baptiste Tavarner, **17. Yüzyılda Topkapı Sarayı**, Kitap yayınevi Yayınları, Çev., Teoman Tunçdoğan, İstanbul, 2007, s. 114.

⁵⁰² Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 154.

Kervan Kartal'a giriş yapınca surre emini İstanbul'a girmek için müsaade ister, durum sadrazamca bir telhisle padişaha iletilirdi. Padişah'tan izin çıkınca alay önce Üsküdar'a oradan da İstanbul'a geçerdi. Daha sonra surre emini ve diğer yardımcıları padişahı ziyaret eder, mektubu ve emirin gönderdiği hediyeleri kendisine takdim ederlerdi. Sadrazam katında kendilerine şerbet ve buhur ikram edilen bu heyete ayrıca hil'atler giydirilirdi.⁵⁰³

Osmanlı Devleti'nde "Surre-i Hümayun" denilen bu kervanla birlikte Haremeyn'e hil'at, kaftan, yiyecek ve çeşitli hediyeler de gönderilirdi. Bunlar, Mekke ve Medine'de ikâmet eden seyyid ve şerifler ile bölgenin ileri gelenlerine, fakirlere verilmek üzere gönderilen surrelerdi. Aynı şekilde kervana ve hacılara zarar vermemeleri için yol üzerindeki bedevîlere verilmek için de çeşitli para ve hediyeler de bu kervana dâhil edilirdi. Yine surreyle birlikte her sene, Kâbe örtüleri ve kuşağı, Ravza-i Mutahhara ve sahabe kabirlerinin örtüleri gönderilirdi.⁵⁰⁴ Daha önce Mısır'da dokunan bu Kâbe örtüleri XVII. yüzyılın başından itibaren İstanbul fabrikalarında dokunmaya başlandı. Bu amaçla İstanbul'da bir fabrika kurulmuş ve bundan sonra Kâbe örtüleri buradan gönderilmeye başlanmıştır.⁵⁰⁵ Surre alayı ile birlikte Mekke'ye gönderilecek olan Kâbe örtüsü dinî bir tören biçiminde gerçekleştirilen merâsimle hazırlanırdı. Bu merâsim esnasında Harem'deki kadınların bir kısmı sürekli Kur'ân-ı Kerîm okur, gençler de başlarında ipekli örtülerle Kâbe örtüsünü "Ustufa" adı verilen simli kumaşlarla kapatırlardı. Bu kapatma işini yapmak için gümüş toplu iğneler kullanılır ve bu merâsim esnasında sürekli tekbir getirilirdi.⁵⁰⁶

Surre alaylarıyla birlikte Mekke'ye gönderilen hediyeler de genellikle şunlar olmuştur: çok değerli pırlanta yüzükler, çevresi elmaslar ve diğer değerli taşlarla süslenmiş ve üstünde Allah ve Peygamber sevgisini anlatan yazılar olan levhalar,

⁵⁰³ Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayar, **Osmanlı Dünyasından Yansımalar**, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2000, s. 114.

⁵⁰⁴ Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merâsimleri**, Büyük İstanbul Tarihi Cild III, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 413-414.

⁵⁰⁵ Dündar Ali Kılıç, **XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum, 2002, s. 148.

⁵⁰⁶ Dündar Ali Kılıç, **a.g.t.**, s. 137.

altından ve değerli taşlardan müteşekkil buhurdanlıklar, altın şamdanlıklar, altın tepsiler, çok değerli gümüş tepsiler, bakır şamdan ve tablalar, altın kandiller, kâbe kapısı için altın anahtarlar.⁵⁰⁷

Surreler, İslâm beldelerinde yaşayan Müslümanlar için maddî bir destek olmakla birlikte, hilâfeti ellerinde bulunduran Abbasîler, Memlûkler ve Osmanlılar için dinî ve siyasî yönden büyük öneme sahipti. Aynı zamanda hilafeti elinde bulunduran devlet surreleri hicaz bölgesi üzerindeki nüfûzunu arttırmak için bir araç olarak kullanmıştır. XIX. yüzyıldan itibaren daha da şâşâlı bir hale dönüşen bu merâsimler aynı zamanda halk nezdinde de ayrı bir heyecana yol açarak halkın, merâsimlere katılım sağlamasına yol açmıştır. Bu da devletin halk üzerindeki nüfûzunu göstermesi ve halkın da bunu onaylayıp kabul etmesi anlamına geliyordu. Zaten surre ve mahmil geleneğinin sona erdirilmesi de Suudi yönetiminin bu etkiyi ortadan kaldırmak istemesinden kaynaklanmıştır.⁵⁰⁸

2.2.11. Bed-i Besmele (Okula Başlama) ve Kur'ân-ı Kerîm Hatmi Merâsimi

Osmanlı Devleti'nde eğitim hayatının başladığı ve bununla birlikte dinî bilgilerin de öğretildiği ilk aşama besmeleyi öğrenmektir. Besmeleye başlamak anlamına gelen “Bed-i Besmele”, dört ya da beş yaşına gelen çocuğun ilk mekteb'e başlaması günümüzdeki kullanımıyla, ilkokula başlaması nedeniyle düzenlenen merâsime verilen isim olmuştur. Bu isimle birlikte bu merâsime “Bed-i Besmele Cemiyeti”, okunan duaların sonunda getirilmiş olan âminlerden dolayı “Âmin Alayı” gibi isimler de verilmiştir.⁵⁰⁹ Saray çevresinde “Bed-i Besmele” denilen bu merâsime halk arasında âmin alayı⁵¹⁰ denilmiştir. Bu merâsim sarayda olduğu kadar,

⁵⁰⁷ Dündar Ali Kılıç, *XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum, 2002, s. 149-150.

⁵⁰⁸ Şit Tufan Buzpınar, “Surre” DİA, TDV Yayınları, C. 37, İstanbul, 2009, s. 569.

⁵⁰⁹ Neslihan Koç Keskin, *I. Abdülhamit'in Şehzadelerinin Bed'i Besmele Törenini Anlatan Enderûnlu Fâzıl'ın Sûrnâme-i Şehriyâr'ı Üzerine*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2010, S.27, s. 150.

⁵¹⁰ **Âmin Alayı**: “Kesin olarak nerde ne zaman başladığı belli olmayan ve diğer adı “bed-i besmele cemiyeti” olan bu merâsime halk arasında “Âmin Alayı” denilmiştir. Bu alay daha çok kandil,

Osmanlı'nın herhangi bir yerinde, herhangi bir mahallesinde okula başlayan çocuklar için, aileleri tarafından ekonomik durumlarının elverdiği ölçüde yapılmış olan önemli bir merâsimdir.

Mâ'rûzû Çâkerîleridir ki

Devletli, necâbetli efendileri hazerâtın bi lütfü teâla işbu perşembe günü icrâsı musammim olan bed-i besmele resmî âlisinde bulunacak mekteb çocuklarını sâye-i ihsânı ile hazreti şâhânenin yevm-i mezkûrda saat üç kararlarında köprüköyden alıp sahil sarây-ı hümayun civarından çıkarmak ve icrâ-i resmîden sonra yine alıp köprüköye götürmek üzere tersâne-i âmireden bir münasib vapur tahsisi münasib gibi hatır güzâr acizi olmakla nezd-i sâmi-i kapûdanlarında dâhi tasvip buyurulduğu halde icabının icrâsıyla keyfiyetin ikâmesi bâbında emir ve irâde hazreti men lehul emrindir. 11 Şaban 1273.

Mâ'rûzû Çâkeri keminelerîdir ki

Mefâr iş'ar-ı âliye-i sadâret penâhilerinden karye-i eykan acize olmuş ve mevsûl ... hümayûnu üç dört yüz kadar çocuk olabileceğinden yarın saat on iki raddelerinde haber-i mezkûrda hazır bulunarak gelecek mekteb çocuklarını alıp sahil sarây-ı âliyye-i ... götürmek ve icrây-ı resmîden sonra yine köprüköye getirmek üzere keyfiyye süvarisi bendelerine tenbîh ve ifade kılınmış olmakla her ol babada emir ve fermân hazreti men lehul emrindir. 13 Şaban 1273.⁵¹¹

Şehzadeler de beş veya altı yaşlarına geldiklerinde merâsimle okula başlarlardı. Ancak saraydaki bu merâsime âmin alayından ziyade “Bed-i Besmele”

pazartesi veya perşembe günleri tertip edilirdi. Okula yeni başlayan çocuklar için yapılan bu merâsimde, gelenek olduğu üzere çocuğun ailesi bir gün önceden mektebin hocasına haber gönderirdi. Merâsim günü hoca çocukları sıraya dizer ve okula başlayacak olan çocuğun evine gidilirdi. Eve giden bu alayın önünde bulunan çocuklar hep birlikte ilahiler okurlar, arkada bulunan çocuklar ise bu ilahilere mukabele ederek “âmin!” derlerdi. İstanbul'da oturan bazı aileler merâsimden önce çocuğu Eyüp Sultan Camiine götürerek dua ederlerdi. Okula başlayacak olan çocuk âmin alayı'nı heyecanla beklerdi. Âmin alayı eve gelince hoca dua eder, orda bulunan herkes âmin derdi. Daha sonra mekteb çocuğu hazırlanmış bir arabaya (Fayton) veya “midilli” adı verilen ata bindirilirdi ve tekrar ilahiler söylenerek evden çıkılırdı. Alayın önünde bulunan iki kişiden biri süslü bir yastık üzerinde bulunan cüz kesesi ve elifbayı, diğeri, çocuğun mektepte üzerinde oturacağı minderi ve ders esnasında üzerine cüzünü koyacağı rahlesini taşırdı. Onların hemen arkasında at veya araba üzerindeki çocuk, arkasında da sırasıyla mektebin hocası, ilahî söyleyenler ve âmin diyenler yürürlerdi. En arkada da çocuğun ailesi, davetliler ve halk alaya eşlik ederdi. Mahallenin sokaklarında bir müddet bu şekilde gezdirilen çocuk en sonunda mektebe getirilirdi. Usulüne göre hocadan ders alan çocuk, ilk dersini aldıktan sonra başta hocasının daha sonra orada bulunan büyüklerinin elini öperdi. Okunan aşr-ı şerif ve yapılan dualardan sonra merâsim sona ererdi. Bazen alay mahallede biraz gezdikten sonra çocuğun evine gelir ve ilk dersi orada verilirdi. Merâsimden sonra çocuğun ailesi tarafından hazırlanmış olan yemekler yenir, hocaya, kalfaya, ilahî okuyan ve âmin alayı'na katılan diğer çocuklara değişik hediyeler ve harçlıklar verilirdi.” Mustafa Öcal, “Âmin Alayı” DİA, TDV Yayınları, C. 3, İstanbul, 1991, s. 63. Kur'anı Ker'im'i hatmeden çocuklar için de camide “hatim duası” adıyla bir merasim tertip edilirdi. Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniyye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 315. Âmin alayı ile ilgili bilgi veren kaynakların hemen hepsine baktığımızda, yazarların İstanbul deneyimi yaşayan kişiler olduğunu görmekteyiz. Ancak bununla birlikte Osmanlı'nın diğer şehir ve bölgelerinde bu merâsimlerin benzerlikler gösterdiğini söyleyebiliriz. Hanım Gökteş, **Mahalle Mektebine Başlama Merasimi: Âmin Alayı ve Bed-i Besmele**, Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk II, ed., Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2016, s. 1318.

⁵¹¹ BOA. A.} MKT.NZD. 00219. 00091. 001.

merâsimi denilmekteydi. Saray, bu merâsimin hazırlıklarına günler öncesinden başlardı.

Mâ'rûzû Çâkeri ... leridirki

Bimen teâla işbu sene-i bâhiretül meymânede şehzâde-i âli-yi necat devletli, necâbetli Murad efendi hazretlerinin bed-i besmele-i şerifin cemiyeti âliyelerinin icrâsı tashih-i hayrı tevsîmi hazreti Şâhinşâh-ı iktizâyı meali ihtivasından olduğundan mübarek zat ferîşte-i sıfat Cenâb-ı hilafet penâhinin mukaddema Osman Paşa kasrı hümâyûn civarından ber'en cemiyeti şerefmenkibet sinelerinde icrâ buyurulmuş olan usul ve resmî âliyenin ve levâzımatı müteferriyanın cânibi teşrifat divân-ı hümâyûndan bir kıt-a mezkûresi ihraç ve terkîm ettirilerek arz ve takdim buyurulmuş şerefsünûh ve sudûr buyurulan emir ve ferman meali unvâna hazreti zillulahın muktedâyı celilesinden bulunmuş olduğu mütaalim-i âliye-i sadâretpenâhileri buyurulduktan ol babda emir ve ferman hazreti lehul emrindir. 6 Rabîu'l-ahir 1263.⁵¹²

Bütün devlet erkânının katıldığı ve ziyafetlerin verildiği merâsim çok gösterişli olurdu. Merâsim, ziyafetten sonra şehzâde padişahın kucağında veya huzurunda olduğu halde şeyhülislâm tarafından verilen ilk dersle başlardı.⁵¹³ Topkapı Sarayı'ndaki bu bed-i besmele merâsimi, genellikle Alay Köşkü ve Sinan Paşa Köşkü (incili Köşk) gibi köşklerin önünde yapılırdı. Merâsime günler kala merâsim hangi köşkte yapılacaksa o köşkün önüne üst düzey devlet ricâli için otağ, oba ve çadırlar hazır edilirdi. Merâsim günü herkes kendisi için ayrılan yere oturur, tatlı ve kahve ikramından sonra kendilerine ziyafet verilirdi. Daha sonra merâsime sarayda yemeğini yiyen padişah da katılırdı. Padişah karşılandıktan sonra görevliler Harem'den şehzâdeyi alır, Hırka-i Saâdet Odası önünde dua edildikten sonra şehzâde atına bindirilir ve merâsimin yapılacağı yere götürülürdü.⁵¹⁴ Hırka-i Saâdet Dairesi'nin önünde başlayan ve üst düzey devlet yöneticilerin de katıldığı bu bed-i besmele merâsimiyle tahsil hayatına başlayacak olan şehzâdeye, orada bulunanların huzurunda ilk olarak şeyhülislâm Elif bâyı, “elif” harfinden “ye” harfine kadar okutur,⁵¹⁵ daha sonra şehzâdenin eğitimi genelde dönemin önde gelen âlimlerinden biri tarafından devam ettirilirdi.⁵¹⁶ Şehzâde, ilk dersini almış olduğu şeyhülislâmın

⁵¹² BOA. İ. DH. 00142. 007329. 001.

⁵¹³ Hanım Göktaş, **Mahalle Mektebine Başlama Merâsimi: Âmin Alayı ve Bed-i Besmele**, Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk II, ed., Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2016, s. 1323.

⁵¹⁴ Ahmet Önal, **Osmanlı Saray Merâsimlerinde Mukaddes Emanetler ve Hırka-i Saâdet Dairesi**, 500. Yılında Mukaddes Emanetler “Yaşayan Mirasımız” Sempozyumu, Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 126.

⁵¹⁵ M. Şakir Ülkütaşır, **Sıbyan Mekteplerinde Törenler**, Ülkü Halkevleri ve Halkodaları Dergisi, S. 32, C. 3, 1949, s. 16.

⁵¹⁶ Ahmet Önal, **a.g.m.**, 126.

elini öpmek istese de şeyhülislâm buna engel olur ve şehzâdenin omzunu öperdi.⁵¹⁷ Merâsime katılan davetlilere hil'atler giydirilir,⁵¹⁸ merâsim şeyhülislâmın duasıyla son bulur, daha sonra şeyhülislâma çeşitli hediyeler verilir. Padişahın izniyle şehzâde ata bindirilip sarayda gezdirildikten sonra⁵¹⁹ alay en son şehzâdeyi alır harem-i hümayûn'un kapısına kadar getirirdi.⁵²⁰ Genelde Topkapı Sarayı'nda yapılan bu merâsim bazen zorunlu hallerde başka yerde de yapılmaktaydı. Örneğin, IV. Mehmed, av için gitmiş olduğu Doğanköyü'nde büyük oğlu Mustafa'nın bed-i besmelesinin yaptırmış, bu nedenle şehzâde alayla İstanbul'dan buraya getirilmiştir.⁵²¹

Kaynaklarda, sarayda yapılmış olan bir âmin alayı şöyle anlatılmaktadır: Babüssaâde'den iki güneş gibi çıkmış olan I. Abdülhamid'in Şehzâdeleri Süleyman ve Mustafa'yı gören halk, "fetebârekallahu ahsenü'l-hâlıkîn" şeklindeki duayı okumuşlardır. Törene katılan devlet erkânı da hep birlikte "maşallah" diyerek halkın bu dualarına mukabele etmişlerdir. "Bu sesler, tıpkı kıyamette üflenecek olan sur gibi, yer ve göğü kaplayan bir gürültü ortaya çıkmıştır ki anlatması mümkün değildir." Etraflarına sanki ışık saçan şehzâdeler, sultanlara has olan bir vakarla ilerlemişlerdir. Orada, insanı hayrette bırakacak kadar bir kalabalık bir insan alaya katılmıştır. Alay yolunun her iki tarafında tımar sahipleri; şehzâdelerin arkasında eski bir devlet geleneği olan kapıcıbaşılar, mansıp sahipleri, devletin üst düzey yöneticileri, rütbe sırasına göre ard arda sıralanmışlardır. Şehzâdelerin önünde ise, lalaları altından dokunmuş kumaşla kaplı ve mücevherle süslenmiş rahleler üstünde, elmas ciltli olan ve mücevherlerle kaplanmış Kur'ân-ı Kerîm taşımışlardır. Onların arkasın da ise şehzâdelerin hademe-i hâne-i hassa'dan olan lalaları Hurşid Süleyman Ağa ve Tahir Ağa bulunmakta, şehzâdelerin atlarının yanında ise çuhadarlar

⁵¹⁷ M. Şakir Ülkütaşır, **Sıbyan Mekteplerinde Törenler**, Ülkü Halkevleri ve Halkodaları Dergisi, S. 32, C. 3, 1949, s. 16.

⁵¹⁸ Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlılar'da Teşrifât**, Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 1, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 451-452.

⁵¹⁹ Hanım Göktaş, **Mahalle Mektebine Başlama Merâsimi: Âmin Alayı ve Bed-i Besmele**, Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk II, ed., Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun, 2016, s. 1323.

⁵²⁰ Zeynep Tarım Ertuğ, **a.g.e.**, s. 452.

⁵²¹ Ahmet Önal, **Osmanlı Saray Merâsimlerinde Mukaddes Emanetler ve Hırka-i Saâdet Dairesi**, 500. Yılında Mukaddes Emanetler "Yaşayan Mirasımız" Sempozyumu, Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 126.

yürümüşlerdir. Alay sırasında etrafta bulunan halka çok sayıda altın, gümüş, dirhem ve dinarlar saçılmıştır. Alayı takip edenlere selam verilerek şâşâlı bir şekilde İncili Kasa dönülmüş, şehzâdeler padişahın huzurunda şeyhülislâmdan ilk dersi almışlardır. Daha sonra şeyhülislâm dua ettikten sonra şehzâdeler geldikleri gibi geri dönmüşlerdir. Bu esnada Enderûn Ağaları tekrar altın ve gümüş saçmışlardır.⁵²²

Aynı şekilde şehzâde Abdülmecid'in bed-i besmele merâsimi tantanalı bir şekilde yapılmıştır. Bu merâsim Üsküdar İbrahim Ağa Çayırı'nda Sultan II. Mahmud'un huzurunda yapılmıştır. Alana kurulmuş olan çadırlar arasında ihtişamlı bir şekilde yapılan bu merâsime, üst düzey devlet erkânı, halktan merâsime katılmak isteyenler ve değişik semtlerden gelen okul öğrencileri katılmıştır. Merâsimden sonra davetlilere ve orada bulunanlara ziyafetler verilmiştir.⁵²³

Osmanlı Devleti'nde batılılaşma sürecinin başlamasıyla bed-i besmele merâsimleri de değişmeye başlamıştır. Şehzâde Abdülmecid'in eğitime başlaması münasebetiyle babası II. Mahmud tarafından Haydarpaşa'daki şenlik alanında halkın da katıldığı görkemli bir merâsim yaptırılırken, daha sonraki yıllar da ise bu merâsimler daha çok saray halkıyla sınırlı kalan kutlamalar olmuştur.⁵²⁴

Kur'ân hatmi merâsimine baktığımızda Hatm ve hıtâm sözlükte, “örtmek, mühürlemek, bir şeyi tamamlayıp sonuna ulaşmak” anlamlarına gelir. Kur'ân-ı Kerîm'i başından sonuna kadar yüzünden veya ezbere okuyarak bitirmeye, bununla birlikte Sahîh-i Buhârî başta olmak üzere diğer tanınmış hadis kitaplarını da okuyup bitirmeye hatim indirmek, hatmetmek adı verilmiştir. Hz. Peygamberin her ramazan ayında indirilmiş olan ayet ve sureleri Cebrâil ile birlikte birbirlerine okuyarak mukabele ettikleri yani hatim indirdiklerini biliyoruz. (Buhârî, “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”,

⁵²² Neslihan Koç Keskin, **I. Abdülhamit'in Şehzadelerinin Bed'-i Besmele Törenini Anlatan Enderûnlı Fâzıl'ın Sûrnâme-i Şehriyâr'ı Üzerine**, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2010, S .27, s. 159-160.

⁵²³ M. Şakir Ülkütaşır, **Sıbyan Mekteplerinde Törenler**, Ülkü Hakevleri ve Halkodaları Dergisi, S. 32, C. 3, 1949, s. 16.

⁵²⁴ Ahmet Önal, **Osmanlı Saray Merasimlerinde Mukaddes Emanetler ve Hırka-i Saâdet Dairesi**, 500. Yılında Mukaddes Emanetler “Yaşayan Mirasımız” Sempozyumu, Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 127.

7.) Bu nedenle Müslümanlar da ramazan ayında evlerde ve câmilerde Kur'ân okumak veya dinlemek suretiyle hatim indirmeyi gelenek haline getirmişlerdir.⁵²⁵

Osmanlı Devleti'nde padişahlar henüz küçük yaşlardan itibaren iyi bir tedrisattan geçmişlerdir. Geleceğin padişahlarına şehzâdelik dönemlerinden itibaren verilmiş olan bu eğitimde dinî eğitim önemli bir yer teşkil etmektedir. Dinî eğitimin de en başında Kur'ân-ı Kerîm ve Hadis kitaplarından Sahîh-i Buhârî'yi bitirmeleri (hatim) gelmektedir. Çok iyi hocaların gözetiminde almış oldukları bu eğitimi bitirmeleri Hırka-i Şerîf Odası'nda yapılan bir merâsimle gerçekleştirdi.⁵²⁶

Şehzâdeler hatimlerini yapacakları zaman üst düzey devlet erkânı ile birlikte Ayasofya ve Vâlide Sultan Câmii Şeyhleri de saraya davet edilirdi. Hırka-i Şerîf Odası'nda yapılacak olan merâsim öğle namazından sonra başlardı. Merâsimde öncelikle şehzâdelerin hocası biraz Kur'ân okuduktan sonra hatim duası okurdu. Kurraların şeyhi yaşça büyük olduğundan duayı o okur ve sadece ona samur kürk giydirilirdi. Kur'ân-ı Kerîm'i hatmeden şehzâdeye sadrazamla birlikte diğer devlet adamları tarafından çeşitli hediyeler takdim edilirdi. Merâsim bittikten sonra padişahın izniyle herkes görevinin başına dönerdi. Sahîh-i Buhârî hatmi ise Hırka-i Şerîf Odası ile birlikte genellikle Ayasofya Câmii'nde yapılırdı. Buradaki merâsime yukarıdaki davetlilerin yanında Selâtin câmii şeyhleri de iştirak ederdi. Törene katılanlara çeşitli hediyeler verilir ve bunlar teşrifât defterlerine işlenirdi.⁵²⁷

2.2.12. Cenaze Merâsimi

Osmanlıda devlet kurulduğu ilk zamanlardan itibaren cenaze merâsimleri küçük farklılıklarla birlikte zamana ve şartlara göre yapılagelmiştir. XVII. asra ulaşıncaya dek padişah ölümleri çeşitli nedenlerden dolayı gizlenmiştir. Fatih Sultan Mehmed'e kadar padişahlar genellikle ya savaş meydanında ya da savaş hazırlığı yaparken vefat etmişlerdir. Bu nedenle bu tarihlerdeki cenaze merâsimleri sade ve

⁵²⁵ Abdurrahman Çetin, “**Hatim**” DİA, TDV Yayınları, C. 16, İstanbul, 1997, s. 468-469.

⁵²⁶ Dündar Ali Kılıç, **XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum, 2002, s. 183.

⁵²⁷ Dündar Ali Kılıç, **a.g.t.**, s. 183-184.

genellikle çok fazla protokol kuralı olmadan gerçekleştirilirdi. Bazen cenaze merâsimlerine yeni padişahın iştirak etmediğini görüyoruz. İstanbul'un fethinden sonra yönetim merkezi olan Topkapı Sarayı artık detaylı teşrifât kurallarının ve merâsimlerin gerçekleştirildiği bir yer olmuştur.⁵²⁸

Osmanlı Devleti'nde âdet olduğu üzere yeni padişah tahta oturmadan, vefat eden padişah için cenaze merâsimi yapılmazdı. Başkentte herhangi bir kargaşanın önüne geçmek için başkent dışında vefat eden padişah ölüm haberleri askere ve ülkeye daha sonra verilmek üzere geciktirilirdi.⁵²⁹ Çünkü yeni padişahın cülûsu gerçekleşene kadar kanunlar yok hükmünde olduğundan asker bunu menfî olarak kullanabilmekte, çeşitli kargaşalar çıkabilmekteydi. Bu zaman aralığında vukû bulacak hadiseler devlet adamlarının göstereceği idare yeteneğine bağlı olarak geliştirdi.⁵³⁰ Bu süre zarfında bekletilen naaşın bozulmaması için de gerekli önlemler alınırdı.⁵³¹ Vefat eden padişah tahttaki padişah ise yas ilan edilirdi. Ancak bu yas devlet işlerini akâmete uğratacak derecede olmazdı. İlk zamanlarda “şemle” adı verilen ve serpuş üzerine koyu bir tülbentin sarılmasıyla yas tutulurdu. Bununla birlikte yas için özel bir renk belirlenmemiş olup genellikle koyu renkler tercih edilirdi.⁵³²

Cülûs merâsimi bittikten sonra vefat eden padişahın cenazesi, İslâm dininin emirlerine göre kaldırılırdı.⁵³³ Padişah ve diğer hanedan mensuplarının vefat ettiği, başkentte bulunan halka “Ayasofya, Sultanahmet, Süleymaniye, Fatih gibi selâtin câmilerinde” verilen salâlarla haber verilirdi. Aynı zamanda şehirde gezen tellallar “Devir ... Han'ındır” şeklinde bir bağırmaıyla hem vefat eden padişahın ölümünü hem de tahta yeni geçen padişahın bilgisini halka duyururdu. Dârüssaâde ağası

⁵²⁸ Dündar Ali Kılıç, **XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum, 2002, s. 151-152.

⁵²⁹ Muammer Yılmaz, **Osmanlı'da Tören ve Alaylar**, Sarmal Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 55-56.

⁵³⁰ Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merâsimleri**, Büyük İstanbul Tarihi, C.3, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 445.

⁵³¹ Muammer Yılmaz, **a.g.e.**, s. 55-56.

⁵³² Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlılar'da Teşrifât**, Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 1, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 476-477.

⁵³³ Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, C.6, s. 76.

haberi getirmedeği sürece sadrazam salâ için izin vermezdi. Vefat eden sultanın nereye defnedileceğini tahta yeni oturan padişah belirlerdi.⁵³⁴ Padişah öldüğünde cenazesi sabah erken saatlerde üzerindeki elbiselerle harem dışında kurulan gölgelik ve hırka-i saâdet dairesine yakın bir yere getirilirdi. Şeyhülislâmla birlikte üst düzey devlet erkânı tarafından cenaze görüldükten ve dua edildikten sonra darüssaâde ağasının gözetiminde saray imamı, padişah imamı ve selâtin şeyhlerince yıkama işlemine geçilerek orada yıkanır ve kefenlenirdi. Daha sonra cenaze dairenin önünde bekletilirdi. Bu işlem bittikten sonra orada bulunanlar tabutu babüsaâde önündeki musallaya taşırlardı.⁵³⁵ Daha sonra cenaze namazını gelenek olduğu üzere şeyhülislâm kıldırırdı.⁵³⁶ Padişahların cenaze namazı da halktan biri gibi er kişi niyetine denilerek kılınırdı. Bununla birlikte onların cenaze merâsimlerinde sultanlık alametleri vardı.⁵³⁷ Bu esnada tahta geçmiş olan yeni sultan da namaza katılırdı.⁵³⁸ Burada Ayasofya kürsü şeyhi dua yaptığı esnada yeni sultan, yanında şehzâdeleri ve devlet erkânı olduğu halde cenazenin bulunduğu yere gelir ve duaya da iştirak ederdi. Yeni padişah yanındakilerle birlikte cenazeyi takip ederdi.⁵³⁹ Namazı kılınan cenaze yine orada bulunanların elleri üzerinde Ortakapı'ya getirilirdi. Namazdan sonra cenaze, merâsime katılan üst düzey yöneticiler, devlet büyükleri, askerler, hafızlar, dervişler ve hocalar eşliğinde defnedilecek türbeye götürülürdü.⁵⁴⁰ Bu türbeler çok şâşâlı türbeler olmayıp basit mimariden oluşan türbelerdi. Padişahlar ve şehzâdeler XVII. yüzyılın ortalarına kadar eski Türklerden gelen, atların kuyruklarının kesilmesi, atların ters eyerlenerek cenazenin ardından binicisi olmadan götürülmesi, boşaltılmış yayların tabut üzerine koyulması, kılıcının türbeye konulması gibi milli geleneklerin ağırlıkta olduğu merâsimlerle defnedilirken, bu tarihten sonra yerini günümüzde de mevcut olan ve dinî özelliklerin ağır bastığı merâsimlere

⁵³⁴ Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merâsimleri**, Büyük İstanbul Tarihi, C.3, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 447.

⁵³⁵ Esad Efendi, **Teşrifât-ı Kadîme**, Tercüman 1001 Temel Eser 132, Kervan Yayınevi, İstanbul 1979, s. 109-110.

⁵³⁶ Esad Efendi, **a.g.e.**, s. 109-110.

⁵³⁷ Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, C. 6, s. 76.

⁵³⁸ Esad Efendi, **a.g.e.**, s. 109-110.

⁵³⁹ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 148-149.

⁵⁴⁰ Esad Efendi, **a.g.e.**, s. 109-110.

bırakmıştır.⁵⁴¹ Cenaze merâsimi tamamlandıktan sonra vefat eden sultanın varsa annesi, eşleri, kızları, gözdeleri ile birlikte diğer bütün yakınları usûlune göre eski saraya götürülür, bunların yerine yeni padişahın kadın, erkek bütün yakınları yeni saraya taşınırdı. Eğer vefat eden padişah tahttan indirilmiş olan biriyse cenaze merâsimi sade ve sönük bir şekilde yapılırdı.⁵⁴²

Fatih kanunnâmesinde şehzâdelerin cenazesinde kimlerin bulunacağı şu şekilde belirtilmiştir: “Evladımdan vefat edenlerin meyyitine vüzerâm ve kazaskerlerim ve defterdarlarım hazır olalar.” Valide sultanın, şehzâde veya kızının defnedileceği yerle ilgili padişahın müsaade alınır, sadrazam emriyle devlet erkânına davetiyeler gönderilirdi. Yıkama, kefenleme ve diğer işlemler padişahlar için yapılan merâsimin aynısıdır.⁵⁴³ Şehzâdeler ve valide sultanların cenaze merâsimine şeyhülislâm ve diğer devlet erkânı resmî kıyafetleriyle iştirak ederlerdi. Âdet olduğu üzere cenaze namazını şeyhülislâm kıldırırdı. Eğer şeyhülislâmın geçerli bit mazereti varsa onun yerine namazı âlimlerden en kıdemlisi veya Rumeli Kazaskeri kıldırırdı.⁵⁴⁴ Daha sonra alay cenazeyi türbeye kadar götürür ve cenaze defnedilirdi. Cenaze merâsiminin ikinci günü sadece şeyhülislâm ve sadrazam baş sağlığı dilemek için padişahın huzuruna çıkarlardı.⁵⁴⁵ Diğer hanedân üyelerinin veya akrabalarının cenâze merâsimi devletin resmî nizamnamesine göre yapılırdı.

... samiye-i cenâb-ı sadâretpenâhiye

*Cenâb-ı hak inam ömrü âkıbet hazreti hilâfetpenâhiyeyi müzdât buyursun için hemşire-i cenâb-ı padişah Cemile sultan hazretleri bugün irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemiş olduğundan nizamnamei mağsusda tebyîn olunan birinci sınıf cenaze merasimi ifâ edilmek üzere nâ'sı mağfurenin naaşlarının yarın ezan-ı saat yedi raddelerinde erenköyünde kaim köşklerinden kaldırılıp şimendiferle haydarpasaya ve oradan mahsus vapurla Unkapanına nakl olunup cenaze namazı salât-ı asr müteâkib Fatih câmii şeriflerinde ba'del edâ ... mücibince Sultan Selimde valid mâcid hazreti padişah cennet mekan sultan Abdülmecid han hazretlerinin türbe-i şerifesi haziresine defni muktezây-ı irade-i seniyye-i hazreti padişahdan bulunmuş olmakla salefel zikr nizamnâme mücibince cenaze merâsiminde bulunması icab eden zevâtın vakt mukayette Unkapanı güzergâhlarında hazır bulunmaları lazım gelenlere tebliğât-ı mütefekkiye ifâ buyurulması bâbında.*⁵⁴⁶

⁵⁴¹ Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, C. 6, s. 76-77.

⁵⁴² Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 148-149.

⁵⁴³ Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniyye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 55.

⁵⁴⁴ Esad Efendi, **Teşrifât-ı Kadîme**, Tercüman 1001 Temel Eser 132, Kervan Yayınevi, İstanbul 1979, s. 117.

⁵⁴⁵ Erol Özbilgen, **a.g.e.**, s. 55.

⁵⁴⁶ BOA.İ. DUİT. 00005. 000118. 001

Cenâb-ı hak ömür ve afiyetkerâne kıymet cenâb-ı padişahıyye rûz efzûn buyursun devletli, necâbetli Selahattin efendi hazretlerinin kerimleri Safiye sultan hazretleri dûçâr olduğu ârızâ-i vücûdiyeden rehâyâb olamayarak dünkü pazartesi günü saat yedide irtihâl-ı dâr-ı neîm etmiş mağfîret ... mütaallık buyurulan irâde-i seniyye-i hazreti hilâfetpenâhi mücibince Ortaköy civarından yahya efendi dergâh-ı şerif haziresinde medfûn mahsûse vedie-i rahmet-i rahmana kılınmış olduğundan bâb-ı âliyece muamele-i lazimenin icrası şerefsudûr buyurulan emr-i ferman-ı hümayûn-u melûkâne İktizây-ı celilesinden olmakla emir ve ferman hazreti lehul emrindir. 19 Rabi'u'l-evvel 1329.⁵⁴⁷

2.2.13. Doğum Merâsimi

Dünyaya gelen şehzâdelerin doğumuna “viladet-i hümayûn” denilirdi. Osmanlı sarayında yeni bir çocuğun doğumu hem sarayda hem de halk arasında çeşitli merâsim ve şenliklerle kutlanırdı.⁵⁴⁸ Osmanlı sarayında doğum gerçekleşince haber top atışlarıyla halka duyurulurdu. Haberin duyulmasından sonra halk şenliğe başlardı. Sarayın kapıları kandiller ve aynalarla süslenirdi. Bunu dışında sarayın çeşitli mekânları parlak kumaşlar ve bayraklarla donatılırdı. Sarayın içi ise çok daha mükemmel bir şekilde süslenir, dikilmiş olan sütûnların üzerine mahyalarla “Mübârek Bâd”, “Saadet Bâd” yazılırdı. Yapılan bu süslemeler için hatırı sayılır bir masraf yapılırdı.⁵⁴⁹

Osmanlı Devleti’nin ilk zamanlarında sultanlar, bulundukları yerde doğan çocuklarının sevincini hem müjdeciyeye hem de halka özellikle sadaka vererek ve ihسانlarda bulunarak paylaşmışlardır. Babadan oğula geçen bir yönetim biçiminin var olduğu bir sistemde özellikle doğan çocuğun erkek olması, bu yönetim biçiminin dolayısıyla devletin devamının sağlanması için büyük önem arz etmekteydi.⁵⁵⁰

Osmanlı Devleti’nde hem şehzâde doğumlarında hem de diğer önemli olaylarda sarayda ve başkentte geleneksel olarak şenlik ve merâsimler yapılagelmiştir.

⁵⁴⁷ BOA. İ. DUİT. 00006. 000033. 001.

⁵⁴⁸ Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul’da Osmanlı Merâsimleri**, Büyük İstanbul Tarihi, C. 3, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 432.

⁵⁴⁹ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 40-41.

⁵⁵⁰ Ahmet Önal, **a.g.e.**, s. 432.

*Senki vezirim bu şeb saat sekizde bir şehzâdem dünyaya geldi. İsmi Bayezid tesmiye ettim. Hak taâla keremini mübârek edip ve etvâl-ı ömür ile mâ'mur eyleye. Asiye sultan kızımın didesin bûs ettim. Mutad üzere mehterhâne çaldırmak ve şenlik olmak. 19. Rabi'u'l-evvel 1143.*⁵⁵¹

Bu şenliklerde sarayla birlikte üst düzey devlet erkânının konakları ve şehrin muhtelif yerleri envai çeşit kandil, fener ve meşalelerle süslenirdi. Zaman zaman şenliklerde büyük gemi maketleri yapılır, bu maketlere toplar yerleştirilir. Tekerlekli olan bu maketler şehrin sokaklarında gezdirilir ve içindeki top ve tüfekler ateşlenerek izlemeye gelen halk coşturulurdu. Bazen de bu maketler denize bırakılır ve etrafında çeşitli gösteriler yapılırdı. Halkın temaşa için toplanmış olduğu büyük meydanlarda müzik ziyafetleri ve hüner isteyen pek çok gösteri ile izleyenlere hoş vakitler yaşatılırdı. Yine bazı tarikat üyeleri ve esnaflardan oluşan alay geçişleri yapılırdı.⁵⁵²

Padişahın erkek veya kız çocuğu doğduğunda doğumu yapan kadın efendinin dairesi merâsim için hazır hale getirilir ve daireye kenarları mücevherlerle ve değerli kumaşlarla süslenmiş yatak serilirdi.⁵⁵³ Serilen bu yatak, mücevherler zümrüt ve yakut incilerle işlenmiş, sadece Osmanlı sarayında kullanılan kırmızı atlastan müteşekkildi.⁵⁵⁴ Bu yatakla birlikte daireye başka süslü minderler ve değerli halılar serilirdi.⁵⁵⁵ Yeni doğan şehzâdenin doğum haberi, başta sadrazam ve şeyhülislâm olmak üzere üst düzey bütün devlet yöneticilerine verilir, onlar da kendilerine haberi getiren hususi memurlara çeşitli hil'atler giydirelerdi.⁵⁵⁶ Odasına götürülen yeni anneyi tebrik için, kâhya kadın tarafından sadrazam ve diğer üst düzey devlet adamlarının eşlerine de davetiyeler gönderilirdi. Davetiyelerle birlikte gelecek olan misafirlere değerli porselen testiler içinde "lohusa şerbeti" de gönderilirdi. Tebrike gelen misafirleri kâhya kadın odaya götürür, onlar da odaya girdikten sonra yatağın ucunu öperler ve kendilerine gösterilen mindere oturlardı. Daha sonra padişahın diğer eşleri de odaya girerlerdi. Bunlar da tebrikten sonra süslenmiş olan diğer büyük

⁵⁵¹ BOA. AE. SAMD. III. 00228. 21928. 001.

⁵⁵² Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merâsimleri**, Büyük İstanbul Tarihi, C. 3, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 435.

⁵⁵³ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 53.

⁵⁵⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 153.

⁵⁵⁵ Ali Seydi Bey, **a.g.e.**, s. 53.

⁵⁵⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 153.

minderlere oturlardı. Bu tebrik merâsimi esnasında odada hizmetçi cariyeler, ebe kadın ve yeni doğan çocuğu kucağında tutan sütüne bulunurdu. Bütün bunlar olduğunda sarayın hem selamlık hem de harem kısmı şenliklerle coşardı. Bu şenlikler esnasında cariyeler ve harem halkı istedikleri gibi oyunlar oynar, taklitler ve maskaralıklar yaparlardı.⁵⁵⁷ Doğumdan sonra, padişahın annesi tarafından hazırlanmış olan beşik “Valide Beşik Alayı”⁵⁵⁸

Bin yüz doksan üç safer el hicrinin yirmi sekizinci çarşamba gecesi zib- efzâ-yı gehvâreyi vücûd olan şehzâde sultan Süleyman efendinin beşik alayı tertib ve icra olunan rusûmundaki zihni İsmail Paşa merhûmun mazbata ... evrâk-ı perişanından mahreçtir

Mah rebiülevvelin dördüncü ve vilâdeti hümâyûnun yedinci salı günü biniş adv olunup saat iki buçukta bilcümle Enderûn ağaları iki sıra has oda kapısından hazine kethüdâsının pencerelerinin önünden seferli meydanından kütüphane ile arz odası mabeyninden harem-i hümâyûn kapısına varınca dizilip has oda ağaları ibtida ikişer ikişer on sıra ve be'dehu arz ağaları ve silahdâr ağa ve sonra efendiler lalaları ve müşâr ileyhın lalası Hoca Seyyid Süleyman ağa mücevher kılıç hûşende vâridinde hazine kethüdâsı ağa beşiğin önünde ve enva' cevâhir ile murassa' beşik hazine başı kollukçusunun başında ve hazine eskileri önünde ve etrafında selamla duran harem-i hümâyûna dahil ve mahalline teslim eylediler.⁵⁵⁹

denilen bir merâsimle eski saraydan yeni saraya gönderilirdi.⁵⁶⁰ Doğumla birlikte başlayan şenlikler altı gün sürerdi. Altıncı günden sonra sadrazam ve diğer üst düzey devlet erkânı da mücevherlerle süslenmiş olarak hazırlanan diğer bir beşiği “Sadrazam Beşik Alayı”⁵⁶¹ ile düzenlenen bir merâsimle saraya gönderirlerdi.

⁵⁵⁷ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 54-56.

⁵⁵⁸ **Valide Beşik Alayı**: “padişahın annesi, doğumdan önce süslü yorgan ve sırmalı örtüsüyle hazırlanmış olduğu beşiği merâsimle ve alay eşliğinde eski saraydan yeni saraya gönderirdi. Merâsim için bir gün öncesinden belirlenen saatte görevli memurlar tarafından teslim alınan beşik, sultanın kahveci başıcısı tarafında baş üstüne konulur, yorganı ikinci kahveci başı, beşik örtüsünü de üçüncü kahveci başı alarak tertip edilen alayla birlikte saraya doğru yol alınırdı. Beşik alayının güzergâhı, Bayezid Camii çevresinde bulunan buğdaycılar kapısından, divanyolu, destereçiler, Ayasofya Camii ve acemî oğlanı kulluğu önünden, dörtyol ağzından bab-ı hümâyûn ve nihayet orta kapı şeklinde belirlenmişti. Orta kapıya gelince herkes atlarından iner ve iki sıra halinde dizilirlerdi. Öncelikle ağalar daha sonra alayda bulunanlar içeri girerler ve içerde dârüsaâde ağası tarafından karşılanırlardı. Darüsaâde ağası önde harem ağası arkada kendilerine teslim edilen beşik, yorgan ve örtüyü harem-i hümâyûna teslim ederlerdi. Beşiği getiren babüssaâde ağası ve diğer alay erkanına hil'atler giydirilip çeşitli hediyeler verilirdi.” İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 154-155.

⁵⁵⁹ BOA. TS.MA.e. 0709. 0081. 001.

⁵⁶⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 154.

⁵⁶¹ **Sadrazam Beşik alayı**: “Doğumun altıncı günü sadrazam tarafından gönderilen, altın ve mücevherlerle süslü olan beşik için yapılan merâsimdir. Doğan çocuk eğer erkek ise beşiğin başına ayrıca bir sorguç (kuş tüylerinden yapılan püskül şeklindeki süs) eklenirdi. Beşik alayından önce alaya katılacak olanlara zamanında hazır bulunmaları için tezkireler yazılır, saraydaki görevlilere de gerekli hazırlıkların yapılması için haber gönderilirdi. Paşakapısında hazırlanan beşik, belirlenen zamanda sadrazam tarafından kethüda beye verilir oda beşiği binek taşında sadrazamın baş çuhadarına teslim

Sarayda teslim alınan beşik merâsim odasına götürülürdü. İçeride hanım sultanlar ve üst düzey yöneticilerin eşleri olduğu halde beşik içeri götürülür, orada bulunanlar saygıyla ayağa kalkar ve getirilen beşiğe birer avuç altın para koyarlardı. Getirilen beşiğe ebe tarafından yeni doğan çocuk dualarla yatırılır, üç defa sallandıktan sonra tekrar çıkarılırdı. Davetliler bu sefer beşiği, ebe kadına verilecek olan başka değerli hediyeler ile doldururlardı. Daha sonra içeriye ellerinde içinde çeşitli meyve ve şekerleme bulunan değerli tepsiler bulunan cariyeler girer ve tepside bulunan ikramlıkları davetlilere sunarlardı. Tebrike gelen davetliler konumlarına göre ya padişah eşlerinin ya da kâhya kadının odalarında misafir edilirdi. Tebrik sona erip gelen davetliler saraydan ayrılırken doğum yapan kadın efendiye, diğer padişah eşlerine, kâhya kadına, şehzâdeler ve dahi padişaha bile çeşitli hediyeler verirlerdi. Pek pahalıya mal olan bu hediye verme merâsiminden sadece şeyhülislâm eşleri muaf tutulurdu. Davetlilerin bu hediyelerine karşılıklı padişah da çeşitli mücevherler ve bunun yanında daha başka değerli hediyeler, kumaşlar, altınlar hediye ederdi.⁵⁶² Ayrıca doğum Enderûn'a da ilan edilir, bu vesileyle çocuk erkek ise her koğuşa beş adet, kız ise üç adet kurban kesilerek matbah-ı âmireye gönderilirdi. Daha sonra erkek olan şehzâde için her gün beş vakitte yedi defa, kız için de üçer defa top atışı yapılırdı. Doğumdan sonra sadrazam ve diğer üst düzey devlet erkânı da padişahı tebrik için saraya giderler

Hat eyledim berhurdâr olasin

Arz-ı bende-i bimiktâr budur ki şevketli, kerametli, mehabetli, inayetli veli nimetim efendim padişahım. İrade-i âliyye-i mülkü menân ve mevhibe-i celiyye cenâb-ı yezdân-ı ileyh âlem-i gaybûbeden armağan ve tebşir envâ-ı yemn ferâvân olub viladet ba saadetleri lem'e firuz-u rûy-i cihan ve kurum behcet melzûmeleri şeref endûze şuûnat-ı ezman olan mahz-ı atıyye-i hüdvâvendigârım

ederdi. Beşiği başının üstüne koyan çuhadar, yorganı ikinci çuhadara, “puşide” adı verilen örtüyü de mehter başına verir onlar da aynı şekilde yorgan ve örtüyü başlarının üzerine koyarak alayla paşakapısından tertip üzere, divanyolu caddesinden bâb-ı hümâyûn'a giriş yaparlardı. Alayın en önünde kılavuz çavuş ve divan-ı hümâyûn çavuşları, onları takiben sadrazam Enderun ağaları, daha sonra yanya na çavuşlar kâtibi ve çavuşlar emini, onların ardından sağda gedikli müteferrikalar ve solda gedikli çavuşlar, onların arkasında bölükbaşı ve sadrazam kapıcılar kethüdası ile selam ağası, sonrasında çiçek ve yemiş tablalarını taşıyan görevliler, onlardan sonra telhisçi ve bostancı karakulağı, teşrifat halifesi, teşrifat kisedarı, onların arkasında teşrifatçı efendi, sultan kethüdalrı, sadrazam baş mehter ağası, beşik, yorgan ve örtüyü taşıyan çuhadarlar ile onların yanında yürüyen diğer çuhadarlar bulunurdu. Valide beşik alayında olduğu gibi içeri girilir ve emanetler karşılandıktan sonra darüssaâde ağasına teslim eder, o da beşiği kâhya kadına verirdi. Beşik, padişaha kâhya kadın tarafından gösterildikten sonra darüssaâde ağası ve kethuda beye samur kürk diğer alay erkânına hil'atler ve çeşitli hediyeler verilirdi.” İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 155-156.

⁵⁶² Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 53-56

*saadetli, necâbetli sultan İbrahim efendimiz hazretlerini cenâb-ı mevla şevketli, azametli efendime bahşolup velûd saâdetnemûdlerine metebeyyin ve mesûd eyleyip saye-i atafet mulukânelerinde baht said ve devlet mürur ile mâmur ve memdûd eyleye. Emin bu viladet ba saadetin tehnibe ve tebriki usbe-i âliyyelerinde arz-ı ubûdiyyete vesile olmakla tedarik olunan hediye-i nâciz hakîrâne defteriyle merfû' rikab-ı kamyâb-ı hidivaneleri kılınmıştır. Mücerred bu sürûr mestûcebul huyûrun izhâr teşekkürü için ihtisar olmakla mahz-ı mekârîmi mülukânelerinin nazar-ı kabul hüsrevâneleriyle menzur abd-ı kemterleri mesrûr buyurulmak bâbında emir ve ferman şevketli, kerametli, mehabetli veli nimetim efendim padişahım hazretlerindir.*⁵⁶³

ve kendilerine padişah tarafından kürk ve hil'atler giydirilirdi. Gelenek olduğu üzere doğumun üçüncü günü sadrazama şerbet gönderilirdi. Doğan çocuk erkek ise kanun gereği sadrazama darüssaâde ağası tarafından, kız ise hazinedar ağa tarafından tebliğ edilirdi. Ahaliye ise tellallar tarafından haber verilirdi.⁵⁶⁴

Sarayda gerçekleşen doğum için düzenlenen merâsimler sadece sarayla sınırlı kalmayıp, doğum halka duyurulduktan sonra devletin birçok bölgesine fermanlar gönderilir ve şenliklerle merâsimlerin düzenlenmesi emredilirdi.

*Devletli, inâyetli, merhâmetli, atâfetli, râfetli veli ni'em kesiru'l lütûf vel kerîm efendim sultanım hazretleri işbu avân müserret tev'emde ufûku şî'le efzûz sultan hüsrevâneden bir afitâb ferğende ... tulû' irtifâ ile kalıp iname nur-u cinen meserret Sultan Murad ism-i şerifiyle müsemmâ şehzâde-i civan baht tavvalallahu'l ömür sermeddeyi mübarek ikdama bîmeni'l ebediyye efendimiz hazretlerinin kademnihâde-i mehd vucûd ve cülûh rabz-ı kehvâne çeşmi şuhûd oldukları beşâretini ibâd Allahıma ilan ve müminin ve müninat meserrete şayan olmak melabesiyle izhâr-ı amîn sûr ve sürûr ... mübâderet olunmak babında bu bendelerine ve iktizâ edenlere hitaben şark efzâyı südür olan ferman cihanmeta-ı ba sürûr ve ibtihâl-ı feth ve kerânet ve mesar-ı âliyelerine müsellel yedi gün top ve tüfek şenlikleriyle izhâr şâdmaniye mübâderet olunup bil cümle ibadellâh-ı müslimine herrem ve şâd ve haiz rehine-i vüfur meserrat olmakla cenâb-ı halık el-mevcûdat ve hazreti kadı el-hocanın burdurlu atibbe-i azmi ve mevhibe-i naim küberası teşekkürlerinde müsteğrik huyûr siyâr olup vufûr hamde ve siyasi ve teşekkürü bi kıyas ile şevketli, kerâmetli, kudretli, mehabetli padişah âlembinâh meddellâh-i zille ala re'sil enam ve ebdei sultana ila yevmil kıyam efendimiz hazretlerinin devam-ı bekay-ı saltanat adalet ve imtidât ömür ve devlet şehzâdeyi müserret ikzâlarının ed'ıyey-i celile-il kesîr âsâlarına mudâvemet olunmakla cenâb-ı vâhib kemâl-ı zât-ı inayet iştimal hüdavânelerine dahi demâdem fail müserret câvidini ve kâffe-i emrûzu bal samiyelerinde mazhar tevfikât samedanî kılınmak davetiyle vukû' rik'et-i arîdem ictisâr kılındı olbabda ve her halde emir ve ferman devletli, inâyetli, merhametli veli neim kesiru'l lütûf vel kerîm efendim sultanım hazretlerindir. 19 Zilhicce 1216.*⁵⁶⁵

Yapılan bu şenliklerin süresi, doğan çocuğun erkek ya da kız olmasına veya kaçınıcı sırada doğduğuna bakılarak değişiklik arz etmekteydi. Özellikle XVIII. yüzyıldan sonra gerçekleşen doğumlar halka düzenli olarak bildirilmiştir. Devletin, başkent dışında kalan diğer büyük merkezlerinde de başkentte olduğu gibi top ve tüfek

⁵⁶³ BOA. AE. SAMD.III. 00223. 21508. 001.

⁵⁶⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 155-156.

⁵⁶⁵ BOA. C.SM. 00047. 02384. 001.

atışlarıyla birlikte görkemli merâsimler yapılmıştır. Bu merâsimler duruma göre üç, beş veya yedi gün sürmekteydi.⁵⁶⁶ Bununla birlikte doğum, eyaletlerdeki valiler ve mahalli kadılarca şer'i mahkeme defterlerine kaydedilirdi.⁵⁶⁷

2.2.14. Düğün Merâsimi

Osmanlı sultanlarının muhteşem düğün merâsimleri devletin ilk yıllarından itibaren başlamıştır. Bizans İmparatorunun kızı ile evlenen Orhan Gazi bu evlilik için Silivri, İzmit ve Üsküdar'da muhteşem düğün merâsimleri düzenlemiş ve bu vesileyle ziyafetler vermiştir. Şehzâdelik yıllarında çok parlak bir düğün merâsimi ile evlenen Yıldırım Bayezid'in düğününe Mısır Sultanı da davet edilmişti. Sonraki yıllarda hem padişahların hem de onların kız veya erkek çocuklarının düğün merâsimleri çok şâşâlı geçmiş, düğüne davet edilenler düğün için pahalı hediyeler sunmuşlardır.⁵⁶⁸ Diğer merâsimler de olduğu gibi, düğün merâsimlerinin de bu şekilde gösterişli geçmesinin sosyal ve siyasi birçok sebebi vardır. Düğünler, padişahın ve onun şahsında devletin iç ve dış dünyaya üstünlüğünü ve ihtişamını sergilemek için birer fırsattı.⁵⁶⁹

Düğünlerde giyim kuşam, alanın düzenlenmesi, ışıklandırma, dekor, yapılacak olan etkinlikler olağanüstü imtina gösterilerek hazırlanmaktaydı. Düğün ve şenliklerin ihtişamlı olması vazgeçilmez bir gelenektir. Sarayda yapılan düğünler en baştan en sona belirlenmiş kurallar silsilesi içerisinde gerçekleştirilirdi. Düğün sahibi olması hasebiyle padişah, düğün programını bizzat takip eder ve kusursuz bir şekilde uygulanması için gerekli emirleri verirdi. Davetlilere gönderilecek davetiyelerden, düğüne iştirak edecek zevatın gelişleri, karşılanmaları ve yerleştirilmeleri belirli bir merâsim dâhilinde yapılırdı. Padişahın gelen kişileri kabulü, verilen ziyafetler,

⁵⁶⁶ Fatma Sel Turhan, **18. Ve 19. Yüzyıl Osmanlı Resmî Törenlerinin Bosna Eyaletindeki Yansımaları**, Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, C. 6, S. 2, 2017, s. 349-350.

⁵⁶⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 155-156.

⁵⁶⁸ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilatımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 60-63.

⁵⁶⁹ Umay Türkeş Günay, **Osmanlıda Âdet ve Gelenekler**, Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 6, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 309.

katılımcıların hediyelerini sunmaları, sultanın davetlileri taltif etmesi de belirlenmiş kurallara göre icra edilirdi. Saray düğünleri, en az iki hafta ile iki ay gibi bir zaman zarfında sürerken, halk düğünlerinde bu süre üç ila yedi gün devam ederdi.⁵⁷⁰ Şüphesiz düğünün ne zaman yapılacağı da önemli bir husustu. Genellikle düğünler için, uzun geçen kış aylarından sonra her yerin yemyeşil olduğu, tabiatın yeniden canlandığı bahar mevsimi veya yazın ilk ayları tercih edilirdi.⁵⁷¹

Osmanlı sarayında yapılmış olan düğünlerde çevre düzenlenmesi önemli bir yer teşkil etmiştir. Özellikle düğünler için tasarlanan “Nahl”⁵⁷² lar düğünlerin vazgeçilmez görsel objeleri idi. Yine düğünlerde verilen ziyafetler önemli bir yer teşkil ederdi. Bu ziyafetlerde, çeşit çeşit ekmek, poğaça, börek, çörekler, büyükbaş ve küçükbaş hayvanların etlerinden yapılan yemekler, kızartmalar; bu yemeklerin yanında sunulan envai çeşit şerbetler ve daha birçok çeşit içecekler, günümüzde aşına olduğumuz ve tanıdığımız çeşitleriyle birlikte isimleri unutulmuş ve artık yapılmayan pek çok tatlı çeşidi de sunulan ikramlıklar arasında yerlerini alırlardı. Ayrıca padişah, düğünün belirli günlerinde sarayın penceresinden davetlilere altın, gümüş gibi paralar saçmaktaydı. Düğünlerde her esnaf loncası kendi alanlarıyla ilgili

⁵⁷⁰ Umay Türkeş Günay, **Osmanlıda Âdet ve Gelenekler**, Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 6, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 309-311.

⁵⁷¹ Necdet Öztürk, **14-15. Asır Osmanlı Kültür Tarihi**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2014, s. 232.

⁵⁷² **Nahl**: “Türk düğünlerinde nahl yapmak, dolaştırmak ve davetlilerle halka dağıtmak değişmez bir gelenektir. Arapça bir keline olan “Nahl” süs ağacı anlamına gelmektedir.” “Gelin çeyizinin de içinde bulunduğu ve düğün merâsiminin en gösterişli kısmı düğün alaylarıdır. Düğün alaylarının da en önemli süslemeleri ise nahıllardır. Kız evi tarafından hazırlanan nahıllar, düğün sahibinin ekonomik düzeyini ve toplumdaki mevkiini gösteren önemli bir simgeydi. Ağaç biçimindeki nahılların süslenme biçimi halk arasında meyvalar, çiçekler, hayvan figürleri, renkli kağıtlar ve parlak şeylerle; saray düğünlerinde ise, kıymetli taşlar, altın kaplama süsler, gümüş yapraklar ve yıldızlarla yapıldı. En büyük nahıllar düğün alayının en önünde gider, alayın başını işaret ederdi. Düğün alaylarında sadrazam, vezirler ve diğer devlet erkânı bulunur ve nahılların ardından yürürlerdi. Alayın iki yanında küçük nahıllar bulunur, bunları yapma bahçeler, şeker işleri, güğümlemlerle şerbetler ve en sonunda gelinin çeyizi, çeşitli renkte para keseleri ve mücevher kutuları yer alırdı. Hatice Sultan’ın 1674 senesindeki düğününde 150 nahlılcı tarafından iki büyük, kırk küçük, iki gümüş ve sekiz şekerden müteşekkil nahl yapılmış ve düğün alayı ile gezdirilmiştir. Bir İngiliz seyyahının “inanılmayacak büyüklükte ve mükemmel biçimde süslenmiş şeylerdi” dediği nahıllar tel, renkli kâğıt, çiçekler ve mumdan yapılmış meyvalarla süslenmişti. Yine kaynaklar, birçok düğün alayında sergilenen nahılların, renk renk kâfûrilerden ve tellerden, Süleymaniye minaresi şeklinde göklere uzanan, ışıklı, parlak olduklarını belirtmektedir. Bu şekilde büyük olan nahılların geçebilmesi için, bazen evlerin saçakları, cumbaları ve tavanları yıktırılarak, sokak genişletilir, tekrar inşa edilmesi için sahiplerine gerekli ödeme yapıldı.” Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, C. 9, s. 19-20. Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmanîye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 319-320.

değerli hediyeler sunar ve daha sonra geçit düzenlerlerdi.⁵⁷³ Yine İstanbul'da yapılacak bir saray düğününde, hânendeler, mutribler, rakkaslar, pîşekârlar, güldürücüler ve mukallidler bir araya gelip bu düğünlerde beş güne kadar oynayıp her biri günün sabahında bir kese kuruş bahşiş alırlardı.⁵⁷⁴

Düğün merâsimlerinde bir de “düğün alayı” veya “çeyiz alayı”⁵⁷⁵ denilen alay düzenlenirdi. Çeyiz alayı düzenlenmeden çeyiz, devlet erkânı ve saltanata yakın olanlar tarafından ziyaret edilirdi. Alay padişahın emir vermesiyle başlar, alaya iştirak edenler çeyizi gelinin kalacağı yere götürürlerdi.⁵⁷⁶

Padişah, kızlarından birini evlendirdiğinde kızını vereceği kişinin adını sadrazama söylerdi. Bazen de damat adayı sadrazamın tavsiye edeceği kişi olurdu. Damat olacak kişiye nişan hazırlıklarına başlaması ile ilgili ferman gönderilirdi. Daha sonra hem sarayda hem de damat tarafında düğün hazırlıklarına geçilirdi. Hanedanın başı olarak padişah, evlenecek olan sultanın bütün ihtiyaçlarını karşılardı. Evlenecek olan çift için ya yeni bir saray yaptırılır ya da şehirde uygun bir konak kiralanırdı. Damat saraya çeşitli hediyeler, mihr-i müeccel, gelin için mücevherlerden oluşan bazı takı çeşitleri, ayna, inci, mest ve nalın gönderirdi. Gönderilen hediyeler damadın maddi durumuna göre farklılık arz etmekteydi. Damadın ayrıca gelinin annesine ve harem halkına da çeşitli hediyeler vermesi gelenektir. Bazı durumlarda bu masraflara güç yetiremeyen damat adayına hazineden destek sağlanırdı.⁵⁷⁷

⁵⁷³ Umay Türkeş Günay, **Osmanlıda Âdet ve Gelenekler**, Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 6, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 312-314.

⁵⁷⁴ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (İstanbul Kısım)**, C. 1, Nşr., Ahmed Cevdet Paşa, t.y., s. 645-646.

⁵⁷⁵ **Çeyiz Alayı**: “Evlenecek olan eşlerin nikâhı kıyıldıktan sonra, sıra çeyiz eşyasının kız evinden erkek evine götürülmesine gelir. Aynı zamanda düğünün çevreye duyurulmasını sağlayan gösterişli, şenlikli alaya, eğer içinde gelin de bulunuyorsa “gelin alayı” veya “düğün alayı” da denilmekteydi. Boncuklarla süslenmiş çeşitli binek hayvanları ya da arabalarla taşınan çeyiz, seyir için sokaklara çıkmış olan halk için de günlerce, haftalarca konuşulacak bir temâşâ halini alırdı.” Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniyye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 314-315.

⁵⁷⁶ Umay Türkeş Günay, **a.g.e.**, s. 316-318.

⁵⁷⁷ Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merâsimleri**, Büyük İstanbul Tarihi, C. 3, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 443.

Farklı günlerde icrâ edilecek nişan ve nikâh merâsimleri için, merâsime iştirak edecek zevâta davetiyeler gönderilerek saraydaki merâsimlerin tarihleri bildirilirdi. XVI. asrın sonlarına dek bazı hanedan mensuplarının eski sarayda bulunmalarından ötürü merâsimler burada da yapılmıştır. Padişah yakınları tamamen Topkapı Sarayı'na intikal ettikten sonra padişah kızlarının düğünleri burada, eski padişah kızlarının düğünleri ise eski sarayda yapılmıştır. XIX. asırdan itibaren düğün merâsimleri Çırağan, Dolmabahçe, Yıldız Sarayları'na intikal etmiştir. Usulüne uygun bir şekilde hazırlanmış olan nişan bohçası, saraya gönderilir ve darüssaâde ağasına verilir. Buna karşılık gelinin nişan bohçası da damadın yakınlarına verilir. Bohçaların teslim edilmesiyle nişan resmî olarak başlamış olur ve davetlilere izzet ikram başlardı. Bir sonraki gün gelin ile damadın nikâhları kıyılırdı. Nikâh, yerlerini alan davetliler, gelinin vekili darüssaâde ağası, damadın vekilleri huzurunda şeyhülislâm tarafından kıyılırdı. Nikâhın kıyıldığı haberi darüssaâde ağası tarafından sultana iletilir, nikâh davetlilere hil'atler giydirildikten ve çeşitli ikramlar yapıldıktan sonra nihayet bulurdu.⁵⁷⁸

Nikâh genellikle aşağıdaki arşiv belgesinde olduğu gibi kıyıldıktan ve akit altına alındıktan

Ba irâde-i seniyye-i hazreti hilâfetpenâhi devletli, azâmetli Behiye sultan hazretleri ile mahdûm-u samiye-i sadâretpenâhileri Ömer bey efendinin emr-i mesnûn akidleri bu gün Yıldız Sarayı hümayûnunda bil icra hanedân-ı saltanat nizamnamesi mucibince iki nüsha olarak tanzim olunan izdivaç vesikasından birincisi zekûr mahsusuna kayd ve tescil edilmiş ve diğer nüshası bir mucib nizam ifay-ı muktezâsı hususunda lef'en savb-ı âliyye-i ... azimlerine irsâl kılınmış olmakla ol babda emir ve ferman hazreti veliyyul emrindir. 03. Cemaziye'l-ahir 1334.⁵⁷⁹

sonra davetliler, rütbelerine göre damat tarafından gruplar halinde konağında vereceği ziyafete davet edilirdi. Bu esnada sarayda da kına gecesi düzenlenirdi. Kına gecesine, yanlarında götürdükleri kıymetli hediyelerle üst düzey devlet ricalinin eşleri katılırdı. Kına gecesine katılan davetliler ve harem halkı geç saatlere kadar eğlenir, daha sonra davetliler misafir edilecekleri dairelere geçerlerdi. Kına merâsiminden sonra çeyiz damadın konağına götürülürdü. Gelinle birlikte damadın evine gelenlerden sadece sadrazam, şeyhülislâm ve vezirler yatsı namazına kadar

⁵⁷⁸ Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merâsimleri**, Büyük İstanbul Tarihi, C.3, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 443-444.

⁵⁷⁹ BOA. İ. DUİT. 00006. 000062. 001.

orada beklerlerdi. Namazdan sonra şeyhülislâm da duasını yapar ve ayrılırdı. Sonraki gün damat ve gelin, üst düzey yöneticilere çeşitli hediyeler yollarlardı. Bu yöneticilerce hediye getirenlere bahşiş ve hediyeler verilir ve düğün merâsimi son bulurdu.⁵⁸⁰

Osmanlı Devleti'nde düğünü yapılan sultan, tahtta bulunan padişahın kızı ya da kız kardeşi değil de vefat eden kardeşinin veya amcasının kızı ise, yapılan merâsimler ve şenlikler parlaklık bakımından diğerine göre biraz sönük geçerdi. Devletin son zamanlarında sultanların evlenme merâsimleri önceki dönemlere göre biraz daha basit bir hal almıştır.⁵⁸¹ Sultan, padişahın münasip bulduğu kişiyle evlendirilir ve bu şahıs genellikle üst düzey devlet erkânından biri olurdu. Sultanın evlendirileceği damat adayına haber verilir, damat vezir veya paşa değilse kendisine bu rütbe verilirdi. Haberi alan damat adayı varsa kendi sarayında, yoksa kendisine yeni tahsis edilecek olan sarayda düğün hazırlıklarına başlardı. Damat, padişaha, saray ahalisine ve devlet erkânına çeşitli hediyeler sunardı. Düğünün saraydaki kısmından da darüssaâde ağası sorumluydu. Nikâhı şeyhülislâm kıyar, sultanın vekilliğini darüssaâde ağası, damadın vekilliğini ise vezirlerden biri yapardı.⁵⁸²

Özellikle II. Mahmud döneminden itibaren her alanda olduğu gibi saray düğünlerinde de değişiklikler olmuş, Avrupa tarzı âdetler uygulanmaya başlanmıştır.⁵⁸³

2.2.15. Sünnet Merâsimi

Osmanlı Devleti'nde sünnet merâsimleri de düğün merâsimleri gibi çok parlak olurdu. Sünnet merâsimleri her ne kadar devlet tarafından bir resmîyet arz etmese de bu merâsimler, gerek devlet erkânı gerekse de halkın çok rağbet ettiği ve büyük

⁵⁸⁰ Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merâsimleri**, Büyük İstanbul Tarihi, C.3, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 444-445.

⁵⁸¹ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 66.

⁵⁸² Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlılar'da Teşrifât**, Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 1, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 457.

⁵⁸³ Özdemir Nutku, **"Düğün"**, DİA, TDV Yayınları, C. 10, İstanbul, 1994, s. 17.

oranda katılım sağladığı şenliklere dönüşmüştür. Bu merâsimlere, resmî görevliler ve halkla birlikte yabancı elçiler de davet üzere katılmışlardır. Şehzâdelerin sünnetleri genellikle devlet büyüklerinden birinin eşlik etmesiyle cerrahbaşı tarafından⁵⁸⁴ sünnet merâsiminin ve şenliklerin son günlerinde yapıldı. Sünnet olacak şehzâdeler son günlere kadar bu şenlikleri izlerler ve kendileri için düzenlenen bu şenliklerin sonunda büyük bir merâsimle ve dualarla sünnet olurlardı.⁵⁸⁵ Fatih Sultan Mehmed zamanına kadar yapılmış olan sünnet merâsimleri ile ilgili pek fazla bilgiye sahip olmamakla birlikte,⁵⁸⁶ kayıtlarda ilk rastlanılan sünnet merâsimi, I. Murad'ın (Murad Hüdavendigâr) Bursa'da şehzadeleri Bayezid (Yıldırım) ve Yakup Çelebi için yaptığı görkemli sünnet merâsimidir.⁵⁸⁷ Daha sonraki dönemlerde Fatih'in şehzadeleri Bayezid ve Mustafa çelebi için Edirne'de geniş katılımlı ve şâşâlı bir sünnet merâsimi düzenlediğini tarihlerden öğreniyoruz. Fatih, bu merâsimlere âlimler, üst düzey komutanlar ve bölgenin ileri gelenlerini çağırılmış, misafirlere bolca izzet ikramda bulunmuştur. Daha sonraki zamanlarda Kanûnî Sultan Süleyman devletin parlak dönemine paralel olarak, Şehzadeleri Mustafa, Mehmet ve Selim için aynı şekilde debdebeli sünnet merâsimleri tertib etmiştir. O da bu merâsimlere halktan, askerî kesimden birçok kişiyi davet etmiş ve davetlilere büyük ziyafetler vermekle birlikte bahşişler de dağıtmıştır. Hatta tarih kitaplarından öğrendiğimiz kadarıyla Sultan Süleyman, sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya, sarayın damadı olarak dünya evine girerken yaptığı düğünü hatırlatarak iki düğün arasındaki farkı öğrenmek için şöyle bir soru sormuştur: “Senin düğünün mü parlak oldu, yoksa benimki mi?” İbrahim Paşa, padişahın bu sorusuna nezaketle şu şekilde cevap vermiştir. “Elbette kulunuzun düğünü daha parlak olmuştur. Çünkü o düğünde davetli olarak Sultan-ı Cihan ve Halife-i Bülentâsitan teşrife rağbet buyurmuştu. Bu düğünde davetli olarak o mertebede büyük bir zât göremiyorum.” Bu tarihten sonra Sultan III. Murad'ın

⁵⁸⁴ Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlılar'da Teşrifât**, Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 1, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 452.

⁵⁸⁵ Umay Türkeş Günay, **Osmanlıda Âdet ve Gelenekler**, Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 6, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 316.

⁵⁸⁶ Ali Seydi Bey, **a.g.e.**, s. 39 vd.

⁵⁸⁷ Necdet Öztürk, **14-15. Asır Osmanlı Kültür Tarihi**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2014, s. 224.

şehzâdeleri için yaptığı sünnet merâsimlerine kadar şâşâlı sünnet merâsimlerine pek rastlanmamıştır.⁵⁸⁸

Sünnet merâsiminin birinci gününden itibaren önce sadrazam, daha sonra şeyhülislâm, vezirler ve diğer üst düzey devlet erkanı sırasıyla padişah tarafından kabul edilirler. Huzura kabul edilenler hediyelerini sunar ve merâsim başlamış olurdu. Sünnet merâsimleri bir hafta ile iki ay gibi bir süre zarfında devam ederdi. Bu süre zarfında şöenler ve eğlenceler düzenlenirdi. Bu şenliklerde şekerçi esnafı arabalar üzerinde taşınan şekerden oluşan heykeller yaparlardı. Gündüzleri çeşitli oyunlar oynanır, geceleri ise havai fişek gösterileri yapılırdı. Çeşitli müzik dinletileri yapılır,

*Sâye-i ihsan vâye-i hazreti veli nimet azmîlerinde hemşîriezâdem Hamdi ve Fatih, biraderim Hayri kullarının yıldız saray-ı hümayûnlarında yarın emr-i mesnûn hitanları icra kılınacağından cumartesi günü dahi beylerbeyindeki sahilhâne-i tebrikânemde ... ihvan-ı tebrikâneme mahsus olunmak üzere velileri tarafından bir hokkabaz ve bir takım çalgı celb edilerek icrâ edileceği mâ'rûzû istizanda arz ederim ferman.*⁵⁸⁹

Harbiye Nazareti Celilesine

*Yarınki pazar günü icra edilecek tevzi' mükâfat ve hitan cemiyetinde bulunmak üzere bir bando mûzikanın igrası şehzâde başında kâin vesile-i terâkî maârif mektebi müdürlüğünün ... olunmakla icrâsı ...*⁵⁹⁰

rakkâseler dans eder, orta oyunları düzenlenirdi. Sünnet merâsimi şenliklerinde padişah çocuklarıyla birlikte, pek çok yoksul çocuk da sünnet edilirdi. Örneğin III. Ahmed, şehzâdeleri için Okmeydanı'nda on beş gün on beş gece süren sünnet düğünü düzenlemiş, bu vesileyle 5.000 fakir çocuk da sünnet edilmişti.⁵⁹¹

Şehzâdelerin sünnet merâsimlerinde yapılan şenlikler genellikle 12 ile 15 gün arasında sürerdi. Hatta bazı istisnalarla daha fazla süren sünnet merâsimleri olmuştur. 1582 III. Murad'ın oğlu Mehmed için düzenlediği merâsimdeki şenlikler yaklaşık 20 günden fazla sürmüştür.⁵⁹² Kaynaklarda XVI. yüzyılın en büyük şenliği olarak

⁵⁸⁸ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 39 vd.

⁵⁸⁹ BOA. Y. PRK. AZJ. 00019. 00012. 001.

⁵⁹⁰ BOA. BEO. 003929. 294671. 001.

⁵⁹¹ Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı "Âdâb-ı Osmaniyye"**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 318.

⁵⁹² Joseph von Hammer, **Osmanlı Tarihi Cild II**, çev., Mehmet Ata, MEB Yayınları, İstanbul, 1990, s. 178-179.

gösterilen bu sünnet merâsimi ve şenliğinin 52 gün sürdüğü de belirtilmektedir.⁵⁹³ Bu kadar uzun süreli şenliklerin yapıldığı sünnet merâsiminin yedinci gününde Şehzâde Mehmed'i, Vezir Cerrah Paşa At Meydanı'ndaki sarayında sünnet etmiştir. Bugünde 1000 altın ödüllü bir at yarışı düzenlenmiş, aynı zamanda davetlilere altın ve gümüşten paralar dağıtılmıştı.⁵⁹⁴ Yine Edirne Sarayı'nda 1675'te IV. Mehmed'in şehzâdesi için düzenlediği sünnet merâsimi 15 gün sürmüştür. Merâsimin 1. gününde, ilk önce şehzâdenin hocası sultanın elini öpmüş, daha sonra çavuşlar ve çaşnigirler el öpüp sol tarafa geçmişlerdir. Bunlardan sonra sadrazamla birlikte diğer üst düzey devlet adamları el öpmüşler ve merâsim sona ermiştir. Ardından ziyafetler verilmiş ve yemekler yenilmiş ve hediyeler dağıtılmıştır. 2. gün, sadrazamın riyasetinde şeyhülislâm ve bir grup bilgin padişahın huzuruna çıkmış ve çeşitli bilimsel konuşmalar yapılmıştır. Misafirlere yemekler yedirilmiş, hediyeler verilmiştir. 3. gün, imamlara, hatiplere, şeyhlere yemek ikramı yapılmış ve hediyeler verilmiştir. 4. gün yemek ziyafetine, askerî erkan sadrazamla birlikte oturmuşlar ve bunlara da çeşitli hediyeler verilmiştir. 5. gün sadece yeniçeriler davet edilmiş ve onlara ziyafet verilmiştir. Bu misafirlere de ağalardan ve esnaflardan çeşitli hediyeler gönderilmiştir. 6. gün, valide ve haseki sultan'ın mahiyetinde çalışanlar yemeğe çağırılmıştır. Defterdar paşa ile sofraya oturan bu davetliler yemekten sonra çeşitli hediyelerle taltif edilmişlerdir. 7. gün, saray bostancıları, mirahurlar, has ahır üyeleri ziyafete katılmışlardır. Bunlara da mehter eşliğinde armağanları verilmiştir. 8. gün, davet edilenler ve armağan verilenler reisülküttab ve saray hocaları olmuştur. 9. gün, topçu ve cebecibaşılar ve tersane çalışanları ziyafete katılmış ve hediyelerini almışlardır. 10. gün, Şehzâde Mustafa'nın sünnet merâsimi için sünnet alayı tertip edilmiştir. Büyük nahılların sergilendiği bu alay Eski Saraydan Yeni Saraya geçmiştir. Saraya geldikten sonra birkaç yerde ziyafetler verilmiş hediyeler dağıtılmıştır. 11. gün, sünnet düğünü merâsimine Edirne'de bulunan şeyhler, mahalle cemaati, imam ve hatipler davet edilmiş, tepsi tepsi şeker dağıtılmış ve gelenlere esnafın gönderdiği hediyeler verilmiştir. Şehzâdenin sünnet edilmesi, merâsim için okutulan mevlidin de denk geldiği 12. gün gerçekleşmiştir. Bugünde şenlik alanında

⁵⁹³ Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlılar'da Teşrifât**, Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 1, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 454.

⁵⁹⁴ Joseph von Hammer, **Osmanlı Tarihi Cild II**, çev., Mehmet Ata, MEB Yayınları, İstanbul, 1990, s. 178-179.

çeşitli gösteriler yapılmış, birçok kişiye hediyeler dağıtılmıştır. Şehzâdeyi sünnet eden cerrah Nuh Paşa'ya ise büyük ölçüde para ihsan edilmişti. Aynı gün şehzâdeyle birlikte iki yüz çocuk daha sünnet edilmiştir. Cumâyâ denk gelen 13. günde padişah Selimiye Câmii'nde cumâ namazını kılmış ve ardından saraya dönmüştür. Aynı gün sarayda büyük bir ziyafet verilmiş, bu ziyafete üst düzey devlet adamları ve sayısız davetli katılmıştır. Bugün saraya servet değerinde hediyeler getirilmiştir. 14. gün ziyafete, görevde olmayan eski beylerbeyi ve sancakbeyleri davet edilmişlerdir. Adamlarıyla birlikte davete katılan bu zevata hediyeler dağıtılmıştır. Şenliğin son günü olan 15. gün, öğle namazından sonra bütün Edirne halkına ziyafet verilmiş, orada bulunan yabancılar da ziyafete katılmışlardır. Sünnet merâsiminin son günü olduğundan şenlik meydanına kurulan çadırlar da sökülüştür.⁵⁹⁵

Osmanlı Devleti'nde hemen hemen bütün padişahlar şehzâdelerini aynı zamanda sünnet ettirirlerdi. Hatta sadece şehzâdeler değil onlarla birlikte padişah torunları için de sünnet merâsimi yapılmıştır. Örneğin Fatih Sultan Mehmed, Cem Sultan ile birlikte Şehzâde Bayezid'in beş çocuğunu da sünnet ettirmişti.⁵⁹⁶ II. Mahmut, şehzâdeleri Abdülmecid ve Abdülaziz için sünnet odasında 4 saat 49 dakika süren bir merâsim düzenlemiştir. Bununla birlikte kendi istekleriyle Müslüman olan küçük ve büyük yaşta Yahudi, Frenk, Rum ve Ermeniler de şehzâde sünnetleriyle birlikte sünnet edilmişlerdir.⁵⁹⁷ Yine I. Abdülmecid Han 4 şehzâdesini birlikte sünnet ettirmiştir. Bu dört şehzâdeyle birlikte gelenek olduğu üzere 10.000 çocuk da sünnet edilmişti. Bu çocuklar, sadece İstanbul'dan değil diğer şehirlerden de getirilirlerdi. Bundan dolayı bu sünnet merâsimi de önceki dönemlerde olduğu gibi, halkın da katılım sağladığı büyük şenliklere dönüşmüştür. Başta şehzâdeler olmak üzere sünnet olan çocuklar için çadırlar kurulmuş, şehzâdelerin çadırları şenlik meydanının en orta yerine kurulmuştu. Bu merâsime üst düzey devlet yetkilileri ile birlikte çok sayıda kişi davet edilmişti.

Müderres-i Mükerrim Molla Süleyman Efendi'ye

Faziletli efendim

⁵⁹⁵ Özdemir Nutku, **IV. Mehmed'in Edirne Şenliği**, TTK Yayınları, Ankara, 1987, s. 54-57.

⁵⁹⁶ Joseph von Hammer, **Osmanlı Tarihi Cild I**, çev., Mehmet Ata, MEB Yayınları, İstanbul, 1990, s. 320.

⁵⁹⁷ Özdemir Nutku, **II. Mahmut Döneminde Düzenlenen Önemli Şenlikler**, Osmanlı Ansiklopedisi 11, Kültür ve Sanat, ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 607-608.

*Bimenü'l kerim bu hafta velime ve hitan cemiyetlerinin icrası musammim olduğundan temmuzun yirmi yedinci pazartesi günü saat dörtte hükümet konağı şerifiyle ... buyurulmuş hasne-i temenni olunur efendim.*⁵⁹⁸

Gelen davetlilere yine âdet olduğu üzere ziyafetler çekilmiş, çeşitli hediyeler verilmişti. İçlerinde Gayrimüslimlerin de olduğu davetliler de paha biçilmez hediyeler getirmişlerdi. Şenliklerde, gelen davetlileri ve çocukları eğlendirmek için çok çeşitli gösteriler yapılmıştı. Gösterilerin 24 saat süreyle devam ettiği bu şenlikler 12 gün 12 gece sürmüştü. Yemek ziyafetleri sadece şenliğe katılmış olanlar değil, padişahın emriyle devletin bütün topraklarında bulunan askere de aynı şekilde verilmişti.⁵⁹⁹

Osmanlı Devleti'nde veraset sisteminin değişmesiyle, tahta geçiş sırası ve hakkı hanedanın en büyük şehzâdesine bırakıldı. Bu nedenle sancak yönetimine büyük olan şehzâde gönderilmiştir. Buna bağlı olarak sünnet merâsimleri ve şenlikleri eski dönemlere nazaran bir hayli azalmıştır. Sünnet merâsiminin ve şenliğinin yapılabilmesi için bazı şartların sağlanması elzem bir hal almıştır. Bunlar: "Sultanın erkek bir evlat sahibi olması, bu erkek evladının sünnet çağının gelmesi, padişahın bu zamanı görebilecek kadar tahtta hüküm sürmesi ve ortamın siyasi-içtimai şartlar bakımından müsait olması. Bu dönemden sonra bütün bu şartlar istisnai olarak sağlanabilmiş ve bundan dolayı da sünnet merâsimleri ve şenlikleri artık birer istisna olarak yerine getirilmiştir.⁶⁰⁰ Şehzâdelerin kafes usûlüyle birlikte dışarı çıkmaları tamamen yasaklandıktan sonra birçok şehzâde ancak padişah olabildikten sonra sünnet edilmişlerdir. Örneğin, I. Ahmed padişah olarak ilk sünnet edilen kişi olmuş, tahta oturduktan bir ay sonra sadrazam Yavuz Ali Paşa konağında sünnet edilmiştir. Daha sonra IV. Murad tahta çıktıktan beş gün sonra yedi yaşında, sultan olan IV. Mehmed de padişah olduktan sonra sünnet edilmişlerdi. Osmanlı padişahlarının şehzâdeliklerinde değil de padişah olduktan sonra sünnet edilmeleri, sünnet merâsimlerinin herkesi ilgilendiren eski hüviyetlerini yavaş yavaş kaybettiğini ve daha özel bir hal aldığını göstermektedir. Zaten bu tarihlerden itibaren Osmanlı

⁵⁹⁸ BOA. YB. 021. 00083. 00237. 001.

⁵⁹⁹ Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, C. 9, s. 16-17.

⁶⁰⁰ Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merâsimleri**, Büyük İstanbul Tarihi, C. 3, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 439.

Devleti de eski şâşâlı günlerini geride bırakmış artık gerileme ve çöküş devrine girmiştir. Bu da halkta eski neşeyi bırakmamıştır.⁶⁰¹

Osmanlı Devleti'nde şehzâdelerin hekimbaşı, diğer çocukların ise hekimler tarafından sünnet edildiği merâsim genellikle şu şekilde gerçekleştirilirdi: Sünnet olacak çocuk sünnetin yapılacağı odaya alınır, odada bulunan sünnet takımları çocuğun görmeyeceği şekilde üstü örtülürdü. Sünnet için yardım edecek kişi çocuğun kollarını çapraz bir şekilde birbirinin üzerine koyarak kendisi de çocuğu arka taraftan kavrardı. Diğer bir yardımcı da çocuğun ayaklarını tutardı. Bu esnada hokkabazlar odanın kapısında dururlar ve def ile yüksek sesle gürültü çıkartırlardı. Bundan maksat diğer odalarda sünnet sıralarını bekleyen çocukların sünnet olan çocuğun bağrıışmasını duymamasıdır. Gürültü yapıldığı esnada sünnet yapılmış ve çocuk sarılıp bağlanırdı. Sünnetten sonra kucağa alınan çocuk çalınan def sesleri arasında yatağına götürülürdü. Bütün çocuklar bu şekilde birer birer sünnet ettirilir, yataklarına taşınırlardı. Çocuklar yataklarına götürülürken hokkabazlar çeşitli komiklikler yapar hem çocuğu avutur hem de çocuğun babasına sünnetin bittiğini bildirirlerdi.⁶⁰² Yapılan sünnet merâsimlerinden sonra genellikle mevlid de okunurdu. Gelenek olduğu üzere sünnet düğünü İstanbul'da yapıldıysa mevlid Sultanahmet Câmii'nde, Edirne'de yapıldıysa Selimiye Câmii'nde okunurdu.⁶⁰³

⁶⁰¹ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınları, İstanbul, t.y., s. 44-45.

⁶⁰² Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merâsim ve Tabirleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 20, İstanbul, 2000, s. 47.

⁶⁰³ Salih Zorlutuna, **XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne'nin Sahne Olduğu Şahane Sünnet ve Evlenme Düğünleri**, Ankara, 1965, s. 281.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. OSMANLI MERÂSİMLERİNDE DİNÎ MÛSİKÎ

3.1. Mehter ve Mehterhâne

Osmanlı Devleti'nde mûsikî denildiğinde ilk akla gelen hiç şüphesiz mehter takımı ve mehter müziğidir. Her ne kadar genellikle askerî müzik olarak kullanılmış, ordudaki askerleri bir nevi motive etmiş ve bu gibi fonksiyonları yerine getirmiş olsa da mehter, Osmanlıda resmî, dinî ve diğer merâsim ve şenliklerde de bir şekilde kullanılmıştır. Mehterin merâsimlerde kullanılmasının birçok nedeni olmakla birlikte önemli nedenlerden biri, söz konusu merâsimi daha etkileyici bir hale getirmesidir. Mehterin birçok merâsimde kullanılmış olması, çalışmada Mehter Mûsikîsi'ne bir bölüm ayrılmasına neden olmuştur. Bu bölümde mehter ve mehterhâne ile ilgili bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

Uygarlığın ilk çağlarından itibaren insanlar, askerlerin eğitiminde ve savaşlarda müzikten faydalanmışlardır. Askerî tarihlerine baktığımızda Türkler, M.Ö. IV. yüzyıldan itibaren müziği kullanmışlardır. Ordu müziğe çok ehemmiyet vermiş, müzik Osmanlılar zamanında yasalarla koruma altına alınmıştır.⁶⁰⁴ İslâmiyet'ten önceki Türklerde askerî müzik geleneği “tuğ”, İslâmiyet'ten sonra Selçuklularda “nevbet”, Osmanlılarda ise “mehter” ile varlığını sürdürmüştür.⁶⁰⁵ Mehter, kaynağını Orta Asya ve Yakın Doğu'nun geleneksel müzik kültürlerinden almış, tek sesli müzik yapısıyla tarihin süzgecinden geçerek günümüze kadar varlığını sürdürmüş, daha çok askerî yapı içinde barındırılan kültürlerin kendine özgü dinamiklerini taşıyan özel bir müzik türüdür.⁶⁰⁶ Eski Türkler'den beri askerî müziğin en büyük amaçlarından biri çok uzaklardan işitilen ve yaklaştıkça gök gürültüsünü andıran yabancı melodilerle düşmanın moralini bozmak ve sonuçta düşmanın moralini bozup savaşmak için güçsüz hale getirmek ve teslim olmasına zemin

⁶⁰⁴ Ahmet Say, **Müzik Ansiklopedisi Cild 3**, Başkent Yayınları, Ankara, 1992, s. 807.

⁶⁰⁵ İdris Çakıroğlu, N. Oya Levendoğlu, **Türk Müziği Tarih Yazımında Avrupa Merkezci ve Milliyetçi İdeolojilerin Mehter Örneklemleri Üzerindeki Yansımaları**, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C. 9, S. 1, 2020, s. 669.

⁶⁰⁶ Oğuz Elbaş, **Mehter**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2019, s. 3.

hazırlamak, böylece savaşı en kısa zamanda nihayete erdirip fazla kan dökülmesini önlemektir.⁶⁰⁷

Kelime olarak Farsça olan, “daha büyük, en büyük” anlamındaki “mih-ter” kelimesinden türetilmiştir. Kelime Türkçe’de mehter olarak kullanılmış çoğuluna da mehterân denilmiştir. Bunun yanında Osmanlı sarayında sadece mûsikî takımı için değil, yüksek rütbeli hizmetkâr, kavas, çavuşlar, rütbe müjdecisi, at ve çadır uşağı gibi sınıflar için de mehterhâne sözcüğü kullanılmıştır. Osmanlıda mehter ve mehterhâne kelimeleri XVI. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Ancak Türk askerî müziğin temelini oluşturan bu teşkilatın geçmişi VIII. yüzyıla kadar gitmektedir. Orhun kitabelerinde bu teşkilat diğer bir hâkimiyet sembollerinden biri olan “tuğ” ile birlikte “köprüge” şeklinde geçmektedir. Burada geçen köprüge’nin, kös veya nevbet davuluna karşılık kullanıldığı görülmektedir. Yine kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, davul⁶⁰⁸ eski Türklerden beri hakan çadırının önünde, sonraki dönemlerde sarayın önünde “nevbet vurma”⁶⁰⁹ denilen davulun vurdurulması şeklinde eski bir Türk geleneği olarak gelecek kuşaklara aktarılmıştır. Nebbet vurma geleneği XI. yüzyıldan sonra tarih sahnesine çıkan Türk-İslâm devletlerinde de devam ettirilmiştir.⁶¹⁰

Mûsikîdeki ezginin ve ritmin savaşlarda kendi askerini cesaretlendirme, düşman askerini korkutma aracı olarak kullanılmasının çok eski tarihlere dayandığını

⁶⁰⁷ Cinuçen Tanrıkorur, **Osmanlı Dönemi Türk Mûsikîsi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016, s. 22.

⁶⁰⁸ **Davul**: “Kelime aslen Arapçadaki “tabl” kelimesinden Türkçeye, “tabul, tavul, tavıl, davul” şeklinde geçmiştir. Arapça tabl, MÖ III. binyılda Akkadlar tarafından kullanılan ve adına “tapalu-tabalu” denilen bir çalgının adından gelmektedir. Bu çalgı, bir kasnağın iki tarafına deri gerilerek yapılan vurmali bir çalgıdır. Davul, en eski vurmali çalgılardan biri olarak değerlendirilir. Sümerlere ait kabartma eserler üzerinde davulun elle çalındığı görülmektedir. Hatta daha geç dönemlere ait olan Hint kabartmalarında yine iki kişi tarafından elle çalındığı görülmektedir. Bu tasvirlerden davulun önceleri uzun bir süre elle çalındığını, tokmağın daha sonraki dönemlerde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Davul, saltanat alametlerinden sayılır. Özellikle Türkler bu konuya büyük ehemmiyet vermişlerdir. Nebbet denilen uygulamayla belirli zamanlarda hükümdarın kaldığı yerin önünde davul çalınmıştır. Türklerde bu merâsimin çok eski bir geçmişi vardır. Yine davul, çok eski bir gelenek olarak savaşlarda askeri coşturmak ve cesaretlendirmek amacıyla kullanılan bir çalgı olmuştur.” Nebi Bozkurt **“Davul”** DİA, TDV Yayınları, C. 9, İstanbul, 1994, s. 53-54.

⁶⁰⁹ **Nebbet Vurma**: “Sözlükte, devir, fırsat, topluluk, felaket, anlamlarına gelen nevbet veya nöbet, daha çok askeri müzika takımının, hükümdarın otağının veya sarayının önünde davul vurarak icra ettiği müzik manalarında kullanılmıştır. Abdülkerim Özeydin, **“Nebbet”** DİA, TDV Yayınları, C. 33, İstanbul, 2007, s. 38-39.

⁶¹⁰ Nuri Özcan, **“Mehter”** DİA, TDV Yayınları, C. 28, Ankara, 2003, s. 545.

dile getirmiştik. Söz konusu bu durum birçok millette ve medeniyette aynı anlayışla kullanılagelmıştır. Aristo, Kitâbü's-Siyâse adlı eserinde müziğin insan ruhu üzerindeki etkisine değinmiş, savaşlarda korkutmak amacıyla düşman üzerine müzikle gitmenin faydalı olacağına işaret etmiş ve devletlerin bu işi îfâ edecek teşkilatlar kurmaları gerektiğine vurgu yapmıştır. Tarihte çeşitli medeniyetlerin özellikle savaşlarda mûsikî'nin bu enstrümanlarından şu şekilde faydalandığını görmekteyiz: Grekler savaşlarda borazan ve lavta kullanmışlardır. Büyük İskender askerî bir mızıka kurdurmuş ve bu mızıkaya davul ve yüksek sesli borular eklemiştir. Hintliler ve Patlar, savaşlarda düşmanı ürkütmek için büyük davullar kullanmışlardır. İslâmiyet öncesi Araplar, savaşlarda askeri cesaretlendirmek için def çalan ve şiir okuyan muğanni ve muğanniyelerden istifade etmişlerdir. Araplar, Abbasiler zamanında Bizans veya İran'dan aldıkları tahmin edilen asrî bandoyu kullanmışlardır. Bu onlarda aynı zamanda bir hükümlanlık alametiydi. Medeniyetlerin birbirlerinden etkilenmeleri sonucunda kös ve davullar zamanla Endülüste, Fatimîlerde, Hindistan ve Ortadoğuda yaşayan Türklerde de yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.⁶¹¹ Osmanlı Devleti ise, Selçuklulardan miras aldıkları tabılhâneyi daha da büyötmüş, icrâcılarının icrâ yeteneğini geliştirmiştir. Askeri disiplin altında binlerce müzisyen yetiştirmiştir.⁶¹²

Nevbet vurma, XIX. yüzyıla kadar Türk-İslâm devletlerince savaşta ve barışta bando takımları tarafından icrâ edilmiştir. Bu takımlara aynı zamanda, “tablhâne, nakkarehâne, mehterhâne ve nevbethâne de denilmiştir. Mehterhâne sahibi olmak ve nevbet vurdurmak bazı şartlara tâbidir. Bağımsız devletler bunu istedikleri gibi yerine getirirlerken, yarı bağımsız veya bağılı devletler ancak izin verildiği kadarıyla bu işi gerçekleştirebiliyorlardı. Günde beş defa nevbet vurma bağımsız devlet olmanın göstergesi iken, bağılı devletlerde bu sayı ancak tâbi olduğu devletin müsaade ettiği kadarıyladır.⁶¹³

⁶¹¹ Nuri Özcan, “**Mehter**” DİA, TDV Yayınları, C. 28, Ankara, 2003, s. 545.

⁶¹² Ahmet Say, **Müzik Ansiklopedisi Cild 3**, Başkent Yayınları, Ankara, 1992, s. 807.

⁶¹³ Nuri Özcan, **a.g.e.**, s. 545.

Osmanlı Devleti'nde mehterhânenin kuruluşu Osman Bey'e kadar götürülür. Buna temel olarak Anadolu Selçuklu sultanının Osman Bey'e hâkimiyet nişânesi olarak göndermiş olduğu tabl ve âlem gösterilir.⁶¹⁴ Bununla birlikte XIV. yüzyılda Osmanlı beyliğiyle birlikte Anadolu'daki diğer beylikler de Selçuklularda olduğu gibi savaşlarda, savaş müziği çalan mehterhâneye benzeyen çalgılar kullanmışlardır. XV. yüzyılın başlarında Yıldırım Bayezid ve Timur arasında meydana gelen Ankara Savaşı'nda her iki ordunun da savaş müziği çaldığını görmekteyiz. Mehterhânedeki ilk önemli gelişme Fatih Sultan Mehmed zamanında gerçekleşmiştir.⁶¹⁵ İstanbul fethedildikten sonra Demirkapı'da nevbethâne kurulmuş, ayrıca "Eyüp, Kasımpaşa, Galata, Tophane, Beşiktaş, Rumelihisarı, Yeniköy, Beykoz, Anadoluhisarı, Üsküdar ve Yedikule'de" sabah, öğle ve akşam olmak üzere üç defa nevbet çalınmıştır.⁶¹⁶ Devletin sınırlarının ve hâkimiyetinin genişlediği Kanunî zamanında, bütün devlet teşkilatlarında olduğu gibi mehter teşkilatında da yeni düzenlemeler yapılmıştır. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda tahta geçen mûsikîşinas padişahlar bu kurumla daha fazla alâkadar olmuşlardır.⁶¹⁷ Hatta sultan II. Selim, Galata Kulesi ve Demirkapı nevbethânelerine ilk defa kös koydurmuş ve bu durumun ayrıntılarıyla bizzat kendisi ilgilenmiştir. Aynı zamanda sultan, hotin seferine filler üzerine konulan bu köslerle gitmiştir.⁶¹⁸ Saltanat sancaklarını taşıyan ve koruyan ve "Mehterhâne-i Âli Osman, tabl-ı Osmanî, tabl-ı Âli Osman, cemâat-i mehterân-ı âlem, mehterân-ı tabl ü âlem-i hâssa" adında tabl mehterleri kurulmuştur. Zamanla bu mehterlerle birlikte, esnafların kurduğu ve savaş zamanında orduya katılan mehterlerle birlikte mehter takımlarının sayısı yüzlerle ifade edilmiştir. Mehterân takımları, "kösenân, tabbâlîn, nakkarezenân, zurnazenân, zenciciyân, nefîriyân, ve şâkirdân bölüklerinden müteşekkildi.⁶¹⁹ Bir de mehter takımlarına, bulundurduğu çalgı sayısına göre, "altı kat", "yedi kat", "dokuz kat" şeklinde isimlendirme yapılmıştır. Bu isimlendirme, tam takım halindeki sazların tekrarlayan sayısına göre verilirdi. Çalgı sayısı en fazla

⁶¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 263.

⁶¹⁵ Nuri Özcan, "**Mehter**" DİA, TDV Yayınları, C. 28, Ankara, 2003, s. 546-547.

⁶¹⁶ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (İstanbul Kısım)**, C. 1, Nşr., Ahmed Cevdet Paşa, t.y., s. 621.

⁶¹⁷ Nuri Özcan, **a.g.e.**, s. 546-547.

⁶¹⁸ Evliya Çelebi, **a.g.e.**, s. 622.

⁶¹⁹ Nuri Özcan, **a.g.e.**, s. 546-547.

olan mehter takımı, “on iki kat” olan ve aynı zamanda “Mehterhâne-i Hümâyün” da denilen hünkâr mehteri olmuştur.⁶²⁰ Hangi mehterin kimler tarafından kullanılacağı kanunla belirlenmiştir. Buna göre: Dokuz ve on iki katlı padişah, dokuz katlı veziriazam, yedi katlı beylerbeyi, sancakbeyleri, yeniçeri odaları ve kalelerde ikâmet edenler, üç ve yedi katlı mehter defterdarlar tarafından kullanılmıştır.⁶²¹

Mehter takımında bulunan takım üyeleri ve görevleri şu şekildeydi:

Mehter takımını yöneten mehter başı. Bu görevli takımın bütün etkinliklerinden ve takımın her şeyinden sorumluydu.

Zurnazenler: Bu grubun başında zurnazen başı denilen mehter takımının en kıdemli üyelerinden biri bulunur bu kişi aynı zamanda mehter başının yardımcısı görevini üstlenirdi. Zurnazenler, mehter takımında önemli bir yere sahiptiler. Çünkü ezgiyi tam olarak çalan grub zurna çalan bu gruptu.

Boruzenler: grubun başında bulunan kişiye “borazanbaşı”, “serboruzen” veya “sernefiri” denilirdi. Bu grubun çaldığı alet pirinçten yapılmış uzun borular şeklindeki çalgıydı.

Zencciyan: Zilzenbaşı ya da zilcibaşı yönetimindeki bu grup, zil adı verilen çalgıyı çalarlardı.

Nakkarezenler: bu grubun başında nakkarezenbaşı veya sernakkarezen bulunurdu. Bu grubun diğer üyelerden farkı bağdaş grup oturarak çalmalarıydı.

Tabılzenler: mehter takımında davul çalan bu grubun başında, “tabılzenbaşı”, “davulcubaşı”, “sertabbal” denilen kişi bulunurdu.

Köszenler: bu grup mehter takımına daha sonraları ilave edilmiş olup, grubun başında “köscübaşı”, “kössenbaşı”, “serkûsî” bulunurdu.

Çevgâniler: bu grup ta mehtere sonradan katılan bir gruptur. Grubun başındaki görevliye “çoğânbaşı” veya “çevgânbaşı” denilirdi. Bu grup, çalgılarıyla ritim tutarken aynı zamanda marş da okurlardı.⁶²² Mehter takımının üyeleri, genellikle eğitim için Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı ve Edirne Sarayı’nın acemî oğlanlar

⁶²⁰ Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniyye”*, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 40.

⁶²¹ Ahmet Say, *Müzik Ansiklopedisi Cild 3*, Başkent Yayınları, Ankara, 1992, s. 807.

⁶²² Oğuz Elbaş, *Mehter*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2019, s. 167- 169.

birliğinden seçilip Enderûn'da mûsikî eğitimi verilerek yetiştirilen öğrencilerden oluşurdu.⁶²³

Yukarıda sıraladığımız gruplardan da anlaşılacağı üzere bir mehter takımında, zurna, boru, mehter düdüğü, takıma sonradan dâhil olan kurenay ve klarnetten müteşekkil olan nefesli çalgılar, davul, kös, nakkare, tef ten oluşan vurmali çalgılar, yapısı gereği kendi tınlayan vurmali zil, bir çeşit kısa bastonun tepesine tutturulmuş zincir ve çingiraktan meydana gelen çevgân çalgısı bulunurdu.⁶²⁴ Ali Ufki Bey ise eserinde mehter çalgılarını şu şekilde sıralar: “çeşitli trompet, fifre (flüte benzer bir çeşit üflemeli çalgı), davul ve zil, zurna, boru, nakkâre, kudümbelek veya dümbelek, at üstünde taşınan kös.⁶²⁵

Mehter bölümünde görevli kişilerin kıyafetlerine baktığımızda, kesin olmamakla birlikte eldeki minyatür, resim ve bilgilerden yararlanarak, subay ve er kıyafetleri şeklinde iki gruba ayırdığımız bu kıyafetlerle ilgili şu şekilde bilgi sahibi oluyoruz: Subaylarda: Mehterbaşı ağalar, sazbaşı ağalar ve çevganiler, başta türban sarılı kırmızı renkli kavuk, sırtta, kırmızı renkli kaput veya kırmızı renkli çuha üstlük, altta, sarı renkli içlik, bele dolanmış kuşak, bacakta al çuha çakşır, ayakta ise rengi sarı olan yemeni bulunurdu. Erlerde: Başta yeşil renkli türbanla sarılmış mor, lacivert veya siyah kavuk, sırtta, kavuğun rengiyle uyumlu yeşil, mor, lacivert veya siyah renkte çuha üstlük, yine üstlüğün rengine uygun içlik, bele dolanmış kuşak ve bacakta kırmızı renkte çuha veya bez çakşır, ayakta ise rengi kırmızı olan yemeni bulunurdu.⁶²⁶

Osmanlı Devleti'nde, askerî mûsikî takımı ve teşkilatı için de kullanılan bu isimlendirme ⁶²⁷ ile birlikte, mehterlerin kaldığı binalara da mehterhâne, mehterânihâne, mehter kışlası; sürekli nevbet çalınan mekânlara da nevbethâne adı

⁶²³ Haydar Sanal, **Mehter Mûsikîsi**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1964, s. 12.

⁶²⁴ Oğuz Elbaş **Mehter**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2019, s. 193 vd.

⁶²⁵ Ali Ufki Bey, **Santûrî Ali Ufki Bey'in Anıları: Topkapı Sarayı'nda Yaşam**, Kitapyayinevi Yayınları, Çev., Ali Berkay, İstanbul, 2009, s. 79-80.

⁶²⁶ T. Nejat Eralp, **Osmanlı'da Mehter**, Osmanlı Ansiklopedisi 10, Kültür ve Sanat, ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 745-746.

⁶²⁷ Yılmaz Öztuna, **Türk Musikisi Ansiklopedisi**, MEB Yayınları, İstanbul, 1969, s. 23.

verilmiştir. Bunlardan mehter kışlası büyük yerleşim yerlerinde, mehterhâneler küçük kalelerde, nevbethâneler ise çeşitli yerlerde bulunuyordu.⁶²⁸ Osmanlıda mehterhâneler bir çeşit müzik eğitimi veren konservatuvar görevi üstlenmiştir. Mehter ocaklarında müzik eğitimi “meşk” adı verilen usta-çırak ilişkisine dayanmaktaydı.⁶²⁹ Aynı zamanda mehterle eş anlamlı olarak da kullanılan mehterhâne, Osmanlı Devleti’nde davul ve zurnalardan müteşekkil olan tabilhânelerin daha sonraki dönemlerde gelişmiş haline dönüşmüştür. Kuruluş amacı olan, düşmanı savaş meydanında manevî olarak zayıf duruma düşürmenin yanında, barındırdığı topluluklara müzikal bir estetik de kazandırmıştır. Yine Türk müzik tarihinde toplu müzik yapma anlayışını sergiledikleri önemli bir kurum olmuştur.⁶³⁰ Mehterhânenin bünyesinde mûsikîşinâslarla birlikte iç mehterler adı verilen kıdemli hizmetçiler ve çadircı mehteri de bulunmaktaydı.⁶³¹ Mehterhâne çatısı altında barındırılan müzisyenler, aynı zamanda devletten maaş almışlar ve bu müzisyenlerin eğitimlerine özen gösterilmiştir. Mehterhânelerin idaresi mehterbaşı denilen görevliye bırakılmış, nevbetler onun idaresiyle vurulmuştur.⁶³²

Mehter takımı, sadece askerî müzik icra eden bir topluluk değil, aynı zamanda şenliklerde, bayramlarda, toplumsal yaşamın birçok alanında sahne alan bir topluluk olmuştur.⁶³³ Dolayısıyla mehter takımı, sultanların tahta geçişi, kılıç alayları, savaş sonunda elde edilen zaferlerde, arife dîvânı ve düğün gibi merâsimlerde nevbet vururdu.⁶³⁴ Yine, bayram gecelerinde, bayram günlerinde, padişah düğünlerinde, bazı elçi kabullerinde mehter takımında bulunan kösler kullanılırdı.⁶³⁵ Savaş zamanlarında “hassa mehteri” padişaha eşlik ederdi. Sadece bu mehterlerde bulunan, deve sırtlarında taşınan iki büyük kös mehtere dâhil edilirdi. Mehterin icrâ ettiği

⁶²⁸ Nuri Özcan, “**Mehter**”, DİA, TDV Yayınları, C. 28, Ankara, 2003, s. 546-547.

⁶²⁹ İdris Çakıroğlu, N. Oya Levendoğlu, **Türk Müziği Tarih Yazımında Avrupa Merkezci ve Milliyetçi İdeolojilerin Mehter Örneklemleri Üzerindeki Yansımaları**, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C. 9, S. 1, 2020, s. 675.

⁶³⁰ Oğuz Elbaş, **Mehter**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2019, s. 3-4.

⁶³¹ Mehmet Ali Sanlıkol, Osmanlı İstanbul’unda Mehter, Büyük İstanbul Tarihi, C. 7, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 41.

⁶³² Oğuz Elbaş, **a.g.e.**, s. 3-4.

⁶³³ İdris Çakıroğlu, N. Oya Levendoğlu, **a.g.e.**, s. 682.

⁶³⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 264-265.

⁶³⁵ Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (İstanbul Kısmı)**, C. 1, Nşr., Ahmed Cevdet Paşa, t.y., s. 622.

müzik tamamen orijinal ve milli bir müziktir. Bu melodiler, canlı ve hareketli olduğundan dinleyenlerin ve askerın üzerinde büyük etkiler bırakmıştır. Bu nedenle ordunun muzaffer olmasında mehter müziğı önemli katkılara sahip olmuştur.⁶³⁶ Dolayısıyla mehter müziğı için şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: “Mehter müziğı manevi anlamından savaş sırasındaki anlamına kadar simgelediğı bütün anlamlarla geniş bir kullanım alanı olan, âdetâ dallanıp budaklanmış karmaşık kültürel yapısıyla, askerlik, merâsim ve eğlence faaliyetlerini dinî renklerle birleştiren bir müzik çeşididir.”⁶³⁷

Ritim ögesinin ön plana çıktığı mehterde genellikle şu usûller icrâ edilmiştir: “Ahlatî ve yarım ahlatî, berefşan, büyük hafif, ceng-i harbi, çember, darbeyn, darb-ı fetih, def, değışme, devr-i hindi, devr-i kebîr, düm sakıl, düm devir, düyek, fahte, fahte kebîr, fer’, hafif ve nim hafif. Mehter müziğinin bulunduğı nota kaynaklarına ise, Ali ufki Bey’e ait “Mecmûa-i Sâz ü Söz”, Kantemiroğlu’nun yazdığı, “Kitâbü ilmi’l-mûsikî alâ vechi’l-hurufat”, ve XIX. yüzyılın önemli nota yazıcılarından olan Hamparsum Limonciyan’ın kendi geliştirdiğı nota yazısıyla yazdığı eserler örnek gösterilebilir. Mehter müziğıyle ilgili elimize ulaşan en eski besteler XVI. yüzyılda yapılmış olan bestelerdir. Bu müzik türünde beste yapan önemli isimleri ise şöyle sıralayabiliriz: “Hasan Can Çelebi, Şahkulu, Nefirî Behram Ağa, Emirî Hac, II. Gazi Giray Han, Zurnazen Edirneli Dâğî Ahmed Çelebi, Zurnazenbaşı İbrahi Ağa, Solakzade Ahmed Çelebi, Hammâlî, Mehterbaşı Kemanî Hızır Ağa, Şah Murad (Sultan IV. Murad) ve Müstakim Ağa”.⁶³⁸ Yine, bestecisi meçhul olan nevâ makamındaki hüçûm marşı, Abdülkâdir Merağı’ye ait Âmed nesimi, Solakzâde’nin bestesi rast peşrev, XVIII. yüzyılda bestelenmiş Evliya Çelebinin yeniçeri marşı, Yusuf Paşaya ait neveser peşrevi; ile birlikte XIX. ve XX. yüzyılda da Türk mûsikîsinde önemli bir yere sahip olan diğır mûsikîşinas ve bestecilerin mehter için çeşitli eserler bestelediklerini söyleyebiliriz.⁶³⁹

⁶³⁶ Nuri Özcan, “Mehter” DİA, TDV Yayınları, C.28, Ankara, 2003, s. 547-548.

⁶³⁷ İdris Çakıroğlu, N. Oya Levendoğlu, **Türk Müziğı Tarih Yazımında Avrupa Merkezci ve Milliyetçi İdeolojilerin Mehter Örneklemini Üzerindeki Yansımaları**, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C. 9, S. 1, 2020, s. 683.

⁶³⁸ Nuri Özcan, **a.g.e.**, s. 547-548.

⁶³⁹ T. Nejat Eralp, **Osmanlı’da Mehter**, Osmanlı Ansiklopedisi 10, Kültür ve Sanat, ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 749-750.

Osmanlı Devleti'nde 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla birlikte, mehter takımı da dağıtılmış ve onun yerine Avrupa'daki bandolara benzeyen bir bando takımı kurulmuş, adına da “Muzıka-i Hümayûn”⁶⁴⁰ denilmiştir. Her ne kadar sonraki dönemlerde “Mehtehâne-i Hakânî” adında bir mehter takımı kurulmuş ise de Cumhuriyetin kurulmasından sonra 1935 yılında mehter takımı tekrar lağvedilmiştir. Cumhuriyet döneminde ise, ilk olarak 1952 de kurulmuş ve bu mehter takımı İstanbul'un Fethinin 500. Yıldönümünde sahneye çıkmış, halk tarafından büyük bir beğeniyle karşılanmıştır. Daha sonra bu takım yerini 1968'de kurulan mehterân bölüğüne bırakmıştır. Bununla birlikte hem Kültür Bakanlığı'na hem de bazı belediyelere bağlı mehter takımları bu tarihi kültür mirasını günümüzde de devam ettirmektedirler.⁶⁴¹ Devam eden bu mehter takımları bugün, bünyesinde bulundurduğu batı sazlarıyla doğal halinden uzaklaşmış, periyodik konserler veren daha çok sembolik bir özellik taşıyan “turistik bir topluluk” şeklinde varlığını sürdürmektedir.⁶⁴²

3.2. Resmî Merâsimlerde Dinî Mûsikî

Osmanlıda mûsikî denince akla hemen üç ana merkez gelmektedir. Bunlar: saray, tekkeler ve meclisler olmuştur.⁶⁴³ Yine Osmanlıda özel olsun veya resmî olsun saraylarda, konaklarda, evlerde, şenlik ve merâsimlerde bir araya gelindiğinde, bu

⁶⁴⁰ **Muzıka-i Hümayun:** “II. Mahmud tarafından 1826 yılında Yeniçeri Ocağıyla birlikte Mehterhâne de kaldırılmış ve yerine Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye adında yeni bir teşkilat kurulmuştur. Bu teşkilatla birlikte Batı'daki askerî mızıkâ takımı örnek alınarak yeni bir bando takımı kurulması ile ilgili çalışmalar başlatılmıştır. Bu nedenle öncelikle Enderûn'daki gençlerden müteşekkil bir boru-trampet takımı kurulmuştur. Daha sonra bu takımın başına geniş yetkilerle “Giuseppe Donizetti” getirilmiştir. Donizetti, öncelikle bandodaki gençlere batı notası öğretmekle işe başlamıştır. 1831'de orduya subay yetiştirmek amacıyla Mekteb-i Umum-i Harbiyye ile Muzıka-i Hümayun Mektebi kurulmasına karar verildikten üç sene sonra mektep açılmıştır. 1855'te paşa ünvanı alan Donizetti bu mektepte, bando, orkestra, opera, operet, koro, entrümental veya sözlü batı müziğinin bir bütün olduğunu gösteren bir program uygulamıştır.” Nuri Özcan, “**Muzıka-i Hümayun**” DİA, TDV Yayınları, C. 31, İstanbul, 2006, s. 422.

⁶⁴¹ Nuri Özcan, “**Mehter**” DİA, TDV Yayınları, C. 28, Ankara, 2003, s. 549.

⁶⁴² Cinuçen Tanrıkorur, **Osmanlı Dönemi Türk Mûsikîsi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016, s. 26.

⁶⁴³ Bülent Aksoy, **Musiki Meclisleri**, Büyük İstanbul Tarihi, C. 7, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 27.

toplantılara müzik de bir şekilde dâhil olmuştur.⁶⁴⁴ Osmanlı Devleti'nde mûsikî, padişahlar dahil olmakla birlikte devletin yıkılışına kadar saray ve çevresinde bulunan hemen hemen herkes tarafından sevilerek devam ettirilmiştir. Sarayda mûsikînin artması veya azalması çeşitli nedenlere bağlı olarak zaman zaman değişiklik göstermiştir. Özellikle II. Murad'tan itibaren gerek padişahlar çıktıkları seferlerden dönerken gerek şehzâdeler yönetici olarak gittikleri yerlerde karşılaşmış oldukları özellikle mûsikîşinâsları devletin merkezi olan İstanbul'a getirmişlerdir.⁶⁴⁵

Halifelik makamını elinde bulundurması hasebiyle İslâm kültür ve medeniyetinin önemli bir temsilcisi olarak görülen Osmanlı Devleti'nde sadece dinî merâsimlerde değil, aşağıda ele alacağımız resmî merâsimler ve diğer bütün merâsimlerde de bir şekilde dinî özellikler ön plana çıkmıştır. Bu özellikler merâsimlerde icrâ edilen mûsikîye de yansımıştır.

Osmanlı Devleti'ndeki resmî merâsimlerde dinî mûsikîye geçmeden önce ilk olarak imparatorlukta icrâ edilen müziğe kısaca değinmek, daha sonra “Dinî Mûsikî” hakkında bilgi vermek istiyoruz. Osmanlıda mûsikî denildiğinde, adına “Türk Mûsikîsi” dediğimiz, kökleri Orta Asya'ya ve eski Türk devletlerine dayanan, gelişerek Osmanlıya tevârüs eden müzik akla gelmektedir. Bu müziğin gelişim seyri genellikle çağlara ayrılarak tanıtılmaktadır. Buna göre, Farabî'den (870-950) Safiüddin Urmevî'ye (1237-1294) kadar zamana “ilk orta çağ”, Abdülkadir Merâğî'den (1360? - 1435) Şehzade Korkut'a (1467-1513) kadar olan zamana “orta çağ”, İtrî'den (1640? -1711) günümüze kadar gelen zamana “yeni ve yakınçağ” isimleri verilmiştir. (bu son devir ikiye de ayrılabilir.)⁶⁴⁶ Yapılan başka bir tasnif de şu şekildedir: “Hazırlık dönemi: Başlangıcından- Abdülkâdir Merâği'ye kadar, klasik öncesi dönem: Abdülkâdir Merâği'den - İtrî'ye kadar, klasik dönem: İtrî'den - İsmail Dede'ye (1778-1846) kadar, neo-klasik dönem: İsmail Dede'den – Hacı Ârif Bey'e

⁶⁴⁴ Mehmet Ali Sanlıkol, **Osmanlı İstanbul'unda Mehter**, Büyük İstanbul Tarihi, C. 7, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 41.

⁶⁴⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlılar Zamanında Saraylarda Mûsikî Hayatı**, Belleten Dergisi, Türk Tarih Kurumları Yayınları, C. 41, S. 161, 1977, s. 79.

⁶⁴⁶ Etem Ruhi Üngör, **Osmanlı'da Türk Mûsikîsi ve Çalgılar**, Osmanlı Ansiklopedisi 10, Kültür ve Sanat, ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 572.

(1831-1884) kadar, romantik dönem, Hacı Ârif Bey'den - Hüseyin Saadettin Arel'e (1880-1955) kadar, reform dönemi: Hüseyin Saadettin Arel'den günümüze kadar.”⁶⁴⁷

Osmanlı Devleti'nde mûsikî, “Osmanlı saray veya halk mûsikîşinâslarının askerî, dinî, klasik ve folklorik türlerde ürettiği ve toplumun her kesiminde icrâ edilen bir sanat olup bir ucu Çin'e, bir ucu Fas'a kadar uzanan 25 yüzyıllık Türk Mûsikîsinin yaklaşık 500 yıllık kısmına tekabül etmektedir.” Bu nedenle bu mûsikîye, sınırlayıcı olacağı gerekçesiyle “Osmanlı mûsikîsi” demek yanlış olur. Bununla birlikte, Türk tarihinin ve dünya tarihinin en büyük ve en uzun ömürlü devletlerinden biri olan Osmanlı Devleti, tarih sahnesinde olduğu yaklaşık 600 küsur yıl boyunca Türk ilim, sanat ve siyaset alanlarında zirveye çıkmıştır.⁶⁴⁸ Türk tarihinin her bakımından en büyük devletlerinden olan Osmanlı Devleti, bu zirveye çıkışını zannedildiği gibi sadece parlak askerî başarılarla değil, elde ettiği askerî başarılarının sağlamış olduğu imkânlarla sağlamlaştırdığı yüksek idare ve adalet sistemi ve bunlarla birlikte ilim, kültür ve sanata verdiği değerle de elde etmiş ve ortaya çok büyük ve şanlı bir medeniyet çıkarmıştır.⁶⁴⁹ Zirâ Osmanlı Devleti'nde mûsikî bir medeniyet ölçütü olarak görülmüş ve o kadar çok sevilmiş ki âdeta bir anayasa niteliği arz edecek bir duruma gelmiştir.⁶⁵⁰ Hatta son dönemlerde Osmanlı Devleti'nde yurt dışından gelmiş ve mûsikî ile ilgili olan birçok alet-edevât, nota defterleri gibi eşya için gümrük vergisi dâhi alınmamıştır.

*Üsküp Hamidiye Sanayi Mektebi Namına Emr Olunan Âlât-ı Mûsikîyenin
Defterinin Takdîm Kılındığına Dair*

Ma'rûzû Çâkerileridir ki

Üsküp Hamidiye Sanayi Mektebi nâmına vurûd eden alât-ı mûsikîye ile nota defterleri komşu vilayet-i âliyesinden alınan mazbata üzerine imrâr defterinin şiyâr kılındığı ... rusûmât nezaretinden batahrîrât iş'âr olunmuş ve makam-ı âliyye-i feğâmanelerinden cevaben şerefsudûr olan 19 safer 1318 tarihli buyruldiyye-i samiyeye-i sadâretpenâhide bu meğûle mekâtib için vurûd edecek levâzım ve eşya hükûmet mahalliyeden olacak mazbata üzerine bila resmi imrâr olunduktan sonra alel usûl irade-i seniyye-i hazret-i hilafetpenâhiye istihsal kılınmak üzere defterinin takdîm kılınarak istizân olunması emir ve iş'âr buyurulmuş olunmasına binâen defter mezkûrun bir sureti lef'en takdîm

⁶⁴⁷ Mustafa Cahit Atasoy, **Kültür ve Medeniyet Açısından Osmanlılar Dönemindeki Türk Mûsikîsi**, Osmanlı Ansiklopedisi 10, Kültür ve Sanat, ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 775.

⁶⁴⁸ Cinuçen Tanrıkorur, **Osmanlı Dönemi Türk Mûsikîsi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016, s. 13

⁶⁴⁹ Ömer Tuğrul İnancer, **Osmanlı Mûsikîsi Tarihinde Tasavvuf Mûsikîsine Bir Bakış**, Osmanlı Ansiklopedisi 10, Kültür ve Sanat, ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 677.

⁶⁵⁰ Mustafa Cahit Atasoy, **a.g.e.**, s. 778.

*kılınmış olmakla olbabda ve her halde emir ve ferman hazreti veliyyül emrindir. 10 Cemaziyelevvel 1323.*⁶⁵¹

Dünyada devlet adamlığının yanında hiçbir imparator aynı zamanda mûsikîyle, şiirle ve başka güzel sanatlarla ilgilenmemiştir. Bunu sadece Osmanlı padişahları ve devlet adamlarında görüyoruz.⁶⁵² Osmanlıda icrâ edilen mûsikî de böyle bir toplumun ve böyle bir medeniyetin meyvesi olarak genel Türk mûsikîsi içerisinde ayrı bir yere sahip olmuştur.⁶⁵³ İşte Türk Mûsikîsinin bu güzide parçası, derinliğiyle insanı sonsuza kanatlandıran, mehteri ile Allah yolunda cihat etmeye sevk eden, âyin ve zikirleriyle asıl büyük savaşı kazanmayı hedefleyen bir îman mûsikîsidir. Osmanlıda icrâ edilen mûsikî, kaynağı olan Türk Mûsikîsinin içerisinde değerlendirildiği için, “Kuzey ve Doğu Asya’da “pentatonik” adı verilen 5, Güney ve Batı Asya’da “heptatonik” denilen 7 aralık üzerine kurulmuş, genel olarak tizden peste doğru sönerek inen ses dizilerinden oluşan, tarihten getirdiği özgün haliyle tek kişinin usûllü veya usûlsüz, ama kesin bir şekilde bir makama bağlı olarak çalıp söylediği, müzikteki ritim ve melodi unsurlarını kullanmakla birlikte insan sesine ağırlık veren, bu şekilde sonraki nesillere aktarılmış bir müziktir.” Bunu yaparken Batı’da olduğu gibi nota yoluyla değil meşk⁶⁵⁴ dediğimiz bireysel bir yolla öğretilir ve öğrenilirdi. Genel bir çerçeve çizdiğimiz bu özellik ve karakteriyle Osmanlı

⁶⁵¹ BOA. ŞD. 00597. 00066. 001.

⁶⁵² Mustafa Cahit Atasoy, **Kültür ve Medeniyet Açısından Osmanlılar Dönemindeki Türk Mûsikîsi**, Osmanlı Ansiklopedisi 10, Kültür ve Sanat, ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 778.

⁶⁵³ Cinuçen Tanırkorur, **Osmanlı Dönemi Türk Mûsikîsi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016, s. 13.

⁶⁵⁴ **Meşk**: “Hoca ve talebesinin birlikte çalışmaları suretiyle sözlü eserler ve saz eserleri repertuarının yüzyıllar boyu nesilden nesile intikalini sağlamış bir eğitim ve öğretim sistemidir. XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Türk mûsikîsi öğretimi tamamen bu yöntemle dayalı olarak devam etmiş, daha sonraları Batı etkisiyle kurulan konservatuvar vb. mûsikî kurumlarında meşk kısmen uygulanmış olup günümüzde de belli bir ölçüde devam etmektedir. Meşk sisteminin en büyük faydası öğrencinin bir eseri, bir çalgıyı, herhangi bir mûsikî tekniğini ve uygulamasını hocasının tarz ve üslûbuyla öğrenerek “tavır” adı verilen o ekolü devam ettirmesi olmuştur. “Eser geçme” tabirinin de kullanıldığı meşkte mûsikî eserleri hoca tarafından seslendirilir, öğrenciye usûlüyle birlikte kısım kısım veya bütün eseri defalarca tekrar edilerek ezberletilirdi. Burada eserin herhangi bir notadan öğrenilmesi söz konusu olmadığından hâfızanın çok büyük bir önemi vardı. Bununla birlikte eserlerin usûl vurularak öğretilmesi usûlün öğrenilmesi yanında meşki kolay hale getiren, kolaylaştıran ve sağlamlaştıran bir teknik olmuştur. Osmanlı toplumunda mûsikî öğretiminin başta saray olmak üzere ev, konak, cami, tekke ve kahvehâne gibi yerlerde yapıldığı bilinmektedir. Sarayda mûsikî eğitimi ve öğretimi için XVI. yüzyılda özel odalar oluşturulmuştu. IV. Murad döneminde 1046 (1636) bu faaliyet seferli koğuşuna aktarılmıştır. Mûsikî eğitiminin sarayda görevli mûşikîşinâslar tarafından verilmesi öncelikli olmakla birlikte saray dışından mûsikî hocası getirilerek de meşk yapılmıştır. Ayrıca Harem-i Hümayûn’daki cariyelerin saray içinde veya dışında özel hocalardan meşk aldıkları bilinmektedir.” Nuri Özcan, **“Meşk”**, DİA, TDV Yayınları, C. 29, Ankara, 2004, s. 374.

mûsikîsi, aynı zamanda imparatorluk dediğimiz büyük bir devletin müziği olması bakımından mûsikîyle ilgili askerî, dinî-tasavvufî, saray ve elit kesimlerce kurumsallaştırılmış, çok çeşitli etnik ve kültürel unsurların dâhil olmasıyla renkli bir hale gelmiş ve bir o kadar da zengin bir birikim elde etmiş büyük bir sentez sanatıdır.⁶⁵⁵

Osmanlı Devleti'nde icrâ edilen mûsikîde, özellikle insan sesine ağırlık verilmiş, bu nedenle bu mûsikîde sazdan daha çok söz yani şiir mûsikîsi yönü ön plana çıkmıştır. Dolayısıyla Osmanlıda vezin-usûl ilişkisi önemli bir yer teşkil etmektedir. Bir başka husus daha var ki bu mûsikî ordu, tekke ve eğlence icrâları dışında toplu olarak icrâ edilen bir mûsikî türü olarak ön plana çıkmamıştır.⁶⁵⁶

Osmanlıda mûsiki sadece saraydaki hocalar ve öğrencilerle sınırlı kalmamış, mûsikî sanatını bizzat padişahlar icrâ etmişlerdir. Bunun dışında şehzâdeler ve sultanlar da değerli eserler ortaya koymuşlardır. Aynı zamanda birçok padişah mûsikîyi ve bu sanatla iştigâl edenleri desteklemişlerdir. Bilfiil mûsikîyle uğraşan padişah sayısı ondu. Bunlar sırasıyla, “II. Bayezid, II. Selim, I. Mahmud (1730-1754), III. Selim, II. Mahmud, I. Abdülmecid, Abdülaziz, V. Murad (1876), II. Abdülhamid, VI. Mehmed (Vahdeddin).”⁶⁵⁷

Dinî mûsikî kavramının ve içeriğinin ne olduğuna da değinmek istiyoruz. Akıllı bir varlık olan insan sadece bu akıl nimetiyle diğer canlılardan ayrılmıyor. Zira o bu aklı ile birlikte hem din hem de estetik duygularına da sahiptir. Fıtratı gereği insanoğluna bu özellikler doğuşundan itibaren yüce Allah (c.c.) tarafından bahşedilmiştir. İslâm dinî, sadece maddî yönünü değil manevî yönünü de önemseddiği insanoğlunun, özellikle bu manevî yönünü olumlu bir şekilde geliştirmesini ister ve dâhi emreder. Bununla birlikte İslâm dinî, olumsuz olmayan hiçbir beşerî arzu ve isteğin önüne set koymamıştır. Fıtratına uygun olması kaydıyla bu tür ihtiyaçlarını da gidermesini istemiştir. İşte söz konusu bu beşerî isteklerden bir tanesi de estetik

⁶⁵⁵ Cinuçen Tanrıkorur, **Osmanlı Dönemi Türk Mûsikîsi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016, s. 15-16.

⁶⁵⁶ Cinuçen Tanrıkorur, **a.g.e.**, s. 16.

⁶⁵⁷ Etem Ruhi Üngör, **Osmanlı'da Türk Mûsikîsi ve Çalgılar**, Osmanlı Ansiklopedisi 10, Kültür ve Sanat, ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 578.

hissidir. Çünkü güzel bir şekilde yaratılmış olan insan, güzel olan her şeye meyil etmiştir. Bu meyil kendisini özellikle güzel sanatlar dediğimiz alanda göstermiştir. Bizim de konumuz olan mûsikî ve bunun bir kolu olan dinî mûsikî de söz konusu güzel sanatların içerisinde değerlendirilmektedir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda Müslümanların, sesler arasında ahenk ve uyum oluşturmuş ve “ses sanatı” diye isimlendirilmiş mûsikîye meyil duymaları fitratları gereği çok doğal bir durumdur.⁶⁵⁸

İnsanoğlunun fitratında bulunan bu söz konusu güzel sese ilgi duyma isteği ve kabiliyeti, İslâm kültür ve medeniyetinde de Hz. Peygamber’in teşvikleriyle birleşince sonraki dönemlerde “dinî mûsikî” şeklinde isimlendirilecek bir olgunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu nedendir ki Müslümanlar Kur’ân-ı Kerîm’i, kendisine layık güzel bir sesle okumayı bir ayrıcalık olarak görmüş ve bunu yerine getirmek için gayret sarf etmişlerdir. Yine özellikle IX. yüzyıldan itibaren yaygınlaşan ve asıl amacın Hakk’a ulaşmak gâyesi olduğu “tasavvuf” düşüncesinde de bu anlayış çerçevesinde mûsikîye rağbet edilmiş ve mûsikî bir araç olarak kullanılmıştır. Bütün bunlardan hareketle şöyle bir sonuca varılmaktadır. “Hz. Peygamber’in ve sahabenin uygulamaları ve bununla birlikte İslâm tasavvuf düşüncesinin görüşleri neticesinde ortaya çıkmış olan dinî yaşayış, zamanla câmilerde, tekkelerde ve bazı tarikat meclislerinde, ibadet ve zikir esnasında birtakım vesilelerle ve çeşitli kurallar çerçevesinde icrâ edilen bir mûsikî ortaya çıkmıştır. İşte bu mûsikîye de “dinî mûsikî” adı verilmiştir.”⁶⁵⁹

Dinî mûsikînin mahiyetine baktığımızda, karşımıza çıkacak ilk şey yaşanılan dinî hayattır. Özellikle Osmanlı başta olmak üzere diğer İslâm ülkelerinde yaşanmakta olan dinî hayat, aynı zamanda bu hayat tarzına bağlı bir mûsikîye kapı aralamıştır. Söz konusu dinî hayatta ön plana çıkan olaylara baktığımızda genel olarak yapılan bütün ibadetler, önemli gün, gece ve aylarda yapılan ibadetler olduğu görülmektedir. Ortak kullanılan birçok özelliği olmakla birlikte dinî mûsikînin câmi

⁶⁵⁸ Nuri Özcan, **XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Dinî Mûsikî**, Osmanlı Ansiklopedisi 10, Kültür ve Sanat, ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 722.

⁶⁵⁹ Nuri Özcan, **a.g.e.**, s. 723-724.

ve tekke mûsikîsi şeklinde iki kısma ayrıldığını görmekteyiz. Bunun önemli sebeplerinden biri her ikisinin de üslûp ve tavır bakımından birbirinden farklı olmalarıdır. Nitekim câmi mûsikîsinde daha zâhidâne bir tavır ön plana çıkarken bu durum tekke mûsikîsinde coşkulu bir şekilde ifade edilir. Câmi mûsikîsi, câmide ibadet esnasında sadece sesle, mûsikî aleti olmadan icrâ edilen bir mûsikîdir. Bu icrâlar namazda okunan Kur'ân-ı Kerîm başta olmak üzere, ezan, kâmet, tesbîhât, salâ, cumhur müezzinliği, cumâ hutbesi, tardiyeye, terâvih tertibi, istiğfâr, duâ, aşr-ı şerîf kıraatı, telbiye, bunlarla birlikte zamanına ve yerine göre, temcîd ve münâcât, na't, tekbîr, mevlid, mi'râciye, muhammediye, ta'rif, ferâciye, regâibiyye, ilâhî ve tevşihlerdir. Câmî mûsikîsinde sözler Arapça'dır. Aynı zamanda tasavvuf mûsikîsi de denilen tekke mûsikîsi ise, "edebiyat ve mûsikînin kullanılmasıyla icrâ edilen tarikat zikirleri ve bu esnada okunan dinî bestelerin bütününe verilen isimdir." Her tarikatın kendine has zikir çeşitleri ve belirlenmiş zikir günleri bulunmaktadır. Burada yapılan zikirler çoğunlukla zikre dahil olanların sesleriyle ve belli bir bestesi olan tarikat evrâdıyla yapılır. Tekke mûsikîsinde, "Mevlevî âyini, na't, kaside, mersiye, durak, ilâhî, şugûl, nefes, deyiş, savt, salât-ı kemâliye, nevbe ve gülbank seslendirilir.⁶⁶⁰ Bununla birlikte hem câmi hem de tekke mûsikîsinde ortak kullanılan formlar bulunmaktadır. Bunlar: Nâ't, kasîde, tevşih, ilâhî ve şuguldür.⁶⁶¹

Dinî mûsikîyi ve bu mûsikîde icra edilen formları kısaca tanıdıktan sonra bu kısımda Osmanlı Devleti'nde yapılan bu merâsimlerde, her ne kadar resmî de olsa daha önce değindiğimiz gibi devletin İslâm coğrafyasındaki konumuna binaen -çok yoğun olmasa da- dinî mûsikî icrâları görülmüştür. Bu merâsimlerdeki icrâlar saz mûsikîsinden ziyade söz mûsikîsi ile yapılmıştır. Bunun da en önemli sebeplerinden biri merâsimlerde genellikle dinî mûsikînin ses mûsikîsine dayalı olan Kur'ân-ı Kerîm ve bunun yanında yine tekbir, salat, gülbank gibi daha çok sadece sesle icrâ edilen formlarının kullanılmış olmasındandır. Bununla birlikte her ne kadar kaynaklarda bütün resmî merâsimlerde dinî mûsikîye rastlanılmamışsa da dinî

⁶⁶⁰ Nuri Özcan, **XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Dinî Mûsikî**, Osmanlı Ansiklopedisi 10, Kültür ve Sanat, ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 724-725.

⁶⁶¹ Ahmet Hakkı Turabi- Fatih Koca, **Câmî ve Tekke Mûsikîsi Ortak Formları**, Türk Din Mûsikîsi El Kitabı, ed. Ahmet Hakkı Turabi, Grafiker Yayınları, Ankara, 2017, s. 126 vd.

mûsikînin icra edildiği ve ulaşabildiğimiz merâsimleri aşağıdaki gibi sıralamaya çalıştık.

Osmanlı Devleti'nde ilk biat merâsimi Osman Gazi için gerçekleştirilmişti. Bilindiği üzere İslâm kültür ve medeniyetinde ortaya çıkan devletler bağımsız olarak hareket etmeye başladıklarında ilk yaptıkları icraat, bey veya sultan adına hutbe okutmaktı. İşte Osman Bey de zayıflamış olan ve yavaş yavaş Moğol hâkimiyeti altına girmiş bulunan Anadolu Selçukluları'ndan bağımsız olarak hareket etmeye başlamıştır. Nitekim bunun ilk işaretlerinden biri Osman Bey'in Karacahisar kalesini fethettikten sonra Dursun fakih denilen kişiye hutbe okutması ve bu hutbede Selçuklu sultanı II. Gıyaseddin Mesud ile birlikte kendi adını da zikrettirmesidir.⁶⁶² Adına hutbe okunan beye veya sultana diğer beyler itaatlerini bildirirlerdi. Osman Bey'in adına hutbe okunmasından sonra tüm Türkmen beyleri Oğuz töresinde olduğu gibi onun etrafında toplanmış ve ona biat ederek bağlılıklarını bildirmişlerdir. Osman Bey de buna karşılık yine Oğuz töresinde olduğu gibi beylere birer bardak kırmızı ikram etmiştir.⁶⁶³ Burada anlaşılabileceği gibi dinî mûsiki formlarından biri olan hutbenin okunması, adına hutbe okunan kişinin hâkimiyetini ortaya koymaktadır. Buradan da şu sonucu çıkarabiliriz. Osmanlı merâsimlerinde uygulanan ilk mûsikî icrâlarından biri, ses mûsikîsinin ön plana çıktığı ve daha sonraki dönemler de hem devlet hem de halk tarafından oldukça önemsenmiş olan "hutbe" olmuştur.

Hilafetin Osmanlı Devleti'ne geçtiği Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren biat merâsimleri Kutsal Emanetler Dairesi'nde yapılmış ve bu merâsimin en önemli kişilerinden biri de Osmanlıda dinî görevlerin en tepesinde bulunan şeyhülislâm olmuştur. Zira biat merâsimi öncelikle sadrazamla birlikte şeyhülislâmın biatıyla başlardı. İç biat denilen bu biatten sonra dışarıda padişaha biat edecek olan devletin üst düzey diğer görevlileri için de dış biat merâsimi yapılırdı. Burada da yine Hz. Peygamber'in (s.a.v.) soyundan gelenleri temsil eden nakibüleşrâf biat ettikten sonra dua okurdu. Bu sırada mehter çalar orada bulunan askerler "Aleyke Avnullah-

⁶⁶² Ahmet Ağırakça, **Osmanlılarda İlk Culûs Merâsimi**, Türk Kültürü Dergisi, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, S. 282, Y. 24, 1986, s. 636.

⁶⁶³ Ahmet Ağırakça, **a.g.d.**, s. 639-640.

Maşallah” şeklinde alkış tutarlardı.⁶⁶⁴ duayı yapacak olan nakibüleşrâf, tahtın karşısına geçer gür bir sesle dua ederdi. Bu esnada tahta geçen padişah da ayakta olduğu halde ellerini açarak duaya iştirâk ederdi. Duayı bitiren nakibüleşrâf daha sonra padişahın sağındaki yerini alırdı.⁶⁶⁵ Ancak yukarıda bahsedilen merâsim yapılmadan önce darüssaâde ağası biat edilecek olan padişahın koluna girer ve yeni padişaha önceki padişahın vefatını bildirir daha sonra naâşını gösterirdi.⁶⁶⁶ Yine biat merâsimlerinde, merâsim bittikten sonra yeni padişahın ilan edilmesi amacıyla başta Selâtin Câmileri olmak üzere İstanbul’un önemli câmilerinde salâ verilmesi emrolunurdu. Kezâ yukarıda da belirttiğimiz gibi İslâm kültür ve medeniyetinde gelenek olduğu üzere Osmanlı Devleti’nin diğer bölgelerinde bulunan câmi ve mescidlerde yeni padişah adına hutbe okunması için fermanlar gönderilirdi.⁶⁶⁷

II. Murad’tan itibaren gelenek haline gelecek olan ve aslında biat merâsiminin bir devamı, ikinci bir tekrarı sayılan tahta çıkış diğer adıyla cülûs merâsiminde hemen hemen bütün padişahlar Hırka-i Saâdet Daire’sine geçer orada iki rekât namaz kılardı. Namazdan sonra dua eder ve daha sonraki padişahlar tarafından da aynı şekilde uygulanacak bu merâsimden sonra cülûs merâsiminin geri kalan kısmı için dışarı çıkardı.⁶⁶⁸ Alay meydanında cülûs merâsimi için toplanan üst düzey devlet erkânının yerlerini almasından sonra yeni padişah avluya çıkar bu esnada dîvân-ı hümayûn çavuşları hep bir ağızdan ve ritmik bir şekilde dua cümleleri de içeren alkış tutarlardı. Alkıştan sonra nakibüleşrâfın duasıyla merâsimin bu bölümüne başlanırdı.⁶⁶⁹ Cülûs merâsiminden sonra yeni padişahın tahta oturduğu münâdiler tarafından halka bildirilir ayrıca Ayasofya, Sultan Ahmet ve Süleymaniye câmilerinin baş müezzinlerine önceden hazırlana buyrulduklarıyla salâ verdirilirdi.⁶⁷⁰

⁶⁶⁴ Dündar Ali Kılıç, **XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum, 2002, s. 29 vd.

⁶⁶⁵ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 49.

⁶⁶⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 175.

⁶⁶⁷ Dündar Ali Kılıç, **a.g.t.**, s. 36.

⁶⁶⁸ Dündar Ali Kılıç, **a.g.t.**, s. 27.

⁶⁶⁹ Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlı Devleti’nde Resmî Törenler ve Birkaç Örnek**, Osmanlı Ansiklopedisi 9, Kültür ve Sanat, ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 138.

⁶⁷⁰ Esad Efendi, **Teşrifât-ı Kadîme**, Tercüman 1001 Temel Eser 132, Kervan Yayınevi, İstanbul 1979, s. 108-109.

Cülûstan sonraki ilk cumâ yeni padişah alay eşliğinde selâtin câmilerinden birinde cumâ namazını kılardı. Bu merâsim de biat merâsimi kadar önem arz ettiğinden o gün padişah adına hutbe okunurdu.⁶⁷¹ Yine arşiv kaynaklarında birçok padişahın cülûsunda yazılmış kasidelere de rastlamaktayız. Kanûnî Sultan Süleyman tahta geçtiğinde kendisine aşağıdaki kaside sunulmuştu.

*Dua ile hazreti hüdavendigar seavet ...verdin
Mısra-ı mutademmin tarih-i cülûs saltanat ver Allah'ım ec'el
Ahkâm-ı saltanat mevkî bi tevki'i seavat
Ve ec'el imâr-ı i'da bil ğanem ile'l aksâ elġayât*

*Âla ey hami şer-i mutahhar
Süleymansın kimine devletlû
Senindir yine dünya verilubtur
Kabul eyle ki felek şimdi olubtur
Şaha ali nasıbsın vere Allah
Kemal ve tekmile her zaman evvel*

*Şakerûn sultân-ı selâtin
Yakınında ben bir mor miskin
Sana ne hasıl ... ve tekvîn
Kapı kulu top ki ne muslihittin
Beka ve emn mülk ve adl ve müttekin
me'in şer' ve mülk ve ...*

*Sana kin sıdkla etti demi duayı
.. gökten sevakin arşı amin.⁶⁷²*

Devlet işlerinin yürütüldüğü, belirli günlerde toplanan dîvân-ı hümayûn toplantılarında dikkat çeken bir durum, bütün toplantıların sabah namazına müteakip başlamasıydı. Yani başta padişah olmak üzere bütün dîvân üyeleri öncelikle sabah namazlarını edâ ederler ve toplantıya öyle geçerlerdi. Padişah gelmeden önce dîvân üyeleri yerlerini aldıktan sonra “Meydan duacısı” denilen görevli tarafından yüksek sesle dua okunduktan sonra bütün dîvân üyeleri hep birlikte Fatiha’yı okurlardı.⁶⁷³ Padişahın dîvâna başkanlık etmediği zamanlarda bu görevi sadrazam üstlenirdi. Bu toplantılarda herkes yerini aldıktan sonra sadrazam her iki tarafına bakarak “sabahlarınız hayrolsun” der dîvân üyeleri de doğrulmak suretiyle bu selama mukabele ederdi. Daha sonra Kubbealtı yakınlarında Fetih sûresi okunmaya başlanır, sûre bittikten sonra mûtat olan dîvân toplantısı başlardı.⁶⁷⁴

⁶⁷¹ Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlılar’da Teşrifat**, Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 1, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 439.

⁶⁷² BOA TS.MA.e 0364. 0025.001.

⁶⁷³ Dündar Ali Kılıç, **XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum, 2002, s. 53.

⁶⁷⁴ Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlı Devleti’nde Resmî Törenler ve Birkaç Örnek**, Osmanlı Ansiklopedisi 9, Kültür ve Sanat, ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 135-136.

Divân-ı hümâyûn, üç ayda bir kapıkuluna ulûfe dağıtımını yapmak için “ulûfe divânı” adıyla bir araya gelirdi. Dîvânda, bir taraftan görüşmeler devam ederken bir taraftan dağıtılacak olan ulûfeler keseler içinde getirilirdi. Bu işlemlerden sonra sadrazam ulûfe dağılması için padişah’tan izin ister, izin alındıktan sonra dağıtım başlardı. Dağıtımdan önce âdet olduğu üzere yeniçerilere yemek dağıtımını da yapılırdı. Yemekten sonra, bazı dinî merâsimlerde de gördüğümüz çeşitli söz ve dualar da içeren “Gülbank” çekilir ve ulûfe dağıtımını yapılırdı.⁶⁷⁵

Osmanlı Devleti’nde resmî olan ancak padişahın halife sıfatı taşıması hasebiyle aynı zamanda dinî bir hüviyet de kazanmış olan merâsimlerden biri de tahta çıkan padişahın kılıç kuşanma merâsimidir. Bu törende de yapılmış olan mûsikî, daha çok câmi mûsikîsinde olduğu gibi ses ile icra edilmiştir.⁶⁷⁶ Tahta çıkan padişah, kılıç kuşanma merâsiminde Yavuz Sultan Selim’den önce genellikle devletin kurucusu olan Osman Gazi’nin ya da İstanbul’u fetheden Fatih Sultan Mehmed’in kılıcını kuşanırlarken, Halifeliğin Osmanlı Devletine geçtiği ve kutsal emanetlerin İstanbul’a getirildiği Yavuz Sultan Selim döneminden sonra yukarıda zikredilen kılıçlarla birlikte Hz. Peygamber’in ve Hz. Ömer’in de kılıcını kuşanmışlardır. Bu kılıçlardan özellikle Hz. Peygamber’in kılıcı kuşanma için seçildiğinde bu merâsim, Topkapı Sarayı’ndan itibaren ayrı bir ihtimamla yapılırdı. Bu merâsimde “seyf-i saâdet” adı verilen kılıç, silahdar ağa tarafından Hırka-i Şerîf dairesinden bâbüsaâdeye kadar getirilirdi. Bu sırada iki taraflı dizilmiş Enderûn ağaları ve Enderûn müezzinleri kılıcı taşıyan ağayla birlikte Hırka-i Şerîf kapısından bâbüsaâdeye kadar tekbir getirirlerdi. Burada nâkibüleşrâf, kılıcı silahdar ağadan alarak bütün kılıç kuşanma merâsimlerinin yapıldığı Eyüp’e kadar omuzunda taşımıştır.⁶⁷⁷

⁶⁷⁵ Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul’da Osmanlı Merâsimleri**, Büyük İstanbul Tarihi, C. 3, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 409.

⁶⁷⁶ Arzu Tozduman Terzi, **Sultan Abdülaziz’in Kılıç Kuşanma Merâsimi**, Osmanlı’nın İzinde Mehmet İpşirli Armağanı Cild 2, Hazırlayanlar: Feridun M. Emecen, İshak Keskin, Ali Ahmetbeyoğlu, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 473.

⁶⁷⁷ Mehmet Ali Beyhan, **Saray Günlüğü -25 Aralık 1802/ 24 Ocak 1809-**, Çetin Matbaacılık Yayınları, İstanbul, 2007, s. 86.

Kılıç kuşanma merâsimleri gelenek olduğu üzere Eyüp Câmii'nde gerçekleştirilmiş ve merâsimde Eyüp Câmii imam hatibi ile birlikte üç imam daha görev almışlardır. Görevli imamlar kademe-i şerif önünde durduktan sonra sırasıyla Fetih Sûresini ve birer aşr-ı şerif okumuşlardır. Daha sonra okunan dua ve Fatiha'dan sonra merâsimin bu kısmı sona ermiştir.⁶⁷⁸ Merâsimin kılıç kuşanma bölümünde de padişah türbeye girer ardından sadrazam, şeyhülislâm, nakibüleşrâf ve yeniçeri ağası da türbeye girerlerdi. Şeyhülislâm burada bir merâsime başlama duası eder, padişah iki rekât namaz kılarak dua ettikten sonra⁶⁷⁹ kendisine kılıç kuşatılırdı. Kılıcı kuşatan şeyhülislâm tarafından önce Türkçe dua ardından Fetih sûresinin ilk üç ayeti ve son olarak da Arapça bir dua yapılırdı.⁶⁸⁰ Bu arada kılıcı kuşatan her zaman şeyhülislâm olamayabilirdi. Kılıç kimi zaman nakibüleşrâf tarafından da kuşatılırdı.⁶⁸¹ Şeyhülislâm veya nakibüleşrâf'ın duasından sonra sultan da vâkur bir edayla İslâm'a ve Allah'ın şeriatına bağlılığını bildiren bir yemin ederdi.⁶⁸² Kılıç kuşanma merâsiminde gidişte ya da dönüşte padişah, türbeler ziyareti denilen bir uygulamayla başta Fatih Sultan Mehmed olmak üzere önceki padişahların türbesini ziyaret eder burada dua ederdi. Türbesi ziyaret edilen padişahlar genellikle, İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmed, Osmanlıya halifeliği getiren Yavuz Sultan Selim ve tahta geçip kılıç kuşanan yeni padişahın babasının türbeleri olurdu. İsteyen padişah başta büyükbabası olmak üzere başka padişahların da türbelerini ziyaret ederdi. Her türbede merâsimle Fatiha okunur, dualar edilir, sadakalar dağıtılır ve kurbanlar kesilirdi.⁶⁸³ Bu arada özellikle kara yolu ile yapılan kılıç kuşanma merâsimlerinin bu bölümünde merâsime katılanlar yol boyunca tekbirler ve gülbanklar getirmişlerdir.⁶⁸⁴

⁶⁷⁸ Arzu Tozduman Terzi, **Sultan Abdülaziz'in Kılıç Kuşanma Merâsimi**, Osmanlının İzinde Mehmet İpşirli Armağanı Cild 2, Hazırlayanlar: Feridun M. Emecen, İshak Keskin, Ali Ahmetbeyoğlu, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 473.

⁶⁷⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 185.

⁶⁸⁰ Arzu Tozduman Terzi, **a.g.e.**, s. 474.

⁶⁸¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 182.

⁶⁸² Dündar Ali Kılıç, **XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum, 2002, s. 45-46.

⁶⁸³ Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, C. 6, s. 84-85.

⁶⁸⁴ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 73.

Padişahın huzuruna çıkarılacak elçi, alay düzeninde saraya girip ortakapıda alışlagelen karşılama yapıldıktan sonra elçi, dîvân-ı hümâyûn tercümanı tarafından karşılanır. Burada elçiye birtakım ikramlar yapılırken bu esnada okunmakta olan Feth-i Şerif kıraati tamamlanmış olur.⁶⁸⁵ Ulûfe dağıtımı sırasında sadrazamın huzuruna çıkarılacak elçi huzura gelmeden önce dîvânihâne önünde “Feth-i Şerif” okunurdu.⁶⁸⁶ Buradan da anlaşılacağı üzere elçiler padişahın veya sadrazamın huzuruna kabulden önce Kur’ân-ı Kerîm tilavetiyle karşılanırlardı.

Padişahların orduyu bizzat komuta ettiği ve kuruluşundan XVII. yüzyılın sonuna kadar komutan olarak çıktığı seferlere Sefer-i Hümâyûn adı verildiğini dile getirmiştik. Sefer öncesi Sancağ-ı Şerîf çıkarılır ve ordunun toplandığı yerde fetihhânlar tarafından Feth-i Şerif ve sultanın şeyhlerinden biri tarafından yüksek sesle fetih duası okunurdu.⁶⁸⁷ Sefer-i Hümâyûn’da asıl amaç Allah rızası için savaşmak olduğundan seferlerde manevî hava üst düzeyde olurdu. Bundan dolayı seferlerde Sancağ-ı Şerîf özenle çıkartılır ve onun manevî huzurundan feyz alınır. Bunun önemli başka bir yanı da Osmanlı Sultanlarının “Halife-i Müslîmîn ve Resulullah’ın vekili” olmalarındandır. Seferlerde millî duyguların yanında dinî duyguların bu denli yoğunlukta olması sadece başkent İstanbul’daki merâsimlere değil sefer için gidilen yere de sirayet etmiştir. Nitekim bundan dolayı bazı padişahlar Sancağ-ı Şerîf’in yanında Hırka-i Şerîf’i ve dahi seyyid ve şerifleri de gittikleri sefere orduyla birlikte götürmüşlerdir. Sancağ-ı Şerîf’in omuzlar üzerinde yerinden alınıp arz odasındaki taht sütununa dikmek üzere getirdikleri sırada bu müezzin ve hafızlar tekbirler getirmişlerdir. Sütuna dikildikten sonra yine hafızlar ve müezzinler Fetih Sûresi’ni ve Yasin Sûresi’ni okumuşlardır. Merâsim esnasında Sancağ-ı Şerif’in etrafında toplanan nakibüleşrâf, seyyid ve şerifler de tekbirler ve

⁶⁸⁵ Zarif Orgun, **Osmanlı İmparatorluğunda Nâme ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merâsim**, Tarih Vesikaları Dergisi, S. 6, C. 1, İstanbul, 1942, s. 409.

⁶⁸⁶ Esad Efendi, **Teşrifât-ı Kadîme**, Tercüman 1001 Temel Eser 132, Kervan Yayınevi, İstanbul 1979, s. 76-77.

⁶⁸⁷ Dündar Ali Kılıç, **Osmanlı Saray Törenlerinin Üsküdar’a Yansıması**, Üsküdar Sempozyumu I, Bildiriler Kitabı Cild 1, Üsküdar Belediyesi Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 92.

salâvatlar getirirlerdi.⁶⁸⁸ Yine sefer sırasında yolda mehter birliği eşliğinde gülbanklarla birlikte sık sık Fetih Sûresi okunmuştur.⁶⁸⁹

Bununla birlikte Osmanlı ordusu, seferlerde ordugâh olarak kullandıkları yerlerde de ibadetlere son derece ihtimam gösterir ve ordugâhta her gün merâsimle “sefer duası” yapardı. Her gün ikindi namazından sonra yeniçeriler, yeniçeri ağası idaresinde dizilirlerdi. Ocak yazıcısı kethüdâ beyin yanına geldiğinde hazır bulunanlar üç defa “Allah” dedikten sonra sultana, sadrazama, ağalara ve askerlere zafer duası eder ve duadan sonra herkes “Hu” çekerdi. Yine ordugâhta savaştan önce toplu dua merâsimi yapılırdı. Bu dua da genellikle sabah namazından sonra yapılırdı. Sabah namazı vaktine kadar herkes dua ve ibadetle meşgul olur, namazdan sonra “Feth-i Şerif” okunur ve topluca zafer duası edilirdi.⁶⁹⁰

Osmanlı Devleti’nde Sefer-i Hümâyûnla birlikte önemli başka bir sefer de Donanmâ-yı Hümâyûn’un denize açılması merâsimiydi. Donanmanın gerek gidişinde gerekse dönüşünde yapılan bu merâsimlerde, şeyhülislâm kanun gereği bizzat bulunurdu ve devletin selameti ile donanmanın sağ salim gidip gelmesi için dualar eder⁶⁹¹ eğer donanma tersaneden çıkacaksa tersanede bulunan dîvânihâne imamı dua ettikten sonra müezzinler ve orada bulunanlar âmin derlerdi. Buna müteakip orada hazır bulunan mehter çalardı.⁶⁹² Yine donanma sefer çıkınca Barbaros Hayrettin Paşa’nın türbesi ziyaret edilir, burada merâsimle kurbanlar kesilir ve dualar edilirdi.⁶⁹³ Ayrıca gemiler de çeşitli merâsimlerle denize indirilmiş, bu esnada merâsime iştirak eden üç şeyh teker teker çeşitli dualar okumuşlardır.⁶⁹⁴

⁶⁸⁸ Dündar Ali Kılıç, **XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum, 2002, s. 76.

⁶⁸⁹ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 70.

⁶⁹⁰ Gülgün Üçel Aybet, **Osmanlı Ordusu (1530- 1699)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 465.

⁶⁹¹ Dündar Ali Kılıç, **a.g.t.**, s. 87.

⁶⁹² Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 183.

⁶⁹³ Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul’da Osmanlı Merâsimleri**, Büyük İstanbul Tarihi, C. 3, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 413.

⁶⁹⁴ Şakir Batmaz, **Tersane-i Âmire’de Gemilerin Denize İndirilmesi Merâsimi**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 10(2), Erzurum, 2007, s. 165.

Burada şunu da vurgulamak gerekir. Yukarıda açıklamaya çalıştığımız resmî törenler her ne kadar çoğunlukla ses mûsikîsiyle icrâ edilmeye çalışılmışsa da bazı merâsimlerde mehter takımı da merâsimin anlam ve önemine göre gerekli eşliği yapmıştır. Çünkü mehter, sadece savaşlarda çalınan müziği ya da din dışı dediğimiz müziği seslendirmezdi. Nitekim İslâm dininde “her kapının anahtarı” olarak gösterilen “dua”nın mehterde önemli bir yeri vardı. Birçok merâsimde seslendirilen mehter duası genellikle iki bölüme ayrılmış olup bunlarda birincisinde, Allah (c.c.) ve daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) ta’zim edildikten sonra bütün İslâm âleminin selameti ve ordularının galibiyeti için temennâda bulunulurdu. İkinci bölümde ise, o gün yapılmakta olan merâsimin durumuna göre hayırlı dilek ve temenniler içeren dualar edilirdi. Bu dualar mehteran tarafından “Gülbank” şeklinde seslendirilirdi. Birinci duada seslendirilen gülbank’a “Eyyâm-ı Âdiye Gülbankı”, ikincisine ise, “Cenk Gülbankı” adı verilirdi.⁶⁹⁵

3.3. Dinî Merâsimlerde Dinî Mûsikî

İslâm kültür ve medeniyetinde sanatın, Allah’ın (c.c.) cemâl sıfatının bir tecellisi olarak görülmesi bu medeniyetin bir parçası olan Osmanlı toplumunda da aynı şekilde karşılık bulmuştur. Bu durum Osmanlıda “Gelenekli sanatlara” olan bakış açısının mihenk taşını oluşturur. Aynı zamanda bu sanatların bir kolu olan mûsikîde de Hz. Peygamber’in (s.a.v.) ses mûsikîsine önem vermesi bu sanatı daha da ön plana çıkarmıştır. Hz. Peygamber’in, sesi güzel olan Bilal’e ezan okutması bunun sonucu olarak görülebilir. Yine Hz. Peygamber, Kur’ân-ı Kerîm’in güzel sesle ve ahenkle okunmasını buyurmuştur. Bu nedenle dinî mûsikînin önemli formları da Osmanlı medeniyeti içerisinde ortaya çıkmış ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Bu formlar özellikle Osmanlı Devleti’nin başkenti olan ve Osmanlı kültürüne ait hemen hemen birçok şeyi âdetâ bünyesinde barındıran İstanbul’da

⁶⁹⁵ T.Nejat Eralp, **Tarihi, Teşkilatı, Teşrifatı İle Osmanlı Mehteri Ve Günümüze Yansımaları**, Osmanlı Dünyasında Bilim Ve Eğitim milletlerarası Kongresi tebliğleri, Derleyen: Hidayet Yavuz Nuhoglu, İrcica Yayınları, İstanbul, 2001, s. 307-308.

gelişmiş, burada Osmanlı'ya has tavırlar oluşmuştur.⁶⁹⁶ Aşağıda ele alacağımız bölümler de bu bilgiler ışığında ele alınacaktır.

Bir önceki bölümde kısaca dinî mûsikîden söz etmiştik. Bu bölümde de kısaca “Osmanlı Devleti’nde dinî mûsikîye değinmek istiyoruz. Osmanlı Devleti, bir İslâm devleti olması hasebiyle kendilerinden önceki Müslüman Türk devleti olan Selçuklu Devleti gibi gazâ ve fütûhât politikası gütmüştür. İslâm medeniyetindeki diğer devletler gibi Osmanlı Devleti de fethettiği yerleri daha yaşanılır bir hale getirmek için öncelikle imar faaliyetlerine girişmiştir. Bu imar faâliyetlerinde başta gelen kurum câmi olmuştur. Bunun yanında medrese, imârethaneler, hanlar, hamamlar ve daha birçok kurumu sayabiliriz. İmar faâliyetleri ile birlikte devletin başı olan padişah ve diğer üst düzey yöneticiler ilim ve sanat faâliyetlerine de önem vermişler ve bunların gelişmesi için maddi manevî her türlü desteği sağlamışlardır. Birçok padişahın özellikle mûsikî konusundaki teşvik ve himayeleri de kayda değerdir. Bu durum devletin kuruluşundan sona erdiği tarihe kadar böyle devam etmiştir.⁶⁹⁷ Bununla birlikte dinî merâsimler veya dinî kimliğiyle temâyüz etmiş bir şahsın etrafında şekillenen merâsimlere sarayla birlikte Osmanlı halkı çok fazla rağbet ederdi ve bu merâsimlerin onların üzerindeki etkisi oldukça fazlaydı. Yani bu merâsimlerin etkisi sadece yapıldığı saray ve çevresiyle sınırlı kalmamış ülkenin her tarafına yayılmıştır. Bu durum bütün halkta “aynı ülkenin padişahı” duygularını uyandırırken, Müslüman tebaada “aynı dinin halifesi” duygularına yol açardı. Paylaşılan duyguların “uhrevî” yönünün ağır basması halktaki, padişaha ve devlete olan manevî râbitayı daha da güçlendirmişti.⁶⁹⁸ Özellikle dinî merâsimler bu duyguların ortaya çıkma noktasında önemli bir işlev görmüştür.

Osmanlı Devleti’nde dinî mûsikî denilince XIII. yüzyıla kadar gitmek gerekir. Zirâ bu dönemde “niyâz ilahî”sinin de bestekârı olduğu söylenen Sultan Veled, babası Mevlâna Celâleddin Rûmî’den almış olduğu Mevlevîliği teşkilatlı bir hale

⁶⁹⁶ Ahmed Şahin, **Osmanlı İstanbul’unda Dinî Mûsikî**, Büyük İstanbul Tarihi, C. 7, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 66.

⁶⁹⁷ Nuri Özcan, **XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Dinî Mûsikî**, Osmanlı Ansiklopedisi 10, Kültür ve Sanat, ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 725.

⁶⁹⁸ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 237.

dönüştürmüştür. Bu kurum özellikle sonraki dönemlerde dinî mûsikî alanında isminden sıkça söz ettirmiştir.⁶⁹⁹ Daha sonraları özellikle sultan II. Murad devrinden itibaren güzel sanatlar alanında gelişmeler başlamıştır. Bunda sultanın sanatkâr bir şahsiyet olması ve ilim adamlarını koruması büyük rol oynamıştır. Kaynaklarda Osmanlı topraklarında mûsikîyle ilgili yazılmış olan ilk eserin Hızır b. Abdullah'ın (ö. 1470) “Edvâr-ı Mûsikî” adlı eseri olduğu söylenmektedir. Yazar bu eserini sultan II. Murad’a takdim etmiştir. Sultan Murad, kendisine büyük iltifatlarla bulunmuştur. Ondan sonraki padişahların da aynı politikayı gütmeleri özellikle İstanbul’un fethinden sonra ilim ve sanat erbâbının İstanbul’da toplanmasına vesile olmuştur. Söz konusu bu durum ilim ile birlikte sanatın da gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.⁷⁰⁰

Osmanlı’da dinî mûsikî ile ilgili olarak akla gelen topluluktan biri “müezzinân-ı hassa” dır. Bu topluluk sarayda dinî mûsikînin icrasından sorumluydu.⁷⁰¹ Başlarında sermüezzin bulunan hünkâr müezzinleri, müezzinbaşının yardımcısı olan sermahfil tarafından Enderun’a alınır

Hazine-i Hümayûn Kethüdalığı Cenâb Valâsına

Saâdetli Efendim Hazretleri

*Sermüezzin hazret şehriyâri Rıfat Bey ile kemani Emin Ağa’nın vakit buldukça enderûnu hümayûn bendegânına ta’lîmi mûsikî eylemesi muktezâyı emir ve irade-i mebnî-i cenâb... bulunmuş olmakla ahkâm-ı ... icrâsı babında irade efendim hazretlerininindir. 12 Rebiü’l-ahir 1289.*⁷⁰²

mûsikî bilgisi ve müezzinlik âdâbı gibi eğitimler verildikten sonra sermahfilin önerisi ve dârüssaâde ağasının arzı ile bu görevle vazifelendirilirlerdi. Bu müezzinler, XV. yüzyılın sonlarından itibaren saray görevlilerine dahil edilmişler, sayıları XVI. yüzyılda üç, sonraki dönemlerde altıdan başlayıp on beşe kadar yükselmiştir.⁷⁰³ Müezzinân-ı hassa topluluğu Muzıkâ-i Hümayûn’un kuruluşundan sonra resmî olarak bu kuruma bağlanmıştır. Müezzinân üyelerinin öncelikli vazifeleri, sarayda kılınan vakit namazlarında müezzinlik yapmaktır. Bundan başka dinî gün ve

⁶⁹⁹ Mustafa Cahit Atasoy, **Kültür ve Medeniyet Açısından Osmanlılar Dönemindeki Türk Mûsikîsi**, Osmanlı Ansiklopedisi 10, Kültür ve Sanat, ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 777.

⁷⁰⁰ Mustafa Cezar, **Mufassal Osmanlı Tarihi Cild 3**, TTK Yayınları, Ankara, 2011, s. 1569-1570.

⁷⁰¹ Hikmet Toker, **Sultan Abdülaziz’in Mûsikîşinas Kişiliği ve Dönemi’nde Osmanlı Sarayı’nda Mûsikî Hayatı**, Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 166.

⁷⁰² BOA. TS. MA. e. 0612. 0045. 001.

⁷⁰³ Mustafa Sabri Küçükaşçı, **“Müezzin”**, DİA, TDV Yayınları, C. 31, İstanbul, 2006, s. 493.

gecelerde ve padişahın isteği üzerine başka günlerde dinî mûsikî icrâ etmekte. Bunlarla birlikte bu topluluk birçok resmî merâsimde okunan Kur'ân-ı Kerîm kıraati, salavat ve ilâhî okuma gibi görevleri de yerine getirirlerdi.⁷⁰⁴ Saray müezzinlerinden oluşan ve Muzika-i Hümayûn'un kuruluşuna kadar müstakil olarak varlığını sürdüren bu topluluk, Muzika-i Hümayûn'un kuruluşu ile birlikte resmî olarak bu kuruma bağlanmıştır. Bu dönemden itibaren sayıları üçten ona kadar değişiklik gösterebilen bu topluluk fiiliyatta sarayda devlet işlerinin görüldüğü mekân olan Mâbeyn-i Hümayûn'a bağlı faaliyette bulunuyordu.

Osmanlı Devleti'nde gerek dinî gerek lâ dinî dediğimiz din dışı mûsikî ile ilgili eserlere daha çok XV. yüzyıldan itibaren rastlamaktayız. Bu durum, önceki dönemlerde bu alanlarla ilgili eser bestelenmediği anlamına gelmemektedir. Fakat kaynaklarda bunlarla ilgili herhangi bir kayda rastlanmadığından günümüze kadar aktarılan herhangi bir eserden söz edemiyoruz. Bu tarihlerde özellikle Süleyman Çelebi (ö. 1422) tarafından manzum olarak yazılmış olan “Mevlid” adlı eseri Osmanlı toplumunda büyük bir ilgiye mazhâr olmuş ve bu ilgi günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Ayrıca Yazıcızâde Mehmet Efendi (ö. 1451) tarafından yazılan “Muhammediye” adlı eseri de mevlid kadar ilgi görmüştür. Osmanlı Devleti'nde XIV. yüzyılın ikinci yarısından sonra mûsikînin yayılmasında özellikle Mevlevî tekkelerinin rolü büyüktür.⁷⁰⁵ Tekkelerde ve bilhassa Mevlevîhânelerde ilk olarak dinî mûsikî ve onunla birlikte diğer türler de meşk edilirdi. Bununla da kalınmaz aynı zamanda çalgı eğitimi de verilirdi. Bu nedenle asırlarca âdetâ bir konservatuvar işlevi görmüş olan bu mevlevî tekkeleri XVII. yüzyıldan sonra bu görevini daha sistemli bir hale getirmiştir.⁷⁰⁶ Bununla birlikte Hacı Bayrâm-ı Velî ve özellikle Yunus Emre'nin yazmış oldukları şiirler bestelenmiş ve tarikat dervişleri

⁷⁰⁴ Hikmet Toker, **Sultan Abdülaziz'in Mûsikîşinas Kişiliği ve Dönemi'nde Osmanlı Sarayı'nda Mûsikî Hayatı**, Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 167-168.

⁷⁰⁵ Nuri Özcan, **XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Dinî Mûsikî**, Osmanlı Ansiklopedisi 10, Kültür ve Sanat, ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 726.

⁷⁰⁶ Nuri Özcan, **“Meşk”**, DİA, TDV Yayınları, C. 29, Ankara, 2004, s. 375.

tarafından seslendirilmiştir. Yine bu dönemde birçok mutasavvıf tarafından besteler yapılmıştır.⁷⁰⁷

Dinî mûsikîde parlak eserlerin verilmeye başlandığı dönem XVI. yüzyıl olmuştur. Bu dönemde padişahların da himayesi ve desteği artarak devam etmiştir. Özellikle bu dönemde bazı mûsikîşinâsların dinî mûsikî ile ilgili eserleri şöhret kazanmıştır. XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da gerek bestekârlık gerekse icrâ alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu vesileyle İstanbul, en büyük mûsikî merkezlerinden biri haline gelmeye başlamıştır. Anadolu ve Rumeli'den birçok mûsikî meraklısı İstanbul'a gelip buradaki mûsikîşinâslardan istifade etmişlerdir. Yine bu dönemde İstanbul dışında Kahire, Kırım, Bağdat, Halep, Şam gibi devletin diğer merkezlerinde de mûsikî çalışmaları yapılmıştır. Bunda bilhassa, XVII. yüzyılda İslâm coğrafyasının çeşitli yerlerinde Osmanlı Devleti tarafından kurulan tarikatlar ve bu tarikatların açmış oldukları tekkelerin büyük bir payı vardır.⁷⁰⁸

Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyılda gerek câmi gerekse tekke mûsikîsinde önceki dönemler göre daha fazla ilerleme kaydedilmiştir. Bu dönemde Türk mûsikîsi bestekârları sadece bir alanda değil hem dinî mûsikî hem din dışı mûsikî ve hatta halk mûsikîsi alanında besteler yapmışlardır. Türk mûsikîsinin önemli isimlerinden Hafız Post (1630- 1694?) bu dönemde yaşamıştır. XVIII. yüzyıl her ne kadar devletin eski gücünü kaybettiği bir dönem olsa da mûsikî ile ilgili çalışmalar devam etmiş, bu dönemde de Nâyî Osman Dede (1652-1729) gibi önemli mûsikîşinâslar yetişmiştir. Bu dönemde bestekârlar dîvân, tekke, âşık gibi tarz gözetmeksizin beste yapmışlardır. Bu devirde, dinî mûsikîde de büyük üne sahip, önemli mûsikîşinâslarından biri olan Buhûrîzâde Mustafa İtrî (1640-1711/1712) önemli bir yere sahiptir. Bestelediği tekbir ve salât-ı ümmiyyesi ile segâh âyini ve otuzun üzerinde dindışı eserle mûsikîmizde eşsiz bir yere sahip olmuştur. Bunlarla birlikte “Nâ't, gazel, muammâ, tahmîs, nazîre, tarih ve kıt'alarının yanında hece vezni ile

⁷⁰⁷ Nuri Özcan, **XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Dinî Mûsikî**, Osmanlı Ansiklopedisi 10, Kültür ve Sanat, ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 726-727.

⁷⁰⁸ Nuri Özcan, **a.g.e.**, s. 726-727.

yazdığı türküler de bulunmaktadır. Türk musikisinde “peşrev, saz semâisi, kâr, beste, semâî, âyin, na’t, durak, tevşîh, tekbîr, salâ ve ilâhî” gibi hem dinî hem de din dışı hemen hemen her formda eser bestelemiştir. Bu alanlarda bestelediği bazı önemli eserlerin birkaçını şöyle sıralayabiliriz: “Segâh tekbîr, segâh salat-ı ümmiye, mâye salât, segâh Mevlevî âyinî, rast na’t (na’t-ı Mevlânâ) nühüft tevşîh, nevâ kâr, segâh yürük semâî”. Yine dinî mûsikîmizin önemli isimlerinden biri olan Derviş Ali Şirugânî de ömrünün sonunu bu dönemin başlarında yaşamıştır. Altı yüzün üzerinde dinî ve yüzün üzerinde de din dışı eser besteleyerek ulaşılamayacak bir rekora imza atmıştır. Devrin bahse konu olacak bir diğer önemli musikişinâs’ı Kutbunnâyî Osman Dede’dir. (1652-1729) Aynı zamanda Galata Mevlevîhânesinde neyzenbaşılık yapmış ve daha sonra burada şeyh olmuştur. Dinî ve tasavvufî şahsiyetinin yanında şiirler ve eserler yazmıştır. Osman Dede’nin dinî mûsikî literatüründe bestelediği “Mirâciyesi” önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde Osmanlı Devleti, her alanda olduğu gibi mûsikîde de batılılaşmanın etkisine girmiş, XIX. yüzyılda gerek yapılmış olan beste çalışmaları ve gerekse icrâ çalışmaları da bu minvâlde devam etmiştir.⁷⁰⁹ Yine bu dönemde kendileri de önemli mûsikîşinas olan padişahlar sultan III. Selim ve sultan II. Mahmud’un, himaye ve destekleriyle Hammamizâde İsmail Dede (1778-1846) ile sultan Abdülmecid, sultan Abdülaziz ve sultan II. Abdülhamid’in saltanatları zamanında yaşamış olan ve kendisine mızıkâ-yı hümâyûnda önemli görevler tevdi edilen Hacı Arif Bey’in (1831- 1885) önemli çalışmaları olmuştur.⁷¹⁰ Osmanlı Devletinde dinî mûsikî ile ilgili vermiş olduğumuz bu genel bilgilerden sonra dinî merâsimlerin içeriğine geçebiliriz.

3.3.1. Cumâ Selamlığı Merâsiminde Dinî Mûsikî

Hiz. Peygamberden sonra İslâm coğrafyasında kurulan bütün devletler, Hiz. Peygamber’in Mekke’den Medine’ye hicreti sırasında farz kılınan cumâ namazına, bundan dolayı cumâ gününe ve bugünün öğle vaktinde irâd edilen hutbeye çok büyük bir ehemmiyet vermişler. Müslüman Türk devletleri bununla da kalmayıp

⁷⁰⁹ Nuri Özcan, XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Dinî Mûsikî, Osmanlı Ansiklopedisi 10, Kùltür ve Sanat, ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 728 vd.

⁷¹⁰ Filiz Kamacıoğlu, Türklerde Müzik, Türk Tarihi ve Kùltürü, ed., Cemil Öztürk, Pegem A Yayınları, Ankara, 2007, s. 457.

önceki bölümlerde de belirttiğimiz gibi hutbeyi egemenliğin nîşânelerinden saymışlardır. İslâm halifeliğinin devam ettirildiği Türk-İslâm devletlerinin sonuncusu olan Osmanlı Devleti de kendilerine tevârüs eden bu geleneği “Cumâ Selamlığı” adıyla şâşalı bir merâsim şeklinde devam ettirmiştir. Çalışmanın hem bu bölümünde hem de bundan sonraki kısımlarında merâsimlerin nasıl yapıldığı ile ilgili bilgilere fazla değinilmeyecektir. Zira önceki bölümlerde merâsimlerle ilgili geniş bilgilere yer verildiğinden, bu bölümlerde sadece merâsimlerdeki dinî mûsikî kısmına değinilmekle yetinilecektir. Dolayısıyla bu bölümde merâsimlerin sadece dinî kısmını ilgilendiren mûsikî ele alınacaktır.

Osmanlı Devleti’nde cumâ selamlıkları, farklı padişahlar tarafından farklı câmilerde yapılmıştır. Her ne kadar cumâ selamlıklarının resmî bir şekilde kutlanması hilafetin Osmanlı devletine geçiş yaptığı Yavuz Sultan Selim zamanından sonraya tekâbül ettiği söylenmiş ise de⁷¹¹ en görkemli cumâ namazı, Hz. Peygamber’in müjdesine nail olmak için Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilen İstanbul’un, dinî önemi çok eskilere dayanan ve fetihle birlikte câmiye dönüştürülen Ayasofya Câmisi’nde kılınmıştır. Yine Hz. Peygamberin sahabesi olan ve Eyüp semtinde medfûn olduğuna inanılan Ebâ Eyyüp el-Ensârî adına yapılmış olan Eyüp Câmî’si de cumâ günlerinin ve cumâ selamlığının önemli mekanlarındandı. Osmanlı’da bütün padişahlar, dinî açıdan çok önemli olan bu merâsime ve merâsimde uygulanagelen ritüellere özenle uymaya çalışırlardı.⁷¹²

Osmanlı sultanları, 1326 tarihinden sonra Bursa’da, 1365 tarihinden itibaren de Edirne’de cumâ namazlarını sarayın dışındaki câmilerde kılmışlardır. Bu gelenek Fatihin İstanbul’u fethedip cumâ namazını burada kılmasıyla birlikte artık Osmanlı padişahları için cumâ namazı daha da büyük bir önem ve ehemmiyet taşımaya başlamış, âdeta yerine getirilmesi gerekli olan bir saltanat şîarı haline gelmiştir. İstanbul’un fethedildiği 1 Haziran 1453 günü cumâyâ denk gelmiş, Fatih Sultan Mehmed, fethin üçüncü gününde devletin dinî, askerî, mülkî hâsılı bütün devlet

⁷¹¹ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınevi, t.y., s. 158-159.

⁷¹² Mehmet İpşirli, **Sultan II. Abdülhamid’in Merâsimleri**, Sultan II. Abdülhamid: Modernleşme Sürecinde İstanbul, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul, 2010, s. 140-141.

erkânını yanına alarak cumâ namazının edâsı için Ayasofya'ya gitmiştir. Bu esnada hafızlar aşır okuyor, sesi gür ve güzel olan müezzinler câminin çeşitli yerlerinde tekbirler getiriyorlardı. O gün Ayasofya'da ilk kez cumâ salâsı ve ezan okunmuştur. Ayasofya'da kıldığı bu cumâ namazında hocası Akşemsettin hutbeyi İstanbul'un yeni fatihi olan sultan adına okumuştur.⁷¹³

Cumâ selamlık merâsiminde göze çarpan uygulamalar iki şekilde ele alınabilir. Birincisi namazdan önce ve sonra câmi dışında gerçekleşen uygulamalar. İkincisi namaz esnasında câmi içerisinde vuku bulan uygulamalar. Câmi dışı uygulamalara baktığımızda bunlar padişahın, saraydan cumâyâ iştirak etmek için henüz atına bindiği andan itibaren başlamaktaydı. Burada öncelikle içerisinde çeşitli dualar da barındıran “alkış” adı verilen bir merâsimle başlanırdı. Her zaman ritmik bir şekilde ve bazen de basit ezgisel terennümlerle yapılan bu alkış genellikle: “Uğurun hayrola, yaşın uzun ola, Hak teâla efendimize ömürler vere, devletinle çok yaşa.” şeklinde olurdu. Daha sonra câmiye varan padişah câmi avlusunda aynı şekilde “Yardımcın Allah ola” sözleriyle başlayan başka bir alkış ile karşılanırdı.⁷¹⁴ Cumâ namazından sonra padişah câmiden çıkıp saraya gidene kadar alkış merâsimi tekrar edilirdi. Yine özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde padişahın çıkışı ezan vaktine denk getirilir, alkış ve mehterden sonra minarelerden ezan okunurdu.⁷¹⁵

Osmanlı Devleti'nde devirhân⁷¹⁶ adı verilen Kur'ân-ı Kerîm kâ'rîlerinin cumâ günleri namazdan önce Kur'ân okumaları sürdürülegelen bir gelenek olmuştur. Devirhânların en kıdemlisine “sermahfil” denilmiştir. Okunan Kur'ân-ı Kerîm'den sonra dua etme vazifesi sermahfile tevdi edilirdi. Bir cumâ selamlığında Ayasofya

⁷¹³ Eyüp Baş, **Fethin Sembölü Ayasofya'da Cumâ Selamlığı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Halk Kitapları, DİB Yayınları, Ankara, 2020, s. 140.

⁷¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 201.

⁷¹⁵ Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayar, **Osmanlı Dünyasından Yansımalar**, Denizbank Yayınları, İstanbul, 2000, s. 45.

⁷¹⁶ **Devirhân**: Her cumâ namazdan önce bir cüz olmak suretiyle bir ay içerisinde bir hatmi tamamlayan, daha sonra tekrar başa dönerek sürekli hatim indiren Kur'ân ve dua okuyucularına denir. Bahaeddin Yediyıldız, **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi**, Türk Tarih Kurumları Yayınları, Ankara, 2003, s. 370. Cumâ günü veya başka bir gün öğle namazında önce devir suretiyle Kur'ân okuyan kimselere verilen isimdir. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. 1, İstanbul, 1983, s. 436.

Câmi’inde devirhân, okumuş olduğu Kur’ân tilavetine tesadûf eden Sultan I. Abdülhamid’in geldiğini görünce kırâtini bitirdikten sonra ayağa kalkmış İslâm ordularının galibiyeti için dua etmiştir.⁷¹⁷

İslâm medeniyetinde ve Osmanlı Devleti’nde cumâ günlerinde okunan dinî mûsikî formlarından biri Bayram salâsı da denilen “cumâ salâsı”dır. “Arapçada dua anlamında kullanılan salâ (salât), dinî mûsikî de Hz. Peygamber’e, Allah’tan rahmet ve selam dileğinde bulunma manaları da içeren ve belli bestesiyle okunan çeşitli güfteler için kullanılan adlandırmadır. Dinî mûsikîmizin câmi mûsikîsi formları arasında bulunan ve Arapça güfteli olan çeşitli salâlar vardır. Bunlar icrâ edildikleri yere ve zamana göre sabah salâsı, cenaze salâsı, bayram salâsı, salât-ı ümmiyye şeklinde isimlendirilmişlerdir. Bayram salâsı aynı zamanda cumâ günleri de icrâ edildiğinden “bayram ve cumâ salası” şeklinde birlikte anılırlar. Bu salâ bayram ve cumâ namazlarından önce müezzin mahfilinde okunmaktaydı.⁷¹⁸

Cumâ günleri aynı zamanda minareden de okunan cumâ salâlarının besteleri XVI. yüzyıldan itibaren kayıt altına alınmıştır. Kayıt altına alınan bu bestelerin en eskisi dinî mûsikîmizin önemli bestekârlarından olan Hatip Zâkirî Hasan Efendi’ye (1545-1623) ait olup, bu eser günümüzde kayıtlarda mevcuttur.⁷¹⁹ Bayatî makamında okunan cumâ salâsı, cumâ ve bayram namazlarından önce iki müezzin tarafından minarede ve aynı zamanda câmi içinde de icra edilirdi.⁷²⁰

Padişah, cumâ namazını hangi câmide eda edecekse, yeniçeri ağası tarafından padişahın namaz kıldığı ve adına “hünkâr mahfili”⁷²¹ denilen yere önceden padişahın

⁷¹⁷ Murat Akgündüz, **Osmanlı Döneminde Camilerde Kur’ân Okunmasıyla İlgili Görevliler**, Diyanet İlmi Dergi, C. 56, S. 2, 2020, s. 451-452.

⁷¹⁸ Nuri Özcan, **“Bayram salâsı”**, DİA, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul, 1992, s. 268-269.

⁷¹⁹ Fatih Koca, **İslam Tarihi ve Medeniyetinde Salâlar ve Salâvatlar (Anadolu Örneği)**, Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi SBE, Sivas, 2013, s. 145.

⁷²⁰ Ahmet Şahin Ak, **Türk Din Mûsikîsi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011, s. 80.

⁷²¹ **Hünkâr Mahfili**: “Osmanlı mimarisi terminolojisinde “hünkâr mahfili” veya “mahfil-i hümayûn” olarak isimlendirilen bu yerler Osmanlı sultanlarının cumâ ve bayram namazlarını, bunlarla birlikte kandil gecelerinde yatsı namazlarını kıldıkları yerdir. Osmanlı camileri içinde hünkâr mahfiline kesin bir şekilde sahip olduğu bilinen en eski cami Çelebi Mehmed’in Bursa’da yaptırdığı yeşil camidir.” M. Baha Tanman, **“Mahfil”**, DİA, TDV Yayınları, C. 27, Ankara, 2003, s. 331.

seccadesi serilirdi.⁷²² Cumâ namazı için câmiye giren sultan, genellikle müezzinin getirmiş olduğu tekbir ile karşılaşır, daha sonra sultan hünkâr mahfiline geçerdi. Sultan burada namazını kılıp hutbeyi dinlerdi.⁷²³

Cumâ namazında eskiden uygulanan fakat günümüzde ortadan kalkan bir diğer dinî mûsikî formu da “Tardıyye” dir. Radiye kelimesinden türemiş olup, anlamı “Radiyallahu anh” demektir. Bu form, Osmanlı Devleti’nde cumâ ve bayram namazlarında hutbede imam tarafından dört halifenin adı zikredildiğinde müezzin ya da müezzinlerin ahenkli ve makamlı bir şekilde “Radiyallahu anh” demeleriyle uygulanmıştır.⁷²⁴

Yine Osmanlı Devleti’nde cumâ günlerinde rastladığımız bir diğer uygulama da günümüzde pek uygulanmayan “cumâ gülbank”ıdır. Cumâ namazının ilk sünnetinden sonra Hz. Peygamber’e, onu âl ve ashabına, diğer bütün peygamberlere, müezzinlerin pirî Bilâl-i Habeşî ve ondan sonra gelen bütün müezzinlere, namazın kılındığı câmiyi yapan, yaptıran, câmide imamlık, müezzinlik, kayyımlık yapan ve ehli iman olan herkes için dua edilir ve Fatihâ okunur, daha sonra müezzin Ahzâb Sûresi’nin 56. ayetini ve ardından salavat getirip iç ezanı okur ve gülbank’ı bitirirdi. Özellikle XVII. yüzyıldan itibaren uygulanan bazı gülbanklarda devirhânlar Kur’ân okur, tarîfhânlar Hz. Peygamber’e salat ve câmiyi yaptıranâ duâ eder, daha sonra na’thân tarafından na’atlar okunurdu.⁷²⁵

Osmanlı padişahları, hem ataları tarafından yetiştirilen iyi bir Müslüman olmaları hem de Yavuz Sultan Selim’den sonra kendilerine intikal eden ve bütün İslâm coğrafyasınca son derece ehemmiyet verilen ve aynı zamanda dinî liderlik vasfını taşıyan halifelik makamının da oturmaları hasebiyle dinî vecibeleri yerine

⁷²² Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlı Devleti’nde Resmî Törenler ve Birkaç Örnek**, Osmanlı Ansiklopedisi 9, Kültür ve Sanat, ed., Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 140.

⁷²³ Arzu Çiftsüren, **Urdu Dili ile Yazılan Seyehatnâmelerde Cumâ Selamlığı**, Tarih Dergisi, 2021, S. 1, s. 127.

⁷²⁴ Mehmet Ali Sarı, **Türk Din Mûsikîsi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 21.

⁷²⁵ Fatih Koca- Ahmet Hakkı Turabi, **Câmi Mûsikîsi**, Türk Din Mûsikîsi El Kitabı, ed. Ahmet Hakkı Turabi, Grafiker Yayınları, Ankara, 2017, s. 92-93.

getirmede gayret göstermişlerdir. Bu vecibelerden bir tanesi Müslüman erkekler için cemaatle kılınması farz olan cuma namazıydı. Osmanlı Devleti'nde yukarıda birkaçını saydığımız dinî nedenlerle birlikte cuma namazını edâ ederken sadece cemaatle değil, bunu görkemli bir merâsime de çeviren padişahların cuma namazlarını kılarken namaz esnasında yukarıda değindiğimiz ve günümüzde bazısının uygulanmadığı bazısının varlığını sürdürerek devam ettirdiği dinî mûsikî formları şunlardır: Padişah'ın namaza gelirken mehter eşliğinde okunan dualar, o günün cuma olduğunu hatırlatması açısından önemli bir yere sahip olan, namazdan yaklaşık bir saat önce okunan ve “salâ” adı verilen Hz. Peygamber'e salât-u selam içeren Arapça dua, namaz vakti girmeden okunan ve padişahın câmiye girmesiyle bitirilen Kur'ân-ı Kerîm aşırıları ve tekbirler, namaz vaktinin girdiğini ilan eden ve o güne has iç ve dış olmak üzere iki defa okunan öğle ezanı, namaz başlamadan içerisinde na'tların ve Kur'ân aşırılarının da bulunduğu gülbanklar, cuma namazının en önemli uygulamalarından olan ve içerisinde tardiyeye'yi de barındıran hutbe, son bölümde namazın edası için getirilen kâmet, namazın edası ve nihayet icra edilen tesbihat.

Yukarıda cuma namazı için yerine getirilmesi gerekli uygulamaları, sırasına da riayet ederek açıkladık. Cuma günü icrâ edilen dinî mûsikî formlarının birçoğu, özellikle İstanbul'da gerek padişahların sıklıkla cuma namazı kıldıkları selâtin câmilerinde gerekse diğer câmilerde, icrâ edilen formun uyulması gerekli mûsikî kurallarına da riayet edilerek günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

3.3.2. Bayram Merâsimlerinde Dinî Mûsikî

İslâm coğrafyasında bayram denildiğinde öncelikle akla bütün Müslüman ülkelerde yılda iki defa kutlanan Ramazan ve Kurban bayramları gelmektedir. Dinî literatürde “i'dü-l fitr ve i'dü-l edhâ” olarak isimlendirilen bu iki bayram, Osmanlı Devleti'nde de aynı şekilde isimlendirilmiş ve her iki bayrama da gereken ehemmiyet verilmiştir. Önceki bölümlerde mâhiyetinden ve içeriğinden söz ettiğimiz bu bayramlarda yapılmış olan dinî mûsikî icrâları pek fazla olmamakla birlikte

kaynaklarda bulabildiğimiz başta bayram namazlarında uygulanagelen bazı uygulamalardan söz edilebilir.

Bayram hazırlıkları ve kutlamaları, arefe günü ikindi ezanından sonra Enderûn'da âdet olduğu üzere okunan Kur'ân-ı Kerîm

*Hazine-i Enderûn-u Hümayûnda vâki' ağalar câmii şerîfnde kemâ fil sâbuk arefe günleri eimme ve hutebânın gelerek hatm-i şerîf icrâ eylemeleri irâde-i seniyye-i hazreti şahinşâh-ı iktizây-ı celilesindendir. 25. Ramazan 1300.*⁷²⁶

ile başlar mehter ve mehter eşliğinde çavuşların yaptıkları alkışlar ile ahenkli bir şekilde icrâ edildikten sonra yapılan dualarla devam ederdi.⁷²⁷ Duayı müteakiben yine mehter tarafından rast ve pençgâh makamlarında mûsikî icrâ edilirdi.⁷²⁸ Bugünden itibaren başlayan ve adına muâyede denilen bayram kutlamalarında mûsikînin görüldüğü yerlerden biri, bayramlaşmak için toplanan arz odasının önüydü. Padişah, odanın kapısının önüne konulmuş olan tahta otururdu. Bu esnada mehter takımı çalar, duacı çavuş tarafından dua edilirdi. Dua okunurken çavuşlar hep bir ağızdan amîn diye nîdâ getirilerdi. Tekrar arz odasına dönen padişaha selâtin câmii imamları ve müezzinler tarafından Kur'ân-ı Kerîm tilaveti yapılırdı.⁷²⁹ Yine Enderûn ağaları tarafından mehter müziği eşliğinde padişaha “Aleyke Avnullah (Allah'ın yardımını üzerine olsun)” şeklinde alkış yapılır,⁷³⁰ bazen bu alkışın sözleri “Ve hemîşe bunun emsâli eyyamâ erişmek nimeti müyesser ola” şeklinde olurdu.⁷³¹ Daha sonra silahtar ağa köşküne giden padişaha burada da mehter takımı bir gösteri sunar, gece yarısına kadar eğlencelere devam edilirdi. Nihayet padişah yine mehter eşliğinde dairesine geçerdi.⁷³² Mehterin çaldığı bu mûsikîye önceki dönemlerde “dîvân nöbeti” adı verilirken devletin son dönemlerinde bu mûsikî “marşı sultanî”

⁷²⁶ BOA. TS.MA.e. 0594. 0114. 001.

⁷²⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 191.

⁷²⁸ Zeynep Tarım Ertuğ, **Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Sarayında Bayram Törenleri**, Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğluna Armağan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları İstanbul, 2006, s. 582.

⁷²⁹ Esad Efendi, **Teşrifât-ı Kadîme**, Tercüman 1001 Temel Eser 132, Kervan Yayınevi, İstanbul 1979, s. 54.

⁷³⁰ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınevi, t.y., s. 29.

⁷³¹ Özdemir Nutku, **“Bayram”**, DİA, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul, 1992, s. 263.

⁷³² Ali Şükrü Çoruk, **Osmanlı Sarayında Kurban Bayramı**, Din ve Hayat, TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi, S. 11, 2010, s. 85.

şeklinde isimlendirilmiştir.⁷³³ Eğer padişah rahatsızlığından dolayı arife bayramına çıkmazsa, taht üzerine sarığı konulur ve merâsim sarığa karşı yapılırdı. Bu esnada ağa câmisinde de aşır okutulurdu. Böyle bir merâsime, ayaklarından rahatsız olduğu için merâsime çıkamayan II. Ahmed (1691-1695) zamanında tesâdüf etmekteyiz.⁷³⁴

Saraydaki asıl bayram kutlamaları imsak vaktinden itibaren başlardı. Sünnet odasında hazırlanmış olan kıyafetlerini giyen padişah, “Hırka-i Şerîf” odasında cemaatle sabah namazı kılardı.⁷³⁵ Zira bayramın birinci günü padişahların burada sabah namazını kılmaları âdettendi.⁷³⁶ daha sonra bayramlaşma başlardı ki bu bayram merâsiminin en önemli safhasıydı. Namazdan sonraki bayramlaşma merâsimlerinin hemen hemen bütün safhalarına mehter mûsikîsi ve nakibuleşrâfın duası⁷³⁷ ve denizden atılan top sesleri⁷³⁸ eşlik etmiştir. Bayram sevincinin izhâr edildiği bu top atışları arefe günü ikindi namazından sonra başlar, bayramın üçüncü günü ikindi namazından sonra sona ererdi.

Seraskeri Paşa Hazretlerine

*İyd-i şerif mesrûr redif ayânda top endazını resm-i memdûu' saltanat-ı seniyyeden olduğuna binaen işbu ramazan-ı şerifin ... olan perşembe günü vakt-i asırdan bed'en ile i'di saidî fitrin üçüncü günü vakt-i asra kadar bab-ı seraskeriden bahren yevmi beş nevbet top endazıyla izhar-ı muserrete ... yapılacak. Ferman-ı âli.*⁷³⁹

Duadan sonra tekrar Enderûn çavuşları tarafından sözlerini yukarıda verdiğimiz alkış yapılırdı.⁷⁴⁰ Bu merâsimler bittikten sonra bayram namazı hazırlıkları başlar padişahlar namazı edâ etmek için alay eşliğinde çoğunlukla Sultan Ahmet bazen de Ayasofya câmilerine giderlerdi.⁷⁴¹ Sultan Abdülhamid'in ilk dönemlerine kadar bu iki câmide bayram namazları kılınırken, sonraları bayram namazları Beşiktaş'taki

⁷³³ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınevi, t.y., s. 163-164.

⁷³⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 192.

⁷³⁵ Ali Şükrü Çoruk, **Osmanlı Sarayında Kurban Bayramı**, Din ve Hayat, TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi, S. 11, 2010, s. 85-86.

⁷³⁶ Ali Seydi Bey, **a.g.e.**, s. 28.

⁷³⁷ Ali Seydi Bey, **a.g.e.**, s. 29.

⁷³⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 198.

⁷³⁹ BOA. A.} MKT. NZD. 00011. 00098. 001.

⁷⁴⁰ Ali Seydi Bey, **a.g.e.**, s. 29.

⁷⁴¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 198.

Sinan Paşa câmiinde kılınmaya başlanmıştır.⁷⁴² Padişahlar alayla birlikte câmiye gitmeden önce yine nakibüleşrâf tarafından yapılan duaya iştirak eder, daha sonra şeyhülislâmın duasıyla bayram namazına gitmek için alay hazırlığı yapılırdı.⁷⁴³ Eski bir gelenek olması hasebiyle bayram namazı alayından önce cumâ selamlığında olduğu gibi, padişahın seccadesi önceden câmiye götürülürdü. Alay eşliğinde câmiye gelen padişah, aynı alay merâsimiyle dîvândaki bayramlaşma merâsimi için câmiden ayrılırdı.⁷⁴⁴ Eğer Kurban Bayramı ise alayın dönüşünde kurbanlar da kesilirdi.⁷⁴⁵

Bayram namazından sonra dîvânda çeşitli ziyafetler verilir, mehter takımı bayram merâsimine münasib eserler icrâ ederlerdi.⁷⁴⁶ Devletin son yıllarında bayram namazını kılıp köşke dönen padişahlar, muâyede salonundaki bayramlaşmaya birinci hünkâr imamının yaptığı duayla başlardı. Muâyedenin sonlarında bu kez şeyhülislâm dua ederdi.⁷⁴⁷ Yine devletin son dönemlerinde her merâsimde olduğu gibi bayram merâsimlerinde de merâsimin şekline ve önemine binaen çeşitli mûsikî eserleri seslendiren mehter takımı, yerini batılılaşmanın da etkisiyle kurulan Muzıkâ-i Hümayûn'a bırakmıştır.⁷⁴⁸

Osmanlı Devleti'nde bayram sabahlarında mûsikîmizin önemli formlarından biri olan ve yukarıda açıklamasını yaptığımız "bayram ve cumâ salâsı" okuna gelmiştir. Bu salâ Allah'ı anma ve Hz. Peygamber'e salât-u selam getirme çerçevesinde dinî mûsikîye verilebilecek güzel örneklerden biridir. Yine bununla

⁷⁴² Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 102.

⁷⁴³ Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlılar'da Teşrifat, Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 1**, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 461-462.

⁷⁴⁴ Esad Efendi, **Teşrifât-ı Kadîme**, Tercüman 1001 Temel Eser 132, Kervan Yayınevi, İstanbul 1979, s. 62-63.

⁷⁴⁵ Hakan T. Karateke, **a.g.e.**, s. 97.

⁷⁴⁶ Zeynep Tarım Ertuğ, **Onsekizinci Yüzyıl Osman'lı Sarayında Bayram Törenleri**, Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğluna Armağan, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları İstanbul, 2006, s. 589.

⁷⁴⁷ Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, C. 6, s. 57-58.

⁷⁴⁸ Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merasimleri**, Büyük İstanbul Tarihi, C. 3, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 428-429.

birlikte bayramlarda okunan tekbîr⁷⁴⁹ler de yüzyıllar boyunca gök kubbemizde yankılanan güzel geleneklerden biridir.⁷⁵⁰

Osmanlı Devleti'nde gerek kendinden önceki Türk İslâm devletlerinde ve gerekse de diğer İslâm ülkelerinde de olduğu gibi erkekler bayramın birinci günü câmide toplu olarak kılınacak bayram namazına katılırlardı. Burada vaazlar verilir, bayram namazı kılınır ve hutbe okunurdu. Yine bayramın birinci günü namazdan sonra mezarlık ziyareti yapılır, ziyaret esnasında Kur'ân- Kerîm okunur ve dualar edilirdi.⁷⁵¹

Bunlarla birlikte mûsikî uygulamaları olarak değerlendirebileceğimiz bir başka ayrıntı da Ramazan Bayramları'nda, ramazan ayı boyunca müminler sahura kaldırmak için davul çalmış olan davulcular, yaptıkları bu işin maddi karşılığını alabilmek için davullarıyla ramazan ayı boyunca, sözleri bazen dinî bazen de lâ dinî olan, Türk müziğinin belirli bazı ritimleri eşliğinde seslendirmiş oldukları mânileri bayramda da tekrar seslendirmeleridir.⁷⁵² Bu mânilerde bazen yemek çeşitlerinden bahseder, hane sahibini över, semtlerin güzelliğini dile getirir, bazen de dua içerikli olup bahşış isteği âşikâr bir hale getirilirdi.⁷⁵³ Bayramda davullarıyla birlikte tekrar gelen davulculara sıрма uçlu bir çevrenin ucuna bahşışleri ve kâğıt içinde şekerleri verilirdi. Davulcuların bahşış toplama işinin merâsimlerden ziyade devletin üst düzey

⁷⁴⁹ **Tekbîr**: “Hanefiler başta olmak üzere alimlerin çoğu tarafından teşrik tekbirinin sözleri olarak da kabul edilen “Allahüekber Allahüekber lâ ilâhe illallahü va'llahü ekber Allahüekber ve li'llâhi'l-hamd” ibaresi aynı zamanda dinî mûsikîmizin önemli bir formudur. Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi tarafından segâh makamında ve serbest usulle bestelenmiştir. Beste, Anadolu başta olmak üzere bütün İslâm coğrafyasında sevilerek okunmuştur.” Erdoğan Ateş, “**Tekbîr**”, DİA, TDV Yayınları, C. 40, İstanbul, 2011, s. 344. “Bayram namazlarında ve günlerinde, kurban kesilirken, mevlîd esnasında, cenâze merâsiminde veya dinî bir etkinli için bir araya geline zamanlarda bestesiyle okunur. Tekbîrler Allah'ın azâmet ve kudretini izhâr etmede önemli bir yer teşkil ederler.” Ali Kemâl Belviranlı, **Mûsikî Rehberi -Dinî Mûsikî-**, Marifet Yayınları, İstanbul, 2016, s. 51.

⁷⁵⁰ Hüseyin Akpınar, **İslâm ve Sanat Bağlamında Bazı Merâsimler ve Mûsikî**, İslâm ve Sanat, Tartışmalı İlmî Toplantı, Antalya, 2014, s. 117.

⁷⁵¹ Tugba Gönel Sönmez, **Geleneksel Bayramların Halk Hayatındaki Rolü**, Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, s. 6, 2016, s. 144-145.

⁷⁵² Mehmet Nuri Uygun, **Kütahya'da Ramazan Mûsikîsi**, Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi, C. 3, S. 5, 2010, s. 110.

⁷⁵³ H. Ömer Özden, **Türk Ramazan Kültürü**, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 30, Erzurum, 2006, s. 103.

yöneticilerinin evleri olan “ekâbir konaklarında” gerçekleştiğini vurgulamakta yarar vardır.⁷⁵⁴

Bayramlarda ve dinî gecelerde tekke ve dergâhlarda da dinî merâsimler gerçekleştirilirdi. “nevbe merâsimleri” adı verilen bu merâsimlerde ritim eşliğinde Arapça kasideler, şuğullar ve çeşitli ilahîler seslendirilirdi. Nevbe fasılları genellikle Ramazan Bayramı’nda üç, Kurban Bayramı’nda ise iki defa düzenlenirdi.⁷⁵⁵

Her iki bayramda bunlar olmakla birlikte Kurban Bayramı’nda, diğer bayramdan farklı olarak maddi durumu iyi olan Müslümanlar kurban kesmişlerdir.⁷⁵⁶ Osmanlı padişahları da bu görevi bihakkın yerine getirmişlerdir. Sayısı değişmekle birlikte genellikle Kurban Bayramlarında padişahlar için 18 kurban hazırlanır, bunların birkaçını kendisi keser diğerleri için de vekâlet verirdi.⁷⁵⁷ Her ne kadar kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamışsa da kurban kesimleri sırasında kuvvetle muhtemel dinî mûsikîmizin önemli formlarından biri olan tekbir getirilirdi. Zira İslâm inancında “Üzerinde Allah’ın adı anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyin. Kuşkusuz bu büyük günahdır...”⁷⁵⁸ mealindeki ayette de emredildiği gibi kurban kesilirken mutlaka Allah (c.c) adının zikredilmesi gerekmektedir. Yine kaynaklarda padişahlarla ilgili herhangi bir uygulamaya tesâdüf edilmese de “teşrîk tekbirleri”⁷⁵⁹ nin padişahların katıldığı bayram namazlarında uygulanmış olacağı

⁷⁵⁴ Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merâsim ve Tabirleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 20, İstanbul, 2000, s. 259.

⁷⁵⁵ M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s. 682.

⁷⁵⁶ Tugba Gönel Sönmez, **Geleneksel Bayramların Halk Hayatındaki Rolü**, Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, s. 6, 2016, s. 144-145.

⁷⁵⁷ Cengiz Göncü, **Modernleşme Sürecinde Muayede Törenleri ve Dolmabahçe Sarayı’nda Uygulanışı**, Milli Saraylar (MS), S. 3, İstanbul, 2006, s. 40.

⁷⁵⁸ **Kur’ân-ı Kerîm**, Enam Suresi Ayet 121.

⁷⁵⁹ **Teşrîk Tekbirleri**: Kurban Bayramının arefe günü sabah namazından sonra başlayan ve bayramın dördüncü günü ikindi namazına kadar, farz namazlardan sonra getirilen tekbirlere verilen isimdir. Fahrettin Atar, **“Teşrîk”**, DİA, TDV Yayınları, C. 40, İstanbul, 2011, s. 575. Bestesi Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi’ye ait olan tekbîr, segâh makamında ve serbest usulle yazılmış ve hemen bütün İslâm coğrafyasında hâlâ hırka-i şerîf ziyaretinde, bayramlarda, kurban kesimlerinde, hac ve umre ziyaretlerinde, mevlidlerde, cenazelerde ve dinî toplantılarda seslendirilmektedir. Erdoğan Ateş, **“Tekbîr”**, DİA, TDV Yayınları, C. 40, İstanbul, 2011, s. 344.

değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nde teşrîk tekbirlerinin getirildiği aynı zaman dilimlerinde top atışları yapıldı.⁷⁶⁰

Özellikle II. Abdülhamid döneminden itibaren güvenlik tedbirleri gerekçe gösterilerek eski ihtişamından uzak bir şekilde kutlanmaya devam edilen⁷⁶¹ bayram merâsimleri ve alaylarında öne çıkan dinî mûsikî uygulamaları şu şekilde ortaya çıkmaktadır: Mehter eşliğinde icrâ edilen mûsikî ve dua içerikli alkışlar, okunan dualar, fatiha, aşır ve yine Kur'ân-ı Kerîm'den farklı sûreler, bayram sabahı okunan bayram salâsı, bayram sabahı namazdan önce ve sonra getirilen tekbîrler, kılınan bayram namazı ve namazdan sonra îrâd edilen bayram hutbesi, ramazan bayramında özellikle ekâbir konaklarında ritim eşliğinde seslendirilen dinî içerikli mâniler, tekkelerde icrâ edilen ve içerisinde kasîde, şûgul ve ilâhîlerin olduğu nevbe merâsimleri, kurban kesilirken getirilen tekbirler.

3.3.3. Kutsal Gün ve Gecelerde Dinî Mûsikî

İslâm coğrafyasında eskiden beri yapılagelen güzel bir âdet vardır ki, mübarek gün ve gecelere birkaç gün önceden hazırlık yapılır, güzel elbiseler giyilir, kokular sürülür, çarşı pazarda güzel kokulu simitler satılırdı. Kandil gecelerinde câmiler hınca hınç dolar, câmilerde ve tekkelerde namazdan önce ya da namazdan sonra vaazlar edilir, Kur'an-ı Kerim, Mevlid-î Şerîf⁷⁶² ve içerisinde bulunan geceye uygun ilahîler ile aşağıda da ele alacağımız dinî mûsikî formları okunurdu.

İslâm'ın ve Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü topraklarda aynı zamanda çoğu, oruç ayı olan ramazan ayının da içerisinde bulunduğu üç aylarda idrâk edilen beş önemli gün ve gece olduğunu önceki bölümde dile getirmiş ve bunların mahiyetiyle ilgili geniş bilgilere yer vermiştik. Bu bölümde sadece dinî mûsikî uygulamalarını açıklayacağımız gecelerden ilki, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumuna

⁷⁶⁰ Tuğba Aydeniz, **Kurban Bayramı Vesilesiyle Osmanlı Devleti'nde Mahkumların Affı**, Din ve Hayat Dergisi, TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi, S. 11- 2010, s. 95.

⁷⁶¹ Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merasimleri**, Büyük İstanbul Tarihi, C. 3, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 430-431.

⁷⁶² Cahid Baltacı, **Leyle-i Regâib**, İslam Medeniyeti Mecmuası, Y. 2, S. 23, İstanbul, 1969, s. 22.

tesadüf eden ve bu kutlu doğumu anmak için efendimizin doğumundan vefatına kadar hayatını anlatmak üzere yazılmış manzumelerin mûsikî ile okunduğu gece olan “mevlid kandili” olacaktır.

Osmanlı Devleti’nde resmî olarak ilk mevlid okuması III. Murad zamanında yapılmıştır.⁷⁶³ Bu okuma 1590 yılının rebiü’levvel ayının 12. gecesı Sultan Ahmed Câmii’nde yapılan merâsimde gerçekleşmiştir.⁷⁶⁴ Ancak bu merâsimden önce mevlid, yatsı namazını müteâkib Çinili Köşk ya da Mahbubiye Dîvânhanesi’nde okunmuş ve seher vaktinde büyük mevlid merâsimi için Sultan Ahmed Câmii’ne geçilmiştir. Sonraki dönemlerde merâsimim vakti seherden öğleye alınmıştır.⁷⁶⁵ Osmanlı Devleti’nde rebiülevvel ayının on ikisinde kutlanan mevlid kandili kutlamalarına öncelikle bütün câmilerde kandiller yakılarak başlanırdı.⁷⁶⁶ Daha sonra merâsim fetih sûresinin okunmasıyla başlardı. Sultanın merâsime iştirak etmesiyle müezzinler tarafından “ta’rîf”⁷⁶⁷ okunurdu. Mevlidden önce mevlid-i şerifin okunduğu kürsü şeyhi tarafından vaaz verilir, vaazdan sonra cemaate şerbet dağıtılır ve üç mevlidhân tarafından toplumda adına mevlid denilen Süleyman Çelebi’nin meşhur “vesiletü’n-Necat” adı verilen manzum eseri irticali bir şekilde mûsikîyle icrâ edelirdi. Mevlidin sonunda ise mevlid duası okunurdu.⁷⁶⁸ İslâm beldelerinde bu gecede na’tler,⁷⁶⁹ münâcaat ve kasîdeler okutulması eskiden beri uygulanmıştır.⁷⁷⁰

⁷⁶³ Ubeydullah Sezikli, **Makamlarla Türk Din Mûsikîsi Eğitim Seti**, Dört Mevsim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 103.

⁷⁶⁴ Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniyye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 313-314.

⁷⁶⁵ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Merasimler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 227.

⁷⁶⁶ Seyyid Hasan Muradî, **İstanbul’un 12 Yılı (1754-1766)**, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2016, s. 37.

⁷⁶⁷ **Ta’rîf**: “Hz. Peygamber’in özelliklerini tasvîr ederek anlatan manzumelere ta’rîf adı verilmektedir. Ta’rîf okuyan kişilere muarîf veya ta’rîfhân denir.” Fatih Koca- Ahmet Hakkı Turabi, **Câmi Mûsikîsi**, Türk Din Mûsikîsi El Kitabı, ed. Ahmet Hakkı Turabi, Grafiker Yayınları, Ankara, 2017, s. 100.

⁷⁶⁸ Esad Efendi, **Teşrifât-ı Kadîme**, Tercüman 1001 Temel Eser 132, Kervan Yayınevi, İstanbul 1979, s. 23-24.

⁷⁶⁹ **Na’t**: “Türk İslam edebiyatında Hz. Peygamber’i övmek için yazılan şiirlerdir. Bu şiirler Türk mûsikîsi makam, usûl ve kuralları çerçevesinde irticâli ya da besteli bir şekilde okunmuşlardır. Cami ve tekkelerde ortak olarak kullanılan bu form, büyük camilerde, cuma ve bayram namazlarından önce devrîhânların okuduğu Kur’ân-ı Kerîm tilavetinden sonra ta’rifhanların okudukları salât-ü selamdan sonra na’tânlar tarafından okunurdu. Birçok besteli na’t’ın varlığıyla birlikte elimizde notası da bulunan ve formun en güzel örneklerinden biri İtrî’nin, sözlerini Mevlânâ Celâleddîn-i Rumi’nin yazmış olduğu rast makamındaki “na’t-ı Mevlânâ” dır. Bu eser günümüzde notasına da bağlı kalmarak

Günümüzde okunan mevlid, Bursalı Sekban tarafından bestelenmiş ve bu beste XVII. yüzyıldan XIX. yüzyılın sonlarına kadar okunmuştur.⁷⁷¹ Bununla birlikte bazı kaynaklarda bu bestenin bizzat mevlidin aynı zamanda sözlerini de yazan Süleyman Çelebi'ye ait olduğuna dair bilgiler de vardır. Ancak elimizdeki bilgiler bestenin kesin olarak Bursalı Sekban'a ait olduğunu göstermektedir.⁷⁷² Unutulmaya yüz tutan bu beste mûsikîşinâs Mutaftzâde Mustafa Efendi tarafından sonraki nesillere aktarma çabasıyla öğretilmeye çalışılmış ancak bu çalışması pek ilgi görmemiştir. Eski besteli mevlidin kayıtları üzerinde makam seyirleri ve makam isimleri yazılı haliyle günümüze ulaşmıştır.⁷⁷³ Makamlara baktığımızda ise genellikle şu makamların kullanıldığını görmekteyiz: “Dügah, Sabâ, Kûçek, Hüseyinî, Muhayyer, Karcığâr, Rast, Nikriz, Nihâvend, Pençgâh, Nevâ, Çargâh, Uzzâl, Şehnâz, Bûselik, Acem, Eviç, İsfahân, Segâh, Nevrûz.”⁷⁷⁴ Osmanlı Devleti'nde mevlid merâsimlerindeki mûsikî uygulamalarının başında irticalen okunan “Vesîletü'n-Necat”ın besteli kısmı gelmektedir. Bu mevlidin her bölümüne “bahir” ismi verilmiştir ve bu bahirler “mevlidhân” adı verilen mûsikîşinâslar tarafından okunurdu. Bahirler arasında ise “tevşihhânlar” tarafından “tevşih”⁷⁷⁵ adı verilen dinî mûsikî formu okunmaktaydı. Mevlid bahirleri okunurken genellikle belirli bir makam sıralaması takip edilmekteydi.⁷⁷⁶ Ayrıca okunan na't ve ilahîlerin sonunda Hz. Peygamber'e bir saygı

serbest bir şekilde okunmaktadır.” Nuri Özcan, “Na't”, DİA, TDV Yayınları, C. 32, İstanbul, 2006, s. 437.

⁷⁷⁰ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınevi, t.y., s. 151.

⁷⁷¹ Nuri Özcan, “**Mevlid**”, DİA, TDV Yayınları, C. 29, Ankara, 2004, s. 484.

⁷⁷² Ubeydullah Sezikli, **Besteli Mevlid Üzerine İki Yazma Eser**, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 1, 2008, s. 181-182.

⁷⁷³ Nuri Özcan, **a.g.e.**, s. 484.

⁷⁷⁴ Ubeydullah Sezikli, **a.g.d.**, s. 181-185.

⁷⁷⁵ **Tevşih**: “Sözlükte “süslemek, düzenlemek” anlamındaki tevşih, Dinî Mûsikîde mevlid ve mi'râciye gibi büyük formda ve uzun eserlerin bölümleri arasında okunmak üzere bestelenmiş, sözleri Hz. Peygamber'i konu alan ilâhîlere verilen isimdir. Bu eserler bazı eski kayıtlarda “tevşih ilâhî, mevlid tevşihî” gibi ifadelerle anılmaktadır. Sözleri Na'tlara benzeyen tevşihler, genelde irticâli icrâ edilir. Tevşihleri Na'tlardan ayıran özellik onların besteli olmaları ve aynı zamanda koro halinde okunmalarıdır. Arapça ve Farsça yazılmış Tevşihler olmakla birlikte sözleri genellikle Türkçedir. Sözleri daha çok iki, üç, beş, altı mısradan müteşekkil bir kıta olan tevşihler ekseriyetle, devr-i kebîr, çenber, evsat, zencir gibi büyük ölçülerle ölçülmüştür. Tevşih okuyan kişiye “tevşih-hân” adı verilir.” Nuri Özcan, “**Tevşih**”, DİA, TDV Yayınları, C. 41, İstanbul, 2012, s. 48.

⁷⁷⁶ Nuri Özcan, “**Mevlid**”, DİA, TDV Yayınları, C. 29, Ankara, 2004, s. 484.

ifadesi olarak ayağa kalkılır ve ayakta salât-ü selam getirilirdi.⁷⁷⁷ Yapılmakta olan bir mevlid merâsimi icrâsında Kur’ân-ı Kerîm okuyan “aşîrhânlar”, tevşîh ve ilâhî okuyan “tevşîhhânlar”, mevlid bahirlerini okuyan “mevlidhânlar” ve dua eden “duahânlar” şeklinde dört grup bulunmaktaydı.⁷⁷⁸

Mevlîde başlanmadan sabâ, çârgâh veya dügâh makamında Kur’ân-ı Kerîm tilaveti yapılır ya da bir tevşîh okunurdu. Aynı makamda bir kasîdeyle devam edildikten sonra mevlîdin giriş kısmı olan ve adına “Tevhîd” bahri denilen, sözleri “Allah adın zikredelim evvelâ” mısraıyla başlayan kısma sabâ makamında giriş yapılırdı. Sabâ zemzeme, bestenigâr, dügâh, çargâh, şevkutarab, muhayyer, uşşak, isfahan, tâhir-bûselik, hüseyinî veya acem-aşîran, acem-kürdî gibi makamlara geçkiler yapıldıktan sonra bahrin sonunda Süleyman Çelebî ve diğer müminler için Fâtîha okunarak bahir bitirilirdi. İkinci bahir olan ve “Hak Teâla çün yarattı Âdem’i” sözleriyle başlayan “Nur” bahrine hicaz makamıyla giriş yapılırdı. Eviç, Ferahnâk, segâh, müstear, şehnaz, karcığâr, tâhir-buselik, makamlarından geçkiler yapılır ve son olarak rastla bitirilirdi. Ardından cumhur halinde salâvat getirilerek “Âmine Hâtun Muhammed ânesi” sözleriyle başlayan “Vilâdet” bahrine rast makamıyla giriş yapılırdı. Bu bölümde nişâburek, sûzidilârâ, segâh, nihavent veya suzinak, mahûr, hüzzam, sabâ, uşşak veya hicaz, kürdîlihiczakâr, isfahan makamları gösterildikten sonra segâh makamıyla bahir sona erdirilirdi. Burada da okunan salât-u selam ve kısa bir duadan sonra “Yaratılmış cümle oldu şâduman” sözleriyle başlayan “Merhaba” bahrine hüseyinî makamıyla giriş yapılırdı. Bu bahir okunurken, pençgâh ve uşşak makamına geçkiler yapılır bahir segâh veya hüzzamla bitirilirdi. Önceki bölüm sonlarında olduğu gibi salât-ü selâmdan sonra “Söyleşirken Cebîl ile kelim” sözleriyle giriş yapılan “Mî’rac” bahrinde sırasıyla hüzzam, segâh, ırak, karcığâr, sabâ, eviç, hicaz, nihâvend, suzidil ve kürdili-hiczakâr makamlarında geçkiler yapılarak son olarak uşşak makamında karar kılınırdı. Yine salât-ü selâmdan sonra “Ya ilâhî ol Muhammed hakkıyçün” mısraıyla başlayan ve son bölüm olan “Dua” bahrine uşşak makamıyla giriş yapılır, komşu makamlara geçkiler yapıldıktan sonra

⁷⁷⁷ Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merâsim ve Tabirleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 20, İstanbul, 2000, s. 248.

⁷⁷⁸ Ahmet Şahin Ak, **Türk Din Mûsikîsi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011, s. 101-102.

hüseyini makamında “Rahmetullahi aleyhim ecmaîn” sözleri okunur ve bu bölüm de bitirilirdi. Son olarak Kur’ân-ı Kerîm okunup dualar edildikten sonra mevlid-i şerif nihayete erdirilirdi.⁷⁷⁹

Son zamanlara kadar mevlid bahirleri arasında mevlidhânlar tarafından kasîdeler okunurdu. Bahir sonlarında bir sonraki bahrin makamında Kur’ân-ı Kerîm ya da tevşîh okunur, okunan kasîdeden sonra mevlidhân sıradaki bahire giriş yapardı. Ancak son zamanlarda yukarıda saydığımız özelliklere mevlidhânlar tarafından kendi zevklerine göre yeni özellikler ilave edilerek okunmaya çalışılmış bu da mevlidin tahrif olma tehlikesiyle karşılaşmasına sebebiyet vermiştir.⁷⁸⁰

Hemen hemen bütün İslâm coğrafyasında büyük bir coşkuyla yerine getirilen mevlid kandilleri Osmanlı Devleti’nde de aynı coşkuyla îfâ edilirdi. Günümüzde yapılan mevlid merâsimleriyle çok büyük farklılıklar göstermeyen Osmanlı mevlid merâsiminde yapılan dinî mûsikî uygulamaları şu şekilde sıralanabilir: Merâsim başlangıcında okunan Fetih sûresi, müezzinler tarafından okunan na’tler, mevlid merâsiminden önce kürsü şeyhlerinin dualar eşliğinde verdikleri vaazlar, mevlidhânlar tarafından okuna mevlid-i şerîf, duahânlar tarafından okunan mevlid duası, mevlid bahirleri arasında okunan Kur’ân-ı Kerîm, tevşihler ve ilâhîler, gecenin bütününde okunan na’tler, münâcaâtlar ve kasîdeler.

Osmanlı coğrafyasında recep ayının ilk cuma gecesi kutlanan bir başka merâsim de “Regâib Kandili” merâsimiydi. Regâib Kandili tekkelerde özel meclisler kurularak kutlanmıştır. Bu merâsimlerde okunan ilâhîlere “recep ilâhîleri” adı verilmiştir. Yine bu merâsimlerde tevşîh, na’t ve konusu Hz. Peygamber olan ilâhîler seslendirilmiştir.⁷⁸¹

⁷⁷⁹ Nuri Özcan, “**Mevlid**”, DİA, TDV Yayınları, C. 29, Ankara, 2004, s. 484.

⁷⁸⁰ Nuri Özcan, **a.g.e.**, s. 484-485.

⁷⁸¹ Mustafa Uzun, “**Regâibiyye**”, DİA, TDV Yayınları, C. 34, İstanbul, 2007, s. 537.

Regâib Kandili denildiğinde akla ilk gelen dinî mûsikî formu “Regâibiyye”⁷⁸² dir. Mi’râciyye gibi bestelenen regâibiyyenin bazı yazma nüshalarında beyitlerin kenarında makam bilgilerinin olduğu bilinmektedir. Bu makamların uşşak, acem, arazbar, tâhir gibi isimlerle kaydedildiği anlaşılmaktadır. Bu da bize eserin bestesi hakkında bilgi vermektedir.⁷⁸³ Eserin Nâ’lîzâde İbrahim Efendi (ö.1766) tarafından bestelendiği bilinmektedir. Beste günümüze kadar ulaşmamıştır.⁷⁸⁴ Bir nüshasının sonundaki bir beyitte ise bestekârın ismi La’lîzâde şeklinde geçmektedir. Ancak bu kişinin dinî mûsikî bestekârları arasında gösterilen Nâ’lîzâde İbrahim Efendi olduğu anlaşılmaktadır. La’lîzâde isminin müstensih tarafından yanlışlıkla yazılmış olduğu kuvvetle muhtemeldir.⁷⁸⁵ Asıl bestesi unutulduğundan regâibiyye okuyan kişinin mûsikî kabiliyetine bağlı olarak bazı Uşşâkî tekkelerinde irticâlen okunmaktadır.⁷⁸⁶ Regâib kandilinde de diğer kandillerde olduğu gibi câmilerde genellikle mevlid-i şerîf okunurdu.⁷⁸⁷ Yine bu gecede Kur’an-ı Kerim, na’tler ve bazen de mir’âciye okunurdu.⁷⁸⁸

Osmanlı Devleti zamanında Regâib Kandili gecelerinde yapılan merâsimlerinde öne çıkan dinî mûsikî formları şunlar olmuştur: Bu gece için yazılmış ve bestelenmiş olan regâibiyye, bu gecenin recep ayında kutlanan ilk kandil gecesi olmasından mütevellid okunan recep ilâhîleri, yine gecede okunan tevşihler,

⁷⁸² **Regâibiyye:** “Türk-İslam kültüründe Hz. Peygamber’in ana rahmine düştüğü kabul edilen receb ayının ilk cuma gecesinde kutlanmış olan “Regâib Kandili” merâsimlerinde okunmak üzere mevlid türüne benzeyen manzum eserler yazılmış ve bestelenmiştir. Tekke erbâbı kişilerin olduğu ve içerisinde önemli mûsikîşinâsların da bulunduğu bir sohbet meclisinde, mevlid ve mi’râciyye gibi regâibiyyenin yazılması gerektiği dile getirilmiştir. Bunun üzerine daha sonra birçok regâibiyye yazılmış ve bunlardan bazıları bestelenmiştir. Salâhî Dede’nin (Abdullah Salahaddin-i Uşşâkî -1705-1782-) III. Mustafa (1757-1774) zamanına tekâbül eden ve 1761 yılında yazmış olduğu eseri edebiyatımıza kazandırılan ilk regâibiyye olmuştur. Bu eser Türkçe, Farsça ve Arapça olmak üzere üç dilde yazılmıştır.” Mustafa Uzun, “Regâibiyye”, DİA, TDV Yayınları, C. 34, İstanbul, 2007, s. 536.

⁷⁸³ Mustafa Uzun, “Regâibiyye”, DİA, TDV Yayınları, C. 34, İstanbul, 2007, s. 536.

⁷⁸⁴ Ahmed Şahin, **Osmanlı İstanbul’unda Dinî Mûsikî**, Büyük İstanbul Tarihi, C. 7, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 68.

⁷⁸⁵ Mehmet Akkuş, **Edebiyatımızda Regâibiyye ve Salâhî’nin Matla’u’l-Fecr’i**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 32, Ankara, 1992, s. 133-134.

⁷⁸⁶ Fatih Koca, **Salâhî Dede’nin Regâibiyyesi’nin Yeniden Bestelenmesi**, Turkish Studies Dergisi, Volume 13/2, 2018, s. 547.

⁷⁸⁷ Nuri Özcan, “Mevlid”, DİA, TDV Yayınları, C. 29, Ankara, 2004, s. 484.

⁷⁸⁸ Halide Aslan, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Mübarek Gün ve Gecelerden Kandiller**, İstem Dergisi, Yıl: 7, S.13, 2009, s. 220.

na'tler, Hz. Peygamber'i konu alan ilâhîler, mevlid-i şerîf kıraati ve mevlidde yapılan diğer dinî mûsikî uygulamaları, Kur'ân-ı Kerîm tilaveti ve bazen okunan mir'âciyye.

Hız. Peygamber'in göğre yükselişini ve Allah katına çıkışını ifade eden İsrâ ve Mirâç hadisesi bütün İslâm coğrafyasında olduğı gibi Osmanlı Devleti'nde de coşkuyla kutlanmıştır. Bu gece idrak edilirken ön plana çıkan en önemli dinî mûsikî formu mi'râciye⁷⁸⁹ dir. Osmanlı Devleti'nde mûsikî alanında müstakil olarak mi'irâciyye okuma geleneğı XVIII. yüzyıldan itibaren Kutbünnâyî Osman Dedenin (ö.1730) yazıp bestelediğı mi'râciyyeyi okumasıyla başlamıştır. Önceki dönemlerde mirâç gecesi merâsimlerinde bu geceye has olarak Muhammediyye⁷⁹⁰ formunun içerisinde bulunan mirâç faslı okunmuştur. Yine bu gecede Kur'ân-ı Kerîm, mevlid, salâ ve salâvatlar, ilâhî ve tevşihler de okunurdu.⁷⁹¹

Kutbünnâyî Osman Dedenin yazıp bestelediğı ve dinî mûsikî formlarının en uzun ve en sanatlı eseri olan mi'râciyyesi⁷⁹² segâh, müstear, düğâh, nevâ, sabâ, hüseyinî, nişâbur, makamlarında yedi hâne şeklinde bestelenmiş ve ilk defa Şeyh Mehmet Nasûhî Efendi'nin Üsküdar'daki tekkesinde okunmuştur. Mevlidde olduğı gibi mi'râciyyenin bahirleri arasında okunan ve sözleri Mevlânâ ve Mehmed Nasûhî Efendi'ye ait olan tevşihleri de Osman Dede bestelemiştir. Osman Dede'nin eseri notaya alıp almadığı bilinmediğinden eser, günümüze meşk usûlüyle gelmiş ve bazı kısımları unutulmuştur. Tekke ve zâviyelerin kapatılmasıyla burada icrâ edilen dinî

⁷⁸⁹ **Mi'râciyye:** "İslâm edebiyatı ve sanatlarında Hız. Peygamber'in mi'râcını konu alan eserlerin genel adına "Mi'râciyye" adı verilmiştir. Türk edebiyatında ilk mi'râciyyenin XII. asırda kaleme alındığı bilinmektedir." Mustafa Uzun, "**Mi'râciyye**", DİA, TDV Yayınları, C. 30, İstanbul, 2005, s. 135-137. Dinî mûsikî alanında Nâyî Osman Dede tarafında yazılmış, bestelenmiş ve notası günümüze kadar ulaşmış yegâne eser bu mi'râciyedir. Bu eserde, "arazbar, acem, bestenigâr, bayâtî, çargâh, düğâh, gerdâniye, hüseyinî, hüzzam, küçek, kurdî, mâye, müsteâr, nevâ, nevâ-nişâbur, pûselik, uzal, veçh-i huseynî, sabâ, segâh" gibi makamlar kullanılmıştır. Metin Akar, **Nâyî Osman Dede ve Mi'râciyyesi**, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, S. 1, 1981, s. 13-14.

⁷⁹⁰ **Muhammediyye:** "Yazıcıoğlu Mehmed (ö.1451) tarafından yazılan ve Osmanlı dinî-tasavvufi kültürünün oluşmasına büyük katkı sağlayan manzum eserdir. Mevlidlerde yer alan bütün bölümler burada da bulunmakta ve eser dinî merâsimlerde mevlid gibi okunmaktadır. Günümüzde bestesi bulunmamasına rağmen araştırmacılar eserin XV. yüzyılda bestelenmiş olma ihtimalinin yüksek olduğunu belirtmişlerdir. XVII. yüzyıldan itibaren bazı sanatkarların "muhammediyehân" diye kayıtlara geçmesi eserin irticali bir şekilde mûsikî ile okunduğunu göstermektedir. Bu isimlerden bazılarına; Halveti şeyhi Müstakim Efendi, Akbaba imamı bestekâr Mehmed Zaifi, İstanbullu Hâfiz Şühûdî Mehmed Efendi örnek gösterilebilir." Mustafa Uzun, "**Muhammediyye**", DİA, TDV Yayınları, C. 30, İstanbul, 2005, s. 586-587.

⁷⁹¹ Mustafa Uzun, "**Mi'râciyye**", DİA, TDV Yayınları, C. 30, İstanbul, 2005, s. 135.

⁷⁹² Cinuçen Tanrıkorur, **Osmanlı Dönemi Türk Mûsikîsi**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2016, s. 48.

mûsikî formları olumsuz yönde etkilenmiş ve mi'râciyye de bundan nasibini almıştır. Daha sonraları Mehmet Suphi Ezgi (1869-1962) ve Abdulkadir Töre (1873-1946), meşk yoluyla yaşatılmaya çalışılan bu eseri bazı mûsikîşinâslardan dinleyerek notaya almışlardır.⁷⁹³

Mi'râciyye, Recep ayının 27. Gecesi olan Mirâç Kandili'nde veya ertesi gün câmi, mevlevîhâne, tekke ve başka diğer mekânlarda okunurdu. Miraç Kandili merâsimlerinde İsrâ sûresinin baş kısmı okunarak Fatiha'yla Kur'ân kıraâtı bitirilir ve daha sonra iki mirâçhân tarafından mi'râciyye birbirine bitişik iki kürsüde icrâ edilirdi. Bu sırada kürsünün alt kısmında bulunan zâkirler her mısra sonunda "sallû aleyh" ibaresini toplu olarak makamına münasip bir şekilde okurlardı. Altıncı bahirdeki her mısranın sonunda ise "minna's salât" ibaresi okunur, münâcât hânesi kısmında ise "ıkbel yâ mucîb" sözleri söylenirdi. Aynı zamanda her bahirden önce bahrin konusuyla ilgili tevşîhler okunurdu. Mi'râciyyenin sonunda genellikle Necm sûresinin mirâçla ilgili bölümü ya da Bakara sûresinden bir aşır okunur ve mirâç duasıyla merâsim nihayete ererdi.⁷⁹⁴ Osmanlı padişahlarından bazıları bu gecede ağalar câmiinde akşam namazından sonra verilen vaazı, okunan mi'râciyyeyi dinler, duaya iştirak eder daha sonra Hırka-i Saâdet dairesini ziyaret ederek haremine çekilirdi.⁷⁹⁵ bazı Miraç kandillerinde yatsı namazından sonra Eyüp türbesinde sakal-ı şerîf'in ziyaret edildiği, Kur'ân-ı Kerîm okunduğu, hatta bazı dervişlere icâzet verildiğini de arşiv belgelerinden öğrenmekteyiz.

*Mi'râc bahri-l ibtihaç hazreti risaletpenâhiyyeye müsadıf olan dün gece Eyüb türbe-i şerîfesi açılarak ve badel i'şâ Eyüb câmii şerifi baş imamı Akif Efendi tarafından cemaata lihye-i saâdet cenâb-ı nübüvvetpenâhî ziyaret ettirilerek müteâkiben şerbetler tevziyle hatm-i şerif kıraatı ve deâvât-ı mefrûde-i hazreti hilafetpenâhiye edâ ve tilâvet edilmiş ve o civarda kaim rifâi dergâh-ı şerifinde de topçu dairesi reisi saniye mirliya Sezai Paşa ve matbah-ı âmire müdür muavini Mahmut Beyle bir hayli kesen hazır oldukları halde dervişandan bazılarına icâzet verilerek saat dört buçuğa kadar icray-ı ayin olunmuş olduğu ... olbabda emir ve ferman hazreti men lehul emrindir.*⁷⁹⁶

⁷⁹³ Mustafa Uzun, "Mi'râciyye", DİA, TDV Yayınları, C. 30, İstanbul, 2005, s. 137-138.

⁷⁹⁴ Mustafa Uzun, **a.g.e.**, s. 138.

⁷⁹⁵ Mehmet Ali Beyhan, **Saray Günlüğü -25 Aralık 1802/ 24 Ocak 1809-**, Çetin Matbaacılık Yayınları, İstanbul, 2007, s. 41.

⁷⁹⁶ BOA. Y.PRK.ZB. 00014. 00122. 001.

Mirâç Kandili merâsimlerinde dinî mûsikîmizde önemli bir yere sahip olan mirâç ilâhîleri de okunurdu. Bunlardan bazılarına; güftesi Yunus Emre'ye ait acem makamında bestelenmiş tevşîh, güftesi Fuzûlî'ye ait Tanbûrî Aziz Efendinîn Hümâyûn makamında tevşîh olarak bestelediği gazel, güftesi Nazîm'e bestesi Şikârîzâde Ahmed Efendi'ye ait tevşîh, güftesi Neccârzâde Rıza'ya ait Hopçuzâde Şâkir'in bestelediği sabâ, uşşak ve dügâh-ı kadim makamlarındaki ilâhîler, güftesi ve bestesi İzzettin Hümâyî Bey'e ait hüzzam mirâç ilâhisi, Zekâizâde Hafız Ahmet'in rast ilâhîsi örnek verilebilir.⁷⁹⁷

İsra ve Mirâç hâdisesinin en güzel şekilde hatırlanarak kutlandığı bu gece, Osmanlı Devleti'nde îfâ edilirken uygulanan dinî mûsikî formları şunlar olmuştur: İsra sûresinin baş tarafı olmak üzere Kur'ân-ı Kerîm tilaveti, mi'râciyye bestesinden önce okunan muhammediyyenin mi'râcî konu alan kısmı, sonraları mirâçhânlar tarafından okunan mi'râciyye ve mi'râciyye bahirleri arasındaki tevşihler, bunların yanında okunan mevlid, salâ ve salâvatlar ile bu geceye mahsûs yazılıp bestelenen mirâç ilâhîleri.

Şaban ayının on beşinci gecesi olan Berat Kandili'nde de diğer gecelerde olduğu gibi mescid ve câmiler kandillerle süslenir,

İstanbul kadısı efendi dâilerinin î'lâmıdır. ... işbu şehri şaban şerifinin ğaresi yevm pazartesi muayyen ve sabit olarak bu sûretle gelecek pazartesi gecesi leyle-i berât mağfîret ayân olacağına beyân olmakla menzûr-u hümâyûna hazreti melûkâneleri buyurulmak için mâ'rûzû huzuru lamia cenâb-ı hilafetpenâhileri kılını icrâsı ve ğahiyle leyle-i mübareke-i merfûeden bil cümle cevami' ve mesâcid minareleri îdâd-ı kenâdîl ile tezyin olunması hususunda ... ehvalda emir ve ferman⁷⁹⁸

mevlid okunur, gecenin ruhuna uygun ilâhîler söylenir ve dualar edilirdi. Bununla birlikte kutsal topraklara gönderilecek olan “mahmil-i şerîf” Berat Kandili'ne tesadüf ettirilerek sarayın avlusunda gezdirilir bu esnada tekbîrler ve salâvatlar getirilirdi.⁷⁹⁹

Osmanlı padişahlarından III. Selim zamanında yazılmış olan bir rûznâmede, padişahın Berat Kandili'nde akşam namazını ağalar câmiinde kıldıktan sonra burada

⁷⁹⁷ Mustafa Uzun, “Mi'râciyye”, DİA, TDV Yayınları, C. 30, İstanbul, 2005, s. 138-139.

⁷⁹⁸ BOA. A.} AMD. 00044. 00093. 001.

⁷⁹⁹ Halide Aslan, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Mübarek Gün ve Gecelerden Kandiller**, İstem Dergisi, Yıl: 7, S. 13, 2009, s. 219-220.

verilen vaazi dinledikten sonra okunan dua ve hatime iştirak ettiğini dile getirmiştir. Padişahın, yatsı namazını Hırka-i Şerîf Odasında kıldıktan sonra hareme geçtiği de burada kayıt altına alınmıştır. Padişahın, bazı Berat Kandili merâsimlerinde saraya davet edilen Gülşeni, Rıfâ'î veya Sa'diye dergâhı şeyhinin vermiş olduğu vaazı dinlediğini, şeyhin ve dervişlerinin yapmış olduğu zikre iştirak ettiğini bu rûznâmeden anlamaktayız.⁸⁰⁰

Her ne kadar kaynaklarda diğer geceler için bulabildiğimiz kadar bilgiye rastlayamadıysak da bu gece için elde ettiğimiz bilgiler ışığında şunu söylemek mümkündür. Berât Kandili merâsimine, Osmanlı Devleti'nde diğer gecelere verilen ehemmiyet kadar ehemmiyet verilmiş ve bu gece de diğer geceler gibi coşkuyla kutlanmıştır. Yine elde ettiğimiz bilgiler ışığında bu gecede en fazla îfâ edilen dinî mûsikî formlarını şöyle sıralayabiliriz: Mevlid-i şerîf, geceye uygun vaazlar, ilâhîler, dualar, mahmil-i şerîf uğurlanması sırasında getirilen tekbirler.

Ramazan ayının son on gecesini içerisinde olduğuna inanılan Kadir Gecesi de dinî merâsimlerle ihyâ edilirdi. Bu geceye has ibadet ve duaların olması Osmanlı Devleti'nde geceyle ilgili zengin bir teşrîfât ve merâsim geleneğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ramazan ayı ve bilhassa Kadir Gecesi, güzel sesli hâfızların okudukları Kur'an-ı Kerîmlerle, toplu kılınan namazlarda imam ve müezzinlerin makamla icrâ ettikleri ezanlarla, icrâ edilen ilahîlerle, salâ ve salâvatlarla ruhuna uygun bir şekilde ihyâ edilirdi.⁸⁰¹ Yine ramazan ayında okunan hatm-i şerîf dualarının bu gecede değişik câmilerde hâfızlar ve duâhânlar tarafından sanatkârane bir şekilde tamamlanması, duaların ve ibadetlerin büyük câmilerde sabaha kadar devam etmesi, yine câmi ve tekkelerde vaaz ve irşâd faaliyetinin sabah namazına kadar sürmesi, padişahların da katılım sağladığı bu gecede yatsı namazlarının diğer gecelere nazaran daha kalabalık ve huşû içinde kılınması, yine

⁸⁰⁰ Mehmet Ali Beyhan, **Saray Günlüğü -25 Aralık 1802/ 24 Ocak 1809-**, Çetin Matbaacılık Yayınları, İstanbul, 2007, s. 41-42.

⁸⁰¹ Erdoğan Ateş, **Câmî Mûsikîsi**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2018, s. 126.

padişahın da katıldığı bu gecede kılınan ve adına “kadir namazı” denilen tesbih namazı ve “Enderûn usûlü terâvih namazı”⁸⁰²nin kılınması gibi.⁸⁰³

Osmanlı Devleti’nde III. Selim döneminden itibaren bestelenmeye başladığı söylenen ve diğer bir adı “ramazâniye” olan “ramazan ilâhîleri” ramazan ayı boyunca terâvih namazlarında ve özellikle Kadir Gecesi’nde kılınan Enderûn usûlü terâvih namazı aralarında okunmaya başlanmıştır.⁸⁰⁴ Bir diğer dinî mûsikî uygulaması da özellikle ramazan ayında minarelerden okunan “Temcîd”⁸⁰⁵ ve Mûnâcât”⁸⁰⁶lardır. Halkın katılımıyla gerçekleşen temcîd ve mûnâcâtlara özellikle kandil ve kadir gecelerinde katılım artardı. Temcîd okunduğu sırada minarenin altında toplanan halka âdetâ bir mûsikî ziyafeti çekilir, halk da temcîd hakkından yorumlar yaparak orayı bir mûsikî meclisine dönüştürdü.⁸⁰⁷ Sultan II. Mahmud’un isteği üzerine

⁸⁰² **Enderun Usûlü Teravîh Namazı:** “Hünkâr imamı ve müezzinlerinin kıldırıldığı bu terâvih namazı halktan büyük kalabalıkların da katılımıyla kılınırdı. Güzel sesli imamların her rekâtı farklı bir makamda kıldırıkları terâvih ve kadir namazları, müezzinlerin cumhur müezzinliği şeklinde ve rekât aralarında okunan “elveda” nakaratlı ramazan ve Kadir Gecesi ilâhîleriyle bir mûsikî ziyafetine dönüşürdü.” Mustafa Uzun, “**Kadir Gecesi**”, DİA, TDV Yayınları, C. 24, İstanbul, 2001, s. 126. “Bu terâvih namazın genellikle şu makamlarla icra edilirdi: birinci dört rekâtta İsfahan ya da Rast makamı, ikinci dört rekâtta Saba makamı, üçüncü dört rekâtta Hüseyinî makamı, dördüncü dört rekâtta Evîç makamı, son dört rekâtta ise Acemaşîran makamı. Kılınacak dört rekâtta önce okunacak makama uygun ramazan ilahileri, eğer yoksa uygun ilahiler veya salât-ı ümmiyye ya da ihlas sûresi okunurdu.” Mehmet Ali Sarı, **Türk Din Mûsikîsi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2016, s. 17. İtrî’nin düzenlemiş olduğu bu makamsal düzen daha sonraları sarayın aynı zamanda bir eğitim kurumu olan Enderûn’da da uygulandığından ismini buradan almıştır. Fatih Koca-Ahmet Hakkı Turabi, **Câmi Mûsikîsi**, Türk Din Mûsikîsi El Kitabı, ed. Ahmet Hakkı Turabi, Grafiker Yayınları, Ankara, 2017, s. 94-95. Şunu da belirtmekte yarar görüyoruz. Teravîh namazlarında böyle bir usûl ve Türk din mûsikîsinde özel olarak böyle bir form olmadığı halde Enderûn’dan neş’et ettiği ve hâli hazırda pek yaygın bir şekilde kullanılmadığı için günümüze yakın bir zamanda böyle bir isimlendirme yapılmıştır.

⁸⁰³ Mustafa Uzun, “**Kadir Gecesi**”, DİA, TDV Yayınları, C. 24, İstanbul, 2001, s. 126.

⁸⁰⁴ Fatih Koca- Ahmet Hakkı Turabi, **Câmi Mûsikîsi**, Türk Din Mûsikîsi El Kitabı, ed. Ahmet Hakkı Turabi, Grafiker Yayınları, Ankara, 2017, s. 94-95.

⁸⁰⁵ **Temcîd:** “Üç ayların başlamasıyla birlikte recep ayının ilk gecesinden itibaren ramazan ayının başlangıcına kadar yatsı namazlarından sonra, ramazan ayındaki ilk terâvihle birlikte sahurdan sonra müezzinler tarafından halkın katılımıyla minarelerden okunan ve içeriği Allah’a (c.c) yapılan dua olan dinî mûsikî formlarındandır.” Ubeydullah Sezikli, “**Temcîd**”, DİA, TDV Yayınları, C. 40, İstanbul, 2011, s. 410.

⁸⁰⁶ **Mûnâcât:** “Yalvarmak, yakarmak, dua ve tazarrûda bulunmak anlamlarına gelen manzumelere denir. Türk din mûsikîsinde aynı konu etrafında yazılmış, ramazan ayı boyunca sabah ezanından önce minarelerde temcîdlerle birlikte okunmuştur.” Muhsin Macit “**Mûnâcât**”, DİA, TDV Yayınları, C. 31, İstanbul, 2006, s. 563. Genellikle temcîdler besteli bir halde okunurken, mûnâcâtlar irticâli bir mûsikîyle okunmuştur. Bu formun en bilinen örneği, irak makamında ve durak evferi usulünde bestelenmiş olan Hatib Zâkirî Hasan Efendi’nin eseridir. Ahmet Şahin Ak, **Türk Din Mûsikîsi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011, s. 83-84.

⁸⁰⁷ Ubeydullah Sezikli, “**Temcîd**”, DİA, TDV Yayınları, C. 40, İstanbul, 2011, s. 411.

Sultan II. Mustafa'nın yazmış olduğu bir şiiri ramazan ayında terâvih namazından sonra temcîd niyetiyle okunmuştur.⁸⁰⁸

Kadir Gecesi kutlamalarında Ayasofya Câmii önemli bir yere sahipti. Fatih Sultan Mehmed zamanından müzeye çevrilinceye kadar burada ihyâ edilen ibadetler, İslâm dünyasında hiçbir câmiye nasip olmayacak güzellikte yerine getirilmiştir. Öyle ki, İstanbul'da bulunan yabancı elçilere câminin üst katında bu güzellikleri temâşâ etmeleri için imkân sağlanırdı.⁸⁰⁹

Kadir Gecesi'nde, cuma selamlığıyla aynı olan bir alay tertîb edilirdi. Tek fark gece olmasında dolayı saraydan Ayasofya câmiine kadar geçilen yolların iki kenarı kandiller, fânuslar ve meşalelerle aydınlatılırdı.⁸¹⁰ Özellikle bu gecede yapılan “sakal-ı şerîf” ziyaretlerinde getirilen tekbirler, bir ibadeti bin yıl ibadetten hayırlı olan bu gecenin feyzine feyiz katardı.⁸¹¹ Ayrıca Kadir Gecesi'nde çekilen tehîl⁸¹² ve tekbîrlerin de önemli bir yeri vardır.⁸¹³

Osmanlı Devleti'nde kutlanan önemli gecelerden sonuncusu olan Kadir Gecesi'nde başta Enderûn usûlü terâvih namazı ve namaz aralarında okunan ramazan ilâhîleri olmak üzere dinî mûsikîmizin şu uygulamaları ön plana çıkmıştır: Gecedен sabah namazına kadar okunan Kur'ân-ı Kerîm, getirilen salâ ve salâvatlar, toplu kılınan namazlarda okunan ilâhîler, edilen dualar. Mukabellerle okunan Kur'ân hatimlerinin yapılması, câmi ve tekkelerde verilen vaazlar, kılınan tesbih namazı, minarelerden okunan temcîd ve münâcaâtlar, sakal-ı şerîf ziyaretinde getirilen tekbirler.

⁸⁰⁸ Fatih Koca- Ahmet Hakkı Turabi, **Câmi Mûsikîsi**, Türk Din Mûsikîsi El Kitabı, ed. Ahmet Hakkı Turabi, Grafiker Yayınları, Ankara, 2017, s. 96.

⁸⁰⁹ Mustafa Uzun, “**Kadir Gecesi**”, DİA, TDV Yayınları, C. 24, İstanbul, 2001, s. 126.

⁸¹⁰ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınevi, t.y., s. 155.

⁸¹¹ Halit Fahri Ozansoy, **Eski İstanbul Ramazanları**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2019, s. 89.

⁸¹² **Tehîl**: “Kelime-i Tevhîd olan “Lâ ilâhe illallah” sözlerinin tekrar edilmesidir. Bu sözler usûlsüz olarak melodik bir seyir içinde okunur. Melodisi normal bir perdeden başlar ve sade bir uslûpla meyanlı bir şekilde icrâ edilir.” Erdoğan Ateş, **Câmi Mûsikîsi**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2018, s. 116.

⁸¹³ Halit Fahri Ozansoy, **a.g.e.**, s. 89.

3.3.4. Hırka-i Saâdet Ziyareti Merâsiminde Dinî Mûsikî

Ramazan ayının genellikle on beşi bazen de on ikisi veya on sekizinde mûtat olan Hırka-i Saâdet ziyaretinde protokol toplandıktan sonra birinci imam, ikinci imam, has oda imamı ve müezzinler Kur'ân-ı Kerîm okurlardı.⁸¹⁴ Burada öncelikle birinci imam Fetih sûresini okurdu. Daha sonra davetlilerin ziyarete başlamasıyla birlikte Ayasofya câmii şeyhi dua ederdi.⁸¹⁵ II. Selimden itibaren Hırka-i Şerîf önünde okutulan Kur'ân-ı Kerîm tilâveti, cumhuriyetin ilanından sonra sekteye uğramışsa da 1980'den sonra tekrar devam ettirilmiş, 1996 yılından itibaren yirmi dört saat boyunca aralıksız bir şekilde Kur'ân-ı Kerîm okunması uygulamasına geçilmiştir.⁸¹⁶ cumâ günleri yatsı namazına müteâkib burada Kur'ân-ı Kerîm tilâvet edilir, şehzâdelerin hatim duaları, padişahların “îrsâl-i lihye” (sakal bırakma) dua ve merâsimleri burada yapılırdı.⁸¹⁷ Padişahlar, sefere çıkacakları zaman ve önemli diğer günlerde, tahta çıkma merâsiminden önce ve ramazan ayının uygun görülen zamanlarında burada namaz kılar ve dua ederlerdi. Yine padişahlar son yolculuklarına uğurlanırken cenazelerinin kaldırılma işlemleri buradan yapılır bu esnada Kur'ân-ı Kerîmden aşırılar okunurdu.⁸¹⁸

Osmanlı Devleti'nde dinî merâsimlerden mevlid merâsimi ve Hırka-i Saâdet merâsimi kutlamalarına, “yüksek kutsallığı”na helâl gelmesin diye hem yabancılar alınmamış hem de bu merâsimlerde çalgıya da yer verilmemiştir.⁸¹⁹ Bu önemli mekânın ziyaret edilmesinde ve mekânda yapılan merâsimlerde dinî mûsikîmizin şu formları ön plana çıkmıştır: Gerek buranın ziyaret edilmesi vesilesi ile, gerek diğer birçok vesile ile burada okunmuş olan Kur'ân-ı Kerîm, bu mekânda yapılması gelenek haline gelen şehzâdelerin hatim merâsimleri, padişahların sakal bırakma, tahta çıkma ve sefere çıkma merâsimleri esnasında yapılan dualar. Nihayet

⁸¹⁴ Nurhan Atasoy, “Hırka-i Saâdet”, DİA, TDV Yayınları, C. 17, İstanbul, 1998, s. 376-377.

⁸¹⁵ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 225.

⁸¹⁶ Nurhan Atasoy, **a.g.e.**, s. 376-377.

⁸¹⁷ Nebi Bozkurt- Doğan Yavaş, “Mukaddes Emanetler Dairesi”, DİA, TDV Yayınları, C. 31, İstanbul, 2006, s. 114.

⁸¹⁸ Zeynep Tarım Ertuğ, **Osmanlı Devlet Teşrifâtında Hırka-i Şerîf Ziyareti**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, S. 16, İstanbul, 1998, s. 38.

⁸¹⁹ Hakan T. Karateke, **a.g.e.**, s. 233.

padişahların cenazelerinin buradan kaldırılması sırasında okunan Kur'ân-ı Kerîm ve yapılan dualar.

3.3.5. Hac ve Surre Merâsimlerinde Dinî Mûsikî

Surre alayının gönderilişinde yapılan merâsimde selâtin şeyhleri ve imamları birbirlerinden ayrı olarak Kur'ân-ı Kerîm'in değişik yerlerinden sûreler okurlardı. Bu esnada müezzinler de Mevlid-i Nebî'den bir bölüm okurlardı. Şeyhlerden birisinin yapacağı dua ile surreler yüklenirdi. Surre yüklenen deve padişah ve davetliler önünde gezdirildiği esnada yine imamlar tarafından mevlid ve Kur'ân-ı Kerîm okunur, okunan Kur'ân bitinceye kadar deve padişahının huzurunda gezdirilirdi. Kur'ân-ı Kerîm okunduktan sonra müezzinler ayrıca na't okurlardı. Yine burada nöbetçi olan şeyh bir kez daha dua okurdu.⁸²⁰ Daha sonra müezzinler tarafından tekbîr ve tehlîl getirilirdi.

Baş Vekâlet Makâm-ı Celîlesine

Mâ'rûzû çâkeri kemîneleridir ki

Cenâb-ı hak zât-ı hilâfetsemân hazreti tacdâriyyeyi emsali na ma'dûdesinin müşâhedesiyle serîr şevketmasîr melûkânelerinde payidâr ve bir karar buyursun işbu şehr-i şaban ma'zûmenin on beşinci günü sabıkları ... ihrâcî mukarrer olan surre-i hümayûn-u saye-i şevketvâye-i cenâb-ı şehinşâhilere derdest tertîb ve tehiyye olduğundan bu nâm teşrifât mû' tât ile konağı mahall-ı âliyeden ihracı ve kîselerinin üzerleri ber mû'tât mührü hümayûn meyâmin ... hazreti padişah ile temhîr ve tezyîn buyurulmak üzere ne vakit ve ne mahalde takdimi hususlarında her ne vech ile emir ve irâdei lütuf cenâb-ı zillullahâ muteallık ve şerefsudûr buyurulur ise mentûk-u celîlenin icrasına mesâreat ve ibtidar kılınmak üzere keyfiyetin savt-ı tekbirle iş'arı babında ve her halde emir ve ferman hazreti lehul emrindir. 10 Şaban 1299.⁸²¹

Yukarıda nasıl icrâ edileceği ile ilgili bilgi verilen ve saraydan çıkıp Sirkeci iskelesine varan surre alayı için tekrar dua edilirdi.⁸²² Yine surre alayının saraydan çıkışı esnasında sarayın avlusunda kurbanlar kesilirdi. Bu kurbanlar kesilirken tekbirler getirilirdi.⁸²³ Surre alayıyla birlikte Mekke şerifine gönderilecek mektup padişahın önünde mühürlenip surre eminine teslim edildiği esnada da hafızlar

⁸²⁰ Esad Efendi, **Teşrifât-ı Kadîme**, Tercüman 1001 Temel Eser 132, Kervan Yayınevi, İstanbul 1979, s. 36.

⁸²¹ BOA. İ. DH. 00857. 068711. 001

⁸²² Münir Atalar, **Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları**, DİB Yayınları, Ankara, 1999, s. 101-102.

⁸²³ Münir Atalar, **a.g.e.**, s. 104.

tarafından Kur'ân-ı Kerîm tilavet edilirdi.⁸²⁴ Ayrıca çok hoş bir sesle segâh makamında fetih sûresi okunurdu.⁸²⁵ Surre alayı Üsküdar'da Ayrılık Çeşmesi denilen yerde dua ve tekbirlerle hicaz'a uğurlanırdı.⁸²⁶ Bu arada alayla birlikte hacca gidecek olan hacı adayları da dualar ve hac ilâhîleri⁸²⁷ ile kervana katılırlardı.⁸²⁸

Surre-i Hümâyûn Emanetine

*Müteveffi Abbas Paşanın dairesi emekdârlarından Mustafa Ağa ifây-ı farize-i hac etmek arzusunda bulunduğundan ... bil istishâb beraber götürülmesi hususuna istid'a etmiş olmakla husûl-u emniyesi müterâdif himmet şerîfeleri ... beyaniyle tezkire.*⁸²⁹

Surre alayının ve alaydaki hacıların sağ salim bir şekilde kutsal topraklara vardığı haberi müjdecibaşı tarafından iletilmesi üzerine mevlid okutulurdu.⁸³⁰ Bunlarla birlikte son yıllarda surre merâsimlerinde askerî mızıkâ takımı da bulundurulurdu.

Harbiye Nezâreti Celîlesine

*Surre-i hümâyûnun Üsküdar'a vüsûlunda lüzûmu ittîgâz olan muâmelenin ta'zîmi celîlesinden olmak üzere Dersââdetten Üsküdar'a bir bando mûsikânın mütevekieken geçirilmesi istîzânına hadise olan tezkire-i âliyye-i nezâretpenâhileri menzûr âli hazreti padişah buyruldu. Üsküdar cenâhında bu vazîfeyi icra edebilecek asker mûsikası bulunacağını haberle İstanbuldan mûsika geçirilmesine pek de lüzûm görünmeyeceği dersââdetçe buyurulmuş olmakla olbabda. 14 Şaban 1298.*⁸³¹

Osmanlı Devleti'nde padişahların kutsal topraklarla kuracakları irtibat için en güzel vesilelerden biri olan hac ve surre merâsimi, dinî içerikli olan ve dîni mûsikînin önemli formlarının görüldüğü bir merâsim olmuştur. Bu formları da şu şekilde sıralayabiliriz: Surre alayının hazırlanması, mahmil-i şerîf'in yüklenmesi sırasında okunan Kur'ân-ı Kerîm, yapılan dualar, müezzinler tarafından okunan na'tler, getirilen tekbirler ve tehliller. Yine merâsim esnasında kurbanlar kesilirken getirilen tekbirler. Alayın uğurlanması ve veda edilmesi esnasında okunan Kur'ân-ı

⁸²⁴ Ali Seydi Bey, *Teşrifât ve Teşkilâtımız*, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınevi, t.y., s. 153-154.

⁸²⁵ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (İstanbul Kısmı)*, C. 1, Nşr., Ahmed Cevdet Paşa, t.y., s. 544.

⁸²⁶ Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı "Âdâb-ı Osmaniyye"*, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 307.

⁸²⁷ **Hac İlahîleri:** "Hicrî ayların on ikincisi olan zilhicce ayında okunması için bestelenmiş ilâhîlere verilen isimdir. Sözleri, ayın ruhuna uygun bir şekilde genellikle hac ve kurban konusunu muhtevâ eder." Mehmet Tıraşçı, *İlahiyat Fakülteleri İçin Dinî Mûsikî Ders Notları*, Dört Mevsim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 105. Keza bu ilâhîler, haccın kutsiyetini ve mukaddes beldelelere duyulan özlemin dile getirilmesi için yazılmış ve bestelenmiştir. Ubeydullah Sezikli, *Makamlarla Türk Din Mûsikîsi Eğitim Seti*, Dört Mevsim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 124.

⁸²⁸ Erol Özbilgen, *a.g.e.*, s. 316.

⁸²⁹ BOA. A.} MKT.NZD. 00275. 00052. 001.

⁸³⁰ Mustafa Bilge, *İhrâc-ı Surre İstanbul Tarihinin Kutsî Bir Sayfası*, Osmanlı İstanbul'u V Sempozyum Bildirileri, İstanbul, 2017, s. 343-344.

⁸³¹ BOA. MB. İ. 00078. 00223. 001.

Kerîm ve yapılan dualar. Surre alayı ile birlikte kutsal topraklara gidecek hacı adayları için okunan hac ilâhîleri. Kervanın kutsal topraklara sağ salim varmasından dolayı okunan mevlid-i şerîf.

3.3.6. Bed-i Besmele (Okula Başlama) ve Kur'ân-ı Kerîm Hatmi Merâsimlerinde Dinî Mûsikî

Okula başlama merâsiminde çocuğu evinden okula götürecek alayın önünde bulunanlar yüksek sesle ve koro halinde mektep ilâhîsi⁸³² okuyarak eve kadar gelirlerdi.⁸³³ Besmele ilâhîsi de denilen bu ilâhîler, Okula başlama merâsimlerinde önemli bir yer teşkil ederdi. Sözleri konu ile ilgili olan bu ilâhîlerin içeriğinde genellikle niyazda bulunmak vardı. Bu ilâhîlere, “Başlan bismillâh ile/ Gelin tevhid edelim” sözleriyle başlayan İsmail Hakkı Bey’in uşşak ilâhîsi, sözleri Nesîmî’ye, bestekârı ise bilinmeyen ve sözleri “Ayetinin safhasında gör ne yazmış ol kadîm/ okudum ol hattı bismillâhirrahmânirrahîm” şeklinde başlayan hüzzam ilâhîler ve besmele konusunu işleyen diğer ilâhîler örnek verilebilir. Bunlarla birlikte içinde besmele ibaresi yer alan ninniler de mevcuttur.⁸³⁴ Koro halinde okunan bu ilâhîlere alayın arka tarafında bulunanlar da beyit aralarında âmin diye mukabele ederlerdi.⁸³⁵ Sözleri ilim hakkında olan bu ilâhîler mûsikînin de verdiği coşku ve heyecanla okula başlayan çocuğa psikolojik bir destek mâhiyetindeydi.⁸³⁶ Yine tören öncesinde bu

⁸³² **Mektep İlahîleri:** “Osmanlı Devleti’nde okula başlama merâsimlerinde okunan ilâhîlere “mektep ilahîsi” denilmiştir. Bu ilâhîler koro halinde seslendirilirdi. Grupta ilâhî okuyan “ilâhîciler” ve aralarda âmin diyen “âminciler” bulunurdu. Mektep ilâhîlerinin bir kısmının sözleri Yunus Emre’ye ve Niyazî Mısırî’ye ait tasavvufî eserlerdir. Aralarında güftesi Arapça olan bu eserlerin en tanınmışları şunlardır: Güftesi Sultan II. Mustafa’ya ait olan “Yessir lenâ hayre’l umur” nakaratlı evîç ilâhî, sözleri Yunus Emre’ye, bestesi Zekâî Dede’ye ait olan “ Ne bahtlı ol kişi kim okuduğu Kur’an ola” matla’lı hüzzam ilâhî, “Allah emrin tutalım/ Rahmetine batalım” sözleriyle başlayan uşşak ilâhî, “Ya ilâhî sana geldik bizi mahzun eyleme” sözleriyle hisar-bûselik makamındaki ilâhî, Rast makamından bestelenen “Tövbe edelim zembimize tübtü illallah, yâ Allah”, acem-kürdî makamındaki Yâ İlâhî başlayım ism-i bismillâh ile” sözleriyle başlayan ilâhîler. Bu ilâhîlerin notaları günümüze kadar gelmiştir.” Mustafa Uzun, “**Mektep**”, DİA, TDV Yayınları, C. 29, Ankara, 2004, s. 10.

⁸³³ Mustafa Öcal, “**Âmin Alayı**”, DİA, TDV Yayınları, C. 3, İstanbul, 1991, s. 63.

⁸³⁴ Mustafa Uzun, “**Besmele**”, DİA, TDV Yayınları, C. 5, İstanbul, 1992, s. 540.

⁸³⁵ Mustafa Öcal, **a.g.e.**, s. 63.

⁸³⁶ Mehmet Tıraşçı, **İlahiyat Fakülteleri İçin Dinî Mûsikî Ders Notları**, Dört Mevsim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 103.

amaçla Eyüp Sultanda dua etmek de âdettendi.⁸³⁷ Çocuk bazen de dua için Üsküdar'da medfûn olan Aziz Mahmud Hüdâ'î türbesine götürülürdü.⁸³⁸

Evinden dua ile alınan çocuk yine ilâhîler eşliğinde mektebe ulaştırılırdı. İlk derse başlamadan hoca tarafından yapılan ve öğrenci tarafından da tekrar edilen “rabbi yessir/ ve lâ tuassir/ rabbi temmim bilhayr- rabbim kolaylaştır zorlaştırma, rabbim hayırla tamamlattır” duası okunurdu.⁸³⁹ Çocuk ilk dersini aldıktan sonra öğrencilerden biri “aşr-ı şerîf” okur ve buradaki merâsim hocanın duası⁸⁴⁰ ve yine hocanın çektiği gülbankla son bulurdu. Sözleri “Allah Allah illallah, Celîl-ü Cabbâr, Muînu's-Settâr, Hâliku'l-Leyli ve'n-Nehar...” olan ve bu merâsimlerin sonunda çekilen, Osmanlı coğrafyasında yöreden yöreye farklılık gösteren gülbank metinleri yer yer değiştirilerek irticali olarak bir nevi mûsikî ile okunmuştur. Ne var ki sonraları âmin alayı merâsimi geleneği ortadan kalktığı için elimizde bu okuyuşların notası bulunmamaktadır.⁸⁴¹ Eğer çocuk, tarikat mensubu birisinin çocuğu ise mektep ilâhîlerine halile ve mazharla eşlik edilir, aynı zamanda zikirler de çekilirdi.⁸⁴²

Çocuğun okuyacağı her mektebin kendi ilâhî gurubunun yanında herhangi bir mektebe bağlı olmayan ve bu konuda mahir olan şöhretleri İstanbul'da duyulmuş olan ilâhîciler de mevcuttu. Dileyen kendi merâsiminde bunlardan yararlanabilirdi.⁸⁴³

Sarayın herhangi bir köşküne kıymetli mücevherlerle süslenmiş bir atla getirilen ve bed-i besmele merâsimi yapılan padişah çocuklarına ise ilk ders genellikle şeyhülislâm tarafından verilir ve daha sonraki eğitimler sarayın birinci veya ikinci imamına tevdi edilerek imamlar şehzâdelere hoca olarak tayin edilirdi.

⁸³⁷ Mustafa Öcal, “Âmin Alayı”, DİA, TDV Yayınları, C. 3, İstanbul, 1991, s. 63.

⁸³⁸ Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniyye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 315.

⁸³⁹ Ali Birinci, **Mahalle Mektebine Başlama Merâsimi ve Mektep İlâhîleri**, II. Milletlerarası Türk Folklor Bildirileri, C. 4, Ankara, 1982, s. 43-45.

⁸⁴⁰ Mustafa Öcal, **a.g.e.**, s. 63.

⁸⁴¹ Mustafa Uzun, “**Mektep**”, DİA, TDV Yayınları, C. 29, Ankara, 2004, s. 11.

⁸⁴² Mustafa Öcal, **a.g.e.**, s. 63.

⁸⁴³ Pehlul Düzenli, **İslâm Kültür Tarihinde Mûsikî**, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2014, s. 299.

Ders başlamadan önce Ayasofya şeyhi ilk duayı yapardı.⁸⁴⁴ Bundan sonra ders sona erene kadar dersin tamamında şeyhülislâm ve Ayasofya şeyhi ayrı ayrı dualar eder bu dualara müezzinler âmin diye mukabele ederlerdi.⁸⁴⁵

Osmanlıda eğitim safhasının en başında yer alan ve eğitime kendisiyle başlanılan Kur'ân-ı Kerîm bitirildiği yani hatmedildiği zaman ayrıca talebe için câmide “hatim duası” merâsimi yapılırdı.⁸⁴⁶ Bu merâsimlerde de dualar edilir, Kur'an öğrenmenin faziletinden bahseden ilâhîler okunurdu. Kur'an hatmi merâsiminin en meşhur ilâhîsi âmin alayında da okunan güftesi Yunus Emre, bestesi Zekâî Dede'ye ait olan “Ne bahtlı kişi ki okuduğu Kur'ân ola” sözleriyle başlayan hüzzam ilâhîdir.⁸⁴⁷ Şehzâdeler için genellikle Hırka-i Şerîf odasında öğle namazından sonra dualar eşliğinde yapılan hatim merâsimine, şeyhülislâm ve diğer devlet büyükleri iştirâk ederdi.⁸⁴⁸

Osmanlı Devleti'nde gerek padişah çocukları ve gerekse diğer çocuklar için düzenlenen bed-i besmele ve Kur'ân hatmi merâsimlerinde öne çıkan formlar şunlar olmuştur: Çocuk mektebe götürülürken okunan mektep ilahileri. İlk derse başlayan çocuk için okunan rabbi yessir duası. İlk dersten sonra okunan Kur'ân-ı Kerîm, yapılan dualar ve çekilen gülbanklar. Şehzâdelerin ilk dersinde şeyhülislâmın yaptığı dua ve dersin bitişinde hem şeyhülislâmın hem de Ayasofya şeyhinin ayrı ayrı yaptıkları dualar. Kur'ân-ı Kerîm hatmi merâsiminde okunan dualar ve ilâhîler. Şehzâdelerin Kur'ân hatminde hırkâ-i şerîf odasında yapılan dualar.

⁸⁴⁴ Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 321.

⁸⁴⁵ Dündar Ali Kılıç, **XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum, 2002, s. 176.

⁸⁴⁶ Erol Özbilgen, **a.g.e.**, s. 315.

⁸⁴⁷ Ahmet Şahin Ak, **Türk Din Mûsikîsi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011, s. 131.

⁸⁴⁸ Ahmet Önal, **Payitaht İstanbul'da Osmanlı Merâsimleri**, Büyük İstanbul Tarihi, C.3, TDV Yayınları, İstanbul, 2015, s. 441.

3.3.7. Cenaze Merâsiminde Dinî Mûsikî

Cenâze merâsimlerinin önemli aşamalarından biri ölen kişinin insanlara duyurulması amacıyla minareden zâhidâne bir şekilde icrâ edilen ve dinî mûsikînin formlarından biri olan salânın okunmasıdır.⁸⁴⁹ Yine cenaze merâsimlerinin diğer önemli safhalarından biri de Müslümanlar üzerine farz-ı kifâye olan cenaze namazının kılınmasıdır. Bu namazın kılınış şekli genellikle şöyledir: “Cenazenin erkek, kadın ya da çocuk olduğunu bildiren imam buna göre niyet edip yüksek sesle tekbîr getirir. Cemaat de imama uyarak sessizce “tekbîr” getirir. İmam ve cemaat “sübhanke duasını” veya “fatıha sûresini” hafî olarak okurlar. Daha sonra ikinci “tekbîr” alınır ve “salli bârik duaları” okunur. Üçüncü “tekbîr”den sonra “cenaze duaları” okunur. Duayı bilmeyenler başka dua okuyabilirler. Dördüncü ve son “tekbîr”den sonra sağa-sola selam verilir ve cenaze namazı bitirilir. Cenaze namazı kılındıktan ve ölü defnedildikten sonra dualar edilir ve Kur’an-ı Kerîm okunurdu.⁸⁵⁰ Osmanlı devletinde padişahın cenaze merâsimi ile sıradan bir vatandaşın cenaze merâsimi arasında şeklen bir farklılık yoktu. Her iki cenazede “er kişi niyetine” denilerek kaldırılırdı.⁸⁵¹

Osmanlı teşrifâtında cenaze alaylarıyla önemli vefat haberlerinin duyurulması için okunmuş olan günümüzde uygulama örneği bulunmayan hüseyinî makamındaki cenaze salâsı⁸⁵² önemli bir yer teşkil eder. Cenaze namazı kılınan kişi daha sonra bir

⁸⁴⁹ Hüseyin Akpınar, **İslâm ve Sanat Bağlamında Bazı Merâsimler ve Mûsikî**, İslâm ve Sanat, Tartışmalı İlmî Toplantı, Antalya, 2014, s. 118.

⁸⁵⁰ Mehmet Şener, **“Cenaze”**, DİA, TDV Yayınları, C. 7, İstanbul, 1993, s. 356.

⁸⁵¹ Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, C. 6, s. 76.

⁸⁵² **Cenaze Salâsı**: “Cenaze Salâsı, dinî mûsikîmizde cami formlarından biri olup, Hz. Peygamber’e övgü ifade eden ve salâtü selâm da denilen Arapça sözlerin belli bir besteye okunmasıdır. Bestesi Hüseyinî olan bu ibare, bazı değişikliklerle okunduğu yere, zamana, besteye ve makama göre değişik şekillerde isimlendirilmiştir. Cenaze salâsı, ikiye ayrılır: bunlardan birincisi, ölüm haberinin duyurulması amacıyla minarelerden okunan salât-ü selam, ikincisi, cenazenin defnedilmek üzere taşınması esnasında düzenlenen alayda ve defnedildikten sonra okunan salâdır. Osmanlı Devleti’nde eski devirlerden beri, önemli şahısların ölüm haberleri şehrin büyük camilerinin minarelerinden salâ verilerek ahalîye duyurulmuştur. Padişahların ölüm haberleri de bu şekilde duyurulmuştur.” Nuri Özcan- Mustafa Uzun, **“Cenaze Salâsı”**, DİA, TDV Yayınları, C. 7, İstanbul, 1993, s. 358. Bununla birlikte elimizde bestesi bulunan hüseyinî cenaze salâsı günümüzde müezzinler tarafından pek bilinmemektedir. Bu nedenle cenaze salâları yöreden yöreye değişik güfte ve bestelerle okunmaktadır. Günümüzde minarelerden okunan cuma salâsı ile cenaze salâsı aynıdır. Önceleri eğer cenaze salâsı cuma gününe tesadüf etmişse yeni bir cenaze salâsı okunmaz, okunan cuma salâsı cenaze salâsı yerine

alay eşliğinde defnedileceği yere götürülür. Bu sırada alayda bulunanlar okudukları hüseyinî salâ ile bir çeşit zikir çekerlerdi. Kabre varıncaya kadar cemaat tarafından yürüyüş temposuyla okunan salâya, defin esnasında okunan aşr-ı şerîf ile ara verilir, defin işlemi tamamlandıktan sonra salâ tekrar bestesine uygun bir şekilde okunurdu.⁸⁵³ Fatih Sultan Mehmed'in cenazesi Fatih Câmîine götürülürken yolda devamlı tekbirler getirilmiş ilâhîler okunmuştur.⁸⁵⁴

Osmanlı Devleti'nde ölen padişahın naaşı Hırka-i Saâdet civarına taşınır, burada yıkanır ve kefenlenirdi. Cenaze Ayasofya kürsü şeyhinin yaptığı dua eşliğinde babüssaâde dışındaki musallaya taşınırdı.⁸⁵⁵ Aynı zamanda Ayasofya câmîi ve selâtin câmîlerinde salâ verilmek üzere İstanbul kadısına emir gönderilirdi.⁸⁵⁶ Şeyhülislâmın kıldırması olduğu cenaze namazından sonra Fatiha okunup tabut yine dua ve tekbirler eşliğinde cenaze alayıyla birlikte defnedileceği yere götürülürdü. Eğer ölen padişah tahttan indirilmiş biri idiyse cenaze merâsimi çok sönük geçerdi.⁸⁵⁷ Definden sonra da hafızlar Kur'ân okur, müezzinler ve hazır bulunanlar tarafından dualar edilir daha sonra herkes dağılırdı.⁸⁵⁸

Ayrıca cenaze merâsimlerinde ölüm temasıyla yazılmış olan şiirler bestelenmiştir. Genellikle dünyanın fâni oluşundan, ölüm sonrası ve bâki olan ahiret âleminde söz edilmektedir. Bu nedenle adından da anlaşılacağı üzere bu tür ilahîlere “cenaze ilahîsi” adı verilmiştir.⁸⁵⁹

geçerdi. Ancak günümüzde cuma gününde her iki salâ da ayrı ayrı okunmaktadır. Fatih Koca- Ahmet Hakkı Turabi, **Câmi Mûsikîsi**, Türk Din Mûsikîsi El Kitabı, ed. Ahmet Hakkı Turabi, Grafiker Yayınları, Ankara, 2017, s. 87.

⁸⁵³ Nuri Özcan- Mustafa Uzun, “**Cenaze Salâsı**”, DİA, TDV Yayınları, C. 7, İstanbul, 1993, s. 358-359.

⁸⁵⁴ Yılmaz Öztuna, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, C. 6, s. 76.

⁸⁵⁵ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınevi, t.y., s. 148-149.

⁸⁵⁶ Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniyye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 55.

⁸⁵⁷ Ali Seydi Bey, **a.g.e.**, 148-149.

⁸⁵⁸ Dündar Ali Kılıç, **XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum, 2002, s. 156-158.

⁸⁵⁹ Mehmet Tıraşçı, **İlahiyat Fakülteleri İçin Dinî Mûsikî Ders Notları**, Dört Mevsim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 106.

Ölen kişi padişah veya hanedanın başka bir üyesi de olsa Osmanlı Devleti'nde cenaze merâsimleri sıradan bir vatandaşın cenaze merâsimiyle aynı olurdu. Söz konusu bu merâsimlerde hemen hemen aynı olan şu dinî mûsikî uygulamaları yapıldı: Cenaze salâsının okunması, cenaze namazının kılınması. Alay eşliğinde tabutun taşınması sırasında cenaze salâsının okunması, tekbirlerin okunması. Cenaze ilâhîlerinin okunması.

3.3.8. Doğum Merâsiminde Dinî Mûsikî

Osmanlı Devleti'nde özellikle sarayda dünyaya gelen çocuğun doğumu Paşakapısında çalınan mehterhâne ile halka duyurulurdu.⁸⁶⁰ Doğduğu ilk günlerde ziyarete gelen davetliler için çocuğun bulunduğu odanın bir köşesinde cariyelerden oluşan bir saz takımı mûsikî ziyafeti çekerdi.⁸⁶¹

Beşik alayı saraya geldiği sırada mehterhâne de alaya mehter çalarak eşlik ederdi.⁸⁶² Beşik alayı merâsimiyle birlikte çocuğu ziyaret edenler hediyelerini sunduktan sonra ebe kadın tarafından dua edilir orada bulunanlar ise âmin derlerdi. Daha sonra çocuk beşiğe yatırılır üç defa sallandıktan sonra dua eşliğinde beşikten çıkarılırdı. Bu merâsim sırasında başlayan incesaz takımının sunduğu mûsikî fasılları üç gün devam ederdi.⁸⁶³

Genelde İslâm coğrafyasında olduğu gibi Osmanlı coğrafyasında da Resûlullah'ın (s.a.v.) sünneti olduğu üzere çocuğun ismi konulduktan sonra kulağına üç defa ezân-ı şerîf okunur ve ezandan sonra çocuğa verilen isim de üç defa tekrarlanırdı. Yine doğumun altıncı gününde hoca hanıma mevlid okutulurdu.⁸⁶⁴ Çocuğun kulağına okunan ezan, dinî mûsikîmizin de önemli bir formudur. Bu form

⁸⁶⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, TTK Yayınları, Ankara, 2014, s. 157.

⁸⁶¹ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınevi, t.y., s. 54.

⁸⁶² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 155.

⁸⁶³ Ali Seydi Bey, **a.g.e.**, s. 55.

⁸⁶⁴ Ali Rıza Bey, **Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 3-4.

vesilesiyle ona verilen ilk tevhid, nübüvvet ve namaz dersi mesabesinde görülmüştür.⁸⁶⁵

Çocuğun doğumundan sonra, anne tarafından Allah'a bir şükür göstergesi bununla birlikte çocuğunu koruma ve ona duygularını ifade etme aracı olarak ninni (çocuk) ilâhîleri söylenirdi. Bu ilâhîlerin başında ve sonunda “hu hu hu Allah, lâ ilâhe illallah” şeklinde tekbîr, tevhîd, hamd, salât-ü selam ile besmelenin sözlerinin tekrar edilmesi şeklinde meydana gelmiş terennümler bulunurdu.⁸⁶⁶ Bu ilâhîlerin sözlerinin kolay anlaşılacak şekilde yazılması ve bestelenmesi önem arz etmektedir.⁸⁶⁷

Osmanlı Devleti'nde doğan çocuk için yapılan merâsimlerde, mehterin çeşitli müzikler çalması ve saz takımlarının fasıllar düzenlemesi ile birlikte dinî mûsikînin şu formları da îfâ edilirdi: Çocuğun ziyaret edilmesi esnasında okunan dualar. Kulağına okunan ezan-ı şerîf. Doğum münasebetiyle okunan mevlid-i şerîf. Çocuğa, içinde tekbîr, tevhid, hamd, salâtu selam ve besmelenin sözlerinin olduğu çocuk ilâhîlerinin mırıldanması.

3.3.9. Düğün Merâsiminde Dinî Mûsikî

Osmanlı devleti düğün ve şenlik merâsimlerinde dinî özelliklerin ve uygulamaların ön plana çıkması önemslenmiştir. Nitekim düğün merâsimlerinin önemli bir parçası olan nikah kıyılırken dinî uygulamalar yapılmıştır. Merâsimler esnasında Kur'ân-ı Kerîm okunması, dinî toplantılar ve tartışmalar yapılması vb. bu uygulamalardan bazılarıdır. Bununla birlikte düğün merâsimleri özellikle dinî günlere denk getirildi.⁸⁶⁸

⁸⁶⁵ Hüseyin Akpınar, **İslâm ve Sanat Bağlamında Bazı Merâsimler ve Mûsikî**, İslâm ve Sanat, Tartışmalı İlmî Toplantı, Antalya, 2014, s. 113.

⁸⁶⁶ Ahmet Şahin Ak, **Türk Din Mûsikîsi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011, s. 134.

⁸⁶⁷ Mehmet Tıraşçı, **İlahiyat Fakülteleri İçin Dinî Mûsikî Ders Notları**, Dört Mevsim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 103.

⁸⁶⁸ Dündar Ali Kılıç, **XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum, 2002, s. 190-191.

Osmanlı saray düğünleri daha çok resmî geçitler, müzikli oyun ve danslar, seyirlik oyunlar, spor müsabakaları ve donanmanın gece eğlencelerinde yapılan gösteriler şeklinde tezâhür etmiştir. Müzikli eğlencelerde mehter takımı ve klasik Türk müziği takımları tarafından fasıllar icrâ edilirdi. Tanzimat’tan sonra batılılaşmanın başlamasıyla birlikte mehter takımı yerini saray bandosuna bırakmıştır.⁸⁶⁹ Genel olarak düğünlerde davetlileri, padişahı, sadrazamı ve şehzâdeleri eğlendirmek için o dönemin tanınmış mûsikîşinâsları getirtilirdi. Bunlara düğünün yapılacağı alanda ayrı bir yer hazırlanırdı. Bu saz ve söz heyeti düğün süresince her gün davetlilere mûsikî ziyafeti çekerlerdi.⁸⁷⁰

Düğün merâsimlerinde göze çarpan en önemli kısım nikah kıyma faslıydı. Zira dinî mûsikî olarak değerlendirebileceğimiz uygulamalar burada yapılmıştır. Burada nikah kıyıldıktan sonra Kur’ân-ı Kerîm okunur ve nikah duası yapılırdı.⁸⁷¹ Osmanlı devletinde nikah merâsimleri, dinen önemli olduğu düşünülen pazartesi ve perşembe günlerine denk getirilmeye çalışılırdı. Nikah kıyılıp mehir belirlendikten sonra salâvatlar getirilirdi. Nikahın sonunda ise sesi güzel iki kişi Kur’ân-ı Kerîm okur ve dualar edilirdi.⁸⁷² Yine düğünlerde düğün gecesi düzenlenen nikah alaylarında “damat ve nikah ilâhîleri”, düğünden önce yapılan kına merâsiminde de “kına ilâhîsi” okunurdu.⁸⁷³ Bu ilâhîler düğünlerde ve nikah kıyılırken okunmak için yazılmış ve bestelenmiştir. İslâm coğrafyasında bu tür ilâhîlerin okunması Hz. Peygamberin döneminden beri devam edegelmiştir. Nitekim kaynaklarımızda bununla ilgili hadislerde mevcuttur.⁸⁷⁴

Her toplumda olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde de düğün merâsimleri bir sevinç vesilesi olmuş, bu vesile ile çeşitli müzikli eğlenceler düzenlenmiştir. Bununla

⁸⁶⁹ Özdemir Nutku, “**Düğün**”, DİA, TDV Yayınları, C. 10, İstanbul, 1994, s. 17-18.

⁸⁷⁰ Mehmet Arslan, **Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 3**, Sarayburnu Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 96.

⁸⁷¹ Erol Özbilgen, **Bütün Yönleriyle Osmanlı “Âdâb-ı Osmaniyye”**, İz Yayınları, İstanbul, 2011, s. 315.

⁸⁷² Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merâsim ve Tabirleri**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 20, İstanbul, 2000, s. 112.

⁸⁷³ Ahmet Şahin Ak, **Türk Din Mûsikîsi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2011, s. 134.

⁸⁷⁴ Mehmet Tıraşçı, **İlahiyat Fakülteleri İçin Dinî Mûsikî Ders Notları**, Dört Mevsim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 103.

birlikte diğer bütün merâsimlerde olduğu gibi düğün merâsiminde de bir şekilde dinî öğeleri ön plana çıkaran uygulamalar da olmuştur. Bu uygulamalar şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: Nikah kıyma merâsiminin başında ve sonunda Kur'ân-ı Kerîm okunması, dualar edilmesi, salâ ve salâvatların getirilmesi. Yine düğünde yerine ve zamanına göre Kur'ân-ı Kerîm okunması. Düğünden önce kına gecesinde kına ilâhîlerinin, düğün gecesinde tertib edilen nikah alaylarında damat ve nikah ilâhîlerinin okunması.

3.3.10. Sünnet Merâsiminde Dinî Mûsikî

Osmanlı Devleti'nde şenlik şeklinde geçen sünnet merâsimleri bir hafta ile iki ay arasında değişiklik göstermiştir. Fatih Sultan Mehmed'in şehzâdeleri için düzenlediği şenlikler bir ay sürmüştür.⁸⁷⁵ Bu düğüne bütün devlet ricâli ve yerli eşraftan kişiler davet edilmiş, sofralar kurulmuştur. Yemek yendiği sırada hâfızlar Kur'ân-ı Kerîm okumuş, güzel sesli hânendeler gazel okumuş ve medhiyeler söylemişlerdir. Yine yemek sonrası kasîde ve gazeller okunmuş, Kur'ân-ı Kerîm tilaveti yapılmıştır.⁸⁷⁶ IV. Mehmed'in, 1675 tarihinde şehzâdeleri için yaptığı sünnet merâsimi aynı zamanda mevlid kandiline denk geldiği için⁸⁷⁷ Edirne Selimiye Câmii'nde coşkulu bir mevlid merâsimi yapılmıştır.⁸⁷⁸

Sultan III. Ahmed'in şehzâdeleri Süleyman, Mustafa, Mehmed ve Bayezid'in 1720'de yapılmış olan sünnet merâsimleri başlamadan şeyhülislâm diğer devlet yöneticileriyle birlikte Hırka-i Şerîf odasında bulunan padişahın huzuruna çıkarak burada dua etmiş ve duadan sonra sünnet başlamıştır.⁸⁷⁹

⁸⁷⁵ Nebi Bozkurt, "Eğlence", DİA, TDV Yayınları, C. 10, İstanbul, 1994, s. 486.

⁸⁷⁶ Ali Seydi Bey, *Teşrifât ve Teşkilâtımız*, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınevi, t.y., s. 42.

⁸⁷⁷ Merve Çakır, *Edirne'de Saltanat Düğünü: Şehzâdelerin Sünnet Merâsimi ve Hatice Sultân'ın İzdivâç Töreni*, Uluslararası Edirne'nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Edirne, 2012, s. 120.

⁸⁷⁸ Özdemir Nutku, *IV. Mehmed'in Edirne Şenliği*, TTK Yayınları, Ankara, 1987, s. 56.

⁸⁷⁹ Mehmet Arslan, *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 3*, Sarayburnu Kitaplığı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 115.

Şehzâdelerin artık dışarı çıkarılmadığı kafes usulüyle birlikte sünnet merâsimleri de eski parlaklığını âdeta kaybetmiş, artık pek de fazla önemsenmeden yapılan merâsimler halini almıştır.⁸⁸⁰

Saray dışında gerçekleşen sünnet merâsimlerinde eğlencelerle birlikte bir de ayrıca mevlid merâsimi yapıldı. Mevlidin yanı sıra çeşitli ilahîler de okunurdu. Bu merâsimlere aynı zamanda “nevbe” adı da verilmiştir. Nevbe ile sünnet edilmiş çocuğa bir nevi erlik aşısı yapıldı.⁸⁸¹ Bununla birlikte Osmanlı Devleti’nde yapılan sünnet merâsimlerinde değişik eğlencelerin en önemli kısmını mûsikî oluşturmuştur. Dönemin önde gelen mûsikîşinâslarının katılımıyla merâsime katılanlar neşelendirilmişlerdir.⁸⁸²

Günlerce süren şenlikler şeklinde düzenlenen sünnet merâsimlerinde de çeşitli müzik eğlencelerinin yanında icrâ edilen mûsikî formları şunlardır: Kur’ân-ı Kerîm okunması, çeşitli kaside, gazel ve medhiyelerin okunması. Mevlid-i şerîf’in okunması, Hırka-i Şerîf önünde dua edilmesi ve merâsimler sırasında çeşitli ilâhîlerin okunması.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız bütün merâsimlerin dinî içerikleri Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan yıkılışına kadar küçük bazı değişiklikler hariç hemen hemen aynı kalmıştır. Bunun sebebi dinî merâsimlerin Osmanlı Devleti’ndeki yenileşme hareketine etki edecek Batıyı taklid eden bir tarafının olmamasından kaynaklanmaktadır.⁸⁸³ Yani bu merâsimler İslâm dinînin vâz ettiği ve gerektirdiği şekliyle kutlanmış ve o şekilde muhafaza edilmiştir. Dolayısıyla merâsimlerin dinî içeriği değişen saray hayatından etkilenmemiş, oldukları gibi yaşatılmışlardır.⁸⁸⁴ Birçok arşiv belgesinde, özellikle dinî merâsimlere örnek olarak verdiğimiz arşiv

⁸⁸⁰ Ali Seydi Bey, **Teşrifât ve Teşkilâtımız**, Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınevi, t.y., s. 44.

⁸⁸¹ Pehlul Düzenli, **İslâm Kültür Tarihinde Mûsikî**, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2014, s. 298-299.

⁸⁸² Hüseyin Akpınar, **İslâm ve Sanat Bağlamında Bazı Merâsimler ve Mûsikî**, **İslâm ve Sanat**, Tartışmalı İlmî Toplantı, Antalya, 2014, s. 114.

⁸⁸³ Hakan T. Karateke, **Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Merâsimler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 234.

⁸⁸⁴ Hakan T. Karateke, **a.g.e.**, s. 234.

belgelerinin hemen hemen hepsinde “Mûtat” olduğu üzere ya da “Âdât-ı Müstehsineden” olduğu üzere gibi terimlerin geçmesi de bunun bir kanıtıdır.

SONUÇ

Kültür tarihinin en başından beri mûsiki ile birlikte tören, kutlama ve festivaller, belirli teşrifat kuralları dahilinde kutlanmıştır. Türkler, Müslüman olduktan sonra Arapça dilinden mülhem adına merâsim dedikleri anma ve kutlama etkinlikleri, başta devletin resmî iş ve işlemleri olmak üzere toplum hayatının geri kalan kısmında da yapılmıştır. İnsanlık tarihiyle birlikte insan hayatıyla iç içe olan mûsikî, insan eliyle yapılan merâsimlere de en güzel şekilde eşlik etmiştir. Mûsikî ile daha da tesirli olan aktiviteler gibi merâsimler de mûsikî ile daha tesirli bir hale gelmiştir. Bunun için hemen hemen her toplumda olduğu gibi Türk toplumunda yapılan merâsimler mûsikî ile daha anlamlı hale gelmiştir. Nitekim İslâmiyet öncesi ve İslâmiyet sonrası dönemlerde başta dinî ritüeller olmak üzere yapılan tüm etkinliklerin olmazsa olmaz unsuru mûsiki olmuştur.

İslam öncesi dönemde Türkler'in, şaman denilen din adamları eliyle yapmış oldukları ibadetler bir çeşit tören havasında gerçekleştirilirdi. Önceleri iptidâi düzeyde olan ve basit ezgi terennümleri ile icrâ edilen törenler, Uygurlarla birlikte yerleşik hayata geçildikten sonra daha düzenli merâsimler haline gelmiştir. Bu dönemde sadece dinî veya askerî değil hayatın diğer alanlarında da spesifik olarak merâsimler yapılmaya başlanmıştır. Nitekim bu gelişmeyle birlikte yuğ merâsimleri, toy merâsimleri, nevrûz merâsimleri, av merâsimleri gibi günlük hayatla da ilgili değişik merâsimlerin ortaya çıkması kaçınılmaz hale gelmiştir. Dolayısıyla insanlar geçmiş tarihlerden bugünü ister dinî ister resmî ister sosyal hayatla ilgili olsun üzüntülerini ve sevinçlerini merâsim şeklinde pratiğe dökmüşleridir. Duygu ve düşüncelerin pratiğe döküldüğü alanlardan biri mûsikî olduğundan söz konusu bu merâsimler mutlaka mûsikî ile yapılır olmuştur.

Her dönemde ve hemen hemen her toplumda az ya da çok, bir şekilde var olan merâsimler medeniyetler ilerledikçe ve imkânlar değiştikçe daha da zenginleşerek toplumların hayatlarında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Türklerin, İslâmiyet öncesi hayatlarında olduğu gibi İslâmiyet'ten sonra da merâsim kültürü aynen devam

etmiştir. İslâmiyet'ten önce uyguladıkları merâsimlerden İslâm dinine ters düşenleri ya tamamen terk etmişlerdir ya da İslâm dinine uygun hale getirerek devam ettirmişlerdir. Bu durum kendinden önceki Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de aynıydı. Hatta Osmanlının, -halifelik makamından sonra Müslüman coğrafyanın temsilcisi durumuna geldiğinden- özellikle dinî merâsimlerin uygulanması noktasında daha fazla hassasiyet gösterdiğini biliyoruz. Bu nedenle Osmanlı Devleti, eski Türklerden kendilerine tevârûs eden resmî, islâm dininin temsilcisi olduğundan da dinî merâsimlere gerekli ehemmiyeti vermiştir. Bununla birlikte Osmanlı toplumu hayatın diğer alanlarındaki merâsimleri de ihmal etmemiştir.

Her toplumda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da merâsimler aracılığıyla yerine göre resmî iş ve işlemlerin yerine getirildiği ve devletin gücünün ve ihtişamının gösterildiği, yerine göre geçmişten getirilen bir geleneğin yaşatıldığı, yerine göre insanların beraber sevinip beraber üzüldüğü ve aynı zamanda dinî duyguların pratiğe döküldüğü söylenebilir. Osmanlı Devleti'nde başta padişahlar olmak üzere devletin üst düzey yöneticileri ve toplumun diğer bütün mensupları dili, dinî ve ırkı ne olursa olsun merâsimlere ya uygulayıcı ya da izleyici olarak mutlaka katılırlardı. Bu noktada merâsimin toplumu birleştirme ve kaynaştırma gibi bir işlevi de ortaya çıkmış oluyordu.

Merâsim uygulamalarına baktığımızda gerek eski Türklerde gerek İslâmiyet sonrası Türklerde temelde iki unsurun olduğunu görmekteyiz. Bunlardan biri uygulanan merâsimin türüne göre içeriği, bir diğeri yine bu merâsimin türüne ve içeriğine göre icrâ edilen mûsikîdir. Bu nedenle merâsimler resmî, dinî ve diğer merâsimler şeklinde kategorize edilmiştir. Bu tasnif, merâsimlerin anlaşılmasını daha kolay bir hale getirmiştir. Ancak bununla birlikte Osmanlı Devleti'nde bu ayrımı tam olarak yapamıyoruz. Bunun nedeni resmî işlemlerin en tepesinde bulunan padişahın aynı zamanda halife olmasından dolayı aslında dinî işlemlerin de en tepesinde bulunmasıdır. Yani Osmanlıda din ve devlet işleri birlikte yürütülüyordu. Padişah aynı zamanda halife olduğundan ve Osmanlı Devleti bir Türk-İslam devleti olduğundan hemen hemen bütün merâsimlerde bir şekilde dinî içeriğe rastlanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde resmî merâsimlerin ana eksenini iki temel unsurdan oluşmaktaydı. Bunlardan birincisi kadîm bir devlet geleneğine sahip olan Osmanlı Türklerinin bu kadîm geleneği sürdürmeleri, İkinci unsur ise bu gelenek sürdürülürken devletin kudretini şâşâlı bir şekilde hem içte kendi tebâsına, hem de dışta diğer devletlere merâsimler yoluyla göstermeleri idi. Dinî merâsimlere gelince, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) zamanında ve daha sonraki dönemlerde başta okunan Kur'ân-ı Kerîm ve ezân olmak üzere yine kaynağını Kur'ân-ı Kerîm ve sünnetten alan birçok uygulamayla birlikte mevlid veya kandil kutlamaları gibi sonraki dönemlerdeki İslam toplumlarında ortaya çıkan ve cami merkeze alınarak yapılan uygulamalardan söz edilebilir. Bununla birlikte İslâm coğrafyasında tasavvufun ortaya çıkması ve özellikle Mevlevîlik ve Bektaşîlik gibi tarikatların uygulamaları da dinî merâsimleri daha da zenginleştirmiştir.

Bundan dolayıdır ki Osmanlı Devleti'nde yapılmış olan merâsimler önceki dönemlere nazaran çok daha fazlaydı. Kezâ devletin sınırları genişleyip gücü de artıkça merâsimlerin etkisi de bir o kadar artmıştır. Bununla birlikte XIV. yüzyıldan itibaren Anadolu topraklarında hem nazârî hem de amelî olarak yayılmaya ve gelişmeye başlayan Türk mûsikîsi bu gelişimini merâsimlerde de ortaya koymuştur. Zirâ gerek dinî olsun gerek din dışı olsun mûsikînin amelî olarak sergilendiği en önemli yerlerden biri de merâsimlerdi. Bu anlamda merâsimlerin daha etkili olmasında mûsikî önemli bir işlev görmüştür. Dolayısıyla Osmanlı'da yapılmış olan bütün merâsimlerde mûsikî çok etkileyici bir işleve sahipti. Nitekim elçi kabulü merâsimlerinde elçilere devletin gücünün merâsim sırasında yapılan uygulamalar ve bu esnada çalınan mehterle gösterilmesiyle, kandil gecelerinde yapılan çeşitli etkinliklerle birlikte bu etkinliklere eşlik eden çeşitli dinî mûsikî formlarıyla, tarikat dergâhlarında yapılan âyin sırasında icrâ edilen ve mevlid merâsimlerinde icrâ edilen değişik formlardaki zengin mûsikî içeriğiyle merâsimler âdetâ bir mûsikî şöleni halini alırdı.

Sonuç olarak, Türk-İslam kültür birikiminin önemli bir halkası olan Osmanlı Devleti, bu birikimde önemli bir yere sahip olan merâsimlerle siyasî, askerî, dinî ve

sosyo-kültürel mesaj, ritüel, gelenek, teâmül vb. birçok işlevi bünyesinde barındıran bir uygulamayı geliştirerek devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti merâsimleri, Özellikle devletin başkenti ve dünya kültür mirası için önemli bir yere sahip olan İstanbul’da uygulamak suretiyle padişahı ve üst düzey yöneticileri dolayısıyla devleti söz konusu merâsimlerin baş uygulayıcıları yapmıştır. Bu da merâsimleri ve merâsimlerde uygulanan mûsikîyi tanıtmak için önemli bir vesile teşkil etmiştir. Zirâ dikkat çeken merâsimlerle birlikte icrâ edilen mûsikî de adından söz ettirmiştir. Devletler ve toplumlar için gerekli olan ve bünyesinde birçok uygulamayı barındıran bu tür etkinliklerin gelecek nesillere tanıtılması ve aktarılması da ayrı bir ehemmiyet arz etmektedir. Çünkü devletler sadece siyasî veya askerî başarılarıyla değil aynı zamanda sosyal ve kültürel gelişimleri ve bu alandaki çalışmalarıyla da dünya sahnesinde önemli bir yer edinmişlerdir. Osmanlı Devleti’nin ilim ve sanata bu pencereden yaklaştığı ve bunun için bu alanları da hiçbir zaman ihmal etmediği de bilinen bir gerçektir. Bundan yola çıkarak bu çalışmada hayatın hemen hemen her alanıyla ilgili olan ve başta İslâm dünyası olmak üzere geçmişteki bütün medeniyetlerin bir şekilde hayatlarına dahil ettikleri merâsimler, bunu en güzel şekilde yaşayan ve örneklendiren Osmanlı Devleti üzerinde anlatılmaya ve tanıtılmaya çalışıldı.

Osmanlı Devleti’nin hemen hemen bütün dönemlerini bir şekilde ele almak suretiyle genel bir pencereden bakarak tanıtmaya çalıştığımız merâsimleri ve bu merâsimlerde uygulanan dinî mûsikî formlarını daha özel bir şekilde çalışmak isteyen araştırmacılara daha sonra konuyla ilgili yapacakları çalışmalar konusunda fikir vermesi ve alana bir nebze de olsa katkı sunması amacıyla yapılan çalışmanın faydalı olması en büyük temennimizdir.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV KAYNAKLARI

BOA.:	Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
A]. AMD.:	Sadâret Âmedî Kalemi Defterleri
A]. MKT.MHM.:	Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Evrâkı
A]. MKT. UM.:	Sadâret Mektubî Kalemi Umum Vilâyât Evrâkı
A]. MKT.NZD.:	Sadâret Mektubî Kalemi Nezâret ve Devâir Yazışmaları Evrâkı
A]. TŞF.:	Sadâret Teşrifat Kalemi
AE. SAMD. III.:	Ali Emiri Sultan III. Ahmed
BEO.:	Bâb-ı Âli Evrâk Odası
C. SM.:	Cevdet Tasnifi Saray Evrâkı
DH. KMS.:	Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Belgeleri
DH. MKT.:	Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi
HAT.:	Hatt-ı Hümayun
İ. A.:	İrâde Sadâret
İ. DH.:	İrâde Dahiliye
İ. DUIT.:	İrâde Dosya Usûlü
MB.İ.:	Mâbeyn-i Hümayûn İradeleri
ŞD.:	Şurâ-yı Devlet Evrâkı
TS. MAe.:	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrâk
YA. HUS.:	Yıldız Sadâret Husûsi Evrâkı

YB. 021.:	Yabancı Arşivler, Makedonya
Y. PRK. AZJ.:	Yıldız Perakende Evrâkı Arzuhal Jurnal
Y. PRK. DH.:	Yıldız Perakende Dahiliye Nezâreti Mârûzâtı
Y. PRK. MK.:	Yıldız Perakende Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahrirâtı
Y. PRK. ZB.:	Yıldız Perakende Evrâkı Zabtiye Nezâreti Marûzâtı
ZB.:	Zabtiye Nezâreti Evrâkı

2. DİĞER KAYNAKLAR

- Afyoncu, Erhan ve Ahmet Önal: *Osmanlı Döneminde Törenler Ve Eminönü*. İstanbul: Eminönü Belediyesi, 2007.
- Ağırakça, Ahmet: «Osmanlılarda İlk Culûs Merâsimi.» *Türk Kültürü Dergisi* 282 (1986/24): 636.
- Ak, Ahmet Şahin: *Türk Din Mûsikîsi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.
- Akar, Metin: «Nâyî Osman Dede ve Mi'râciye'si .» *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1981).
- Akar, Metin: *Türk Edebiyatında Manzum Mi'rac-nâmeler*. Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Akarpınar, R. Bahar: «Türk Kültüründe Dinî Törenler Ve Mevlid Kutlamaları.» *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- Akgündüz, Murat: «Osmanlı Döneminde Camilerde Kur'ân Okunmasıyla İlgili Görevliler.» *Diyanet İlmi Dergi* 56.2 (2020): 451-452.
- Akkuş, Mehmet: «Edebiyatımızda Regâibiyye ve Salâhi'nin Matla'u'l-Fecr'i.» *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (1992).
- Akpınar, Hüseyin: «İslâm ve Sanat Bağlamında Bazı Merâsimler ve Mûsikî.» *İslâm ve Sanat, Tartışmalı İlmi Toplantı*. Antalya, 2014
- Aksoy, Bülent: *Musiki Meclisleri, Büyük İstanbul Tarihi*,. Cilt 7. İstanbul:

- Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.
- Aktaş, Erhan: *Hakas Kahramanlık Destanı Han Orba*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Âli, Gelibolulu Mustafa: *16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda Gelenekler- Görenekler Ve Sosyal Hayat*. İstanbul: Hünkâr Yayınevi, 1975.
- Alikılıç, Dündar: «XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifâtı ve Törenleri.» *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE, 2002.
- Alikılıç, Dündar: «Osmanlı Saray Törenlerinin Üsküdar’a Yansıması.» *Üsküdar Sempozyumu I, Bildiriler Kitabı Cilt 1*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Araştırma Merkezi Yayınları, 2004. 92.
- Alkan, Mustafa: «Osmanlı Devleti’nde Merkez Teşkilatı .» *Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı*. Dü. Tufan Gündüz. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012. 58.
- Almas, Turgun: *Uygurlar*. Çev. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2010.
- And, Metin: *Geleneksel Türk Tiyatrosu*. Ankara: Bilgi Yayınları, 1969.
- Arslan, Mehmet: *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri 3*. İstanbul: Sarayburnu Kitaplığı Yayınları, 2009.
- Aslan, Halide: «Osmanlı İmparatorluğu’nda Mübarek Gün Ve Gecelerden Kandiller.» *İstem Dergisi* 13 (2009/7): 199-231.
- Atalar, Münir: «Hac Yolu Güzergâhı Ve Masrafı .» *Otam Dergisi* 4 (1993): 93.
- Atalar, Münir: *Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayûn Ve Surre Alayları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1999.
- Atar, Fahrettin: «“Teşrîk”.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 40. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011. 575.
- Atasoy, Mustafa Cahit: «Kültür Ve Medeniyet Açısından Osmanlılar

- Dönemindeki Türk Mûsikîsi .» *Osmanlı Ansiklopedisi* 10, *Kültür ve Sanat*. Dü. Güler Eren. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999. 775.
- Atasoy, Nurhan: «“Hırka-i Saâdet” .» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 17. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998. 374-375.
- Atay, Hüseyin, İbrahim Arapça-Türkçe Büyük Lügat. İstanbul: Bayrak Matbaası, 1961.
- Atay ve Mustafa Atay: 1961.
- Ateş, Erdoğan: «“Tekbîr” .» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 40. İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları , 2011. 344.
- Ateş, Erdoğan: *Câmî Mûsikîsi*. İstanbul : Rağbet Yayınları, 2018.
- Aybet, Gülgün Üçel: *Osmanlı Ordusu (1530- 1699)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Aydeniz, Tuğba: «Kurban Bayramı Vesilesiyle Osmanlı Devleti’nde Mahkumların Affı.» *Din ve Hayat* 11 (2010): 95.
- Ayverdi, İlhan: *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2005.
- Bahaeddin, Mehmed: *Yeni Türkçe Lügat*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- Bahaeddin, Mehmed: *Yeni Türkçe Lügat*. Ankara: Türk Dil Kurumları Yayınları, 2004.
- Bakanlığı, Milli Eğitim: *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*. Ankara: MEB Yayınları, 1996.
- Baltacı, Cahid: «Mübarek geceler Leyle-i Regâib .» *İslam Medeniyeti Dergisi* 23 (1969/2): 21.
- Bardakoğlu, Ali: «“Kurban” .» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 26. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002. 436.
- Baş, Eyüp: *Fethin Sembolü Ayasofya’da Cumâ Selamlığı*, . Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Halk Kitapları, DİB Yayınları, 2020,.
- Başdin, Aziz. «Sultan Alp Arslan Dönemi Selçuklu Devlet Gelenekleri Ve Törenleri.» *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.

- Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, 2017.
- Batmaz, Şakir: «Tersane-i Âmire’de Gemilerin Denize İndirilmesi Merasimi.» *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2) (2007): 165.
- Bayraktar, İbrahim: «“Bayram”» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992. 259.
- Bedirhan, Yaşar: *İslam Öncesi Türk Tarihi Ve Kültürü*. Ankara: Nobel Yayınları, 2011.
- Belge, Murat: *Osmanlı’da Kurumlar Ve Kültür*. İstanbul: İstanbul Bilgi İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Belviranlı, Ali Kemâl: *Mûsikî Rehberi -Dinî Mûsikî-*. İstanbul: Marifet Yayınları, 2016.
- Bey, Abdülaziz: *Osmanlı Âdet, Merâsim Ve Tabirleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Bey, Ali Seydi: *Teşrifât ve Teşkilâtımız*,. Tercüman 1001 Temel Eser 17, Kervan Yayınevi, t.y.
- Bey, Ali Ufki: *Santûrî Ali Ufki Bey’in Anıları: Topkapı Sarayı’nda Yaşam*. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: Kitapyayinevi Yayınları, 2009.
- Bey, Balıkhane Nazırı Ali Rıza: *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2017.
- Beyhan, Mehmet Ali: *Saray Günlüğü -25 Aralık 1802/ 24 Ocak 1809-*. İstanbul: Çetin Matbaacılık Yayınları, 2007.
- Bilge, Mustafa: «İhrâc-ı Surre İstanbul Tarihinin Kutsî Bir Sayfası.» *Osmanlı İstanbul’u V Sempozyum Bildirileri*. İstanbul, 2017.
- Birinci, Ali: «Mahalle Mektebine Başlama Merâsimi ve Mekteb İlâhîleri.» *II. Milletlerarası Türk Folklor Bildirileri*. Ankara , 1982.
- Bozkurt, Nebi: «“Bayram Kutlamaları”» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*.

- Cilt 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992. 262.
- Bozkurt, Nebi: «“Davul”» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994. 53-54.
- Bozkurt, Nebi: «“Eğlence”» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 10. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994. 486.
- Bozkurt, Nebi: «“Kandil”» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001. 299.
- Buzpınar, Şit Tufan: «“Nakîbüleşraf”» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006. 322.
- Buzpınar, Şit Tufan: «“Surre”» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 37. İstanbul,: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009. 567.
- Bülbül, Zekeriya: *Osmanlı Müesseseleri Ve Medeniyeti Tarihi*. Ankara: Nobel Yayınları, 2000.
- Candan, Ayşin: *Oyun, Tören, Gösterim*. İstanbul: Norgunk Yayıncılık, 2010.
- Cansız, İsmail: «Dede Korkut Hikayelerine göre Türklerde Tören geleneği ve Tören Çeşitleri.» *Bilig-II Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* (1999): 56.
- Cezar, Mustafa: *Mufassal Osmanlı Tarihi* . Cilt 3. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Çağbayır, Yaşar: *Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016.
- Çakır, Merve: «Edirne’de Saltanat Düğünü: Şehzâdelerin Sünnet Merâsimi ve Hatice Sultân’ın İzdivâç Töreni.» *Uluslararası Edirne’nin Fethinin 650. Yılı Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Edirne, 2012.
- Çakıroğlu, İdris N. Oya Levendoğlu: «Türk Müziği Tarih Yazımında Avrupa Merkezci ve Milliyetçi İdeolojilerin Mehter Örnekleme Üzerindeki Yansımaları.» *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 9.1 (2020).
- Çelebi, Evliya: *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi (İstanbul Kısmı)*. Cilt 1 .

- Nşr., Ahmed Cevdet Paşa, t.y.
- Çeliksaş, Müslüme Melis «İslam Öncesi Türklerde Devlet Teşkilatı Ve Kültür Hayatı.» *Türk Tarihi Ve Kültürü*. Dü. ed. Muhammed Bilal Çelik. Ankara: Nobel Yayınları, 2019.
- Çetin, Abdurrahman: «“Hatim”.» *DİA*,. Cilt 16. İstanbul: TDV Yayınları, 1997. 468-469.
- Çetin, Osman: «Tarihte İlk Resmi Mevlid Merasimleri.» *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2.2 (1987): 74.
- Çetinkaya, Yalçın: «Osmanlı İstanbul’unun Müziği.» *Osmanlı İstanbulu II*. Dü. Feridun Emecen. İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Çiftsüren, Arzu: «Urdu Dili ile Yazılan Seychatnâmelerde Cumâ Selamlığı.» *Tarih Dergisi* 1 (2021): 127.
- Çoruk, Ali Şükrü: «Osmanlı Sarayında Kurban Bayramı.» *Din Ve Hayat Dergisi* 11 (2010).
- Develioğlu, Ferit: *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2004.
- Dilek, İbrahim: *Altay Destanları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2002.
- Divitçioğlu, Sencer: *Orta Asya Türk İmparatorluğu*. İstanbul: İmge Kitabevi, 2005.
- Doğan, Mehmet: *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Yazar Yayınları, 2011.
- Düzenli, Pehlul: *İslâm Kültür Tarihinde Mûsikî*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2014.
- Eğilmez, Savaş: «Babürnâme’de Yer Alan Törenler.» *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (2011): 237-254.
- Elbaş, Oğuz: *Mehter*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2019.
- Eralp, T. Nejat: «Eyüp Sultan Ve Osmanlı Hükümdarlarının Kılıç Kuşanma Törenleri Taklid-i Seyf.» *Tarihi, Kültürü Ve*

- Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu II Tebliğler.* İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları 9, 1998. 151-153.
- Eralp, T. Nejat: «Osmanlı'da Mehter.» *Osmanlı Ansiklopedisi 10, Kültür ve Sanat.* Dü. Güler Eren. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Eralp, T. Nejat: «Tarihi, Teşkilatı, Teşrifatı İle Osmanlı Mehteri Ve Günümüze Yansımaları.» *Osmanlı Dünyasında Bilim Ve Eğitim milletlerarası Kongresi tebliğleri.* Dü. Derleyen: Hidayet Yavuz Nuhoglu. İstanbul: İrcica Yayınları , 2001. 307-308.
- Erdem, Sargon: «“Bayram”.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi.* Cilt 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992. 257.
- Erdoğan, Aysel: «XIX. Yüzyılda Türkistan'ı Ziyaret Eden Seyyahların Gözünden Türkistan'da Düğün Merasimleri Ve Kadın Meselesi.» ed., Kocaoğlu, Burak. *Tarih Yolunda Bir Ömür Prof. Dr. İsmail Özçelik'e Armağan içinde.* Ankara: Berikan Yayınevi, 2019.
- Ergin, Muharrem: *Hayat Büyük Türk Sözlüğü.* İstanbul: Hayat Yayınları, t.y.
- Ertuğ, Zeynep Tarım: «Osmanlılar'da Teşrifat.» *Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 1.* İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, 2009.
- Ertuğ, Zeynep Tarım: *Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Saray'ında Bayram Törenleri, Mübahat S. Kütükoğluna Armağan.* Dü. Zeynep Tarım Ertuğ. İstanbul,: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2006.
- Ertuğ, Zeynep Tarım: «Osmanlı Devlet Teşrifâtında Hırka-i Şerîf Ziyareti.» *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 16 (1998).
- Ertuğ, Zeynep Tarım: «Osmanlı Devletinde Resmi Törenler Ve Birkaç Örnek.» *Osmanlı Ansiklopedisi 9, Kültür Sanat.* Dü. Güler Eren. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999. 137.

- Esad, Efendi: *Teşrifât-ı Kadîme*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel eser 132, Kervan Yayınevi, 1979.
- Evrin, Sadeddin: «Miraç Ve Berat Kandilleri Münasebetiyle.» *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 2.12 (1963): 5.
- Fodor, Pâl: «Telhis.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 40. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011. 402-403.
- Genç, Reşat: *Tarihte Türk Devletleri 1*. Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1987.
- Gökalp, Ziya: *Türk Medeniyet Tarihi*. Dü. Aka İsmail ve Kazım Yaşar Koprıman. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976.
- Göktaş, Hanım: «Mahalle Mektebine Başlama Merasimi: Âmin Alayı Ve Bed-i Besmele.» *Geçmişten Günümüze Şehir Ve Çocuk II*. Dü. Osman Köse. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları , 2016.
- Göncü, Cengiz: «Modernleşme Sürecinde Muayede Törenleri ve Dolmabahçe Sarayı'nda Uygulanışı.» *Milli Saraylar (MS)* 3 (2006): 40.
- Günay, Hacı Mehmet: «Ramazan.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 34. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007. 433.
- Günay, Umay Türkes: «Osmanlıda Âdet Ve Gelenekler.» *Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi 6*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, 2007.
- Güneş, Kadir: *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Mektep Yayınları, 2014.
- Güvenç, Abdullah: «Berat Gecesi.» *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 6.11 (1967): 279.
- Hacıgökmen, Mehmet Ali: «Selçuklularda Av Merasimleri Ve Emir-i Şikarlar.» *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 43 (2018).
- Hammer, Joseph von: *Osmanlı Tarihi Cild I*. Çev. Mehmet Ata. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Hammer, Joseph von: *Osmanlı Tarihi Cild II*. Çev. Mehmet Ata. İstanbul: Milli

- Eğitim Bakanlığı , 1990.
- İmamoğlu, M. Ragıp: «Regaib Kandili Münasebetiyle Bir Hasbihal.» *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 3.10-11 (1964): 232.
- İnancer, Ömer Tuğrul: «Osmanlı Mûsikîsi Tarihinde Tasavvuf Mûsikîsine Bir Bakış.» *Osmanlı Ansiklopedisi 10, Kültür ve Sanat*. Dü. Güler Eren ed. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999. 677.
- İpşirli, Mehmet: «Sultan II. Abdülhamid'in Merasimleri.» *Sultan II. Abdulhamid: Modernleşme Sürecinde İstanbul*. Dü. Coşkun Yılmaz. İstanbul, 2010. 140-141.
- İpşirli, Mehmet. «Cuma Selâmlığı.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 8. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993. 90 .
- İpşirli, Mehmet: «Elçi.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 11. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995. 8.
- Kaçın, Bülent: «Büyük Selçuklular'da Evlilik Merasimleri.» *Selçuklu Medeniyeti Araştırma Dergisi* 2 (2017,).
- Kadri, Hüseyin Kâzım: *Türk Lügatı*. İstanbul: TDK Maarif Matbaası, 1943.
- Kafesoğlu, İbrahim: *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000.
- Kallek, Cengiz: «Biat.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 6. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992. 120-124.
- Kamacıoğlu, Filiz: «Türklerde Müzik.» *Türk Tarihi Ve Kültürü*. Dü. Cemil Öztürk. Ankara: Pegem A Yayınları, 2007. 457.
- Kanar, Mehmet: *Kanar Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları, 2009.
- Kanar, Mehmet: *Kanar Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları, 2009.
- Karaca, Filiz: «teşrifat.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 40. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011. 570.
- Karaman, Hayreddin: «Cuma.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 8. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları , 1993. 85-86.
- Karateke, Hakan T.: *Padişahım Çok Yaşa!, Osmanlı Devletinin Son Yüzyılında*

- Merasimler.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Kaşgarlı, Mahmut: *Uygur Türkleri Kültürü Ve Türk Dünyası.* İstanbul: Çağrı Yayınları, 2004.
- Kazıcı, Ziya ve Şeker Mehmet: *İslam-Türk Medeniyeti Tarihi.* İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.
- Keskin, Neslihan Koç: «I.Abdülhamit’in Şehzadelerinin Bed’-i Besmele Törenini Anlatan Enderûnlu Fâzıl’ın Sûrnâme-i Şehriyâr’ı Üzerine .» *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 27 (2010).
- Koca, Fatih: «İslam Tarihi Ve Medeniyetinde Salâlar Ve Salâvatlar (Anadolu Örneği).» *Doktora Tezi.* Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013. 145.
- Koca, Fatih: «Kandil Gecelerinde Okunan ilahiler ve Bazı Formların Listesi.» *Turkish Academic Research Review* 4.1 (2019): 11-22.
- Koca, Fatih: «Salâhî Dede’nin Regâibiyyesi’nin Yeniden Bestelenmesi.» *Turkish Studies Dergisi* Volume 13/2 (2018).
- Koca, Salim: «Toy.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi.* Cilt 41. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012. 270-271.
- Koca, Salim: «Eski Türklerde Bayram Ve Festivaller.» *Türkler.* Cilt 3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Koçak, Kürşat: «Eski Türklerde Devlet Gelenekleri ve Törenleri.» *Yayınlanmamış Doktora Tezi.* Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Koparal,Özlem Günday: «Osmanlı Minyatürlerinde Merasim Tasvirleri,Dokuz Eylül Üniversitesi.» *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.* İzmir : Sosyal Bilimler Enstitüsü,, 2019.
- Köymen,Mehmet Altay: *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi.* Cilt 3. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,, 2011.

- Kuliyeva, Kübra: «Bir Sıra Eski Türk Gelenek Ve Merasimleri Üzerine.» *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Mecmuası* (2017): 133-145.
- Kur'ân-ı Kerîm: tarih yok.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri: «Müezzin.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 31. İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006. 493.
- Kütükoğlu, Mübahat S. «“Arz” TDV Yayınları.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 3. İstanbul, 1991. 438-439.
- Macit, Muhsin: «Münâcât.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 31. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006. 563.
- Mandaloğlu, Mehmet: «İslamiyetten Önce Türkler’de Aile Hukuku.» *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 33 (2013).
- Mandaloğlu, Mehmet: «İslamiyetten Önce Türklerde toplantı ve Törenler.» *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* (2012): 213-228.
- Muradî, Seyyid Hasan: *İstanbul’un 12 Yılı (1754-1766)*, . İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2016.
- Nutku, Özdemir: «Bayram.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992. 263.
- Nutku, Özdemir: «Bayram Alayı .» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992. 265-266.
- Nutku, Özdemir: «Düğün.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 10. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994. 17-18.
- Nutku, Özdemir: «II. Mahmut Döneminde Düzenlenen Önemli Şenlikler.» *Osmanlı Ansiklopedisi 11 Kültür ve Sanat* . Dü. Güler Eren. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.
- Nutku, Özdemir: *IV. Mehmed’in Edirne Şenliği*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Nutku, Özdemir: *Türk Şenliklerinin Güç ve Bolluk Simgesi: Nahıl* . İstanbul: Sanat Olayı Yayınları, 1981.
- Ozansoy, Halit Fahri: «Eski İstanbul Ramazanları.» İstanbul: Dergâh Yayınları,

2019. 89.
- Öcal, Mustafa: «Âmin Alayı» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 3. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991. 63.
- Ögel, Bahaeddin: *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. Ankara: Kömen Yayınları, 1979.
- Ögel, Bahaeddin: *Türklerde Devlet Anlayışı*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016.
- Önal, Ahmet: «Osmanlı Saray Merasimlerinde Mukaddes Emanetler ve Hırka-i Saâdet Dairesi, 500. Yılında Mukaddes Emanetler “Yaşayan Mirasımız” Sempozyumu.» İstanbul: Kültür Sanat Yayınevi, 2019.
- Önal, Ahmet: «Payitaht İstanbul’da Osmanlı Merasimleri.» *Büyük İstanbul Tarihi*. Cilt 3. İstanbul: TDV Yayınları, 2015.
- Özaydın, Abdulkerim: «Nevbet» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 33. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007. 38-39.
- Özbilgen, Erol: *Bütün Yönleriyle Osmanlı "Âdâb-ı Osmaniyye"*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Özbudun, Sibel: *Ayinden Törene*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınları, 1997.
- Özcan, Abdülkadir: «Cülûs.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 8. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993. 108-110.
- Özcan, Abdülkadir. «Kılıç Alayı.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 25. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002. 408-410.
- Özcan, Nuri: « XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Dînî Mûsikî .» *Osmanlı Ansiklopedisi 10, Kültür ve Sanat*,. Dü. Güler Eren. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999. 722 .
- Özcan, Nuri: «Bayram salâsı.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 5. İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992. 268-269.
- Özcan, Nuri: «Mehter.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 28. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Özcan, Nuri: «Meşk.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 29. Ankara:

- Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004. 374.
- Özcan, Nuri: «Mevlid.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 29. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004. 484.
- Özcan, Nuri: «Muzıka-i Hümayun.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 31. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006. 422.
- Özcan, Nuri: «Tevşih.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 41. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012. 48.
- Özden, H.Ömer: «Türk Ramazan Kültürü.» *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 30 (2006).
- Özel, Ahmed: «Mevlid.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 29. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004. 476.
- Özervarlı, M. Sait: «Kadir Gecesi.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001. 124-125.
- Öztuna, Yılmaz: *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*. Cilt 10. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1983.
- Öztuna, Yılmaz: *Büyük Osmanlı Tarihi*. Cilt 6. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1994.
- Öztuna, Yılmaz: *Büyük Osmanlı Tarihi*. Cilt 9. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1994.
- Öztuna, Yılmaz: *Türk Musikisi Ansiklopedisi*. İstanbul: MEB Yayınları, 1969.
- Öztürk, Necdet: *14-15. Asır Osmanlı Kültür Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2014.
- Pakalın, Mehmet Zeki: *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*. Cilt 2. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.
- Pakalın, Mehmet Zeki: *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Cilt 1. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Parlatır, İsmail: *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınları, 2006.
- Pekolcay, Necla: «Osmanlı Teşrifâtında Yer Almış Olan Mevlid

- Törenlerinin Öncekilerden Farklı Noktaları.» *Söğüt I. Milletlerarası Osmanlı Sempozyumu*. İstanbul: Ertuğrul Gazi'yi Anma Ve Söğüt Şenliği Vakfı Yayınları No:3, 1988. 114.
- Piyadeoğlu, Cihan: «Büyük Selçuklular Dünyasında Yas Tutma Âdetleri Ve Taziye Merasimleri.» *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 2.3 (2012).
- Piyadeoğlu, Cihan: «Gazneliler Ve Büyük Selçuklular'da Bayramlar Ve Bayram Kutlamaları.» *Turkish Studies Dergisi* 5 (2010).
- Sağlam, Musa Yaşar. «Eski Türklerde Cenaze Törenleri.» *Folklor/Edebiyat Dergisi* 7.27 (2001).
- Sakaoğlu, Necdet ve Nuri Akbayar: *Osmanlı Dünyasından Yansımalar*. İstanbul: Denizbank Yayınları, 2000.
- Sanal, Haydar: *Mehter Mûsikîsi*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1964.
- Sanlıkol, Mehmet Ali: «Osmanlı İstanbul'unda Mehter.» *Büyük İstanbul Tarihi*. Cilt 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015. 41.
- Sarı, Mehmet Ali: *Türk Din Mûsikîsi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.
- Sarı, Mevlüt: *Arapça Türkçe Lügat*. İstanbul: Bahar Yayınları, 1982.
- Sarınay, Yusuf: *Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları*. Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2010.
- Say, Ahmet: *Müzik Ansiklopedisi*. Cilt 3. Ankara: Başkent Yayınları, 1992.
- Saydam, Abdullah: *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2015.
- Sezen, Lütfi: «İlk yaz Bayramları.» *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 12 (1999).
- Sezikli, Ubeydullah: «Temcîd.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 40. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011. 410.

- Sezikli, Ubeydullah: «Besteli Mevlid Üzerine İki Yazma Eser.» *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8.1 (2008,).
- Sezikli, Ubeydullah: *Makamlarla Türk Din Mûsikîsi Eğitim Seti*. İstanbul: Dört Mevsim Yayınları, 2013.
- Sönmez, Tugba Gönel: «Geleneksel Bayramların Halk Hayatındaki Rolü.» *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* 7 (2016): 143-147.
- Sönmez, Tugba Gönel: «Geleneksel Bayramların Halk Hayatındaki Rolü.» *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* 6 (2016): 144-145.
- Sunar, Mehmet Mert. «Ulûfe.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 42. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012. 124-125.
- Şahin, Ahmed: «Osmanlı İstanbul’unda Dînî Mûsikî.» *Büyük İstanbul Tarihi*. Cilt 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015.
- Şahinler, Necmettin: *Ahmet Yüksel Özemre Misalli Kelimeler/Kavramlar Sözlüğü*. İstanbul: Kurtuba Kitab Yayınları, 2012.
- Şapçı, Hatice Işıl: «Bizans ve Osmanlı Şenliklerinin Karşılaştırılması ve Modern Sanata Yansıması .» *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Işık Üniversitesi SBE, 2014.
- Şeker, Mehmet: «Hil’at.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 18. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998. 22.
- Şeker, Mehmet: «Mevlid.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 29. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004. 479.
- Şener, Mehmet: «Cenaze.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi* . Cilt 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993. 356.
- Talashioğlu, Mesut: Ekrem Uykucu ve Hüseyin Salman. *Türk Tarihi 1*. İstanbul: Latin Matbaası, 1974.
- Tanman, M.Baha: «Mahfil.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 27. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003. 331.
- Tanrıkörür, Cinuçen: *Osmanlı Dönemi Türk Mûsikîsi*. İstanbul : Dergâh

- Yayınları, 2016.
- Tansuğ, Sezer: *Şenlikname Düzeni*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993.
- Tavarnier, Jean: *17. Yüzyılda Topkapı Sarayı*. Çev. Teoman Tunçdoğan. İstanbul: Kitapyayınevi Yayınları, 2007.
- Babtiste: «Regaib Gecesi.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 34. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007. 535.
- Terzi, Arzu Tozduman: «Sultan Abdülaziz'in Kılıç Kuşanma Merasimi.» *Osmanlı'nın İzinde Mehmet İpşirli Armağanı*. Dü. İshak Keskin, Ali Ahmetbeyoğlu Feridun M. Emecen. Cilt 2. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Tıraşçı, Mehmet: *İlahiyat Fakülteleri İçin Dinî Mûsikî Ders Notları*. İstanbul: Dört Mevsim Yayınları, 2015.
- Tokalak, İsmail: *Bizans-Osmanlı Sentezi: Bizans Kültür ve Kurumlarının Osmanlı Üzerine Etkisi*. İstanbul: Gülerboy Yayıncılık, 2006.
- Toker, Hikmet: «Sultan Abdülaziz'in Mûsikîşinas Kişiliği Ve Dönemi'nde Osmanlı Sarayı'nda Mûsikî Hayatı .» *Sultan Abdülaziz Ve Dönemi Sempozyumu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Topaloğlu, Bekir ve Hayrettin Karaman: *Arapça-Türkçe Yeni Kamus*. İstanbul, 1977.
- Tuğlacı, Pars: *Ansiklopedik Türkçe Sözlük*. İstanbul: Pars Yayınları, 1974.
- Tulum, Mertol: *Temel Türkçe Sözlük*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, 1985.
- Turabi, Ahmet Hakkı - Fatih Koca: «Câmi Mûsikîsi.», Grafiker Yayınları. *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*. Dü. Ahmet Hakkı Turabi. Ankara, 2017.
- Turabi, Ahmet Hakkı- Fatih Koca. «Câmi Ve Tekke Mûsikîsi Ortak Formları.» *Türk Din Mûsikîsi El Kitabı*. Dü. Ahmet Hakkı Turabi. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Turhan, Fatma Sel: «18. Ve 19. Yüzyıl Osmanlı Resmi Törenlerinin Bosna

- Eyaletindeki Yansımaları.» *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 6.2 (2017).
- Türer, Osman: «Osmanlı Sarayında İcrâ Edilen Mevlid Merasimi: Mevlid alayı.» *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed Uluslararası Sempozyum II*, Sakarya: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009. 359.
- Uca, Alaattin: «Türk Toplumunda Nevruz I.» *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 32 (2007).
- Uca, Alaattin: «Türk Toplumunda Nevruz II.» *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 33 (2007).
- Uludağ, Süleyman: *İslâm ve Mûsikî*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- Uygun, Mehmet Nuri: «Kütahya’da Ramazan Mûsikîsi.» *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi* 3.5 (2010): 110.
- Uzun, Mustafa: «Muhammediyye.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 30. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005. 586-587.
- Uzun, Mustafa: «Besmele.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992. 540.
- Uzun, Mustafa: «Kadir Gecesi.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 24. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001. 126.
- Uzun, Mustafa: «Mektep.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 29. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004. 10.
- Uzun, Mustafa: «Mi’râciyye.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 30. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005. 135.
- Uzun, Mustafa: «Regâibiyye.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 34. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007. 537.
- Uzun, Nuri Özcan-Mustafa: «Cenaze Salası.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 7. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993. 358.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: *Osmanlı Devletinin Merkez Ve Bahriye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1948.
- Uzunçarşılı, İsmail: «Osmanlılar Zamanında Saraylarda Mûsikî Hayatı, Türk

- Hakkı: Tarih Kurumları Yayınları.» *Belleten* 41.161 (1977): 79-114.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Ülkütaşır, M. Şakir. «Sıbyan Mekteplerinde Törenler.» *Ülkü Hakevleri Ve Halkodaları Dergisi* 3.32 (1949).
- Ünal, Fatih: «Kazak Türklerinde Defin Merasimi Ve Aş verme Geleneği.» *bilig Dergisi* 45 (2008).
- Ünal, Halit: «Berat Gecesi.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 5. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992. 475.
- Üngör, Etem Ruhi: «Osmanlı'da Türk Mûsikîsi Ve Çalgılar.» *Osmanlı Ansiklopedisi* 10, *Kültür ve Sanat*. Dü. Güler Eren. Ankara : Yeni Türkiye Yayınları, 1999. 572.
- Yaşa, Recep. «Eski Türk Cenazelerinde Ölü Yakma Âdeti.» *Türk Tarihi Araştırma Dergisi* 1 (2019).
- Yavaş, Doğan-Bozkurt, Nebi: “Mukaddes Emanetler Dairesi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 31. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006. 114.
- Yavuz, Salih Sabri: «Mi'rac.» *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. Cilt 30. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,, 2005. 132.
- Yediyıldız, Bahaeddin: *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumları Yayınları, 2003.
- Yeğin, Abdullah ve Abdulkadir Badıllı: *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*. İstanbul: Türdav Yayınları, 1990.
- Yeğin, Abdullah: *Yeni Lügat*. İstanbul: Hizmet Vakfı Yayınları, 1992.
- Yenibaş, Hasan: «Selçuklular Döneminde Sivil Mevlid Merasimleri.» *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi* 196 (2012).
- Yıldız, Hakan. *Haydi Osmanlı Sefere!* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.
- Yılmaz, Muammer: *Osmanlı'da Tören Ve Alaylar*. İstanbul: Sarmalkitabevi Yayınları, 2020.

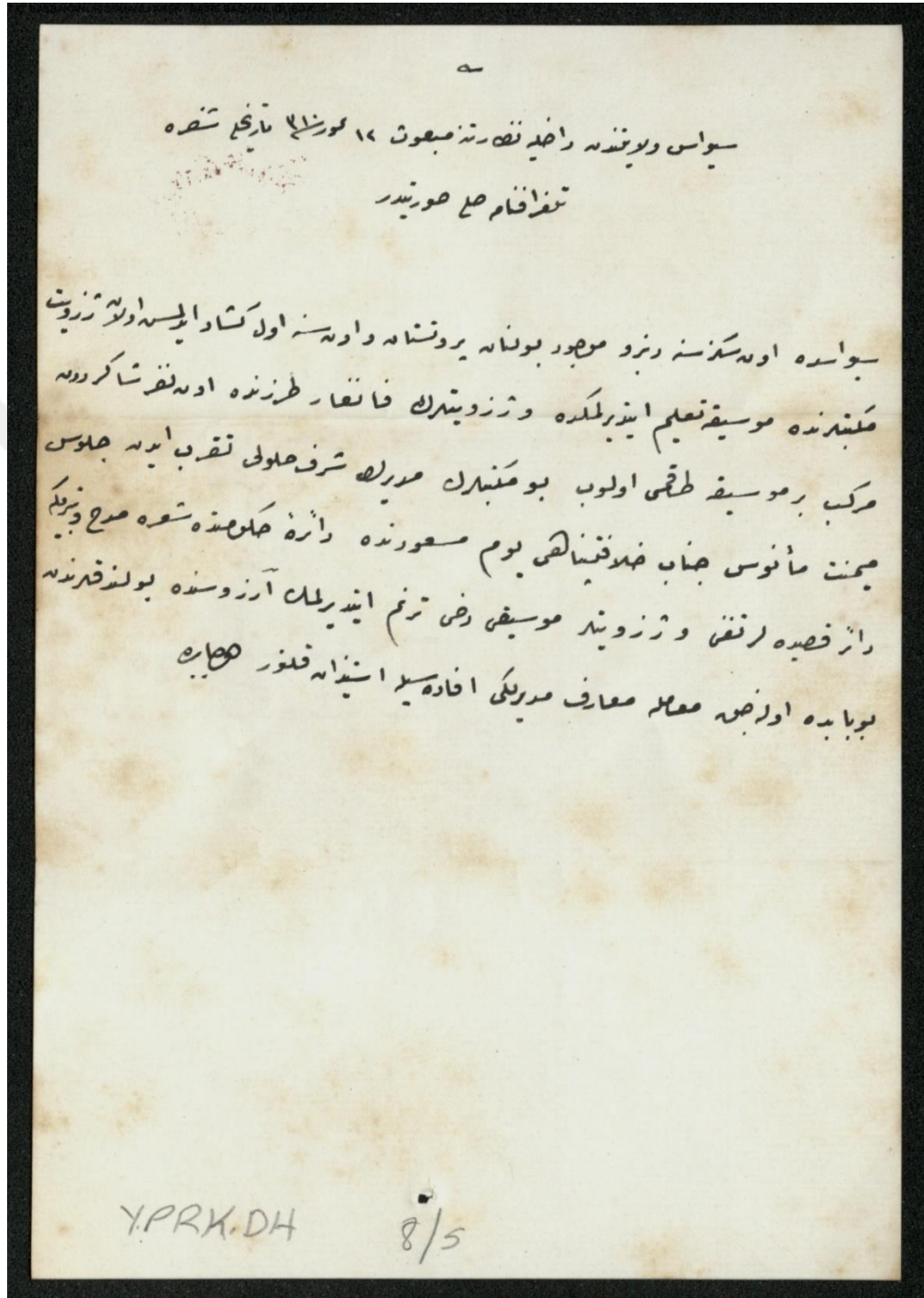
- Yoloğlu, Güllü. *Türklerin Aile merasimleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999.
- Zarif Orgun.. «Osmanlı İmparatorluğunda Name Ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merasim.» *Tarih Vesikaları Dergisi* 1.6 (1942): 408 .
- Zorlutuna, Salih: *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Edirne'nin Sahne Olduğu Şahane Sünnet ve Evlenme Düğünleri*. Ankara, 1965.

EKLER

A.}MKT.UM.00479.00002.001

Ek 1: Abdülmecid Han'ın vefatı üzerine tahta geçen Abdülaziz Han'ın cülûsunun biat-ı Umumiye icrâsı ile yirmi bir pare top atılarak ilan edildiği. (Sayfa 37)

Y.PRK.DH.00008.00005.0.001

Ek 3: Sivas'taki Protestan ve Cizvit mekteplerinde eğitim gören müzik öğrencilerinin cülûs gününde hükümet binasında icrâ ettikleri program. (Sayfa 43)

خارجیه نفع رسته ۱۰ الی ۱۰ تا بجمله فوراً با سه شیخ - لکنه به دار راولپنڈی ۹ فوراً تحویل آنکه

زمره -

نظام المرحله

مجمع المصلحین

مجلسه میامه نرس حضرت یار شهمه - مصارف دوله اغتواک اوزن - بیجه میلا شهمه کوفه فوراً در دسترسه ایدارند - علی اصحاب
 یه ذرائه کما ید فوراً بخازل و لیانه لکدانان بولنا به سفایه عثمانیه بی افدایه روزانستیه فوراً رسته
 شجره دوله علمیه عیبه تبریکانه اجیه - شجره خزانیه کله کله - تاپا یام عمر اقبال و نواز شهمه و اهل کله حقیقه یار شهمه
 رعاعه واجبیه الی اسفله خیر و لطف یار و نواز شهمه - اروزانه حقیقه یار و لطف
 کله کله اجراع تبریکانه امید در - اروزانه حقیقه یار و لطف

Y.A.HUS 264/153

بادشاه

اذن عیال و اولاد

حضرت بیگم اراد کرد شوکت و کرامت و مهابت و قدرت و عظمت اقدم

جنتی شوکت بخشای نیرباد جهان و فوق اقزای دیوانخانه عیال و اولاد و نوبت و نمان و نمان

ذات کرم و صفای جهان را بدین بجهاد و اعصاب سر شوکت و کرامت و مهابت و قدرت و عظمت اقدم

شهنشاهان و هیئت ملت و شفا و کمداران و دودان ابله آیین بجای و مباد و مهابت و قدرت و عظمت اقدم

اقدام بادشاه بودن اقدم و دیوانخانه و اورد و ابله آیین بجهاد و مهابت و قدرت و عظمت اقدم

کلی له العیسی بر مقام نامه سنی تقدیم ضمیمه نامه و مهابت و قدرت و عظمت اقدم

و افعال و عظم اتمک است و در جاسیه و کرم و دیوانخانه و مهابت و قدرت و عظمت اقدم

خداوند مکر دم در بر دولت علیه و اورد و مهابت و قدرت و عظمت اقدم

پیکار و مهابت و قدرت و عظمت اقدم و مهابت و قدرت و عظمت اقدم

مالیه و مهابت و قدرت و عظمت اقدم و مهابت و قدرت و عظمت اقدم

اذن عیال و اولاد و مهابت و قدرت و عظمت اقدم و مهابت و قدرت و عظمت اقدم

Ek 5: Merâsim ile elçinin huzura kabulü. (Sayfa 48)

مردم چاکمیه لر که
چاکمیه لر کوی تعلقه رسم عالیه ایسی ختی بیم مذکور سعت درت قایلند و عاقله خانه تره مقدر لر عیت و بنا
ای دی و اولاد عودت سیه ضایع جلا نایا فقر اولد یقینه تضای حالک ایسی رفوع و حد در جی یوده امد و ما چینی لغوانه نا جلدی تظلمه
نقشه اظه اربابده امد و ما به حفظه و قیادیر که ۱۹۱۸

J.DH 730/50882

İ.DH.00730

Ek 6: Kılıç kuşanma resm-i âlisinin icrâsı. (Sayfa 53)

معلویمے ہایون
اولمندر

پادشاه

عرض بندہ بمقدار بودرکہ عظمت و شوکت و
وآرد اولان خطہ ہایون سعادت مقرونہ ان شاء اللہ تعالیٰ
بازار کوفی دولت و اقبال ایلہ علوفہ یہ توجہ ہایونری
اولوب بازار کوندن صکر کلاہ جک جمعہ کوفی شوکت ایلہ
تمازہ ارکانلہ سلطان بایزید خان علیہ الرحمۃ و الغفران
جامع شریعتیہ جیقلق مراد ہایونری اولدوغی فرمان بولوش
امرو فرمان پادشاہکدر بنم عدالتو پادشاهم ان شاء اللہ تعالیٰ
فرمان ہایونری اوڑرہ تنبیہ اولوز باقی امرو فرمان
سعادتو پادشاہکدر

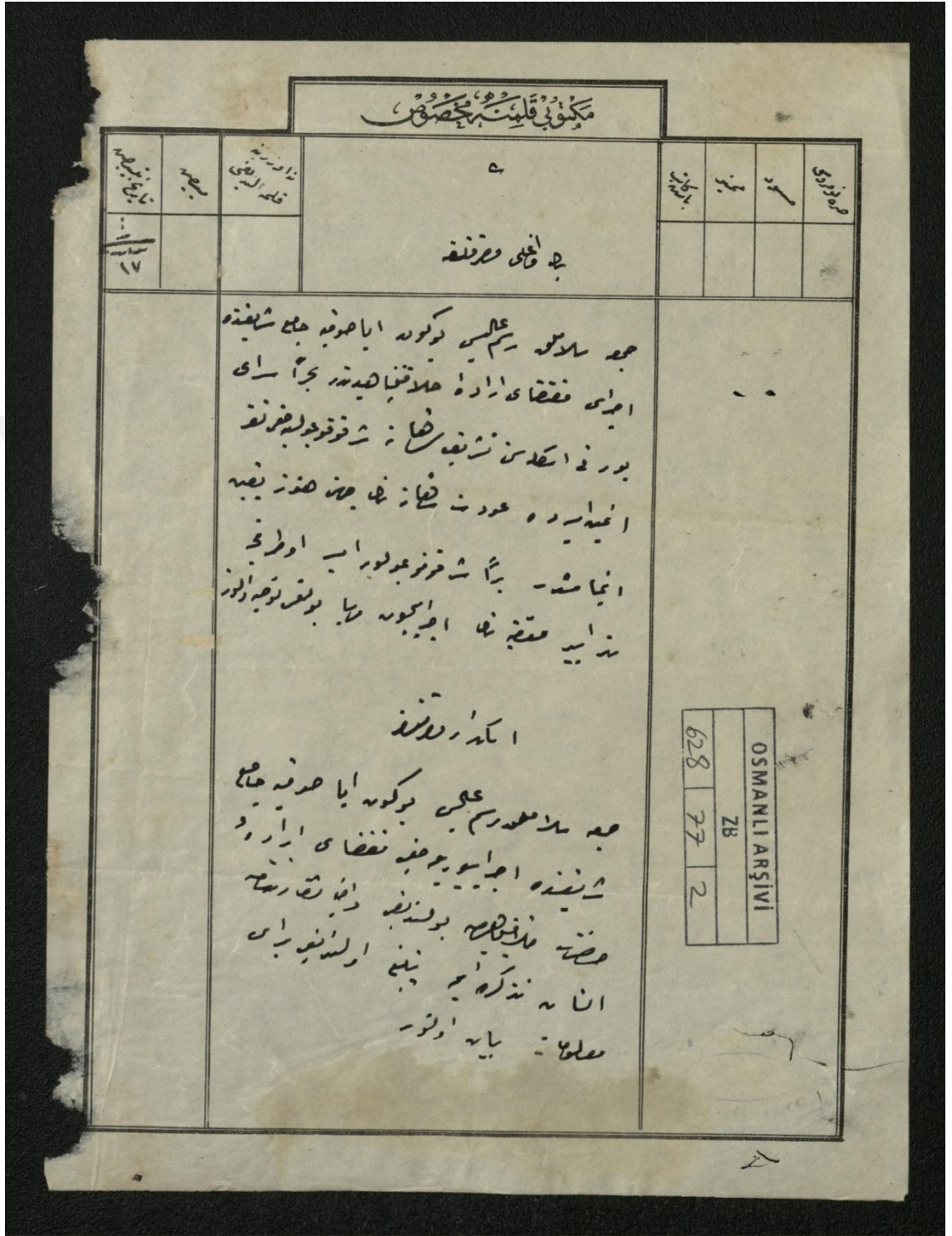
TSMA-E 795/87

TSMA.E.0795

Ek 8: Padişahın pazar günü ulûfe dağıtımını yaptıktan sonra cuma günü de isteği üzerine Bayezid Câmisi'nde cuma namazının ifâ edilmesi için ilgililere gereken tenbîhatın yapıldığına dair sadrazamın arzı ve sadır olan hatt-ı hümayun. (Sayfa 60)

HAT.0183

244

ZB.00628.00077.002

Ek 11: Cuma selamlığı resminin Ayasofya Câmisi'nde icrâ edileceğinden gerekli tedbirlerin alınması. (Sayfa 76)

ترتیب معاينه الهيئت

ابتدا
 بعد از اذان افض راعیله قیام هیئت بالمعاينه قصور ملوکانه سوریه رده بعد از دعا عودت به مسجد
 زات صدر اعظمی قیام هیئت الله و زراعی عظمی ملائکه قدر قاعاً اقامت شریفه ای سوریه
 صدراعظمی و غیاثی و ضریاتی و رشیدیاتی و صامیهاتی و محمدیهاتی و مطهریهاتی و حضرت
 سرعکریاتی و طریحانه مشیریاتی و قیودیهاتی و رشیدیاتی و غیاثیهاتی و کلاهی قیوم حضرت
 رتبه بالاد رجالی حضرت
 مجلسی و وزارت و خضر و وزارت اروی هیئت ملوکانه و رتبه و مجلسی و کلبه و تجارت و ضمیمه مجلسی و
 ده قیوم قیامی عکبر هیئت
 رتبه اول ضمیمه اول و رتبه ناله ناله قدر داخل رسم عالی بوندیه و حال هیئت
 اه طویل عصبه میریاتی حضرتی و کجای بولایه شریای و اضطلع عصبه میریاتی بایر لول و رکابیه هیئت
 ضایب قوی هیئت و شریف محمدیه حوره حضرت قیام هیئت الله شریف علی یاسانه رتبه قدر قاعاً اقامت سوریه
 بانفعل و معزول صدراعظمی و استانبول بایه لول اقدیر راعیله شریف عبادیهاتی و شریفیهاتی
 مکرمه مکرمه بایه سند اسکادر رتبه سی ملائکه قدر موال و مدرسه و باصوفیه خطیبی اقدیر راعیله
 ترتیب هیئت معزول قیوم

I.DH 1288/10/366

2

I.DH.01288

Ek 12: Ramazan Bayramı'nda yapılacak muayede-i hümayûna dair. (Sayfa 85)

اصول محمديه حول سلطانیه در روزیعی از روزه معاينه ههین ههانه رسم عیسی یقی و جمله السعاده علیه
 یشکاهنده امرکن خصوصه اوده سینه حضرت جلای شرفدور یورلیقی حالده داخل الای والاولیه
 ذات صداعظییدی و وکادی فخم حضراته و در ساره صباع عاری و قنده قبه ههینه ملوکانه موجوده
 مرتب الای والایله قفنی جامعہ عزیمت تصحیح کرد عالی جناب شریای یورلیق اول جامعہ خیران
 سوکت و بعد الای صلوة عید ینه مرتب الای والایله ساری ههینه ملوکانه سوکت و بعد الای قیام
 و عرصه اظه نه سایه خنئی است یورلیقی آنام بالمله ادبای معاينه رلویجه صف ارای قیام
 و منظر قدوم بادشاه دارغلام اولقاری جانب تقطیرده بالاضار ذات شکحات طنائی اقدس
 بالدولة والاقبال اریکه ههینه بادشاهانه لینه قوت از اجلل یور و قدرده اشو مذکره الیه
 تقسیم قنار صورت ترتیب و جمله اجرای رسم عالی مذکوره مبادرت قفنی و ههین علم عایدی یورلیق
 هههالده امر و زمانه حضرت مدله الامر کرد

İ.DH 1288/101366

İ.DH.01288

Ek 14: Ramazan Bayramı'nda yapılacak muayede-i hümayûna dair. (Sayfa 87)

دو نفر از من و نیز با و نیز حقیقی شایسته اشاد با سید جلال طرد و فریاد بری سوکت و صوفی بر سرود بلطف تعالی عیونک تقدیر طولا و صلا
جلیل حدیث من و نیز با و نیز حقیقی شایسته اشاد با سید جلال طرد و فریاد بری سوکت و صوفی بر سرود بلطف تعالی عیونک تقدیر طولا و صلا
عینک فرموده برید صبه جاب شریفه اداسی استیلائی هاوی قریفات محرم نصرت جلیلند اعطه فغانه مذکور معاینه کما بود بر عینک دایر و فرایند بر چیده و نیز
تقدیر اولیای کرام و جبهه اژده سنجاب شهابی ترفیع برید بر ایستاد حکم عالیه ایستاد اولیای بیانیته تنگه تادری رفیع اولیای صرا عظم
کلمه

دعای جلیلک در یاد
بسیار است نظیر سوره که در یاد
مستور شده و در نظر کلام و کلام
نظیر اولیای کرام که در نظر کلام
ظلال اژده سنجاب در نظر کلام
سوره اولیای کرام در نظر کلام
اولیای کرام در نظر کلام
اولیای کرام در نظر کلام

i.DH 1004/79265

i.DH.01004

Ek 16: Iyd-i said-i adhâ merâsim-i alisine dair. (Sayfa 89)

پادشاه

۹

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

شوقد کرامتو مہارتو قدرتو ولی نعمت افتم
اشو ربیع الاول غزہ سی بالرویہ ثابت اولیوب لکن صالحی کونین مضبوط اولغلا شب بیدو حضرت رسول
مجتبی علیہ من الصلوٰت ازکاھا اشو اون ایجنی جمہ ایرنی کجہ سی اولغ اقضا ایسین ولایہ
مبارکہ مذکورہ دہ مقدار اوزرہ جوامع شریفہ منار تازہ ایقاد قنادیل ایلہ تنویر عیون مسلمینہ مبارکویہ
حاوی بلوطین عظام نور اسرافیم الی یوم القیام حضرت انارک جوامع شریفہ ری قیم با شیلر نہ تنبہ اونسن
استانبول قاضی افندی داعیلری اعلام ایتمکد معروض حضور عالیہ فی قفس در منظور ہا یونلکی بوزورہ
فرمان شوقد کرامتو مہارتو قدرتو ولی نعمت افتم پادشاه حضرت خدایند

HAT 21/1361

HAT. 0211

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Ek 19: Mevlid Kandili münasebetiyle minarelerde kandil yakılması hakkında irade. (Sayfa 96)

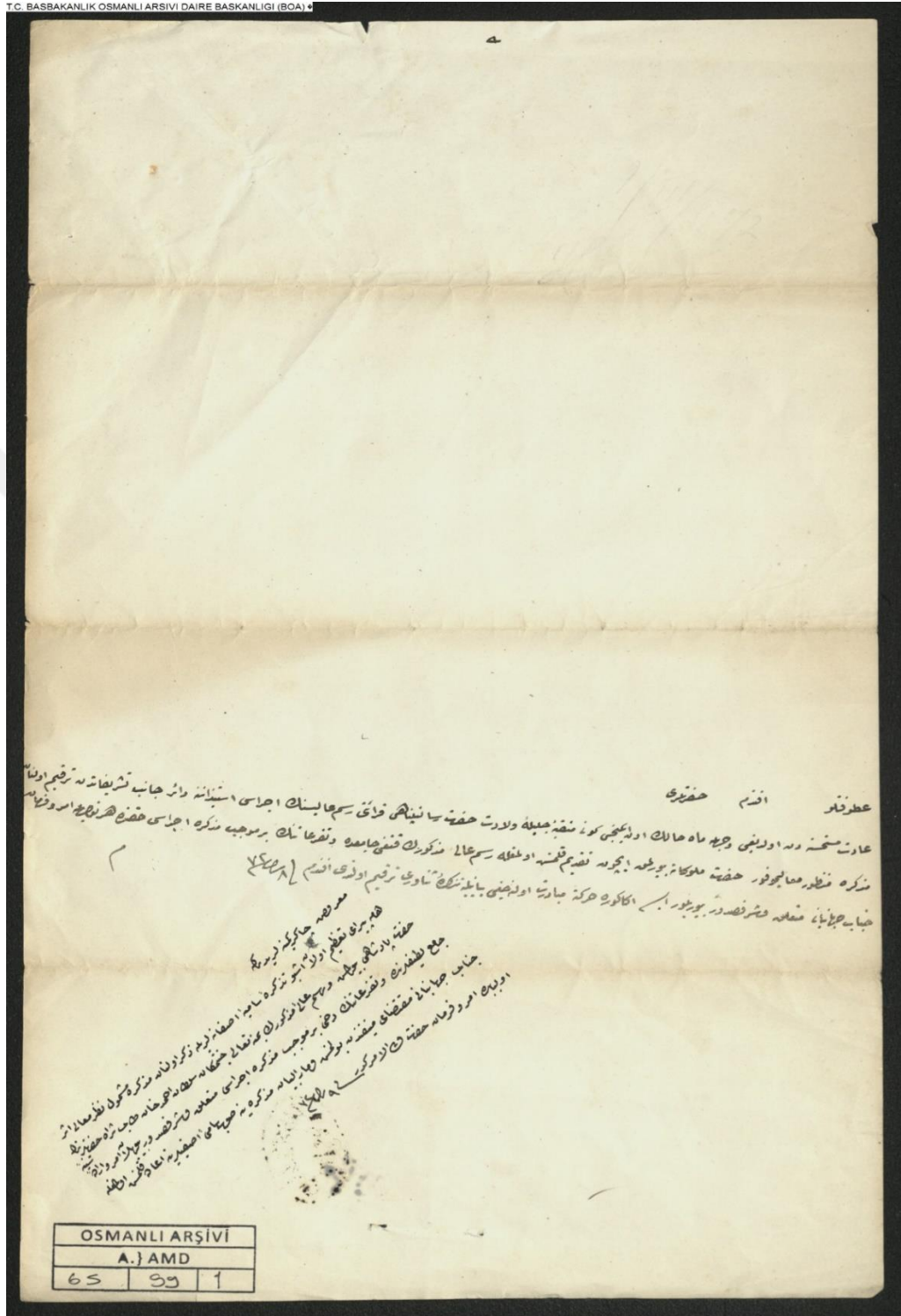
شہر حال رحمتہ امتحالت اولہ پہنچے کوئے شیعہ مولد فیقہ مورود حقہ۔ لعلی قزاق رسم والاسک اجڑس ہول جنہ سلطت
 سیم دہ بولدیقہ دستہ سہ ماہ کل اوکس کلچرک۔ مجتہبہ کوئے تصادف ایچہ جک بناؤ بوم مذکورہ۔ رستمی شریفانہ کرک
 ہرقفی جمع شریفہ اجڑس ارادہ سیم حقہ خدیجی شریفہ و بویورہ کاکورہ جھوری معاد اولہ ذوانک
 البسیدہ لریہ تحفہن بویورہ وقتہ جمع شریفہ بویورہ بچہ ذان سہ صدریہ لریہ داخل اولہ والا اولہ مولد
 و بولدیقہ لریہ بچہ سید و دکلائی قلم جھانک ایجاب لریہ محل کیدہ بالجماع سرتیلائی والذیلہ جمع شریفہ غریبہ و غلام
 رستمیہ لریہ اولہ لریہ عودت بویورہ اورہ معالہ معادہ نک اجڑس حقہ عودہ و تیبہ بویورہ بان امرودہ حقہ لریہ اولہ
 رستمیہ لریہ عودت بویورہ اورہ معالہ معادہ نک اجڑس حقہ عودہ و تیبہ بویورہ بان امرودہ حقہ لریہ اولہ

i.DH 1480/1328.Ra/48
 75

1

i.DH.001480

Ek 20: Mevlid Kandili merâsiminin yapılması. (Sayfa 96)

A.}AMD.00065.00099.001

Ek 21: Mevlid Kandili merâsiminin Sultan Ahmed Câmîi'nde yapılacağı. (Sayfa 97)

[illegible]

**BAŞBAKANLIK
OSMANLI
ARŞİVİ**

HAT. 1322/51649

شريفه
۶۰۰

عادات فیه غایات سلطت بنده اولدیجی اوزره مضامین شریفه اوله بنه مصادر اولده جمع کونی
خود شریفه حضرت زینبی زبانه علم کینک اجلاس خصوصه اراده مکار معاده حضرت خاتون
شرف و حد و بر بلور ایه اعلی علم اولرجه ذوات کرامده حاضر ربه اولنارک بلاد سیف بون اولنور
انسی و نور و نور ندر تعلیق و ربه سی و لیا نه دوانک دخی استا بولیه کتایله نصیه بوزر وجه و قد طویق
سرای همیونده بولنر بوزر حضرت بنه حضرت ناهیدی سزوار بولنی متعاقب امر زبانه مباشرت اولر
مطهر علی بولر قد اولنک امر و ضامه حضرت ولی الامر - (۱۴۴۴هـ) (۱۴۴۰هـ)

İ.A. 1/52

1

İ.A.00001.00052.001

Ek 25: Hırka-i Serîf-i Risâletpenâhi'nin ziyaret-i resm-i âlisi. (Sayfa 113)

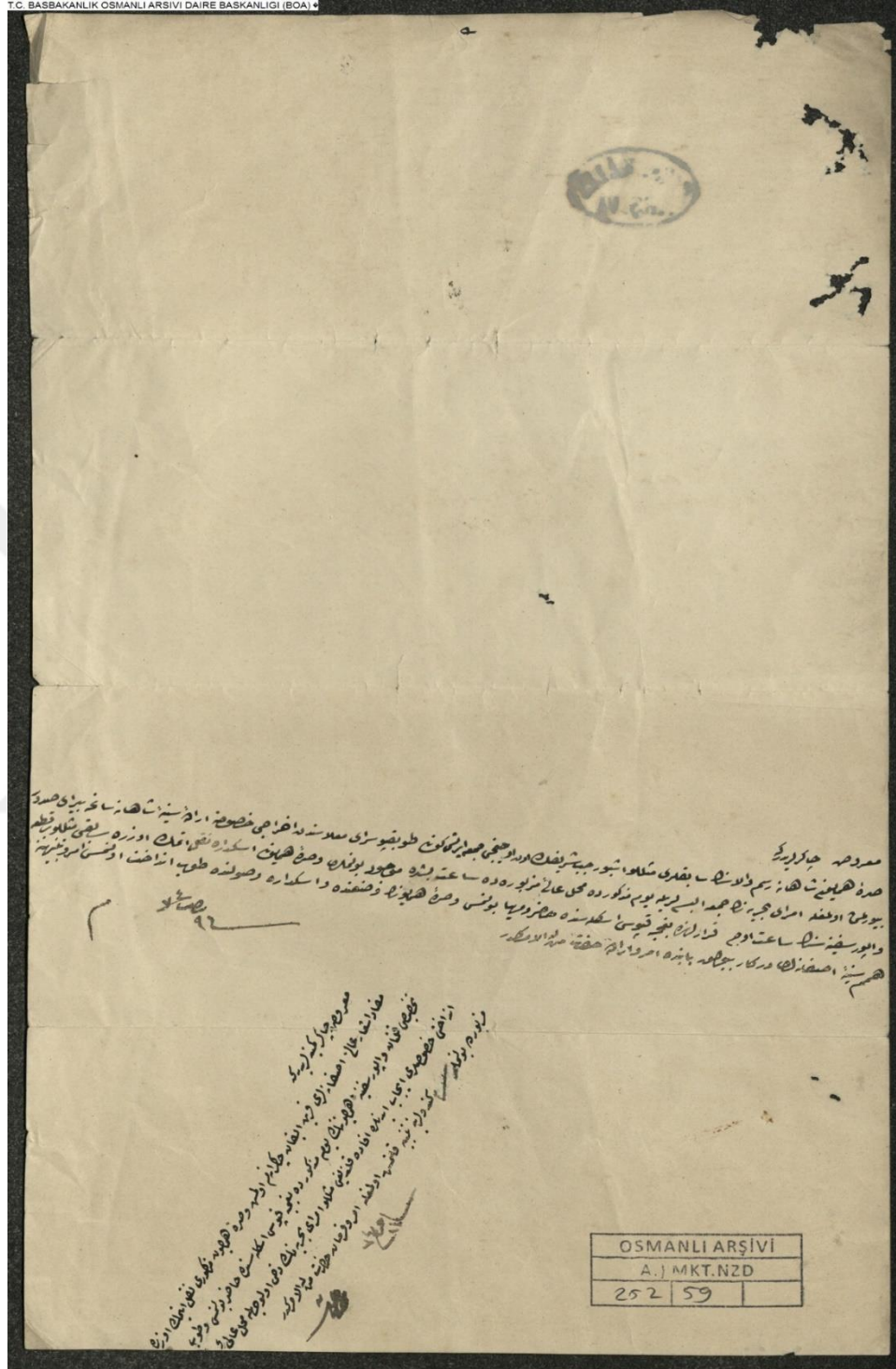
عادات قبيله غابات سلطنت بنده اولين اوزره - مضامير شريفك اوده بنه معارف امللا چار بنه كوفي خرقه شريفه
حضرت رشتي زيارتي - علم كينيت اجلاسي خيوضه اراده مكارم عاده حضرت خديجه خريجه و صده بوبلور ايراني
رسامي ادرجه زدن كرامت حازر بنه اولنك بلا سيف بونك اديفورم اكساي و نور دوشننا نر تعليق دوشننا
اولين زدنك دوشننا استا بوليه اكسايه نصيبه بوبلورجه رفته طريقي ساي همكوتنه بولنر بوبلور رخت ساي حضرت
ناهاره سزا بوليني معاقب امر زيارته ميكرته ادرضه علم بولنده اولنك ادرضه حضرت و لاكدر
تسليات مدعي بولنده

T-DH 1495 / 4330-N/63

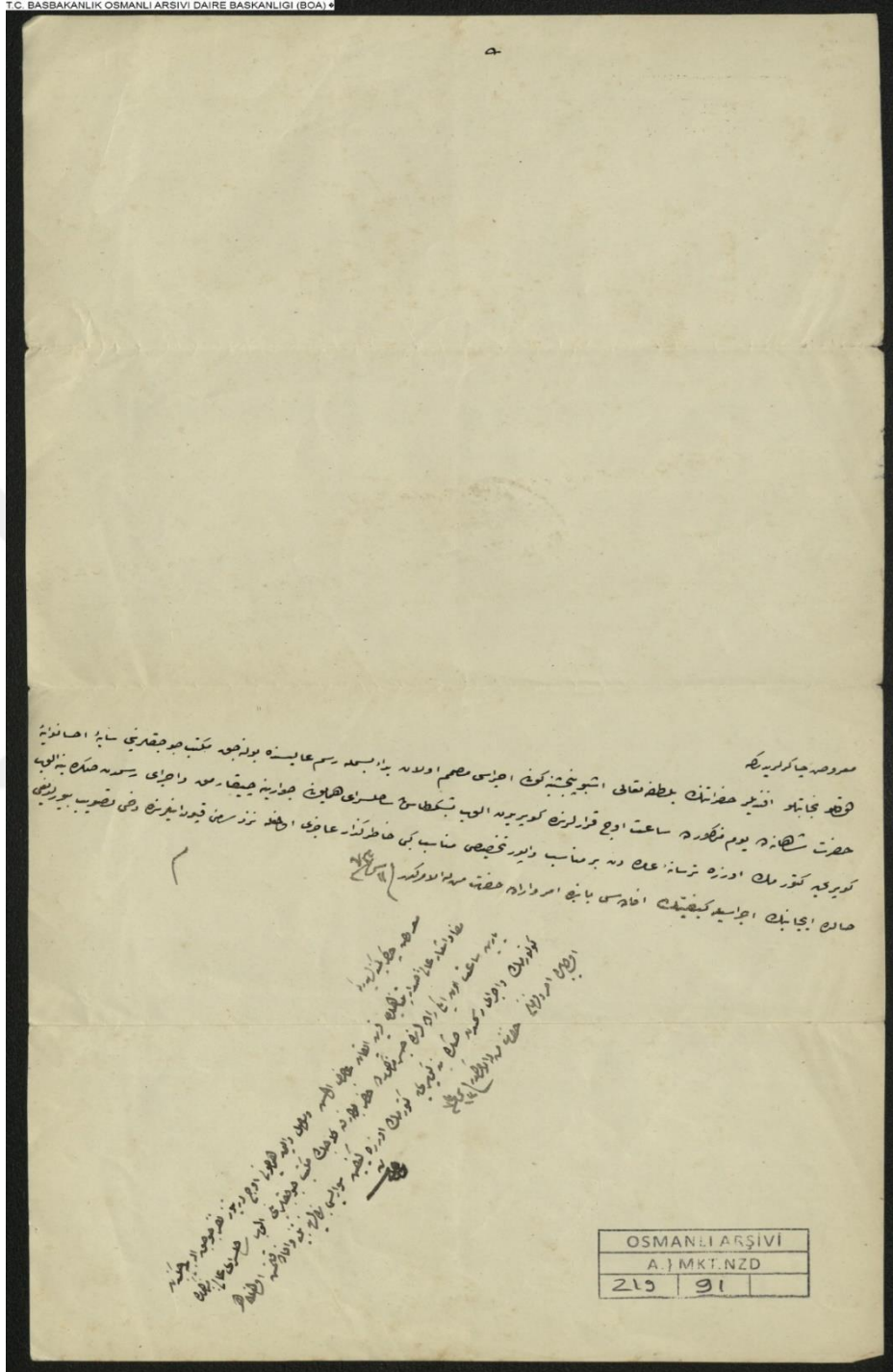
İ.DH.01495

Ek 26: Hırka-i Şerîf merâsiminin icrâsı. (Sayfa 114)

A. J. MKT. NZD.00252.00059.001

Ek 28: Surre-i hümayûn için yapılacak merâsim. (Sayfa 118)

A.}MKT.NZD.00219.00091.001

Ek 29: Beşiktaş sahil sarayında yapılacak bedel-i besmele merâsimine katılacak mekteb çocuklarını taşımak üzere Tersane-i Âmire'den Musul Vapuru'nun tahsisi (Sayfa 123)

i.DH 142/7329

Ek 30: Şehzade Murad Efendi'nin bed-i besmele-i serîf cemiyetine daveti. (Sayfa 124)

قائمی ایفادہ کا نام

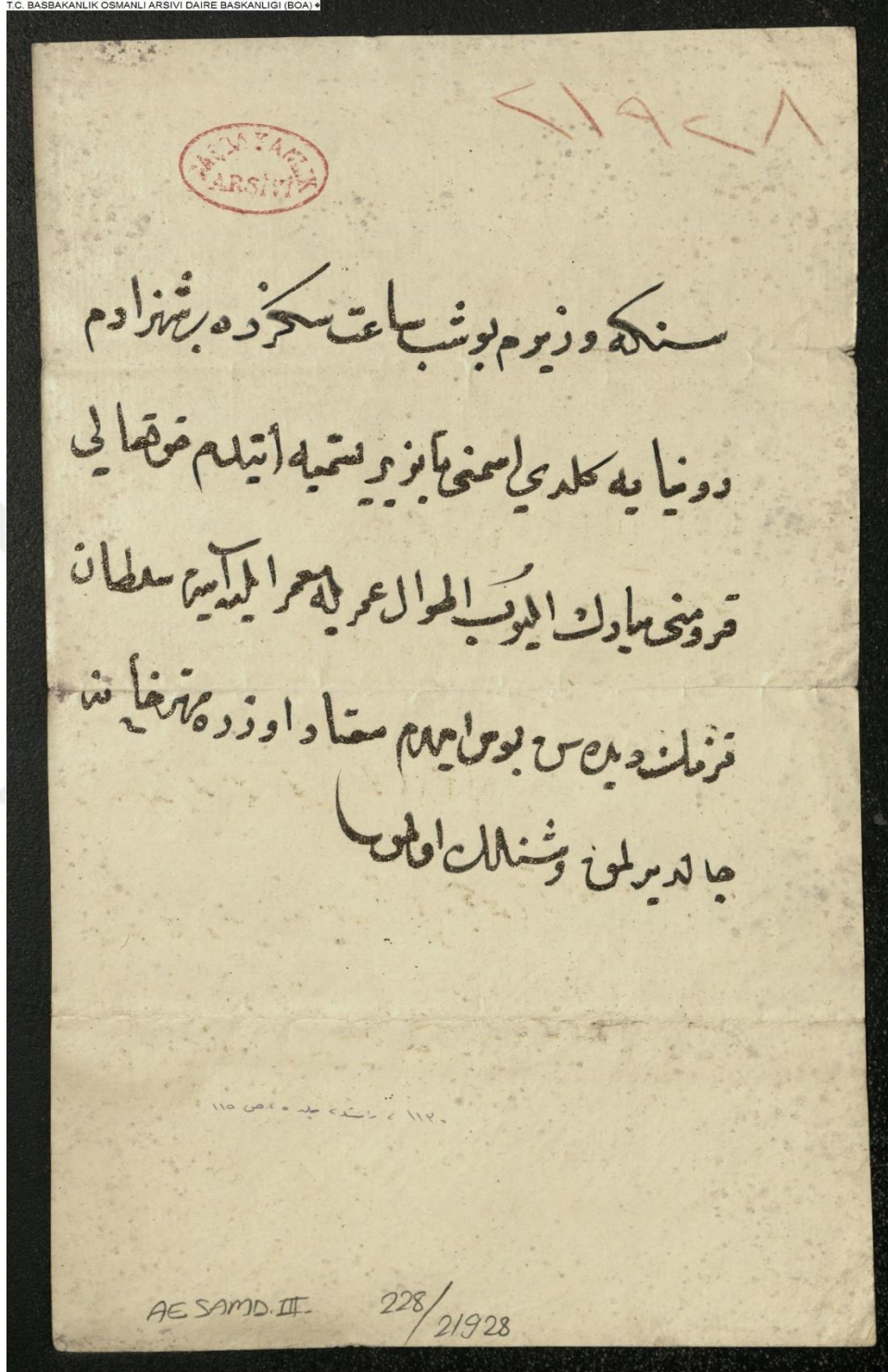
نائب کتابی

جناب صد عمر عاقبت کراہیت جناب یاد رکھی روز افزونہ پیروں دو تو بخا تو صلاح الیہ
اقتی حقیرین کروری صفیہ سطرہ حقیرہ دو چار اولیہ عارضہ وجودیہ رہایاب
اولیہ رہ دوئی بازار اسی کون ساعت پیدہ ارتحال دار نفیم تیمہ ونفسہ نفقت نقیہ
مستقرہ پیرویہ اراہ سنہ حقیرہ حقیرہ موجبہ اورتہ کوی جواریہ جیمی قادی درگاہ شریفہ
مدرسہ محضہ ودیہ رحمت رحمتہ اولیہ صفیہ باعالیہ معاملہ لازمہ اجرائی سرحدور
پیرویہ امر و فرمایہ ہادیہ ملوکہ اقتضای صبیحہ ہمد امر و فرمایہ حقیرہ اولیہ
ایہ لایہ ۱۹۹۹ ایہ لایہ ۱۹۹۹
۱۹۹۹ ایہ لایہ ۱۹۹۹
۱۹۹۹ ایہ لایہ ۱۹۹۹

DUIT 6/33

İ.DUIT.00006

Ek 32: Tesrifât, vefat, cenaze merâsimi; Safiye Sultan. (Sayfa 131)

AE.SAMD.III.00228.21928.001

Ek 33: Padişah'ın dünyaya gelen şehzâdesi Bayezid için mûtâd üzere mehterhâne çaldırmak ve şenlik yapılmak hususundaki hatt-ı hümayûn (Sayfa 132)

بایه یوز طغان اوج صفی الخیر ناله یومی سکرخی جراد شنه کیجه، ذبا قرای کوراده و حق اولو
 شکراده سلطان سلیمان اقدیر ناله بناله الوبی تربیتی واجرا اطفاله دسودرکه ذهنی اساعیل پاشا
 مرضیه مضبوط کونه اولوای بریشاندن مخمجدو

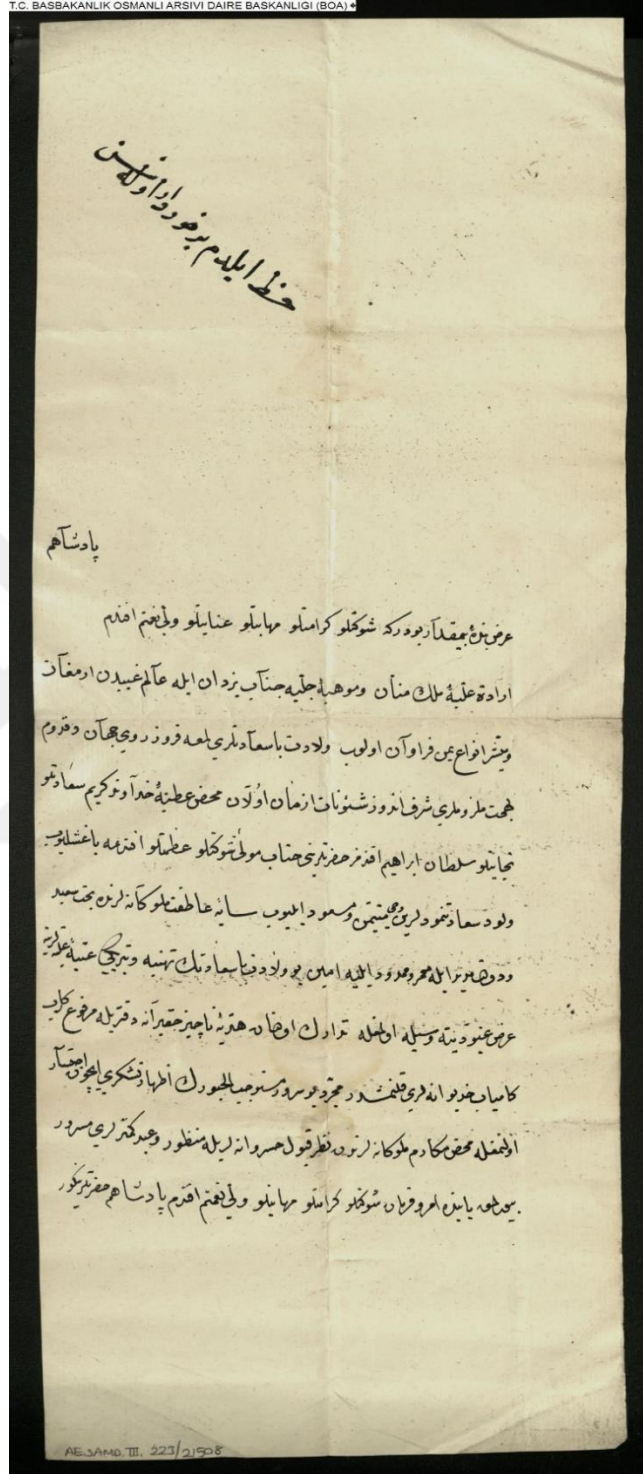
ماه برج اولو دودخی ولایتی ها بونله بدیخی ممالی کونی بنش عفو اولوب ساعت اکی
 بجقده بالجه اندولن اغالری اکی صره خاص اولم قوننن حزینه کتخداسنله بنجر لرناله
 اوکنن سفلی میدانن کتخاننه ایله عرض اولم، مابیندن حرر هابین قوننه و اوجم دیرایی
 خاص اولم اغالری ابتدا اکیشر اکیشر اوکی صره و بعد عرض اغالری و لودار اغا و صکر اقدیر
 لولای و مشاد ابراهیم لولای غوغ شید سلیمان اغا مجور قلیچ هر شنده واردنده حزینه کتخداسی اغا
 بشکین اوکنده و انواع جواهر ایله وضع بناله حزینه باش قولقی سنله باشنده و حزینه اکیشر
 اوکنده و اطرافده سلاصه درق حرر هابونه دخول و محله نسیم ابدیدر

TSMA-E 709/81

1

TSMA.E.0709

Ek 34: Sultan III. Mustafa'nın oğlu şehzâde Mehmed ve Sultan I. Mahmud'un oğlu şehzâde Süleyman'ın beşik alayı merâsimleri. (Sayfa 133)

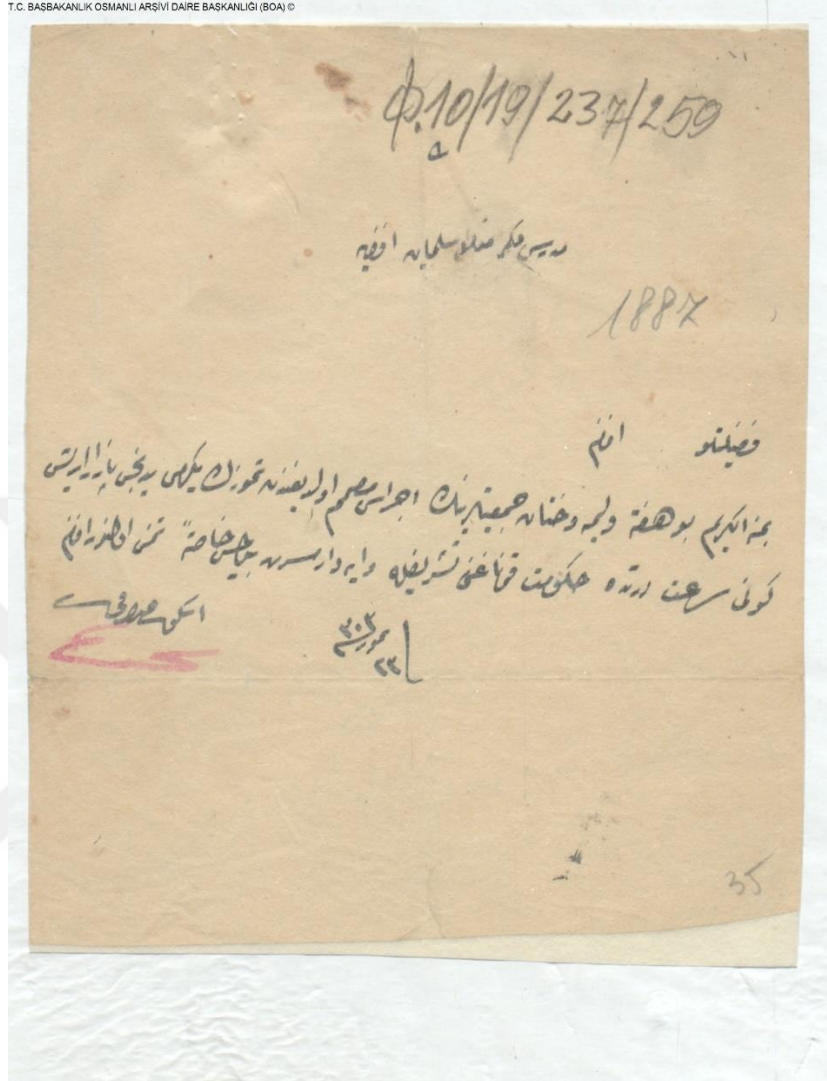
Ek 35: Yeni doğan şehzâde İbrahim hakkındaki tebrikattan memnuniyeti hâvî hatt-ı hümayyûn. (Sayfa135)

با اراده سیه حضرت خدیجه دوتو عصمتو بریه سلطان حضرتید مخدوم سیه صدر زینبیه عربک
افندیك امرسونه عقدی بوقونه بدیز سرائی همیوننه بالا جرافا خانه سلطنت قند نهی میجویانی
اودر حه تنظیم اوفانه ازدواج وثیق سنده برنخسی دفتر مخصوصه قید و سجید ایلمسه و دیگر نخسی
نظام ایضای مقصود ضمیمه لقا ضمیمه عالی داور اعظمیه ارسا قفسه اولفله اولدیک امر و فرما جفت
ولی الامر مکرر اصدادی و قلمی اماره
سرکاتبه حضرتید

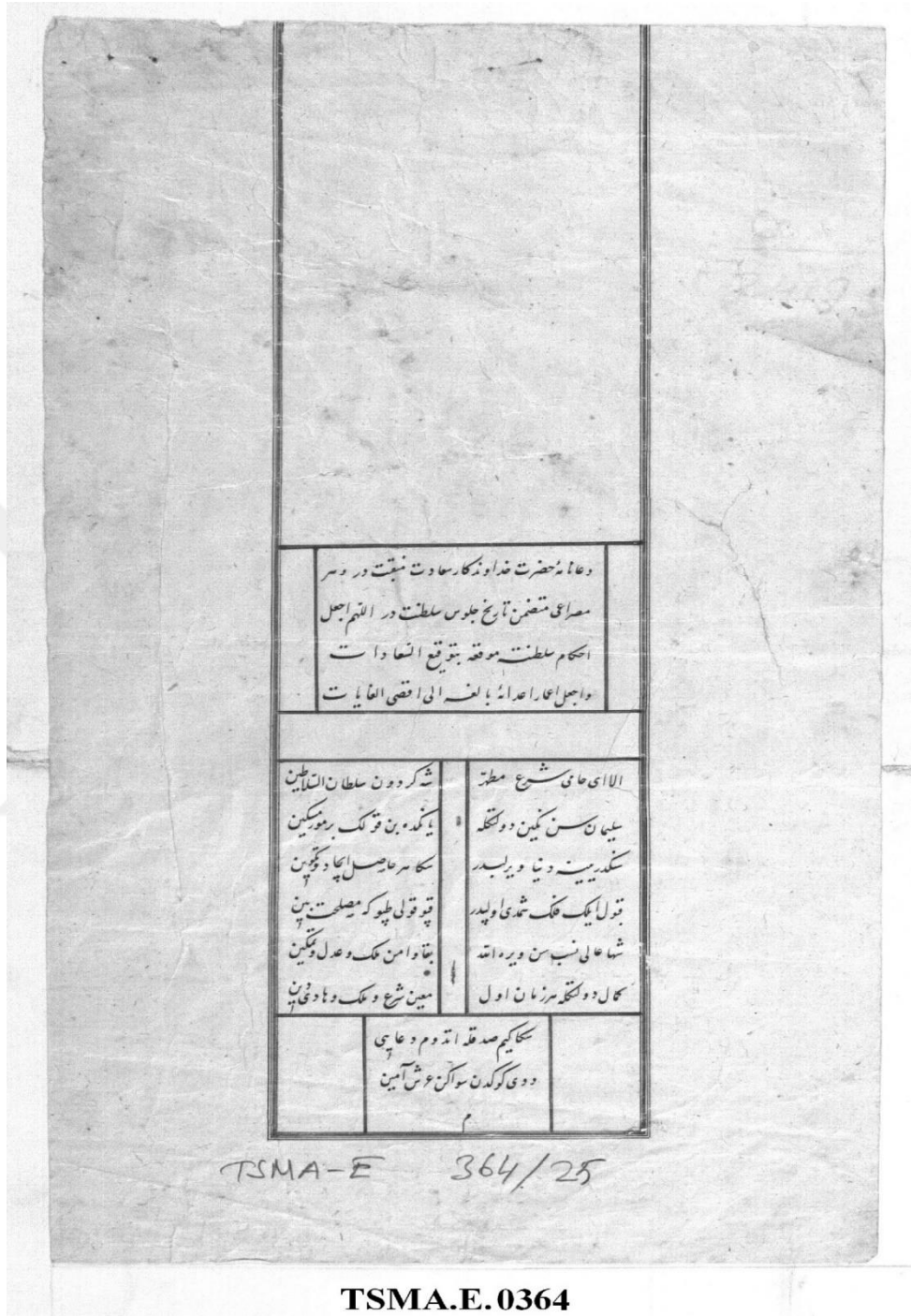
DUIT. 6/62

İ.DUIT.00006

Ek 37: Evlilik, tesrifât, nikah akdi; Behiye Sultan, Ömer Beyefendi. (Sayfa 139)

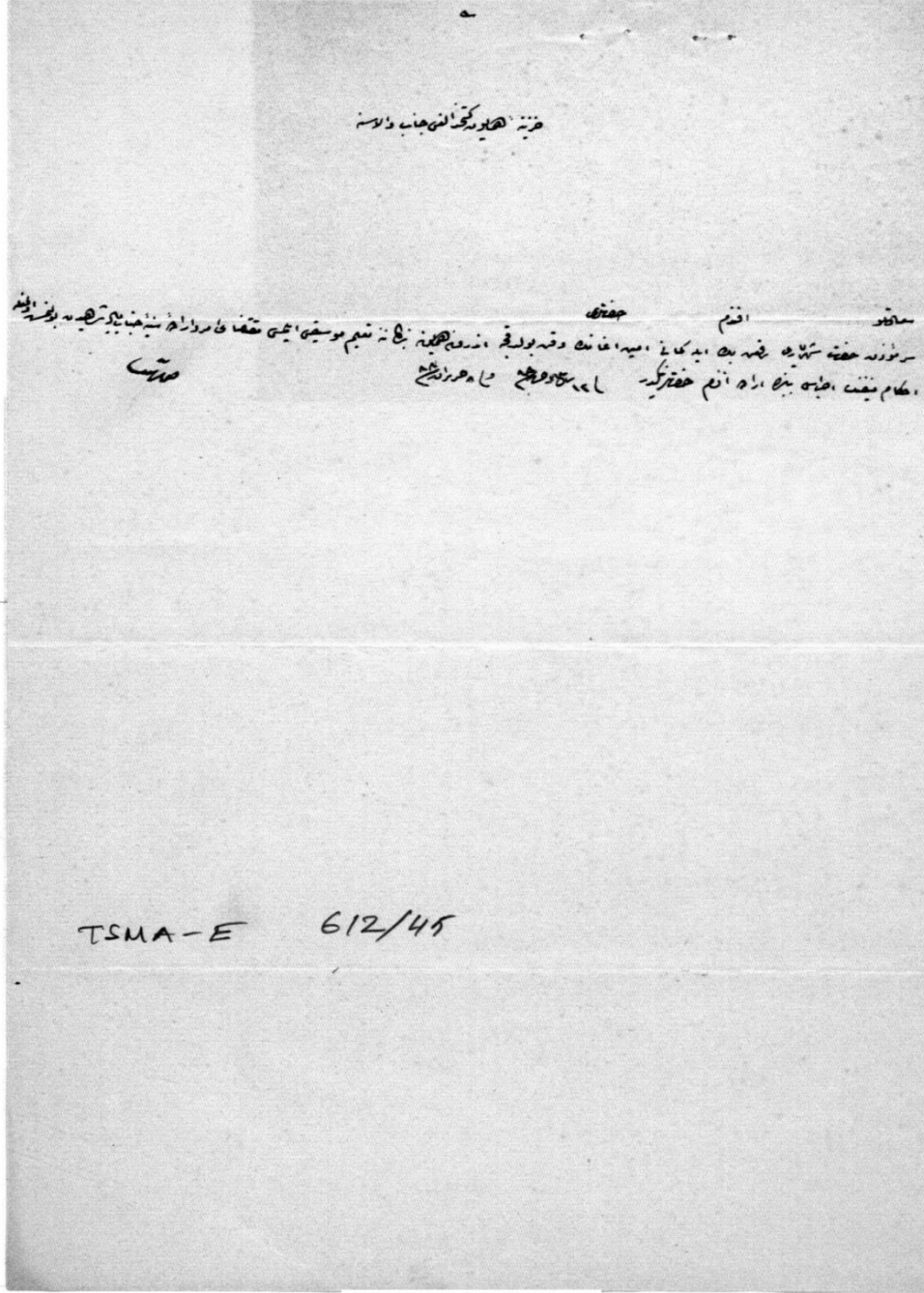

Ek 40: Üsküb mutasarrıfının, Müderres Molla Süleyman Efendi'ye gönderdiği sunnet davetiyesi. (Sayfa145)

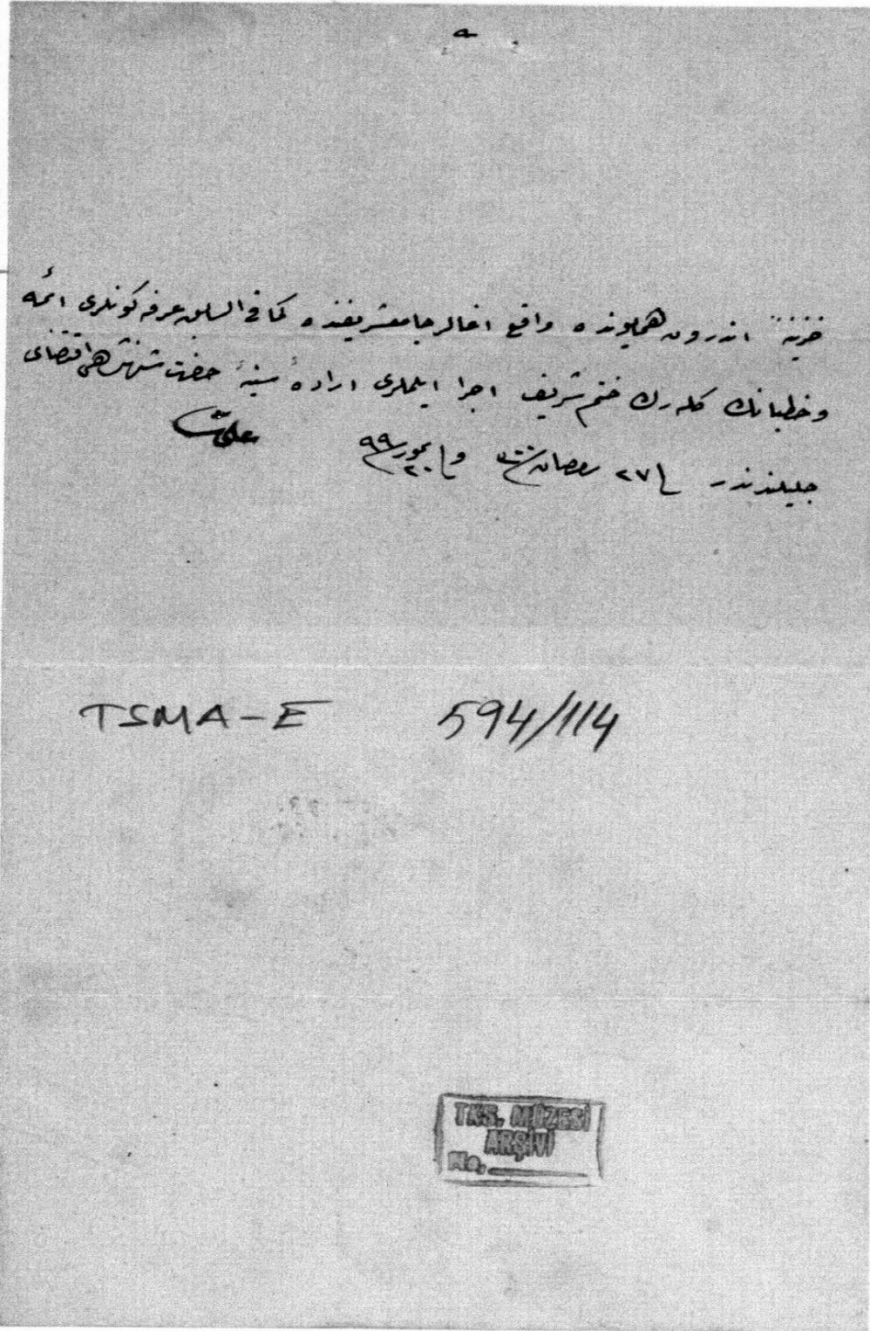
TSMA.E.0364

Ek 42: Cülûs tarihini ve dua maksadıyla Kanuni Sultan Süleyman'a takdim edilen kasîde.
(Sayfa 164)

TSMA.E.0612

Ek 43: Sermüezzîn-i sehriyârî Rifat Bey ile Kemani Emin Ağa'nın vakit buldukça Enderun'da mûsikî taliminde bulunmasının Hazine-i Hümayun Kethüdalığı'na bildirildiği. (Sayfa 171)

TSMA.E.0594

Ek 44: Enderun'da bulunan Ağalar Câmii'nde mûtâd üzere Arefe gününde imam ve hatiplerin gelerek Kur'ân hatmi yapmaları. (Sayfa 180)

Ek 45: Ramazan Bayramı münasebetiyle Arefe günü ikindi vaktinde başlanarak bayramın üçüncü günü ikindi vaktine kadar her gün beş vakitte top atılarak sevinç izhar edilmesine dair Seraskerlik ile Tophane ve Tersane-i Âmire Nezareti'ne ferman. (Sayfa 181)

۶
 خطبہ

معراج باہر اہل تہجد حضرت سائہا ہی بہ مصارف اولیہ دو یکجہ ایوب تریہ شریفی امجدہ
 و بعد العشاء ایوب جامع شریفی باسج امامی عاکف اقدی طرفہ جماعہ لیلہ سعادت جناب
 نبوتیہ زیارت ایدریدرن متعاقباً سربند توزیعہ فتم شریف قرائت و دعوات
 مفروضہ حضرت خدیجیہ ادا و تہذیب ایدریدرن و اوہوارہ کائہ رفائی در کاه
 شریفہ رہ طوبی دازہ سی رئیس بینی مدیوا سرائی پاشا و مطبخ عامرہ مدبر معاوی محمد
 بکد بر فیاض کسانہ حاضر اولی قری ہالہ در و سائہ بعضیہ اہانت و بریدرن
 ساعت درت بحفقدہ اجرای آئینہ اولیہی مفروضہ راویا بہ امر و فرمانہ حضرت مہر لادکرہ
 لایک لایوہ خانی
 صطفاطری

Y.PRK.ZB 14/122

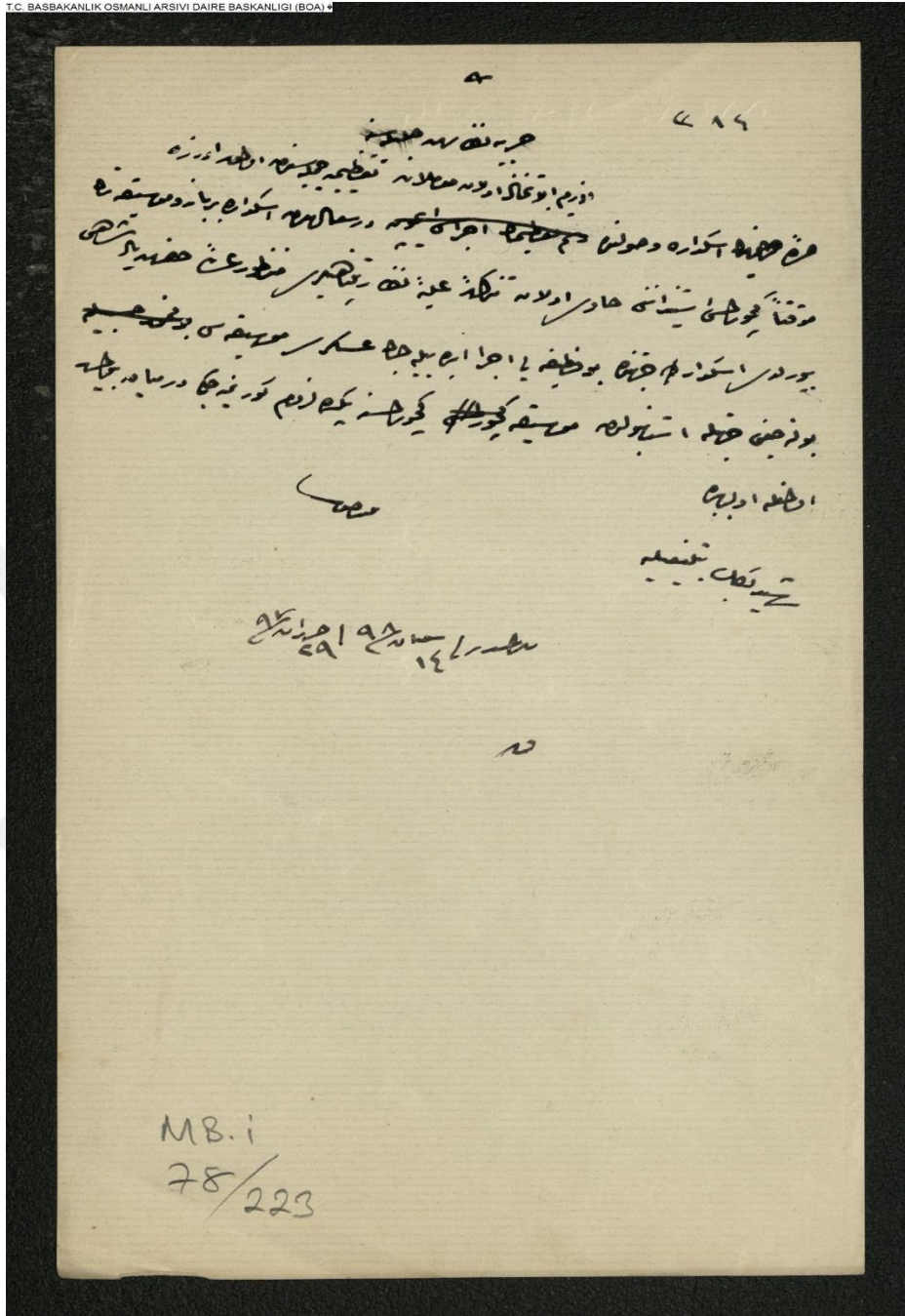
Y.PRK.ZB.00014.00122.001

Ek 46: Mirac kandili edası. (Sayfa 192)

[illegible]

I.D.H. 857/68711

Ek 48: Surre Alayı ve alay merâsiminin sûret-i icrâsı. (Sayfa 198)

MB.İ.00078.00223.001

Ek 50: Surre-i Hümayûn Üsküdar'a vardığında merâsim icra edecek askeri muzıka bulunabileceğinden, Dersaadet'ten gönderilmesine gerek olmadığı. (Sayfa 199)

Ek 51: Gelin ve damatların da yer aldığı muhtelif düğün merâsimlerine ait toplu fotoğraflar.

Ek 52: Gelin ve damatların da yer aldığı muhtelif düğün merâsimlerine ait toplu fotoğraflar.

Ek 53: Gelin ve damatların da yer aldığı muhtelif düğün merâsimlerine ait toplu fotoğraflar.

Ek 54: Gelin ve damatların da yer aldđı muhtelif dđğün merâsimlerine ait toplu fotoğraflar.

TFR.I.FTG.00001.00038.001

Ek 55: Drama'da cülûs-ı hümayûn münasebetiyle icrâ kılınan törenin resmi.

Ek 56: Merâsim üniformalı bir bahriye zabiti.

Ek 57: Merâsim kıyafetli zabıt fotoğrafı.

Ek 58: Merâsim üniformalı bir paşa fotoğrafı.

Ek 59: Resmî kıyafeti ve merâsim kılıcı ile bir paşa fotoğrafı.

Ek 60: Resmî kıyafeti ve merâsim kılıcı ile bir paşa fotoğrafı.

ÖZGEÇMİŞ

İlkokulu Hakkâri’de okuduktan sonra ortaokul ve liseyi Van İmam-Hatip Lisesi’nde tamamladı. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Öğretmenliği lisans ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde lisans eğitimini tamamladıktan sonra yüksek lisansını yine Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde bitirdi. Millî Eğitim Bakanlığı’nın çeşitli kademelerinde müzik öğretmenliği, din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenliği ve İmam-Hatip Lisesi’nde idarecilik görevinde bulundu. 2019 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde doktora eğitimine başladı. 2023 yılında öğretim görevlisi olarak atandığı Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslâm Tarihi ve Sanatları bölümünde eğitim-öğretim görevini sürdürmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır.